

Nagymágocs

A SZARMATÁKTÓL A KÁROLYIAKON ÁT NAPJAINKIG

Szerkesztette:
Szebellédi Endre István – Udvarvölgyi Zsolt András

NAGYMÁGOCS
A SZARMATÁKTÓL A KÁROLYIAKON ÁT NAPJAINKIG

Nagymágocs

A SZARMATÁKTÓL A KÁROLYIAKON ÁT NAPJAINKIG

Szerkesztette:
Szebellédi Endre István – Udvarvölgyi Zsolt András

Nagymágocs

Nagymágocsi Fiatalok Egyesülete

2026

A kötet szerzői:
Andrási Elemér
Dóczi Jusztina
gróf Dürckheim Károlyi Francesca
Koszti Gábor Máté
Dr. Mărginean Maria Éva
Dr. Mód László
Dr. Nagyalásonyi Gyula
Szabics Adrienn
Szebellédi Endre István
Szűcs Anett
Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András
Varga Ferenc
Vidéki Annamária Ginsberg
ifj. Vidéki András
Dr. Vörös Gabriella
Zomboriné Őze Edit

A kötet szerkesztői:
Szebellédi Endre István
Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András

A könyv illusztrálására készített fotók:
Koszti Gábor Máté
Szűcs Anett
Takács Henrietta
Tóth István
Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András
Varga Ferenc

Szakmai lektor:
Dr. Novák Béla, PhD, történész, levéltáros (MTA)

Olvasószerkesztő:
Sándorné Szin Rózsa

Tervezőszerkesztő, korrektúra:
Magyar Milán Szabolcs e. v., Szeged

Nyomdai munkák:
PrintPix Nyomda és Grafikai Stúdió, Budapest

A kötet megjelenését Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata,
a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány, Horváth Gyula,
a Nagymágocsi Farmer Kft. ügyvezető igazgatója
és a lakiteleki Népfőiskola Alapítvány támogatta.

A szerkesztők külön köszönik Ábrahámné Juhász Máriának
a kötet elkészítéséhez nyújtott segítségét.

A belső címlapon Nagymágocs címere. Forrás:
Kaboldy (2016), Wikimedia Commons.

Címlap- és hátsó borító fotók:
Takács Henrietta

Felelős kiadó:
Nagymágocsi Fiatalok Egyesülete,
6622 Nagymágocs Szentesi út 40., e-mail: varga.ferenc13@gmail.com

Minden jog fenntartva.

ISBN 978-615-02-7076-0 (nyomtatott)
ISBN 978-615-02-7077-7 (pdf)

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó _ 6.

Udvarvölgyi Zsolt András
Előszó helyett: Nagymágocs, kis ékszerdoboz a Dél-Alföldön _ _ _ 11.

Vörös Gabriella
Másfélezer éves szarmata falu a Mágocs-ér partján.
Régészeti ásatások Nagymágocs – Paptanyán (1983-1986) _ _ _ _ _ 19.

Mód László
Gazdálkodás a nagybirtokon és Nagymágocs betelepülése _ _ _ _ _ 43.

Udvarvölgyi Zsolt András
Korabeli sajtóforrások Mágocs múltjáról (1869-1888) _ _ _ _ _ _ 67.

gróf Dürckheim Károlyi Francesca - Mărginean Maria Éva
A Károlyi-család története, visszatérése
és a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 77.

Udvarvölgyi Zsolt András
„A szívem nagyon magyar, és mindig is az volt!”
Beszélgetés Dürckheim Károlyi Francesca grófnővel,
Károlyi Lajos gróf lányával _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 89.

Dóczi Jusztina
A Mágocs-ér „hátán” Nagymágocsra _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 101.

Koszti Gábor Máté
Nagymágocs épített öröksége _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 117.

Szűcs Anett
Klösz György fotói a nagymágocsi Károlyi-kastélyról _ _ _ _ _ _ _ 135.

Nagyalásonyi Gyula
Emlékeim nagyapámról, vitéz Foltényi (Falb) Lőrincről, gróf Károlyi Imre birtokainak jószágigazgatójáról _ _ _ _ _ _ _ _ 151.

Zomboriné Őze Edit
Felicián atya ma is keresi a lelkeket _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 165.

Andrási Elemér
A szegvári plébánia nagymágocsi filiája _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 183.

Varga Ferenc
Velünk élő emlékezet: Nagymágocs és 1956 öröksége _ _ _ _ _ _ _ 193.

Szebellédi Endre István
Nagymágocs közelmúltja és jelene (2014-2026) _ _ _ _ _ _ _ _ _ 211.

Vidéki Annamária Ginsberg - ifj. Vidéki András
Nagymágocstól Norfolkig és Naplesig _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 231.

Szabics Adrienn
Az én Nagymágocsom _ 251.

Nagymágocs. Válogatott bibliográfia
Összeállította: Udvarvölgyi Zsolt András _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 257.

Lajosszállás, búzatábla (2026). Forrás: Takács Henrietta

– Előszó –

Négy éve érlelődött meg a gondolat bennünk, hogy Nagymágocs múltjáról és jelenéről egy tanulmánykötetet jelentetünk meg. Több cél lebegett a szemünk előtt, egyrészt össze kívántuk gyűjteni a korábban megjelent és már nehezebben hozzáférhető, releváns tanulmányokat, másrészt meg új írásokkal szerettük volna gazdagítani a községről szóló szakirodalmat. Örömmel konstatáltuk, hogy a felkért szerzők közül szinte mindenki egy emberként állt a kezdeményezésünk mellé, és örömmel mondott igent.

Úgy véljük, amikor egy közösség a múltjába tekint, valójában önmagához hajol közelebb. A történelem nem csupán évszámok és események sora, hanem emberi sorsok, emlékek, küzdelmek és örömök szövedéke, amelyből egy település „lelke" kibontakozik. Ez a kötet is ilyen lelki tükröt tart elénk: egy olyan hely történetét, amely generációk munkáján, hitén és kitartásán keresztül formálódott.

Nagymágocs múltja, a szarmatáktól a Károlyiakon át egészen a közelmúltig, nem csupán a térképen követhető nyomvonal, hanem élő örökség, amely ma is bennünk él tovább. A falak, utcák, földek és intézmények mögött emberek állnak – névtelenek és ismert alakok egyaránt –, akik mind hozzátettek valamit ahhoz, amit ma otthonnak nevezünk. E kötet lapjain az ő történeteik is megszólalnak, és általuk a múlt nem távoli, hanem megérinthető valósággá válik.

Különös hálával tartozunk mindazoknak, akik ennek a műnek a megszületését lehetővé tették. A szerzőknek, akik fáradhatatlan kutatómunkával, alázattal és szakmai igényességgel tárták fel és rendszerezték a település történetének rétegeit.

Ezúton fejezzük ki köszönetünket Andrási Elemér plébánosnak, Dóczi Jusztina írónak, helytörténésznek, Dürckheim Károlyi Francesca grófnőnek, a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány alapító-elnökének, Koszti Gábor Máté könyvtárosnak, helytörténésznek, Mărginean Maria Éva ügyvédnőnek, a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány ügyvezetőjének, Mód László muzeológusnak, egyetemi adjunktusnak, Nagyalásonyi Gyula agrármérnöknek, ny. vezető-főtanácsosnak, Szabics Adrienn írónőnek, jogi asszisztensnek, Szűcs Anett közgazdásznak, fotográfusnak, Varga Ferenc tanárnak, a Nagymágocsi Hunyadi János Általános Iskola igazgatójának, Vidéki Annamária Ginsberg tanárnak, szociális munkásnak, ifj. Vidéki András üzem- és tervezőmérnöknek, Vörös Gabriella régésznek, c. egyetemi docensnek, Zomboriné Őze Edit tanítónak, hitoktatónak, hogy nívós írásaikkal gazdagították a kötetet, és önzetlenül, készségesen álltak rendelkezésünkre.

A fotósoknak - többek között - Takács Henriettának és Tóth Istvánnak, akik képeikkel nem csupán dokumentálták, hanem láthatóvá is tették azt, amit a szavak néha csak sejtetni tudnak: a pillanatok múlhatatlan szépségét és az idő nyomait. A szerkesztőknek, Sándorné Szin Rózsa olvasószerkesztőnek és Magyar Milán tervező- és képszerkesztőnek, akik gondos kezeikkel formálták egységgé a sokszínű anyagot, ügyelve arra, hogy minden részlet méltó helyére kerüljön. Hálásak vagyunk a szakmai lektorálásért Novák Béla történésznek, levéltárosnak (MTA) is.

És köszönet illeti a szponzorokat is, akik anyagi és erkölcsi hozzájárulásukkal lehetővé tették, hogy ez a kötet megszülethessen. Hálánkat fejezzük ki Nagymágocs Nagyközség Önkormányzatának, a képviselő-testület tagjainak, a Gróf Károlyi Sándor Alapítványnak, Horváth Gyulának, a Nagymágocsi Farmer Kft. ügyvezető igazgatójának, illetve a lakiteleki Népfőiskola Alapítványnak a támogatásért, továbbá a Nagymágocsi Fiatalok Egyesületének, amiért felkarolta kezdeményezésünket, és kiadói munkájával hozzájárult ahhoz, hogy e kötet méltó formában kerülhessen az érdeklődők kezébe. Segítségük nem csupán egy kiadványt támogatott, hanem egy közösség önismeretét és emlékezetét erősítette.

A könyv szerkesztése során új és gyümölcsöző kapcsolatok bontakoztak ki. Felvettük a kapcsolatot a Svájcban élő Dürckheim Károlyi Francesca grófnővel (a nagymágocsi születésű, és 1944-ig a községben élt gróf Károlyi Lajos lányával), valamint a nagykárolyi Károlyi Sándor Alapítvány ügyvezetőjével, Mărginean Maria Éva ügyvédnővel. 2026. április 19-én a fóti Károlyi-kastélyban került sor a személyes találkozásra, ahol nagy örömmel és megtisztelő vendéglátás keretében fogadtak bennünket, sőt egy idő után gróf Károlyi Lászlóné Kenyeres Erzsébet is meginvitált bennünket lakrészükbe. Az alkalomra ajándékokat is vittünk: a Károlyi-család tagjait és a nagymágocsi Károlyi-kastélyt ábrázoló korabeli fényképeket, valamint egy emlékérmet. A fotók Várady Erzsébet (Pécs) felajánlásai, az emlékérem pedig Aracsi Edit (Nagymágocs) adománya volt, melyeket ezúton is köszönünk.

A kötet előkészítésekor eredetileg az volt a szándékunk, hogy az írások egységes szerkezetben és azonos jegyzetelési elvek szerint jelenjenek meg. Ennek érdekében útmutatót is ajánlottunk szerzőink számára. A beérkezett kéziratok azonban tartalmukban, felépítésükben és stílusukban olyan sokszínűnek bizonyultak, hogy a szerkesztés során nem minden esetben ragaszkodhattunk maradéktalanul az előzetesen megfogalmazott ajánlásokhoz. Úgy véltük, hogy a szövegek egyéni karakterének megőrzése fontosabb, mint a teljes formai egységesítés.

Hasonlóképpen a kötetben szereplő fényképek is különböző korokból és forrásokból származnak, ezért méretükben, minőségükben és vizuális stílusukban is változatosak. E sokféleség a rendelkezésünkre álló anyag természetes sajátossága. Bízunk benne, hogy ez a formai és képi változatosság nem csökkenti a kötet értékét, hanem éppen ellenkezőleg: gazdagítja és színesíti azt, miközben hűen tükrözi a benne megszólaló szerzők és a bemutatott források sokféleségét. A napfényes határ és a termőföld Nagymágocs legjellemzőbb értékei közé tartoznak. Generációk életét határozták meg, munkát adtak, és hozzájárultak a település fejlődéséhez. A következő képek ezt a máig élő kapcsolatot idézik fel.

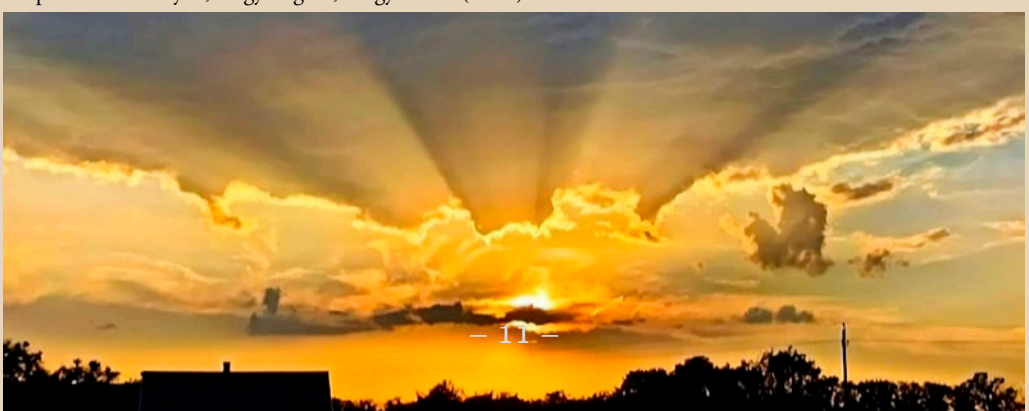
Hisszük, hogy a könyv nem lezárás, hanem kezdet. Meghívás arra, hogy őrizzük, továbbgondoljuk és továbbadjuk mindazt, amit elődeink ránk bíztak. Nagymágocs múltja bizonyára még számos feltáratlan érdekességet és értékes ismeretet rejt az érdeklődők számára. Bízunk benne, hogy jelen kötet fontos mérföldkövet jelenthet a település történetének kutatásában, és nemcsak hasznos támpontul szolgál a jövő kutatói számára, hanem újabb vizsgálatokra, felfedezésekre és a helytörténet iránti elkötelezett érdeklődésre is ösztönzi olvasóit.

Nagymágocs, 2026. július

Szebellédi Endre István
Nagymágocs polgármestere, a kötet szerkesztője

Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András
történész, főiskolai tanár, a kötet szerkesztője

Krepuszkuláris árnyék, Nagymágocs, Tölgyes utca (2026). Forrás: Takács Henrietta

fotó: Takács Henrietta – 2026

Udvarvölgyi Zsolt András[1]

Előszó helyett: Nagymágocs, kis ékszerdoboz a Dél-Alföldön[2]

Bizonyára számos olyan hely létezik ma Magyarországon, ahol a külvilág zajától, a mindennapok stresszétől, és főleg a jelenlegi válságos időszaktól megfáradt ember nyugalomra lelhet. Akár csak rövid időre – néhány napra, egy hosszú hétvégére is –, elfelejtheti gondjait, felhőtlenül kikapcsolódhat, szabadon űzheti hobbiját, feltöltődhet az ezer arcát mutató természetet járva, és az épített örökség, a műemlékek csodáiban gyönyörködve. Számomra ez a hely a Dél-Alföldön, Csongrád-Csanád vármegyében található, a Szentes és Orosháza között kb. félúton elhelyezkedő Nagymágocs nagyközségben. Gyermekkorom óta kötődöm a faluhoz, amely

1. kép: Nagymágocs, Károlyi-kastély. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

1 Dr. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD, dr. habil., történész, szociológus, habilitált főiskolai tanár (Budapest), e-mail: udvarvolgyizsolt@gmail.com

2 A Turista Természetjáró Magazinban 2022. március 4-én megjelent írás bővített és aktualizált változata. Lásd, https://www.turistamagazin.hu/blog-bejegyzes-1/nagymagocs-kis-ekszerdoboz-a-del-alfoldon (letöltés: 2026. márc. 16.)

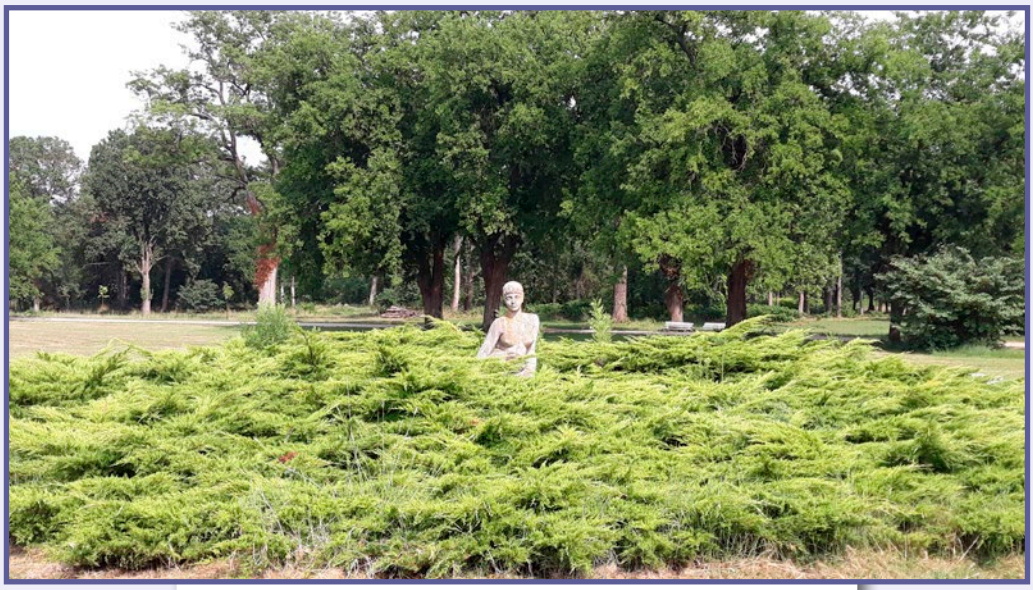

2. kép: Nagymágocs, Károlyi-kastély. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

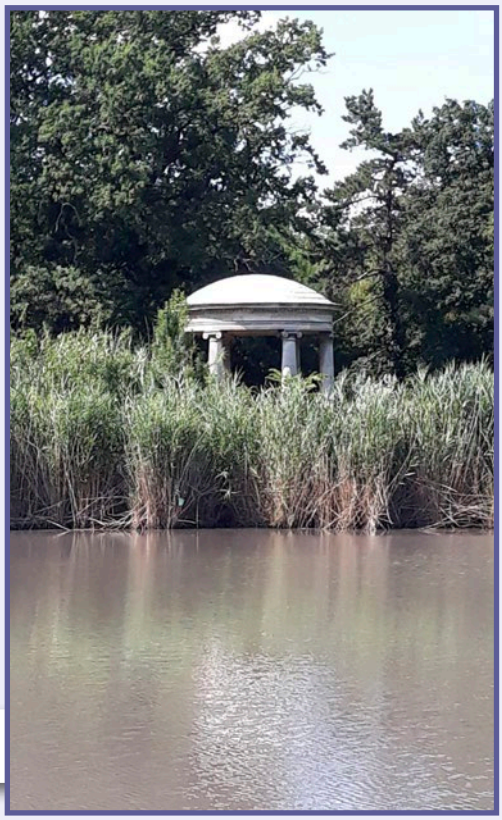
édesapám, Udvarvölgyi Sándor, és nagyszüleim, Udvarvölgyi Antal Sándor és Kiss Ilona szülőfaluja és végső nyughelye is egyben, és amelyet - véleményem szerint - kedves, vendégszerető emberek laknak. A mintegy 3000 fős Nagymágocs közúton öt irányból érhető el: Szentes (Szentes-Lapistó), Derekegyház, Árpádhalom, Orosháza és Székkutas felől. Vasúton a község nem megközelíthető (bár a hetvenes évekig kisvasút, gazdasági vasút, sőt egyvágányú vasúti mellékvonal is üzemelt a térségben, de sajnos már a síneket is rég felszedték), rendszeres buszjáratok biztosítják a tömegközlekedést, minden irányból. Az Alföldi Kéktúra útvonalon a Károlyi-kastély mellett haladhatnak el az erre vándorlók.

3. kép: Nagymágocs, Károlyi-kastély. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

4. kép: Nagymágocs, kastélykert. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

Ahogy a környező város, Szentes honlapján olvasható „Nagymágocs Szentes és Orosháza között helyezkedik el, a Mágocs-ér mellett. Első okleveles említésére 1426-ban került sor Magoch formában. A terület 1722-től a gróf Károlyi család birtoka volt, és alföldi uradalmi központja. A mágocsi uradalom fejlesztése Klauzál Imre és Szendrey Ignác nevéhez kapcsolható. A fejlesztési munkák eredményeként az 1850-es évek elejére országos hírű mintagazdasággá lett. Majd gróf Károlyi Lajos az uradalom központjává fejlesztette fel, és megépítette a település első jelentősebb épületét, ami ma is áll, az Ybl Miklós által tervezett épületet, az uradalmi irodát, későbbi nevén községházát. Gróf Károlyi Imre 1896 és 1897 között

5. kép: Nagymágocs, kastélykert, filagória. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

6. kép: Szent Alajos római katolikus templom.
Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

felépíttette a település máig is legszebb díszének számító kastélyt, a gyönyörű parkkal együtt.

Nagymágocs 1872-ben községgé alakult. Érdekesség, hogy a falu határában lévő Szendrei major elnevezés annak emlékét őrzi, hogy Szendrey Júlia apja, Szendrey Ignác 1850 és 1853 között a mágocsi uradalom jószágkormányzója volt. A községben egy éven át még Petőfi Sándor fia, Petőfi Zoltán is nevelkedett."[3] Sőt, fennmaradt Júliának egy mágocsi keltezésű levele is, amelyet második férjének, Horváth Árpád történész, egyetemi tanárnak írt 1853. július 7-én:

„Édes kedves jó Árpádom!

Ne vedd hanyagságnak, hogy levelemet egy nappal később írom, mert annak oka az, hogy ide is egy nappal később értünk a rossz utak miatt, első nap csak K.-Szentmártonig mehetvén, hol meg kelle hálnunk."[4]

Nagymágocs tipikus mezőgazdasági terület. A két világháború között Csongrád megye legjelentősebb szántóföldi gyümölcstermő területe volt.[5] A grófi uradalomban gépesített mintagazdaság épült ki, majd gróf Károlyi Imre, aki a földbirtokosi lét mellett kiváló közgazdász, felsőházi tag, az Angol-Magyar Bank igazgatósági elnöke is volt, jól prosperáló, messze földön híressé vált ecetgyárat, szeszgyárat, paprikamalmot, keményítő- és cukorgyárat is létesített birtokán. Az „öreg gróf" kemény, különc, rátarti, de igazságos ember hírében állt. *„A kapitalista világrend válsága"*[6],

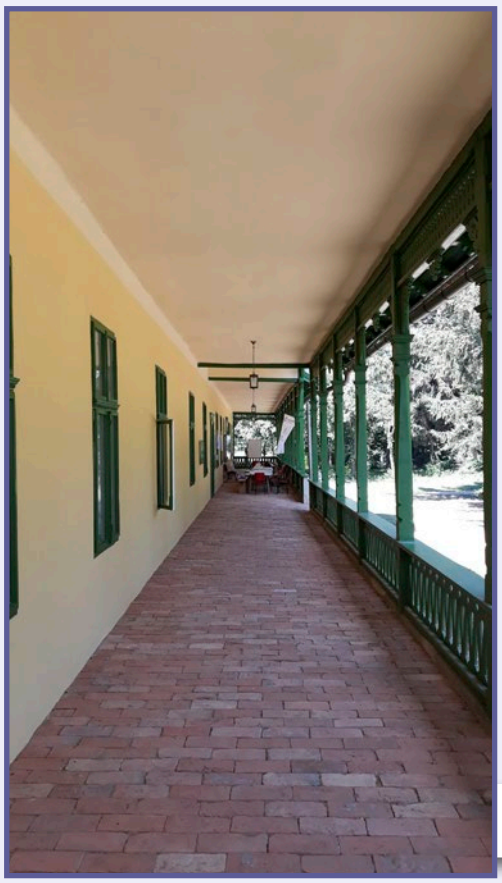
3 Sz. n., Nagymágocs, lásd http://www.szentes.hu/?page_id=3205 (letöltés: 2020. dec. 16.)

4 *Ónody Magdolna:* A Petőfi és Szendrey család életéből. II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc, 1990. 30.

5 Sz. n., Nagymágocs, lásd http://www.szentes.hu/?page_id=3205 (letöltés: 2020. dec. 16.)

6 *Gróf Károlyi Imre:* A kapitalista világrend válsága. Budapest, 1931.

ill. *„Az örvény szélén”*[7] c. könyvei nagy port vertek fel. A Károlyi és Horthy családok között kettős házasságon alapuló, szoros rokoni kapcsolat szövődött, maga Horthy kormányzó is többször járt Nagymágocson, többnyire vadászatokon. Gróf Károlyi Imrének és feleségének, egyben másodunokatestvérének, gróf Károlyi Zsófiának számos gyermeke született. Egyik fiuk, a tragikus repülőgép-szerencsétlenségben, 1942-ben elhunyt ifj. gróf Károlyi Gyula Horthy Paulette-t vette el feleségül, míg egyik lányuknak, gróf Károlyi Consuelonak ifj. Horthy Miklós kérte meg a kezét. Esküvőjüket 1927. augusztus 4-én tartották Budapesten, és frigyükből két leánygyermek, Zsófia (1928) és Nikolette (1929) született. A házasság azonban hamar megromlott és az elvált Károlyi grófnő két lányával együtt a nagymágocsi kastélyban telepedett le. A válás botrányos körülmények között ment végbe, és - a nagy szoknyabolond hírében álló - ifj. Horthy Miklós jó darabig nem kívánatos vendég volt a kastélyban és a Károlyi család köreiben.

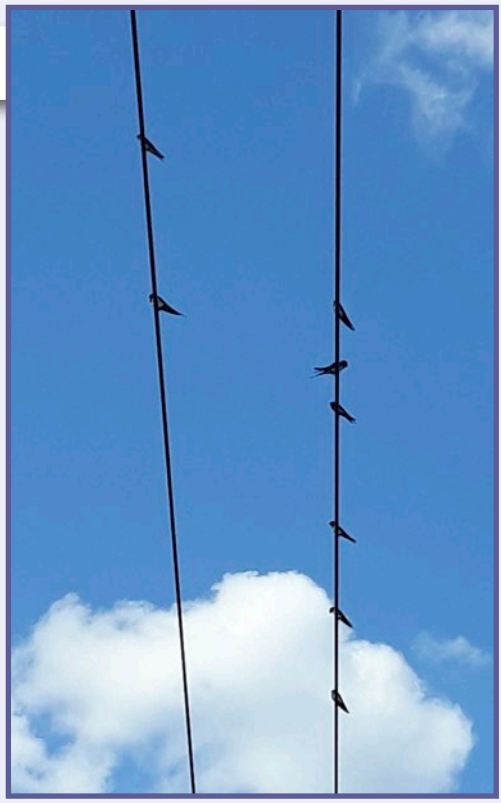
A község fő látnivalójára, a nagymágocsi Károlyi-kastélyra egy kicsit bővebben is kitérnék. 1896 és 1897 között gróf Károlyi Imre építtette, eklektikus neobarokk stílusban. Az összes épület eredeti állapotban maradt meg, jóllehet a kastélyhoz az idők folyamán hozzáépítettek, és egyes részeit lebontották. A kastélyt 41 hektáros gondozott park öleli körül, amely a parképítő művészet remekei közé tartozik. A 18. századból származó barokk szobrok díszítik. Az angol kert kiemelkedő értékei a ritka őstölgyek és fenyőfélék. A turisztikai vonzerőt növeli a kastélyhoz tartozó, 10 hektáros tó is.[8]

Jelenleg a kastélyban a Csongrád-Csanád Vármegyei Gesztenyeliget Integrált Szociális Intézmény Nagymágocsi Kastélyotthona működik. A szociális otthon 300 férőhelyes, beutalási körzete elsősorban Szentes, Csongrád és

7. kép: Nagymágocs, uradalmi tiszttartói épület.
Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

7 Gróf Károlyi Imre: Az örvény szélén. Budapest, 1932.

8 Sz. n., Nagymágocs nagyközség önkormányzat. Turizmus. Látnivalók, lásd https://nagymagocs.hu/turizmus/latnivalok/#latnivalok (letöltés: 2020. dec. 16.)

8. kép: Nagymágocs, útra készülődnek a fecskék.
Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

a környező települések. Alapfeladata az időskorú beutaltak gondozása koruknak, egészségi állapotuknak megfelelő fizikai és egészségügyi ellátása, pszichés gondozása, valamint célszerű és hasznos tevékenységük megszervezése. A kastély 1945-től munkásüdülő, 1949-től a görög szabadságharcosok és menekültek otthona volt, 1954-től szociális otthon.[9] A kastélykert szélén, a Szentesi út mellett áll a gróf Károlyi Alajos által, 1883-ban neoromán stílusban, Szent Alajos tiszteletére emeltetett római katolikus templom, amely Bachó Viktor tervei szerint épült. A szép üvegablakai Kratzmann Ede műhelyében készültek el.

A község további jeles látnivalója az Ybl Miklós tervei alapján épült volt uradalmi épület, amely 1849 óta áll és a közelmúltban teljesen felújították. A műemlék értékű épület eleinte uradalmi tisztartói lakás volt, később polgármesteri hivatalnak adott helyet. Az épület ad otthont a Felicián Atya Helytörténeti Gyűjteménynek és rendezvényháznak. A gyűjtemény célja, hogy a falu lakói megismerjék a település múltját, a régi idők mindennapjait, a turisták pedig bepillantást nyerhessenek Nagymágocs múltjába és értékeibe. A múzeumot 2003-ban nyitották meg, 2005-ben vette fel a településen több évtizeden át szolgálatot teljesítő, legendás ferences rendi kapucinus szerzetes, Neubauer József, Felicián atya nevét, ezzel tisztelegve kutatómunkássága előtt. A látogatók megismerhetik a település földrajzát és történelmét, valamint a múlt század életkörülményeit. Itt található az atya gyűjteményéből létrehozott ásványkiállítás is.[10]

Nagymágocs várja a túrázókat, kirándulókat, biciklistákat, geocaching-rajongókat, és a falusi turizmus romantikája iránt érdeklődőket egyaránt. Horgászni lehet a Nagymágocsi Horgásztavon, ill. a környék folyóvizeiben, a Kórógyon és a Kurcán, de ki lehet ülni a Kastélytó partjára is. Pontytól harcsáig, csukától amúrig sokféle hal

9 Sz. n., Gesztenyeliget Integrált Szociális Intézmény Csongrád-Csanád Vármegye, lásd https://gesztenyeligetotthon.hu/intezmenyunk (letöltés: 2026. jan. 5.)

10 Sz. n., Nagymágocs nagyközség önkormányzat. Turizmus. Látnivalók, lásd https://nagymagocs.hu/turizmus/latnivalok/#latnivalok (letöltés: 2020. dec. 16.)

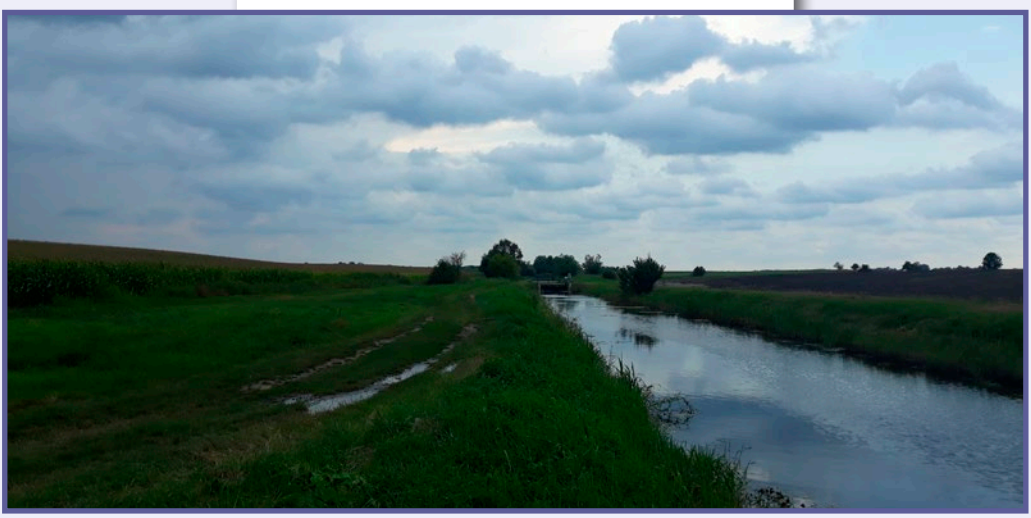

9. kép: Nagymágocs, gólyafészek.
Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

fogható, és megfizethetetlen élményt jelent az a csend és nyugalom, ami horgászat közben a vízparton vár az emberre. Szintén izgalmas kikapcsolódást jelenthet egy focimeccs végigszurkolása a sportpályán. Nagymágocsnak a 2020/21-es idényben NB II-es női focicsapata is volt, kiváló játékosokkal.

A községben élő barátaim, ismerőseim, - többek között - a harmadik ciklusát töltő Szebellédi Endre István polgármester úr, Dóczi Jusztina író, újságíró, helytörténész, ill. Ábrahámné Juhász Mária képviselőasszony, vállalkozó és kedves családja mind barátságos és segítőkész emberek. Úgy vélem, a faluban mindig kap az ember egy mosolyt, egy jó szót a boltban, a zöldségesnél, a kocsmában, és a kastélykertben sétálva is. Nagymágocs: egy kis ékszerdoboz a Dél-Alföld szívében.

10. kép: Kórógy-ér. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

fotó: Tóth István - Hol sírjaink..., – Nagymágocs, 2016.

Vörös Gabriella[1]

Másfélezer éves szarmata falu a Mágocs-ér partján[2]

Régészeti ásatások Nagymágocs – Paptanyán (1983-1986)

Az Olvasóhoz

Kedves Olvasó! A következő oldalakon egy olyan írásomat olvashatja, amelynek első változata több mint negyedszázaddal ezelőtt jelent meg. Mivel a régi publikációkat nem szokta kímélni az idő, a mostani közzététel előtt elengedhetetlenné vált, hogy módosítsam, és kiegészítésem az eredetit. Érdekes volt szembesülni azzal, hogy nem sokkal az ásatások lezárulta után hogyan állt össze egy rövid írásban mindaz, amit annak idején gondoltam a nagymágocsi késő szarmata falurészletről, a lakóiról, és úgy általában a korszak településeiről. 1989-ben, az első változat megírásakor nagy előny volt, hogy még frissek voltak az élmények, a benyomások, és friss volt a tudás is, amit le tudtam szűrni a feltárásokból és az előkerült leletekből. Ezek máig érvényesek, és természetesen nem maradhattak ki a mostani cikkből sem. A munka azonban szerencsére nem állt meg az ásatások befejezése után sem, a tudományos feldolgozás tovább folytatódott. Ennek köszönhetően sok olyan érdekes, friss eredmény született, amivel most ki lehetett egészíteni az egykor írottakat. A legjobb hír a korszak iránt érdeklődők és a magam számára is, hogy doktori disszertáció

1 Dr. Vörös Gabriella, PhD, régész, c. egyetemi docens (Szeged), e-mail: vorosgabriella@yahoo.com

2 Az írás első változata is a nagymágocsiak kezdeményezésére született meg, és látott napvilágot. *Vörös Gabriella*: Másfélezer éves falu a Mágocsér partján. In: *Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből*. Szerk. Blaskó János-Bodrits István. Nagymágocs, 1989. 5-24.

keretében mostanra elkészült a település teljes feldolgozása, amiből módom volt bőven meríteni.[3]

Felicián atya és az ásatások előzményei

- Nézze, milyen cifra cserép! – tartja elém a tenyerét Adamik Miska bácsi. A tollat a lapok közé csúsztatom, behajtom az ásatási naplót és szívesen nyúlok a fekete edénytöredékért. A munka a vége felé tart, ilyenkor igyekezni kell mindent aprólékosan megfigyelni és feljegyezni. A fél délelőtt írással telt el, jólesik megtornáztatni kissé elgémberedett ujjaimat.

Siettet a gyorsan múló idő. Még néhány nap és a feldübörgő gépek megeszik a lábunk alól az agyagot és az alatta meglelt homokot.

- Hadd lássam! – veszem ki a markából az alig féltenyérnyi töredéket. A rátapadt sárga anyag alól szépen ívelő, lágy vonalú, besimított minta sejlik elő a fekete edényoldalon. Egy kétfülű, nagy edény válla volt – rajzolom a levegőbe a formát, mutatom a méretét – jó lenne még találni hozzá, hátha a több darab kiadná az egészet. Miska bácsi már fordul is vissza, és a cseréptöredéket a gödör partjára, a többi mellé teszi gondosan. Kezében az egyik legjobb spaklim, keze ügyében a kissöprű, az ecset. Elégedetten nézem, ahogyan a gabonatároló gödör metszetét szépen megőrizve óvatos, de határozott mozdulatokkal dolgozik. Mélyül a gödör, szaporodnak a leletek. Kicsit távolabb Magony Jani bácsi lapátolja a földet komótosan. Irgalmatlanul nagy agyagkitermelő gödör szélén áll, és tudom, hogy egyetlen, a legkisebb cserép sem kerüli el a figyelmét. A hátam mögött Dési Józsi bácsi viszi a szót, két komája, Marton Jani bácsi és Lenti Feri bácsi megadóan hallgatja. Jár a kezükben a szerszám, szépen tisztul a szelvény. Ez lesz az utolsó munkaterületünk az idén. És ki tudja, lesz-e jövőre folytatás? Jani bácsi észreveszi a tekintetemet és int, nézzem meg a mai munkájuk eredményét. Naplóírás közben nem szívesen zavarnak, de pontosan tudják azt is, hogy mikor kell feltétlenül szólniuk.

Önkéntelenül is elmosolyodom, amikor visszagondolok a négy év előtti első ásatási napokra, közös munkálkodásunk kezdetére. Eleinte nem voltak túl nagy bizalommal hozzám. Nem mondták persze, de láttam a szemükön. Talán akkor fogadtak be maguk közé véglegesen, amikor alapos szemrevételezés után kiválasztottam a szerszámjaik közül a legjobb lapátot, és végig nyestem egy jókora felületet, egy egész ötször tíz

3 A disszertációt Walter Dorottya készítette el, aki a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékén végzett, és ugyanezen az egyetemen a Medievisztika-Régészet Doktori Program keretében foglalkozik a településsel. Köszönöm Walter Dorottyának, hogy hozzájárult kutatásainak idézéséhez, és hogy segített a dolgozatom illusztrációinak elkészítésében. *Walter Dorottya*: A Dél-Alföld késő szarmata (Kr.u. 4. század második fele – 5. század közepe) edényművességének régészeti és archeometriai vizsgálata a nagymágocs-paptanyai település elemzése tükrében.

1. kép: Szelvények az ásatás első évében, 1983-ban. Az 5x10 méteres felületeken nyesés után kirajzolódtak az altalajba mélyedő, egykori beásások sötét foltjai, kontúrjai. (Rózsa Gábor fényképe)

méteres szelvényt. Ezen a vidéken is ritkán látott a nép „főnököt" lapáttal a kezében dolgozni… Akkor még csak egyedül én tudtam - ma már mindenki, aki feltárás során munkatársam lett -, hogy az alapos, tiszta nyesés az egyik legfontosabb mozzanata a feltáró munkának. (1. kép) A sárga altalajban előrajzolódó sötétebb foltok vallanak ugyanis a talajba mélyedő, régi korok emlékeiről.

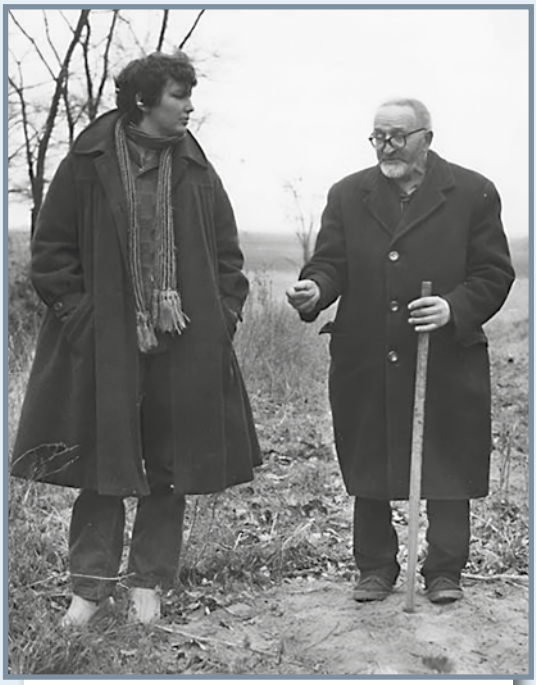
- Aztán mit keresünk mi itt? – bukott ki a kérdés Adamik Miska bácsiból a munka kezdetén, miközben alaposan szemügyre vette a szabályos rendben levert cölöpöket, és a közöttük feszülő zsinegeket.

- Ki láthat a földbe? – kérdeztem vissza, kockáztatva nehezen megszerzett tekintélyemet. A régi homokbányában késő szarmata, negyedik-ötödik századi település jelenségei kerültek elő jó néhány éve- fogalmazok szabatosan, röviden, de magam is érzem, hogy a válasz túl kevés. Látom és érzem munkatársaim kíváncsiságát, és igyekszem válaszolni a fel nem tett és a meg nem fogalmazott kérdésekre is. A miértekre. Miért költ rengeteget a múzeum, az állam, az ásatásokra? Miért pont itt, és miért éppen így kell a feltárást végezni?

A magyarázattal Nagymágocson persze valójában nem volt nehéz dolgom. Neubauer József, vagy ahogyan mindenki ismeri: Felicián atya, majd fél évszázadon át gyűjtötte a régészeti leleteket, és minden alkalmat megragadva mesélt az érdeklődőknek a régi évezredek, évszázadok eseményeiről, az egykor élt emberekről.[4] Közel hatvan új lelőhelyet fedezett fel, kutatott át, összegyűjtötte a különben megsemmisülésre ítélt emlékeket.

Az ő gyűjtőmunkája alapján tudjuk, hogy Nagymágocs környékén időszámításunk előtt nagyjából hétezer évvel már a Körös-kultúra embere is megtelepült. (Azokat a közösségeket, népcsoportokat, amelyeknek az írásos források nem őrizték meg a nevét, a régészet tudománya kultúrának, vagy csoportnak nevezi el.) A Körös-kultúra népének lelőhelyei, tehát temetkezései és településeinek nyomai, elsősorban a Körösök vidékén lelhetők fel, ezért kapta ezt az elnevezést. Az első ember, akinek az emlékei előkerültek ezen a szép és természeti kincsekben gazdag vidéken, gabonát termelt és állatokat tenyésztett, házakat épített. A föld máig megőrizte pelyvával soványított anyagú, jellegzetes, körömcsípésekkel díszített edényeinek töredékeit.

Felicián atyától értesült a szentesi múzeum a Paptanyánál, a régi homokbánya művelése során 1960-ban előkerült késő szarmata lelőhelyről is.[5] (2. kép) Így aztán nem volt kétséges, hogy az új bánya nyitásakor, vagy tovább pusztul a késő szarmata település, vagy a bányászást megelőzve ásatást végzünk a területen. Természetesen a leletmentő ásatás mellett döntöttünk. Mielőtt a négy nyáron át, 1983 és 1986 között folytatott feltárásról szó esne, nézzük meg, kik is voltak a szarmaták, honnan jöttek és meddig éltek ezen a vidéken?

2. kép: Felicián atya és a szerző helyszínelése a lelőhelyen. (Rózsa Gábor fényképe)

4 Halálakor megemlékezést írtam régészeti munkásságáról a szegedi múzeumi évkönyvbe. *Vörös Gabriella*: Felicián atya (1913- 1998) In: Móra Ferenc Múzeum–Studia Archaeologica (Szeged) IV. Szerk: Bende Lívia – Lórinczy Gábor – Szalontai Csaba. Szeged, 1998. 303-304.

5 Fényképei, gondos leírásai a szentesi múzeum Régészeti Adattárában lelhetők fel: KJM Rég.Ad.:115-84/2. Dokumentációi alapján a homokkitermelés során edénygető kemencék és edénytöredékek kerültek elő, melyek a késő szarmata településhez tartoztak. A szentesi múzeum akkori igazgatója, Csalog József is felkereste a helyszínt, értékes megfigyelései szintén a szentesi múzeum Régészeti Adattárában találhatók.

Két bekezdés a szarmatákról

A szarmaták népcsoportjai, mielőtt bevándoroltak volna legnyugatibb szállásterületükre, a Kárpát-medencébe, évszázadokon át az európai füves sztyeppéken nomadizáltak.[6] Az 1. század elején kisebb csoportjaikat a magyar Alföldön találjuk, mégpedig a Duna-Tisza közén és a Felső-Tisza-vidékén, a folyótól északra eső, sík területen. Ez már az írásbeliség időszaka. A vaskortól kezdve név szerint ismerjük a Kárpát-medencei népeket, a szarmaták elődeit, a szkítákat és a kelták különböző néven emlegetett törzseit. A szarmaták első alföldi népcsoportját a források a jazigok törzséből valóként említik. A jazigok Duna-Tisza közén megtelepedő népcsoportjai az 1. század első felében megszervezett római provincia, Pannonia közvetlen szomszédságába kerültek. A földrajzi közelség évszázadokon át befolyásolta a több hullámban az Alföldön megtelepült szarmaták mindennapjait, meghatározta történelmük alakulását, és anyagi kultúrájukra is hatással volt. Pannonia a Római Birodalom legsérülékenyebb provinciája lett, hosszú határait időről-időre barbárok veszélyeztették. A szarmaták sorsára jellemző, hogy életüket, közel félévezredes történetüket Róma és a többi barbár nép közötti őrlődés jellemezte. Az egymás ellen folytatott háborúk változatos kimenetelűek voltak, hol győzők, hol pedig legyőzöttek voltak. Például a dákok elleni hadjáratokban az alföldi szarmaták a rómaiakkal szövetségben harcoltak, a győzelmet követően jöhetett létre 106-ban Dacia provincia.[7] A békétlenségek közötti, gyakran több évtizedes békés időszakok a kölcsönös előnyök kihasználásának jegyében teltek. A dákok elleni hadjáratok lezárulta után a 2. század legelejétől kezdve a tiszántúli területek is a szarmaták fennhatósága alá kerülhettek.

Valószínűleg ekkortájt vették birtokba a mai Nagymágocs közvetlen környékét is. (3. kép) A római-szarmata viszony alakulását, a kapcsolatok intenzitásának változásait híven tükrözik a szarmata telepeken és temetőkben fellelhető római importtárgyak: többek között a díszes ruhakapcsoló tűk, a mázas edények, az üvegedények, a különböző fémtárgyak.[8] A kutatók szerint a szarmatáknak fontos szerepük lehetett Pannonia provincia határán, a Duna túloldalán állomásozó katonaság ellátásában, elsősorban az élelmezésükben. Főként a gabona, de az állatállomány, és annak a haszna is bekerülhetett a római-szarmata kereskedelmi láncba. Az ügyletek lebonyolításának egyik közvetítő eszköze bizonyára a pénz volt, de nem becsülendő le az árucsere fontossága sem. Főként a rómaiak által vert pénzek forogtak, de a barbár

6 A szarmaták történetének és régészeti emlékeinek kitűnő, friss összefoglalása Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria munkája. *Istvánovits Eszter –Kulcsár Valéria*: „…Aligha állhat nekik bármely csatarend ellent." Egy elfelejtett nép, a szarmaták. A Jósa András Múzeum Kiadványai 74. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 5. Nyíregyháza–Szeged. 2018.

7 A római-barbár kapcsolatok történeti forrásokból rekonstruált eseményeit összefoglaló munkáiban Mócsy András tárta fel. *Mócsy András*: Pannónia a korai császárság idején. Apollo könyvtár (3). Budapest, 1974. Mócsy András: Pannónia a késői császárkorban Apollo könyvtár (4). Budapest, 1974.

8 *Vaday Andrea*: Kereskedelem és gazdasági kapcsolatok a szarmaták és a rómaiak között. In.: Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön. Gyulai Katalógusok 6. Szerk: Havassy Péter. (A továbbiakban: Jazigok, roxolánok, alánok) Gyula, 1998. 128-136.

népek maguk is előállítottak saját pénzt, amelyet római minta szerint alkottak meg, de sajátos jegyekkel láttak el. A kereskedelmi kapcsolatok egyik fontos bizonyítékai éppen a pénzek, melyek a fémkeresős kutatásoknak hála, az utóbbi két évtizedben tömegével kerülnek elő, főként a településeken. A nagymágocsi feltárások idején ez a módszer még nem terjedt el, így sajnos csupán egyetlen 4. századi pénzérme került be az ásatás leletei közé.

3. kép: A szarmaták alföldi szállásterületének kiterjedése a Római Birodalom provinciáinak szorításában. (Istvánovits Eszter –Kulcsár Valéria: „…Aligha állhat nekik bármely csatarend ellent." Egy elfelejtett nép, a szarmaták. A Jósa András Múzeum Kiadványai 74.–Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 5. Nyíregyháza–Szeged. 2018. 242. kép)

A nagymágocsi település természeti környezete és időbeli határai

Kicsit felállok, nyújtózkodom, végig tekintek a négy év alatt feltárt tekintélyes nagyságú, közel hétezer négyzetméteres területen. Most kopár, feldúlt ez a vidék. A rideg dróthálóval elkerített homokbánya közepén, a négy-öt méteres mélységben feltört a talajvíz. Jókora kecskebékák élvezik benne a hűvös vizet a júliusi kánikulában.

Eldózerolt, hatalmas felület, ahol most dolgozunk, szélein óriási földkupacokkal, a talajvédelem érdekében összehordott humuszhegyekkel. Nehéz elképzelni, milyen lehetett a másfél ezer évvel ezelőtti táj, hogyan zajlott a hajdani falu népének élete, mindennapjai. Nincs egyszerű dolgom. Az ásatás mozaikszemeiből, régész elődeim eredményeit sorra véve, hasonló korú ásatások tapasztalatait is felhasználva kell összegezni mindazt, amit már tudunk, vagy esetleg csak sejtünk az itt élt emberekről. Fel kell használnom a római forrásokban fellelhető, sajnos csak kevés - gyakran túlságosan is kevés és homályos - adatokat is. A kérdés rövid és egyszerű: kik és hogyan éltek ezen a tájon távoli évszázadokkal ezelőtt?

Nem vitás, hogy kiváló vidékre épült a falu. A régi korok embere jól tudta, hol kell megtelepülnie családjával, állataival. Ott, ahol bőven van víz, de ugyanakkor a rendszeresen megáradó patak vagy folyó nem veszélyezteti a szűkebb életteret. Ott, ahol dúsan nő a fű, ahol a háziállatok ellátása nem okoz gondot, legalábbis a nyári hónapokban. Ahol bőven van jó minőségű agyag, ami feltétlenül kell a házak, az ólak felépítéséhez, az edénykészítéshez. A falu az ér partjára települt, oda, ahol a víz egy méltóságteljes, szépen ívelő kanyarulattal magához öleli a bokrok-fák szegélyezte magaspartot. Vize szélesen, lassan folyik, az apró hullámok között jókora halak verte szabályos körök villannak fel, majd enyésznek el észrevétlen. Kicsit távolabb facsoportok látszanak. (4. kép)

4. kép: A lelőhely földrajzi elhelyezkedése. (Szerkesztette: Walter Dorottya)

Krisztus után az ötödik század derekán járunk. Élénken él még emlékezete a nagy hun királynak, Attilának, hiszen a 420-as évektől kezdve a közeli Tisza mentén állt világhíres, fatornyos palotája.[9] (445-ig társuralkodóként, testvérével együtt irányította a hunok népét, de Bleda nevét nem őrzik máig élő hagyományok, legendák.) Hírét, kardját rettegte Róma és Bizánc, de a Tisza-Maros-Körösök vidékén megtelepült szarmata falvak Attila idejében is tovább élhették megszokott életüket. A hunok tarka seregében ott lovagoltak a szarmaták válogatott harcosai is.

Most azonban teljes a nyugalom a tájon. Igaz, Attila hirtelen halála után új urai lettek e vidéknek, a gepidák, de a szarmaták már régóta jól ismerték őket, hiszen a 3. század közepétől ők is a Kárpát-medence lakói voltak.[10]

A hosszú, erős kardokkal, vasdudorral erősített fapajzsokkal, lándzsákkal, tőrökkel felfegyverzett gepida harcosok Attila legmegbízhatóbb katonái közé tartoztak, királyuk pedig a legendás hun legközelebbi barátja, tanácsadója volt. A hun uralkodó halála utáni események azonban azt bizonyították, hogy a nagy birodalmat Attila személye tartotta össze. Alighogy lehunyta a szemét, teljes fejetlenség lett úrrá a hun birodalomban. A hunok legfőbb hadi erejét jelentő különböző népek - közöttük voltak szarmaták is - éppen a gepidák vezetésével lázadtak fel, és a Nedao melletti csatában legyőzték az Attila-fiakat. Ezt követően a tiszántúli terület lett a gepida királyság egyik központja, a szarmaták egy része pedig a Duna-Tisza közi szállásterületre húzódott vissza.

A település szerkezete. Füstölők, kemencék, kézimalom

A folyócska partjáról indulva vegyük most szemügyre a falut, mindazt a nyomot vagy emléket, ami az ásatások során feltárult, és amiből következtethetünk a régen

9 Máig vitatott, hogy a Kárpát-medencén belül, a Dunától keletre hol lehetett Attila központja. Bóna István érvelése meggyőzően szól amellett, hogy a Tisza -Maros-Körös folyók által határolt térségben állhatott a Priscus beszámolójában említett fából készült palota. *Bóna István*: A hunok és nagykirályaik. Szerk.: Kabay Éva. Budapest 1993. 59-62.

10 A gepidákról bőséges adatokat lehet találni az előző jegyzetben említett kötetben is. Jól használható többek között még a Hunok - Gepidák - Langobardok címmel napvilágot látott gyűjteményes kötet, ahol a korszak legkiválóbb ismerői foglalják össze röviden a leglényegesebb tudnivalókat történelmükről, régészeti emlékeikről, temetkezési szokásaikról. *Bóna István – Tomka Péter – Cseh János – Nagy Margit –Tóth Ágnes*: A gepidák története és régészeti emlékei. Szerk: Zimonyi István – Bóna István. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szeged, 1993. 52–102. Legutóbb B. Tóth Ágnes írt összefoglaló tanulmányt történetükről és emlékanyagukról. *B. Tőth Ágnes*: Akik „messze felülmúlták a langobardokat létszámban és vitézségben": a gepidák története és régészeti emlékei. They are far superior to the Lombards in multitude and valour" History and archaeological record of the Gepids. In: Átkelők a túlvilágra. Két gepida temető a Közép-Tisza mentén. Szerk: F. Kovács Péter. Szolnoki Régészeti Tanulmányok 3. Szolnok, 2022. 12-52.

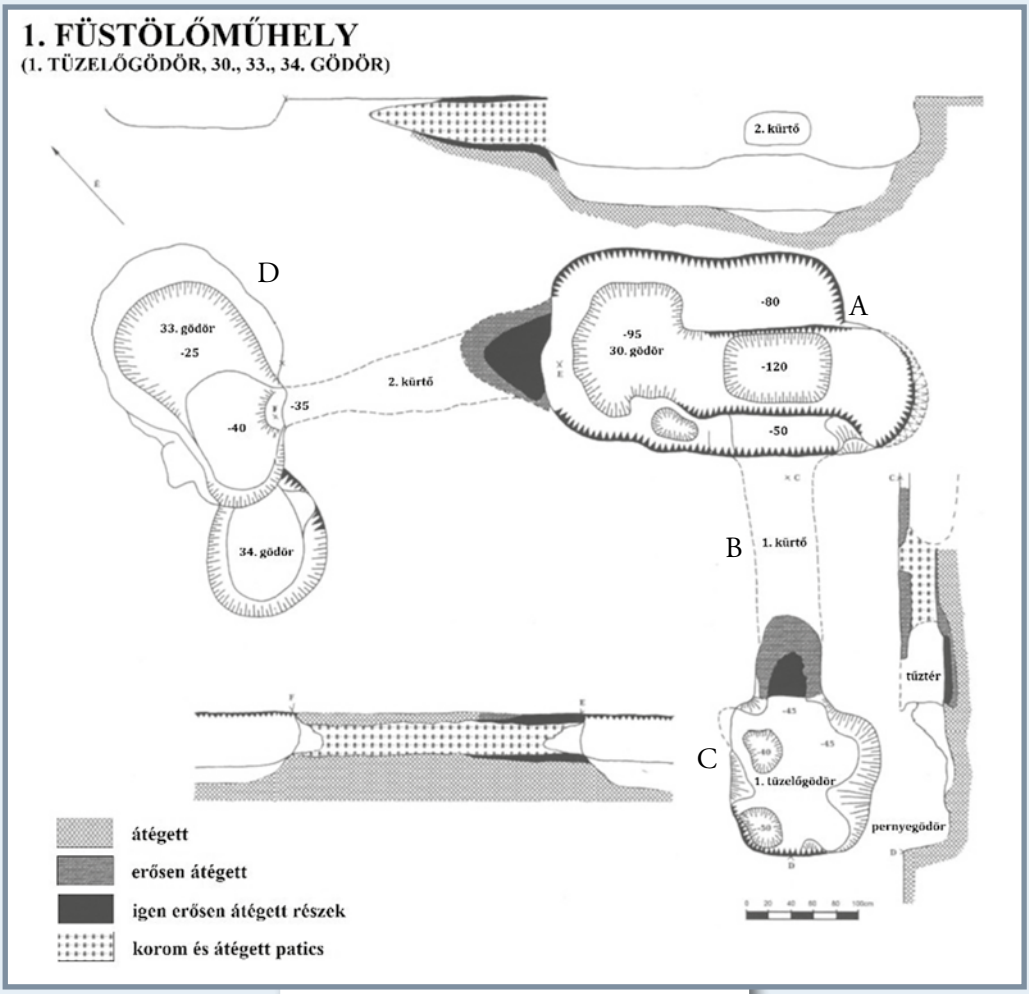
volt hétköznapokra.[11] Már első pillantásra feltűnik, hogy meghatározott rend szerint telepítették a különböző rendeltetésű épületeket, műhelyeket, házakat. A falu legszélén, közvetlenül a magasparton füstölő műhely található.[12] Mára csak a földbe mélyített részei maradtak meg, a föld felettiek a település elhagyása után elenyésztek lassan. (5. kép)

A korabeli, másfélezer évvel ezelőtti felszínt koptatta a szél, az eső, széleit omlasztotta a folyócska, a műhelyt mégis jól el tudjuk képzelni magunk előtt. A legfontosabb része a hosszúkás, szabályos alakú verem (5. kép, A), ahová a füstölésre szánt húsokat helyezték. A füst egy majd másfél méteres kürtőn keresztül jutott a verembe (5. kép B.). A tüzelőhely és a verem között tartott távolság lehetővé tette, hogy a füst jól lehűlt mire a veremig ért, és egyenletesen áramlott. A tűz fészke és a füstölési hely közötti távolságnak köszönhetően azt is kiküszöbölték, hogy lángra lobbanjanak a tartósításra szánt étkek. A tüzelőtér elé éppen csak akkora gödröt mélyítettek, ahová egy ember odakuporodhatott, és folyamatosan táplálhatta a tüzet (5. kép C). Úgy látszik, hogy a verem használat közben megsérült, mert rá merőlegesen később egy újabb - igaz kisebb, és nem túl gondosan elkészített - füstölővermet alakítottak ki (5. kép D). A tüzelő helyét, feltehetően célszerű okokból, hogy munkát takarítsanak meg vele, a korábban használt, de tönkrement füstölőverem rövidebbik oldalában építették meg (5. kép A). Füstölésre akkor kerülhetett sor, amikor nagyobb mennyiségű húshoz jutott a közösség. A folyó közelsége lehetővé tette, hogy például a halak ívása idején nagy mennyiségű halat tartósítsanak. Adatunk nincs rá, de kézenfekvő, hogy valószínűleg ismerték a halszárítás tudományát is.

Néprajzi párhuzamok alapján tudjuk, hogy nagyon hasonló szerkezetű műhelyeket gyümölcsök aszalására-szárítására is alkalmaztak. Ebben az esetben inkább a meleg játszott szerepet a tartósításban, tehát a kürtő hosszát is ennek a célnak megfelelően, rövidebbre alakították ki. Közvetlen bizonyíték nincs rá, csak feltételezem, hogy e műhelytípusok közötti részleges eltérések, többek között éppen a kürtők változó hossza, funkcióbéli különbözőséget takarnak. Nem tudjuk biztosan, hogy a Nagymágocson feltárt műhelyekben füstöltek-e, vagy inkább szárítottak-aszaltak,

11 Az alföldi szarmaták életmódjának és településeik szerkezetének elemzéséhez a nagymágocsi falu jelentette az alapot a Jazigok, roxolánok, alánok című kötetben megjelent írásomhoz. *Vörös Gabriella*: Településszerkezet és életmód az alföldi szarmaták falvaiban. In.: Jazigok, roxolánok, alánok. 49-66. Ezt megelőzően már 1984-ben is megjelent egy rövid dolgozat az ásatásról. *Vörös Gabriella*: Késő szarmata – hunkori település feltárása Nagymágocs – Paptanyán. In: Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében (Szeged) (A továbbiakban: MKCSM) Szerk: Juhász Antal. Szeged 1984. 18-22.

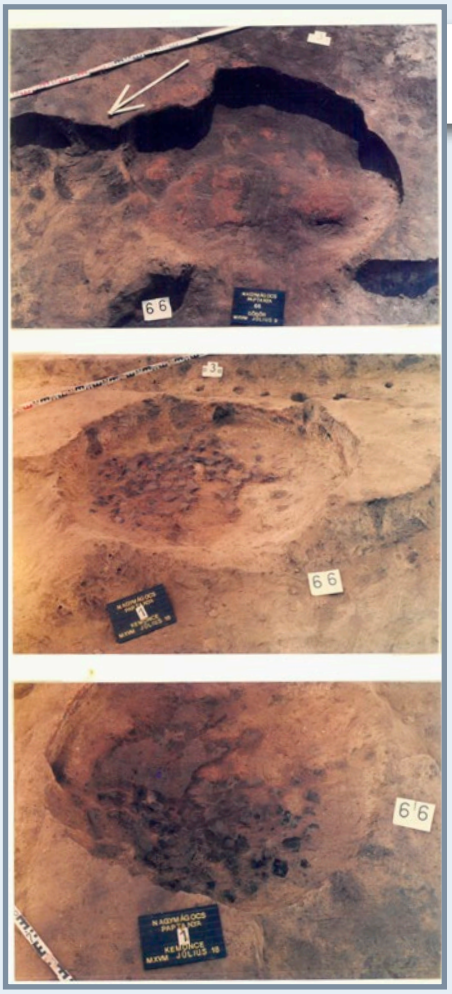
12 Az első füstölő műhelyt Szeged-Algyőn sikerült felfedezni, vagyis először értelmezni a tüzelőhely-kürtő-verem objektum együttest. *Kőhegyi Mihály – Vörös Gabriella*: 3-4. századi temető és 4-5. századi település Szeged-Algyőn. Friedhof aus dem 3. und 4.Jh. und Siedlung aus dem 4. und 5.Jh. in Szeged – Algyő. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged) (A továbbiakban: MFMÉ) 1989/90-1. (1992) Szerk: Juhász Antal – Lengyel András. 28. 33.kép. Ezt követően aztán sorra jelentek meg a közlemények a szarmata kori füstölők előkerüléséről. Összefoglaló igényű elemzésüket Pópity Dánielnek köszönhetjük. *Pópity Dániel*: Egy szarmata füstölőkomplexum Szeged–Tápé, Algyő külterület lelőhelyen. — A Sarmatian smoking complex in the vicinity of Szeged. The excavation of the pipeline around SZBT 2 collection station. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve -Új folyam 2. 2015, Szerk: Bárkányi Ildikó - F. Lajkó Orsolya. Szeged. 67–90.

5. kép: A füstölő műhely. (Koncz Margit rajza)

ezért az egyszerűség kedvéért következetesen az egyik – a valószínűbbnek tartható - füstölő funkciót kötöm hozzá. A füstölőműhely feltehetően azért került a település legszélére, távol a házaktól, mert tűzveszélyes volt. A faszerkezetes házak, ólak és egyéb építmények biztonságát védték a távolsággal. A műhely körül jókora szabad tér volt, feltehetően itt folyt az előkészítő és a feldolgozó munka.

A füstölővel egy vonalban, ugyancsak a folyó partján találjuk a szabadtéri kemencéket is. A széles és mély árkok oldalába vájva építették meg a két kerek, cserepekkel kitapasztott aljú kemencét. Nem messze tőlük, önálló előtérrel egybeépítve, egy harmadik is található. A hosszú használat során az előterét keményre taposták, vastag rétegben rakódott le rá a különféle eredetű szennyeződés, sár, szemét. A kemencék tapasztása

6. kép: Szabadtéri kemence fényképe kibontás után, a tapasztás alatt feltárt kerámia töredékekkel. (Rózsa Gábor felvétele)

kőkeményre és élénkvörösre, jó vastagon átégett. A tapasztás alatt a kemence platniját cseréptöredékekkel rakták ki, hogy jó legyen a hőmegtartása. (6. kép) Sütésre-főzésre, különböző ételek elkészítésére használták mindegyiket. Az egyik felhagyott gödör pernyés, hamus betöltésben égett búzaszemeket találtunk. A falu népe tehát gabonát termelt, amit aratás után közvetlenül a házak mellett kialakított vermeiben tárolt. A szabályos formájúra kiásott, szűk nyakú gödrök alkalmasak voltak arra, hogy gondos lezárásuk után hosszú hónapokon át, de akár évekig is megőrizzék a gabonát. Néha sikerül megfigyelni, hogy kifüstölték, vagy ki is tapasztották némelyiket. A lezárást - jelenkori párhuzamok alapján - szalmával, szénával végezhették, majd földdel tették légmentessé.[13]

A termőföldek megmunkálását minden bizonnyal nagycsaládonként végezték, legalábbis erre utal a lakóházak és a körülöttük kiásott tárológödrök csoportos telepítése. Az eddig megismert, feltárt területen nagycsaládok élettereit különíthetjük el. Két család az udvarát el is kerítette, megmaradt a kerítés sekély árka és az árok alján a leszurkált sövény nyoma. A kerítésen belül találhatók a lakóházak, a gabonatároló vermek és a háziállatok tartására szolgáló kerek és hosszúkás, lejáratos ólak.

Közösen használták tehát a füstölő műhelyeket és a szabadtéri, félig földbe mélyített kemencéket. Közös terület lehetett a falunak az a része is, ahol a gabona őrlését végezték.[14] A feltárás közben úgy találtuk, hogy a falut gondosan kiürítették, mielőtt tovább álltak volna. A késő szarmata települések nagy száma és gyakran óriási kiterjedése alapján az is elképzelhető, hogy a termőföldek kimerülése késztette a falut

13 A vermek használatának részletes elemzését Wilhelm Gábor végezte el, bőséges és meggyőző párhuzamokra támaszkodva. *Wilhelm Gábor*: Szarmata településrészlet Szegváron. Szakdolgozat (kézirat). Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2003. 19-24.

14 A kézimalom szerkezetéről, működéséről egy önálló, rövid cikk is született: *Vörös Gabriella*: Hunkori őrlőkő Nagymágocsról. In: MKCsM 1985 (é.n.) Szerk: Juhász Antal. 11-16.

vándorlásra. Valószínű, hogy a Nagymágocson megismert közösség is a folyó vonalát követve mindig kicsit tovább költözött, az elhagyott részeket, házhelyeket pedig agyagnyerőhelyekként hasznosították. Az a meglepő tény azonban, hogy az egyik földbe mélyített építményben egy teljesen ép kézimalmot találtunk, mégis inkább arra vall, hogy a falu népének sietve kellett távoznia. Csak ezzel magyarázható, hogy a nagy távolságból, kereskedelem útján beszerzett értékes, és a gabona feldolgozásban nélkülözhetetlen eszközt nem tudták, vagy nem bírták magukkal vinni. „Ne vedd zálogba senkinek alsó vagy felső őrlőkövét, mert annak életét veszed zálogba!" - olvashatjuk Mózes V. könyvének 24. fejezetében.

A nagymágocsi kézimalom kőpárja az őrlés technikai fejlődésének egyik fontos állomását jelenti. A kézimalom kialakulását megelőzően, a gabonatermelés legkorábbi időszakától kezdve, tehát közel hétezer éven keresztül, a gabonaőrlés eszköze ugyanis egyrészt egy kőlap volt, amire ráhelyezték a gabonát, továbbá egy közel gömbölyű, marokba illő őrlőkő voltak. A kézimalmot, ami homorú alsókőből, illetve domború felsőkőből állt, és közös tengelyen forgott, a Kárpát-medencében a kelták használták először. Az alsó - vagy, ahogyan szakszóval ma is nevezik - padkő jóval vékonyabb, mint a felső, ugyancsak szakszóval mondva: forgókő. Az alsó, könnyebb követ bizonyára minden esetben rögzítették, hogy ne mozduljon el munka közben. Az egyébként is súlyos felsőkövet pedig alkalmanként még újabb súlyokkal is megterhelték, ha finomabb lisztet kívántak őrölni. A gabona adagolására a forgókövön kialakított, nagyjából ovális nyílások szolgáltak. A hajtókart a forgókő oldalába mélyített lyukba erősítették, a megőrölt lisztet kis vályúval terelték a gyűjtőedénybe. A közös tengely és a hajtókar fából készülhetett, mert nem maradt semmi nyomuk. (7. kép) A kézimalommal megőrölt lisztet minden bizonnyal megszitálták, majd kenyeret, lepényt formáltak belőle, végül a felhevített szabadtéri kemencékben megsütötték. Az előbb leírtak alapján elkészítettük a kézimalom rekonstrukcióját a szentesi múzeumban, és ki is próbáltuk. Tanúsíthatom, hogy nagyszerűen működött, és kiváló minőségű lisztet adott. Nem csoda, hogy egészen a múlt század elejéig használatban volt ez az archaikus típus, igaz legutóbb már csak festék őrlésére használták.

Edények, edénykészítés

Nemcsak sütöttek a kemencékben, hanem főztek is. A település felhagyott részein maradt, használaton kívüli gödröket, agyagnyerőhelyeket lassan feltöltötte a háztartásokból kikerülő szemét: állatcsontok, törött használati tárgyak darabjai, közöttük rengeteg edénytöredék. Az edénydarabok között sok kézzel hajtott, lassúkorongon formált, nem ritkán 4-5 literes nagyságot is elérő fazekak töredékeit találtuk. Ha a töredékeket a nap felé fordítjuk, jól látszik, hogy anyagukat aranyként, illetve ezüstösen csillogó csillámos szemcsékkel, apróra tört kőtörmelékkel, pici kavicsokkal soványították. Az adalékanyagok érdes darabjai miatt nem használhattak

gyorskorongot a fazekak elkészítéséhez, viszont éppen ezek tették alkalmassá őket a kemencében való főzésre. Ezek a fazekak nagyon jól tartották a hőt, és nem voltak annyira porózusak, mint kézzel formált, a korábbi századokban használt kezdetleges elődeik. Szívesen díszítették a peremüket, a vállukat. A mintát fésűhöz hasonló eszközzel vitték fel kiégetés előtt a bőrszáraz felületre. Hullámkötegek, vonalkötegek, különböző alakzatokban benyomkodott, nagyon változatos mintasorok találhatók a töredékeken. (8. kép) Természetesen le is fedték a fazekakat. A fedőket is agyagból formálták, szinte kivétel nélkül kézzel. Kúposak voltak vagy ívelt oldalúak, és mindig fogógombban végződtek.

Nem találtuk nyomát, hiszen a korabeli felszín nem mindenütt maradt meg, de bizonyára voltak a korabeli járószinten kialakított tűzrakó helyeik, szabadtéri tűzhelyeik is. A leletek között kis számban ugyan, de előfordultak bográcsok töredékek. A bográcsok olyan főzőedény típus, amelyiket mind a mai napig kizárólag csak szabad tűzön lehet alkalmazni. Persze ezek nem fémből készültek, mint a maiak, hanem agyagból. Ugyanabból az anyagból formálták meg ezeket is, mint a főzőfazekakat.[15]

Az előkerült edénytöredékek arról vallanak, hogy a háztartások nagyon sokféle formájú és méretű fazekasárut használtak. A legtöbb szürke színű, gyorskorongon formált csésze, bögre, tál, tálka, talpas tál, gömbös hasú edény, korsó, pohár, nagy méretű hombár. Szívesen díszítették ezeket is. Szárítás után, égetés előtt gyakran felfényezték az edények külső oldalát, vagy kaviccsal hullámvonalakat, háromszögeket, sávokat alakítottak ki, főként a peremeken és a vállakon. (9. kép) A rengeteg edénytöredék láttán felmerül a kérdés, hogy vajon hol és kik készítették a változatos technikával előállított, komoly szakmai tudást igénylő cserépárut?

7. kép: A kézimalom rekonstrukciója. (Vígh László rajza)

Már az első gödrökben is találtunk megolvadt agyagrögöket, salakdarabokat, sőt rontott edényből származó töredéket is, ami egyértelművé tette, hogy a faluban fazekasmester, más

15 A csillámos kavicsos anyagú fazekak és a cserépbográcsok rendszerezését és leírását Vaday Andrea végezte el, máig alapvető munkájában. *Vaday Andrea*: Késő szarmata agyagbográcsok az Alföldön. Spätsarmatenzeitliche Tonkessel von der Tiefebene. In: MFMÉ1980/81-1. Szerk: Trogmayer Ottó. Szeged, 1984. 31-42.

szóval: gölöncsér működött. Megtaláltuk az edényégető kemencéket is, de sajnos csak Felicián atya fényképfelvételein és leírásában.[16] A fényképeket megvizsgálva kiderült ugyanis, hogy a régi bánya művelése során, sok évvel ezelőtt elpusztítottak legalább két edényégető kemencét. A helyszínt azonosítva úgy tűnik, hogy ez a műhely is a település vízparti szélén helyezkedett el. Kézenfekvő, hogy éppen ezen a helyen alakították ki, hiszen az edénykészítéshez sok víz kellett, ráadásul pont olyan tűzveszélyes volt, mint a korábban leírt füstölő műhelyek. Korántsem gondolom azonban, hogy mindegyik falunak volt lehetősége arra, hogy saját szükségletre folyamatosan edényeket készítsen. Az edények előállításához ugyanis - a szakértelmen túl - elsősorban jó agyagra volt szükség, ami nem volt adott a teljes szarmata szállásterületen. Például a futóhomokkal vastagon fedett Duna-Tisza közéről egyáltalán nem ismerünk edényégető műhelyeket, mivel csak a tájegység peremein, a két folyó, a Duna és a Tisza menti sávban lehetett fazekasagyagot kitermelni. A Homokhátságra nyilván szállítani kellett a kész fazekasárut azokról a területekről, ahol megfelelőek voltak az adottságok a kerámia előállításához. Egészen biztosan élénk és sokoldalú kapcsolat volt a tájegységek között,

8. kép: A településen előkerült töredékekből összeállított főzőfazekak. (Walter Dorottya felvételei)

9. kép: Szürke, alacsony talpú, gyorskorongolt tál besimított hullámvonal dísszel. (Walter Dorottya fényképe)

16 KJM Régészeti Adattár 115-84/1-4.

gazdát cseréltek a különböző termékek, áruk, tehát virágzó belső kereskedelmet kell feltételeznünk.[17]

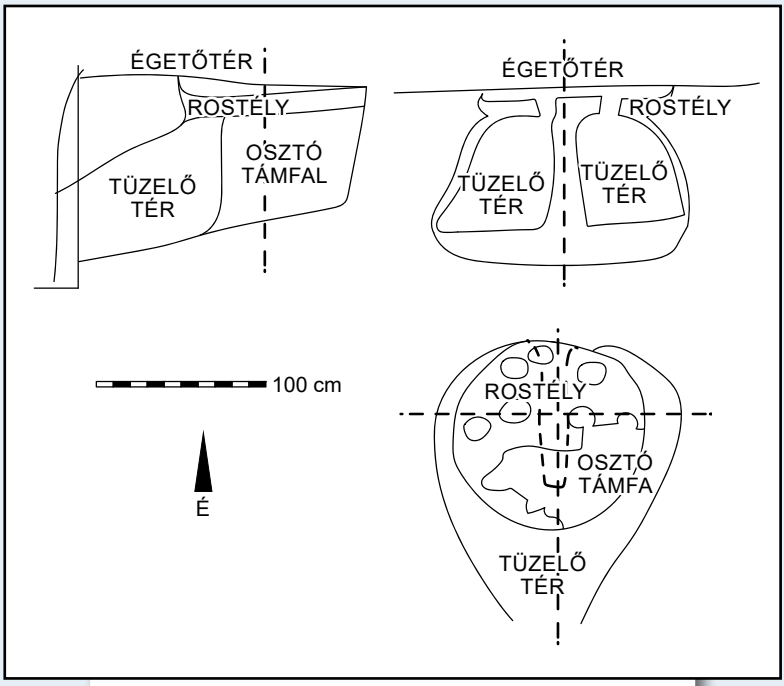
De térjünk vissza az edényégető kemencékhez! Számos más lelőhelyről ismertek a nagymágocsi edényégetőkkel megegyező típusú kemencék, olyanok, melyeket szerencsére szakszerűen feltártak, pontosan dokumentáltak. A 10. képen a sándorfalvi kemence rajzán mutatom be a szerkezetüket, és írom le a működésüket.[18] (10. kép) A kemence típus alsó része a tűztér volt, amit a földbe vájtak. Boltozatát egy agyagból kialakított, masszív, a terhelést jól bíró rostély zárta le. A tűztérből a forró levegő a rostélyon kialakított kerek lyukakon át szabadon áramlott felfelé, az ugyancsak boltozatosra kialakított égetőtérbe. A gölöncsér az égetésre előkészített edényeket gondosan elhelyezte a rostélyon, mégpedig felülről, ugyanis az égetőtér egy része egészen biztosan a felszín felett volt kialakítva. Égetéskor, miután a nyers edényeket berakták, a nyílást gondosan betapasztották. Az égetés végén a kész edényeket ugyanitt, az égetőtér tetejét megbontva emelték ki. A szarmata edénymű vességre leginkább jellemző szürke színt úgynevezett fojtott égetéssel érték el. Ennek lényege, hogy az égetés végén a tűzre olyan anyagot dobtak, aminek erős füstje keletkezett, majd minden nyílást elzárva hagyták, hogy a füst az edények pórusait alaposan átjárja. Ugyanígy készül még ma is a híres szentesi fekete kerámia, aki nem hiszi, kérdezze meg Bese Laci bácsi valamelyik tehetséges tanítványát.

A legutóbbi időkben természettudományos módszerekkel sikerült megvizsgálni a nagymágocsi edények összetételét, alapanyagát, soványítását, és az eredményeket összevetni a régióban előkerült több más, hasonló korú telepek kerámiáival. A petrográfia (kőzettan) segítségével kiderült, hogy az ezüst és arany színű csillámokat is tartalmazó kőzetek, melyet összeaprítva majd megszitálva a főzőedények helyben bányászott alapanyagához kevertek, az Erdélyi szigethegységből kerültek az Alföldre.[19]

17 Üllőn 2001 és 2006 között, az M0 autópálya építését megelőző feltárás során egy hatalmas fazekas telep került elő 56 db edényégető kemencével, melynek termékeivel – jellegzetes apró kavicsos anyagú fazekaival – főként a Duna-Tisza közi szarmata telepeken találkozhatunk. *Istvánovits, Eszter-Kulcsár, Valéria-Mérai, Dóra*: Roman Age Barbarian Pottery Workshops in the Great Hungárián Piain. In: Drehscheibentöpferei im Barbaricum Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009. Hrsg.:Bemmann, J.-Hegewisch, M.-Meyer, M. - Schmauder, M. Bonn 2011, 355-369. Nem kérdéses, hogy a fazekastelep jó minőségű főzőedényei kiváló árunak számíthattak a térségben. Másfajta lelettípusok esetében sokkal nehezebb a belső kereskedelem irányát, mértékét felfedni, sőt egyáltalán a meglétét bizonyítani.

18 A Sándorfalva- Eperjesen 1981-ben feltárt edényégető kemence publikációja, és az itt is látható rajzai először 1982-ben jelentek meg. *Vörös Gabriella*: Késő szarmata fazekasműhely Sándorfalva–Eperjesen. In: MKCsM 1982 (é.n.). Szerk: Juhász Antal – Lengyel András. 27–37.

19 *Bozsik Vivien – Walter Dorottya – Fintor Krisztián – Kreiter Attila – Vörös Gabriella*: Tázlár–Templomhegy késő szarmata település kerámiaanyagának petrográfiai elemzése. — Petrographic analysis of ceramics from the late sarmatian settlement of Tázlár–Templomhegy. In: Archeometriai Műhely (A továbbiakban: AM) 2023/XX/2 (2023). Szerk: Szilágyi Veronika. 170-171.

10. kép: A Sándorfalva-Eperjesen feltárt edényégető kemence. (Rózsa Gábor rajza alapján készítette Magyar Milán)

A kovácsműhely

A földművelés során és a különböző mesterségek műveléséhez a falubelieknek feltétlenül használniuk kellett különböző vaseszközöket. A gabonatermeléshez a földet ekevassal készítették elő, az érett kalászokat, sarlóval, rövid kaszával aratták le.[20] A nagymágocsi településen azonban a leleteink között alig találtunk fémből készült tárgyakat. Ez arra vall, hogy a vasat nagyon megbecsülték, ami érthető is, mivel távoli területekről kellett beszerezni, kereskedelmi úton lehetett csak hozzájutni. Bizonyára a törött, vagy elvásott darabokat másodlagosan, átalakítva, újra felhasználták. A kovácsmesterek munkája nélkülözhetetlen volt a közösségek számára.

Általánosságban véve a fém tárgyak, eszközök hiánya jellemzi az alföldi lelőhelyeket. Nem csak a településeken, a temetkezéseikben is aránylag kevés vasból készült tárgyat találunk. Leginkább kések fordulnak elő, csatok, esetleg a tűzkészséghez tartozó csiholó, a nők sírjában néha a varrótűjük. A római források a leírásaikban íjjal, nyíllal, dárdával, karddal felfegyverzett szarmata lovas harcosokról szólnak, de ezeknek alig találjuk nyomát a leletek között. Minden bizonnyal a vas, és általában

20 *Borsódi Martin*: Mezőgazdasági vaseszközök Oszlár-Nyárfaszög lelőhely szarmata kori településén. Agricultural tools in the Sarmatian age settlement of Oszlár-Nyárfaszö In: Acta iuvenum: Sectio archaeologica, (4) (2019) 31-54.

a fémeszközök, a fegyverek apáról fiúra öröklődtek. Ezért is számít különlegesnek, hogy a korszak temetőinek néhány férfisírjában üllőket, kalapácsokat és fogókat tártak fel a régészek. A leletek alapján joggal lehet arra gondolni, hogy ezekben a sírokban kovácsmesterek nyugodhattak. Életük során betöltött különleges státuszukat a velük együtt eltemetett eszközökkel fejezte ki az őket eltemető közösség.

A nagymágocsi település egyik különlegessége, hogy nyomára bukkantunk a faluban egy kovácsműhelynek is. Bár csak erősen sérült maradványait sikerült feltárni, de így is sok salak, erősen átégett tapasztásdarab, és még egy kicsike agyagtégely is a napvilágra került. A Miskolci Egyetem Metallurgiai Intézetében alapos elemzésnek vetették alá a leleteket.[21] Kiderült, hogy a salakok egy része egészen biztosan vasművességhez köthető melléktermék, a másik csoportjuk pedig a kovácstűzhely oldalfalából származó, a magas hőhatás miatt salakosodott agyag. Az igazi szenzációt a tégely falára tapadt anyagmaradvány vizsgálati eredményei jelentették, ami az összetétele alapján kétségkívül üveggyártás melléktermékeként értékelhető. Aki csak egy kicsit is ismeri a szarmata női viseletet, elsőnek bizonyára a sírokból előkerülő, eredetileg a ruhákra felvarrt gyöngyök sokasága jut eszébe. Ezek legnagyobb részt üvegből készültek. A szarmata szállásterületen történő, tehát helyi előállításuknak mostanáig semmilyen nyoma nem volt. A nagymágocsi tégely az első bizonyíték arra, hogy üveggel is dolgoztak, és talán gyöngyöket is készíthettek.

Mostanra számos lelőhely bizonyítja, hogy a színesfémet (bronzot), és a nemesfémeket (arany, ezüst) is megmunkáltak, használati tárgyakat, ékszereket állítottak elő belőlük. A lelőhelyek között kiemelkedő jelentőségű a tiszaföldvári település, ahol bronzöntéssel foglalkoztak.[22] Újrahasznosítottak minden törött, használaton kívüli bronz tárgyat, amit csak fel tudtak lelni.

Az állattartás régészeti emlékei

Ebből a fejezetből ki fog derülni, hogy a különböző tudományok, és a való élet sokszor azonos hullámhosszra kerül. Ez azt jelenti, hogy a régészet művelése nem valamiféle elvont tevékenység, és hogy egyes elemei nem csupán a távoli múltban vagy a néprajzi kutatásokban, hanem néha a jelenben is felfedezhetők. Az alábbi idézet egy olyan tanulmányomból származik, amelyikben a nagymágocsi ásatásokról

21 *Székely Anna Klára –Török Béla – Vörös Gabriella*: Nagymágocs–Paptanya (Csongrád–Csanád megye) lelőhelyen feltárt késő szarmata településről származó tégely és salakleletek komplex vizsgálata. — Complex investigation of the crucible and slag finds from the late sarmatian settlement of Nagymágocs–Paptanya (Csongrád–Csanád county). In: AM 2021/XVIII. /1. (2021). Szerk: Szilágyi Veronika. 27–44.

22 *Vaday Andrea*: Adatok a szarmaták fémművességéhez (Tiszaföldvár – Téglagyár). Angaben zur Metallurgie der Sarmaten (Tiszaföldvár – Téglagyár / Zieglei). A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve (Orosháza) 7. 151 -197.

is írtam, azon belül az alföldi állattartás ikonikus alakjáról, a juhról, jobban mondva, ahogyan ezen a tájon is nevezik: a birkáról.[23]

„Minden évben, minden ásatást közös ebéddel vagy vacsorával zártuk, amit egyik ásatási munkásunk készített el. Vagy marhát vagy birkát ettünk, a helyi adottságoktól és a lehetőségektől függően. Mágocson a birka járta, és én ott szembesültem először a megtiszteltetés egy különös módjával. Négy év alatt itt is tekintélyt szereztem (ld. nyesés, pálinka), de ennek következményével a búcsúebéden néztem szembe - szó szerint. Persze munka maradt bőven az utolsó napra is, sőt ilyenkor kellett és lehetett még egyszer mindent ellenőrizni. A terület homokbánya volt, tehát az ásatás befejezése után jöttek a markolók és egyéb félelmetes, mélybe hatoló óriási gépek és pillanatok alatt tiszta vizű, egyre nagyobb tó keletkezett a mi ásatási területünkön, a feltárt felszínnél 4-5 méterrel mélyebben. A késő szarmata telepnek csak az ásatási dokumentációban maradt nyoma, tehát a szó legszorosabb értelmében leletmentést végeztünk. Így hát, mint ilyenkor mindig, hagytam a konyhai teendőket a bográcsmellett tevékenykedőre. Csak elméleti, felületes kérdésekre szorítkoztam, főként az áldozati bárány, akarom mondani, a birka korát firtattam, érdekelt lévén mielőbbi puhulásában. A meglepetés abban az ünnepélyes pillanatban ért, amikor elsőként járultam az ínycsiklandozó illatfelhőbe, gőzbe burkolódzott bográcshoz, ahogyan egy igazi főnökhöz illik, és ott szembe találtam magam a pirospaprikás lé kellős közepén egy madzaggal akkurátusan összekötözött birkakoponyával. Becsületére legyen mondva, tényleg volt rajta némi harapnivaló, de ettől még nem jött meg hozzá a gusztusom. Pedig bizony, a birkafej, mint különleges csemege vagy státuszszimbólum, a főnököt illette volna meg, legalábbis a körben álló munkásaim arcáról ezt kellett leolvasnom, és kiéreznem a szívélyes kínálásból. Állítólag az ízletes jószágnak ez a legfinomabb része, amiről én ez alkalommal sem győződtem meg személyesen.

Csak jóval később, sok év után jutott eszembe, hogy a keletről jött népek körében volt általános szokás a rituális állatáldozat, sőt a sírokban talált állatkoponyák, vázmaradványok is ennek a szokásnak máig megmaradt hírmondói lehetnek. A szarmatákról pl. tudjuk, hogy mennyire fontosak voltak a lovaik a harcban, de a mindennapi életben is, hiszen fogyasztották a húsát, ugyanúgy, mint a többi háziállatnak. Többször megfigyelték az ásatásokon, hogy a sírokat kerítő árkok végeibe összetörött edényekkel együtt lókoponyák is előkerülnek. Sőt ritkán még temetkezésekben is előfordulnak, birkakoponyák pedig a sírok fölött végzett áldozó-emlékező alkalmakkor maradtak a tűzgyújtás helyén, egyéb csontmaradványokkal együtt."

A fenti idézetben a birka vitte a főszerepet, mellette még a ló jelenik meg, viszont nem esett szó az alföldi lelőhelyeken leggyakrabban szereplő szarvasmarháról. Egyes területek - így a már említett Duna-Tisza közi vagy a homokkal fedett nyírségi részek is - a nagyállattartásnak kedveztek elsősorban. Ezeken a területeken az ásatások

23 *Vörös Gabriella:* Gondolatok a régészetről és egy római népről, a szarmatákról. In.: Tanulmányok Szentes város történetéből. Szerk: Labádi Lajos (Szentes) 2000, 15–48.

nagy méretű, különféle alakú karámok, ideiglenes szállások nyomait tárták fel, és rengeteg kopolya kutat, ami az állatok itatását szolgálta. Ezek a kutak a felszíntől szélesen indulva, tölcsérszerűen szűkültek a talajvíz szintjéig. Jól látszik, hogy sokszor az egykori, kiszáradt erek medrében ástak le, hiszen itt jutottak el a legkönnyebben a talajvízhez. A vízben gazdag, esős időszakokban természetesen nem ástak kutakat, de az évszázadok során bizonyára voltak eléggé száraz periódusok is. A kopolyák megközelítése és használata, egyenletes mélyülésüknek köszönhetően egyszerű volt, mert a vízjárás függvényében aránylag sekélyek voltak. Mágocson nem találtunk ilyen kutakat, ami nem is csoda, hiszen az általunk feltárt területetek közvetlenül az ér partján helyezkedtek el, ezért az állatok itatásához nem kellett kutakat ásni.

A földművelés és a különböző kézműipari foglalatosságok mellett a falu lakói állatokat tenyésztettek, de emellett vadásztak is. A korszakban a vadászott állatok aránya a tenyésztettekhez viszonyítva elenyésző volt, tehát a vadászatnak csak alkalmi kiegészítő szerepe lehetett a közösség élelmezésében.[24] Az állatok mennyisége és az előforduló fajták száma persze nem csak a vadászszerencsétől, hanem a táj adottságaitól is függött. A leggyakoribb a nyúl, őstulok, gímszarvas, vaddisznó és a mocsári teknős lehetett ezen a vidéken.

A települések állatcsont-anyaga híven vall arról, hogy a szarmaták szarvasmarhát, sertést, juhot fogyasztották a legszívesebben. Kisebb arányban lócsontok is előfordulnak. A ló különleges szerepet játszott a keleti népek életében, hiszen igavonó, hátas, a harcban nélkülözhetetlen társ volt. A szarmata telepeken gyakran lel a régész ásója ép, teljes kutyacsontvázakat. Nagymágocson is anatómiai rendben találtunk egy teljes csontvázat az egyik felhagyott gödörben, ami azt jelenti, hogy a kimúlt kutyát gondosan eltemették. (11. kép) Valószínű, hogy a kutyáknak főként az állatok őrzésében és terelésükben vették hasznát, alkatilag többségük az agárhoz áll a legközelebb.

A szarmaták a rómaiaktól vették át a baromfitenyésztés - a tyúk- és a lúdtartás - szokását. Az elkerített udvarokon rövid, lejtős lejáratú, kerek, kicsit boltozatosra kialakított építmények alapjait tártuk fel. Valószínűnek tartjuk, hogy ezek az építmények a baromfiak tartására szolgáló ólak voltak. Hogy el ne kószáljanak, a zárt udvarokba telepítették, éjszakára pedig, óvva a ragadozóktól, zárt helyekre rekesztették őket.

A nagymágocsi állatcsontanyag feldolgozása sajnos meghiúsult, így pontos adatokat nem ismerünk az itteni állatokról. Feltételezhető azonban, hogy macskákat is tartottak, hiszen számos más településen is előfordulnak. Fontos társállatok lehettek, tartásuk a gabona védelmével lehetett összefüggésben. A zárt udvarokon találjuk a - már korábban is említett - terménytároló gödröket is. Alapos munkával, gondosan kialakított földalatti vermek ezek. Felül kerek nyílásuk van, lefelé egyenletesen szélesednek, az aljuk pedig vízszintes. Találtunk olyat is, amelyik az oldalán és alján

24 *Istvánovits Eszter –Kulcsár Valéria*: A szarmaták állatai. — Animals of Sarmatians. In: A Jósa András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza) LVII (2015) Szerk: Bene János. 99-128.

11. kép: Egy gondosan elhantolt kutya csontváza az egyik felhagyott gödörben. (Koncz Margit rajza)

négy-öt centiméteres vastagon ki volt tapasztva. Az ér partján nem csak a gödrökbe beöntve tárolták a terményt, hanem nagy méretű tárolóedényekben is. Ezek a hombárok széles szájúak, felső harmadukban öblösek, keskeny kicsi talpon állnak, magasságuk sokszor eléri az egy métert, de vannak ennél jóval nagyobbak is. A gödrök csoportját bizonyára valami könnyű szerkezetű sövénnyel el is kerítették, hogy se háziállat, se illetéktelen személy ne háborgassa a család téli betevőjét, legfontosabb táplálékát. A gondos tárolás ellenére azonban komoly veszélyt jelenthettek mégis a különböző rágcsálók, házi egerek, patkányok, melyek ellen kitűnő szolgálatot tettek a macskák, és persze társállatként sem lehettek utolsók.[25]

25 Az ember és a háziállatainak kapcsolatához csak nagyon kevés adattal rendelkezünk, ritka alkalom, amikor a nyomára bukkanunk. Ilyen kivételes megfigyelés volt, amikor Tázláron egy kitapasztott aljú gödör fenekén egy 4-8 hónap közötti korú macska teljes csontvázát tártak fel, a koponyájánál egy edénnyel. *Bárány Annamária*: Kutyák és macskák. Szarmata gödrök állatcsontleletei Kiskunhalasról és Tázlárról. In: Vörös In.: Szarmaták két folyó között. A kiskunhalasi Thorma János Múzeum római és római kori szarmata gyűjteménye (1–5. század). Szerk.: Tóth Cs. [Opitz 21 Archaeologica] Budapest–Kiskunhalas 2022, 147-148., 7. kép. Az edénymelléklet adás a szarmata humán temetkezések egyik leggyakoribb jelensége, a halottról való gondoskodás kézzelfogható nyoma. Ugyanez a gondoskodás érhető tetten a fiatal macska humanizálásában is.

Házak, építmények

A mai ember számára a legfontosabb tartózkodási hely a lakás, vagy lakóház, különösen a városokban. A közelmúlt és a mai kor embere nemcsak alvásra használja a házát, hanem a munkától a szórakozásig számos tevékenységet is itt végez.

A régi korok emberénél azonban ez nem így volt. Lépjünk be egy ezerötszáz éves házba és próbáljuk eldönteni, hogy mire voltak alkalmasak felépítésük és méretük alapján. Mielőtt azonban belépünk, emlékeztetnem kell az olvasót, hogy mennyire kevés az, ami a hajdan volt házból ránk maradhatott. Szinte kivétel nélkül csak azt vagyunk képesek feltárni, amit annak idején a talajba mélyítettek, a felszín kopása miatt esetleg annak is csak egy részletét. Hiányoznak a szerves anyagból készült épületelemek, a fa, a bőr, a textil, a faragott, font, szőtt tárgyak, az eszközök sokasága. A mai módszereinkkel ezek nyomait képtelenek vagyunk feltárni. Az akkori világ, a ránk maradtak alapján, szürkének és szegényesnek tűnik.

Nagymágocson óriási szerencsénk volt, mert az eredeti felszínt is sikerült néhány helyen megtalálnunk.[26] Ennek köszönhetően a felszíni épületek közül háromnak is dokumentálni bírtuk a nyomait. Korábban nem tudtunk mit kezdeni a nagyon nehezen körülhatárolható, égett foltokkal tarkított, kb. 4x3 méteres felületekkel, melyek jól láthatóan vastagon lejártak voltak. Semmi nem utalt arra, hogy házhelyek lennének, ugyanis hiába kerestük a tetőszerkezet fő tartóelemét, a földbe mélyedő oszlopok nyomait. És a ház alapozásának sem volt semmi jele. Csak jóval az ásatások befejezése után, a dokumentációt elemezve, más korszakok településeinek építési szokásait is megismerve jöttem rá, hogy miről lehet szó! Kiderült, hogy a tetőt másként készítették el, mivel a házakat eredetileg vastag, a föld felszínére vízszintesen lerakott gerendákból róhatták össze. Ezekhez soha nem használnak földbe mélyített elemeket, ezért csupán a ház belsejének padlózata maradt meg, egy téglalap formájú felületként. A szarmata felszíni házak nagyon hasonlatosak lehettek a gerendaházakhoz, melyeket jól ismer a néprajztudomány.

Vannak a faluban másféle építmények is, melyekhez viszont alapokat ástak ki, így a padlójuk legalább egy méterrel az egykori járószint alá került. Jóval kisebb alapterületűek voltak, mint a felszíni lakóházak, és azoktól eltérően négyzet formájúak. Az ér partjával párhuzamosan, jókora távolságra a tűzveszélyes füstölőműhelytől, edényégető- és kenyérsütő kemencéktől, kovácsműhelytől építették fel a földbe mélyített építmények sorát. Először az alapokat ásták ki, ezek mindössze háromszor négy, négyszer négy méteresek voltak. Az építmények padlója olyan mélyre került,

26 Ez az egyik legfontosabb része a dolgozatnak, ahol lényeges eltérés található az 1989-ben megjelent munkához képest. A dokumentáció és a különböző, más korokból származó adatok alapján az első publikáció megjelenését követően sikerült „felfedezni" a felszíni házakat! Az 1998-ban napvilágot látott cikkben már ezzel a szemlélettel fogalmaztam meg a házakról írt részt. *Vörös Gabriella*: Településszerkezet és életmód az alföldi szarmaták falvaiban. In.: Jazigok, roxolánok, alánok. 51-66.

hogy feltétlenül szükség volt lépcsőre is. Az egyiknél fel is tártuk az oldalából kicsit kitüremkedő lépcsőt. De csak ennél az egynél, a többi építménynél, valószínűleg a felszín kopása miatt, az ásatás idejére már eltűntek. A lépcsőt a legegyszerűbben alakították ki, mégpedig úgy, hogy a bejárati oldalon egy alkalmas szélességű padkát hagytak. A bejáratnál megemelték a tetőt, hogy kényelmesen be lehessen lépni. Egy kis ereszfélét is készítettek, hogy az esővíz ne csorogjon a belépő nyakába. A kis ereszt a bejárat melletti cölöp tartotta meg. A tetőszerkezetük sátor alakú volt, ugyanis a padlóba mélyedve, középen mindig egyetlen nagy méretű, jó mélyen levert oszlop nyomát találjuk. Bizonyos, hogy a házaknak felmenő faluk is volt, ugyanis a gödrök, házak betöltésében gyakran bukkantunk paticstöredékre.

A patics nem más, mint kiégett tapasztás darab. A falu építményei nagyon gyúlékonyak voltak, hiszen a tartószerkezetek fából, a tető fedése pedig minden bizonnyal nádból, sásból, szalmából készült. Minden elővigyázatosság ellenére is előfordult, hogy meggyulladt és leégett egy-egy építmény. Ilyenkor a hirtelen hő hatására a felmenő falak agyag tapasztása átégett, olyan lett, mint az edények anyaga, csak persze jóval porlékonyabb és morzsalékosabb. Ezek a tapasztás darabok máig megmaradtak, és megőrizték azoknak az ágaknak, sövényeknek, vesszőfonatoknak a lenyomatát is, amire a tapasztást felvitték. Megfigyelhettük, hogy a tapasztás anyagát jó erősen soványították pelyvával, összevágott szalmával, hogy jobban lehessen dolgozni vele, és hogy jól megmaradjon a vesszőfonatokon. Az is jól látszik, hogy a tapasztás külső felületét gondosan elsimították, hogy ne csak jó, hanem a szemnek is szép legyen.

Az aprócska, négyzetes építményekben sem kemencét, sem tüzelésnyomot nem találtunk. Itt nem gyújtottak soha tüzet, ami a méretük miatt érthető is. Ezek a félig földbe mélyített kicsi építmények esetleg gazdasági tároló helyek voltak, vagy valamilyen kézműves tevékenység teréül szolgáltak. Erre utalhatnak esetleg azok a karónyomok, melyek sűrűn lyuggatták át a keményre lejárt padlót, de konkrét funkciójukat nem ismerjük. Az élet azonban nem az építményekben, hanem valószínűleg főként a tágas udvarokon és a közösségi falurészeken zajlott.[27]

Amianus Marcellinus, a neves római historikus kétfajta építményről tesz említést egy negyedik századi, szarmaták elleni hadjárat kapcsán: könnyű szalmakunyhókról, és gerendákból összerótt, erős házakról. A megtalált és feltárt, földbe mélyített, kicsi építmények a szalmakunyhók megfelelői lehetnek, és talán a gerendaházak nyomait is sikerült felfedeznünk a felszíni házak nyomaiban.[28] A fából összerótt építmények ábrázolását is ismerjük, az ókori szobrász kőbe vésve örökítette meg Traianus császár

27 Minél több szarmata falurészlet kerül elő és azon belül építmény nyom, annál színesebb lesz a kép a korabeli településekről. A feltárt jelenségek értelmezése alapján az építmények különböző méretűek lehettek, más és más volt a tetőszerkezetük. Abban is eltérnek, hogy az eredeti felszínhez – a járószinthez – képest milyen mélyre ásták ki az alapjaikat.

28 Ammianus Marcellinus reánk maradt történeti művei (Ford.: Pirchala Imre) Bp. 1916. 157. (XVII.13.13.)

tetteit dicsőítő kőoszlopon. A domborművön - amely jelenleg is látható Rómában - kör alakú, erős építmények ábrázolásait látjuk.[29]

A kör alakú, kicsi ólakon kívül más lelőhelyekről ismerünk tíz-tizenkét méteres átmérőjű, kerek, széles árkokat is, melyeknek a déli oldalán bejáratuk van.[30] A körárokkal körülvett térségen belül azonban soha nem találtunk semmit! Kézenfekvő a feltételezés, hogy az árok olyan valamit kerített, ami maga is kör alakú volt, és azért nem maradt nyoma, mert nem, vagy csak alig mélyítették a talajba.

A halott háza

Itt egy kis kitérőt kell tennem ahhoz, hogy a fenti elképzelésemet, ami a kör alakú árkokat illeti, jobban alátámaszthassam. A szarmatáknál a második századtól kezdve egészen eltűnésükig megfigyelhetünk egy érdekes temetkezési szokást, miszerint a közösség egynémely elhunytjának sírja köré kör formájú, ritkábban négyzet alakú árkot húztak. Az árokból kitermelt nagy mennyiségű földet a halott fölé halmozták, tehát sírhalmot emeltek belőle. Itt is megtaláljuk a déli bejáratot, ugyanúgy, mint a településeken feltárt körárkoknál. Feltételezzük, hogy a hozzátartozók a temetés után is felkeresték halottaikat, ételt-italt vittek az elhunytnak, mert a nyitott árkok alján, a betöltésükben nemritkán edények, állatcsontok kerülnek elő az ásatások során. Az őskor legkorábbi időszakától fel-feltűnik az a szándék, hogy a sír, a halott végső nyughelye egyben a halott háza is legyen. Ez a gondolat néha csak jelzésszerűen jelenik meg, de a leggazdagabbak számára gyakran valóságos földalatti termet, vagy szobát alakítottak ki, elhelyezve benne személyes tárgyait, használati eszközeit.

A szarmatáknál is felfedezhető ez a törekvés, persze különböző mértékben és formában. Úgy gondolom, hogy a körrel körülvett sír a halott házát jelenti, és így megfeleltethető a körárokkal körülvett - eddig ugyan meg nem lelt, csak feltételezett - lakóépületeknek.

A kör alakú árokkal körülvett sírok a bronzkortól kezdve ismertek a Kárpát-medencében. A kelták temetőiben is előfordulnak ilyen temetkezések, később a rómaiak sírjai között találunk hasonlókat. Legutóbb kiderült, hogy a langobárdok is alkalmazták a sírok jelölésénél a halom emelést, és az ehhez szükséges földet ők is a sírt keretező, kör alakú árokból termelték ki. Ez a fajta módszer tehát egyáltalán nem ritka az elmúlt évszázadok gyakorlatában. A nem látható, az eredeti felszínre épített kör formájú házak valamikori létezése egészen addig csak feltételezés marad,

29 Die Marcus Sáule auf Piazza Colonna in Rom. München 1896. 110/B.

30 *Vörös Gabriella*: Településszerkezet és életmód az alföldi szarmaták falvaiban. In: Jazigok, roxolánok, alánok. 56.

amíg egy szerencsés véletlen éppen olyan lelőhelyre nem vezényli a kutatót, ahol a körülmények megőrizték nyomát ezeknek az épületeknek is.

Epilógus

Kezembe veszem a tollat és újra munkához látok. A nap már magasan jár, sorjáznak a sorok a szél gyűrte papíron. Tisztában vagyok azzal, hogy hiába minden igyekezet. A fényképek, a videofelvételek, a milliméter pontosságú rajzok, a részletes megfigyelések nem képesek pótolni a hajdan volt élet sokszínűségét. Hiányoznak a színek, a vászon puhasága, a frissen faragott fa illata, a falut belengő füst szaga. Biztos vagyok azonban abban, hogy nem végeztünk hiábavaló munkát az évek során. Amennyire mai tudásunk, módszereink lehetővé tették, megmentettünk egy teljes pusztulásra ítélt falut, leletekkel teli dobozok sorakoznak a szentesi múzeum polcain. És abban is hiszek, hogy a mai nagymágocsiak - és reményeim szerint még számosan, akiket érdekel a történelem - soraimat olvasva megállnak egy pillanatra, hogy visszagondoljanak e gyönyörű vidék réges-régi lakóira.

A lomha szél idáig hozza a déli harangszót. Látom, ahogyan az út túloldalán, a nemrég learatott búzaföldre galambcsapat telepedik le. Ideje ebédelni.

12. A helyi általános iskola látogatása a feltáráson, a háttérben ásatási munkások csoportja. (Rózsa Gábor felvétele)

Mód László[1]

Gazdálkodás a nagybirtokon és Nagymágocs betelepülése

„Nagyközség, ú.n. pusztaközség a mindszenti járásban, teljesen sik területen. Az egész lakosság majorokban, tanyákon él, csupán az újabban (OFBA által) kiosztott házhelyeken épült mintegy 100 ház lakói tömörültek egy helyre s hihetőleg ez lesz majd a fejlődőképes község."[2] E mondatokkal jellemezte Nagymágocsot a Csíkvári Antal szerkesztésében napvilágot látott Csongrád vármegye című kötet, mely a településre vonatkozó történeti adatok egy csokorba gyűjtésén túlmenően hiteles képet fest az 1930-as évek helyi viszonyairól is. Az idézet értékes forrásként használható akkor, amikor arra vállalkozunk, hogy megpróbáljuk népességtörténeti szempontokat figyelembe véve felvázolni a faluvá alakulás folyamatát, s annak fontosabb állomásait.

Az 1930-as években az uradalom területén három különböző típusú településforma létezett egymás mellett, vagyis a majorok, ahol a nagybirtok alkalmazottai éltek, a tanyák, valamint a kiosztott házhelyeken kialakuló csoportos település, amelyre immáron az volt a jellemző, hogy a lakóhely-egységek térben érintkeztek egymással. Az 1918 és 1924 között végrehajtott parcellázásoknak köszönhetően alapvető változások következtek be a korábban szorosan az uradalmi gazdálkodáshoz kötődő telephelyekből és igazgatási központokból álló pusztaközség települési viszonyait illetően, hiszen a kiosztott földterületeken tanyák épültek, ahova mintegy 300 kisbirtokos család költözött ki. A Nagymágocsi Plébánia Historia Domusa szerint Károlyi Imre mintegy 4 000 holdat osztott ki Lajostanyán, Lászlótelken, Ótompaháton és Tibortelepen saját cselédjei között, ám terve nem valósulhatott meg teljes egészében, mivel a „szentesi Takarék" jóvoltából idegenek is földhöz jutottak. 10, 15 és 20 holdas birtokok, valamint 3 középbirtok (200, illetve 235 kat. hold) is létrejött, 15 hadi özvegy és árva 5–5 kat. holdhoz, a kapásfalusiak pedig a parcellájukba eső mintegy 60 házat ingyen kapták.[3] A majorok és a határban épülő tanyák mellett az 1920-as évek közepén osztott házhelyeken emelt lakóépületek egy csoportos település magját

1 Dr. Mód László, PhD, néprajzkutató, muzeológus, egyetemi adjunktus (Szentes), e-mail: modlaci@gmail.com

2 Follajtár Jenő–Fóris Anna–Kertész János: Nagymágocs. In: Csongrád vármegye. Csíkvári Antal Szerk. Bp.1938. 56–57.

3 Nagymágocsi Római Katolikus Plébánia Historia Domusa 131–132.

jelentették, amit az 1930-as népszámlálási adatok is alátámasztanak. Lajostanya (438 fő), Árpádhalom (508 fő), Lászlótelek (385 fő), a Központi major (375 fő), Ótompa (355 fő), Lajosszállás (317 fő), Zoltántér (248 fő) közel azonos nagyságrendű, néhány száz lelket számláló lakossággal rendelkezett, a már ekkor szinte falu méretűvé duzzadó Árpádtelep népessége viszont meghaladta az 1000 főt.[4] 1948-ban a kapucinus atyák készítettek egy nem hivatalos népességösszeírást, mely településrészenként mutatja az 5464 főnyi lakosság eloszlását: Árpádhalom – 539, Árpádtelep – 1675, Bojtártelek – 46, Csúcstelek – 174, Központ – 460, Lajosmajor – 83, Lajosszállás – 334, Lajostanya – 411, Lászlótelek – 358, Mágocs-dűlő – 42, Tompahát – 350, Sirom – 141, Szendrei-major – 166, Temető sor – 78, Tibortelep – 126, Zoltántér – 224.[5]

Mágocs több uradalmi pusztához hasonlóan a területén kialakított majorokkal ún. eszmei községgé[6] szerveződött, ahol a községi hatósági jogot maga az uradalom gyakorolta. Nem rendelkezett ez a településtípus föld- illetve háztulajdonos törzslakossággal, népessége a nagybirtok alkalmazottaiból tevődött össze, képviselőtestülete, elöljárósága pedig az uradalom tisztségviselőiből került ki. Mágocs 1872-ben tehát eszmei községként jött létre egymástól kisebb-nagyobb távolságra fekvő majorokból, az 1873-ban kidolgozott szabályrendelete szerint a hatáskörébe tartozó ügyeket 20 tagú képviselőtestület és a választott elöljáróság intézte, amelyet a bíró, az esküdt bíró, a jegyző, 5 tanácsbeli, a pénztárnok, a közgyám és az orvos alkotott. Az elöljáróság tagjaiból állt a községi tanács, mely a bíró elnöklete alatt hetente legalább egy alkalommal ülésezett. Az 1887-ben módosított szervezési szabályrendelet értelmében annyi változás történt, hogy a rendes közgyűlések számát az addigi négyről kettőre csökkentették, a közgyámi teendőket a pénztárnok feladatai közé sorolták, s új tisztségviselőként jegyzői írnokot is alkalmaztak. Jelentősebb módosulást az 1907. évi szervezési szabályrendelet tartalmazott, mivel ismét elkülönült a közgyámi tisztség, az elöljáróság tagjaként pedig megjelent az állatorvos is.[7]

Fejezetünkben megpróbáljuk feltárni a falu benépesülésének folyamatát, miközben az uradalmi gazdálkodás és a településtörténet összefüggéseire is igyekszünk rávilágítani, hiszen a nagybirtok üzemszervezete, profilja alapvetően meghatározta az

4 Follajtár J.–Fóris A.–Kertész J.: Nagymágocs i.m. 59.

5 Nagymágocs összlakosságának megoszlása (1948). Nagymágocs

6 Tamáska Máté önálló monográfiát szentelt a nagybirtokokon létesült falvak építészeti sajátosságainak vizsgálatára, melyben kihangsúlyozta, hogy a magyar jog tételesen ugyan sosem ismerte el az eszmei községek létezését, számuk ennek ellenére megközelítette a félszázat. Felfogásában az uradalmi falu, a puszta és az eszmei község tehát voltaképpen egyazon társadalmi jelenségre, a nagybirtok különböző megnevezésekkel illetett településformájára vonatkozik. Tamáska Máté: Falvak az uradalmak helyén. A megszűnt nagybirtok telepes községeinek építészete 1945 után. Bp. 2014. 13–14.

7 Berta Tibor: Csongrád megye községeinek iratai. A Csongrád megyei levéltár kiadványai. Segédletek 10. Szeged. 1999. 90–91.

itt munkát vállaló, azaz rövidebb-hosszabb ideig megtelepedő népesség összetételét.[8] Tanulmányunk további célja, hogy e jeles évforduló alkalmából fogódzót nyújtson a nagymágocsiaknak ahhoz, hogy gyökereiket könnyebben megtalálhassák és képesek legyenek saját családjukat elhelyezni a nagybirtok történetében.

Forrásként[9] elsősorban a római katolikus egyház anyakönyveit (Derekegyház, Nagymágocs, Szegvár) igyekeztünk felhasználni, amelyek témánk szempontjából alapvető információkat hordoznak a lakosság származását és mobilitását illetően. A közelmúltban újabb adatokkal bővítették a kutatási eredményeket a FamilySearch adatbázison keresztül elérhető, Nagymágocson 1895 után kiállított polgári anyakönyvek és a bánfalvi (gádorosi) evangélikus nyilvántartások, ahol a 19. század közepétől rendszeresen szerepelnek az uradalom majorjaiban tartózkodó lutheránus hívek. Utóbbiaknak köszönhetően nemcsak a katolikus, hanem a protestáns népesség származásáról, betelepülésük irányairól is alapvető információkkal rendelkezhetünk. A felhasznált forrásmunkák közül több szempontból is kiemelkedik az Országos Gazdasági Egyesület által 1860-ban kiadott Jószágismertetés, amely a nagybirtokról és az ott folytatott mezőgazdasági termelőtevékenységről nyújt átfogó képet.[10] A kiadványból kibontakozik előttünk az 1850-es évek végére kiépülő uradalom majorjaival, gazdasági és lakóépületeivel, telepítvényeivel egyetemben, ahol az alkalmazottak munka- illetve lakóhelyet találtak maguknak. Nagymágocs község iratanyagából elsősorban azokat az adóösszeírásokat emelhetjük ki, amelyek három különböző időszakban, az 1880-as évek végén, az 1890-es évek közepén és 1914-ben rögzítik a nagybirtok népességét, s keresztmetszetet szolgáltatnak a helyi társadalom foglalkozási szerkezetéről.

Mágocs a Károlyi birtokok rendszerében

A középkori Mágocs 16–17. századi sorsa sok alföldi településhez hasonlóképpen alakult, azaz a falu a török megszállást követően egy ideig még lakott helységnek számított, majd teljesen elnéptelenedett. Az 1557–1558-es defter még 45, az 1561-es portális összeírás azonban már csak 35 portát tüntetett fel. Amíg a település lakói 1567-ben 35000, addig 1579-ben 68 000 akcse adót fizettek. A falu az 1550–52-es

8 A fejezet átdolgozott változata a szerző 2009-ben megjelent „Uradalmi gazdálkodás és Nagymágocs benépesülése a 19. második felében" című tanulmányának, mely az „Írások Nagymágocs múltjáról" című tanulmánykötetben jelent meg. Írások Nagymágocs múltjáról. Mód László–Tóthné Rostás Ágnes Szerk. Nagymágocs. 2009. 44–67.

9 Az uradalomra vonatkozó iratanyag Herczeg Mihály szerint a második világháború után megsemmisült, éppen ezért a nagybirtok gazdálkodásában bekövetkezett alapvető változásokról meglehetősen kevés információval rendelkezünk.

10 Korizmics László–Bossányi László–Morócz István: Jószágismertetés. I. füzet. A Mágócsi Uradalom Csongrád vármegyében. Pest. 1860.

Maros-völgyi hadjáratot még kiheverte, 1596-ban azonban végleg elpusztult.[11] A Körös-Tisza-Maros köznek a középkor során kialakult településrendszerében a 15 éves háború hozott lényeges változásokat, mivel a krími tatárok jelenléte végzetes következményekkel járt a lakosságra nézve.[12] Az elnéptelenedett falu pusztán maradt határát Vásárhely használta, amely a 17. század folyamán tudatosan terjeszkedett, bővítette területét. 1640-ben Mágocsot Pereskutas, Újváros és Körtvélyes társaságában Keglevich Miklóstól bérelték, ezért meghatározott összeget fizettek a földbirtokosnak. A település körüli térséget ábrázoló térképeken jól látszik, hogy Mágocs miképpen is illeszkedett, tagozódott a határhasználati rendszerbe, amit más alföldi mezővárosokhoz hasonlatosan az övezetesség jellemzett.[13] A külső legelők elsősorban az állattartás céljait szolgálták, a pusztákon tartották ugyanis a gulyabeli marhákat, a méneses lovakat, a sertéskondákat, valamint a juhnyájakat.[14]

Károlyi Sándor 1709 óta birtokolta Vásárhelyt, de tényleges „földesuraságát" csak a Schlick Lipóttal kötött megegyezés évétől számíthatjuk. 1722. november 27-én kötötték meg az adásvételi szerződést a Csongrád-vásárhelyi uradalomra, december 5-én pedig III. Károly adománylevelet állított ki a két városról, Csongrádról és Vásárhelyről, Újfalu, Győ és Ug falvakról, valamint a hozzájuk tartozó pusztákról, nevezetesen Böldről, Ellésről, Csanyról, Mámáról, Szentgyörgyről, Szántóról, Férgedről, Mártélyról, Szegvárról, Derekegyházról, Körtvélyesről, Szenterzsébetről, Gorzsáról, Kopáncsról és Szentkirályról. 1723. július 12-én megtörtént gróf Károlyi Sándor hivatalos beiktatása Békés és Csongrád vármegyék alispánjainak a jelenlétében új birtokaiba, amelyek kiterjedtek az adománylevélben nem említett Batida, Sámson, Csomorkány, Fecskés, Tótkutas, Vereskutas, Rárós, Újváros, Mágocs, Rétkopáncs, Solt és a Fehér-tó környéki pusztákra is.[15] Ezeket a területeket a vásárhelyiek használták, ezért megillették a földesurat. Az új birtokos az óriási határt – Ányás és Szegvár kivételével – a lakosság használatában hagyta, a beiktatást követő

11 Béres Mária–Hévvízi Sándor–Szatmári Imre–Vályi Katalin: Mágocs. In: A Körös-Tisza-Maros-köz települései a középkorban. Blazovich László Szerk. 1996. Szeged. 193–194.

12 Békés és Csanád vármegye helytörténeti monográfiái szerint 1596-ban 75 település pusztult el, amelyek a defterekben szereplő helységek közel egyharmadát jelentették. A régióban tanyázó seregek állandó zaklatásai elől a népesség nagy része elmenekült, lakóhelyére nem tért többé vissza. A falupusztásodás tehát a 16–17. század fordulóján érte el csúcspontját, melynek oka elsősorban a hadi eseményekben keresendő. Blazovich László: A Körös-Tisza-Maros köz középkori településrendje. Békéscsaba, Szeged. 1985. 90–91.

13 Hódmezővásárhely a tiszántúli lösztábla nyugati peremén, a Hód-tó partján épült. A várostól délnyugatra, a Tiszáig terjedő, mélyfekvésű réti földeken a kaszálók állandóan és időszakosan vizekkel borított területekkel váltakoztak. A 18. század közepétől a települést keletről félkörben ölelte körül a nyomás, vagyis a belső legelő, melyet a szállások övezete, a legtávolabbi részeken pedig a külső legelő, azaz a puszta követett. A felduzzadt lakosságú mezőváros a környékén elpusztult falvak határát igyekezett tehát a saját hasznára fordítani, illetve magának megszerezni. Rákos István: A feudalizmus utolsó évszázada (1753–1848). In: Hódmezővásárhely története a legrégibb időktől a polgári forradalomig I. Nagy István Főszerk. Hódmezővásárhely.1984. 460.

14 Kruzslicz István: A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után. In: Hódmezővásárhely története a legrégibb időktől a polgári forradalomig I. Nagy István Főszerk. Hódmezővásárhely. 1984. 372–380.

15 1783-ban a birtokok tovább gyarapodtak Károlyi Antalné Harruckern Jozefa hozományával, mintegy 36 000 kat. holddal.

években azonban fokozatosan emelte a bérletet, miközben allodiális majorságának a fejlesztésére törekedett. Károlyi Sándor Mágocsot és Derekegyházát hamarosan Szegvárhoz csatolta, ahol a régi kastélyt kijavíttatta és ott berendezkedett. 1732-ben a mágocsi pusztán megtekintette ménesét, gulyáját, 1739-ben pedig magvaszakadt jobbágyainak a lábasjószágait vitette oda. 1738-ban a vásárhelyi bírák azt panaszolták, hogy „Ex(cellentia)-ja Mágotsot egészben a maga számára kívánnya foglalni, mely dolog közönséges lakosainknak igen nagy szomorúságára és tapasztalható kárára esnék."[16] Az 1741. évi úrbéri vizsgálatból még úgy látszik, hogy a puszta nagyobbik része a mezővárost illetné, ám 1748-ban már egész Mágocs az uradalomé, jóllehet néha még haszonbérbe vehetik 1/3-át, 2/3-át a vásárhelyiek. Károlyi Sándor már a birtokba iktatása előtt megkezdte az állattenyésztő majorság alapjainak a lefektetését, hiszen 1722 őszén leküldte a nagykárolyi ménesét az Alföldre, ahol a gazdák gondjaira bízta kiteleltetésüket. 1760-ban a majorsági árutermelés bevételének 95%-a a göböly[17] ökrök és a gulyabeli marhák értékesítéséből származott. 1766-ban a ló, a szarvasmarha, valamint a juhállomány mellett a sertések is feltűntek a kimutatásokban, a fő jövedelemforrás azonban továbbra is a hízómarha maradt. Ebben az esztendőben a derekegyházi tehéngulyán 740, a tinógulyán pedig 235 darab jószágot tartottak nyilván. 1770-ben a bécsi kereskedőknek 320 ökröt adtak el, 32-t jármoztak, azaz fogtak igába, 58-at telelőre hajtottak. 1813-ban a nagy baromban[18] 509, az üszőbaromban 183, a tinóbaromban 253 állat legelt, a jármos ökrök számának növekedése (120) viszont jelzi a szántóföldi művelés fokozatos előretörését.[19] A szarvasmarhatartás jelenlétének bizonyítéka a Mágocs-ér közelében álló nagy akol[20], ahol a jószágok „szaggatása, inventálása, jegyzése, billegezése" történt. Az állatok itatásához szükséges vizet a pusztában ásott kutak biztosították, amelyek közül az egyiket az 1808-as uradalmi összeírás így jellemzett: „A' nagy barom régi járásában a' Mágots érben közel a' nagy akolhoz vagyon a' baromnak itatására egy Kút, fenyő fa rovással felróva, kőzépen támaszképen el rekesztve, 1 fenyő…keményfa ágassal, 2 fenyő gémmel, 10 őles keményfa váluk."[21] 1813-ban juhászatot alakítottak ki, mely a Mágocs-ér partján helyezkedett el.[22]

Az uradalom igazgatásának gyökeres átszervezése az urbárium bevezetését követően kezdődött, amikor majorságokat kezdtek kialakítani, s hamarosan szükség mutatkozott lakó-, gazdasági és hivatali épületekre is. Igazgatási központ létesült

16 idézi: Herczeg Mihály: A csongrád-vásárhelyi uradalom kialakulása (1709–1848). Tanulmányok Csongrád megye történetéből IV. Szeged, 1980. 63. (Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára Hódmezővásárhely. Tanácsi iratok 1 cs. 72. sz.)

17 A hízóra fogott szarvasmarha jelölésére szolgáló kifejezés.

18 A szarvasmarhatartásban használatos őrzetési egység megnevezése.

19 Herczeg: A csongrád-vásárhelyi i.m. 63–64., 115–123.; Kruzslicz: A mezőváros i.m. 1984. 378–379.

20 A külterjes állattartás jellegzetes építménye, amelyet korlátfákkal, sövénnyel, deszkákkal vagy szilárdabb falazattal öveztek.

21 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára Szentes (a továbbiakban: MNLCsCsV-LSz) IV. A. 4. 9. A Károlyi árvák vagyonának összeírása (a továbbiakban: Kávö) 1808.

22 MNLCsCsVLSz IV. A. 4. 11. Kávö 90–91.

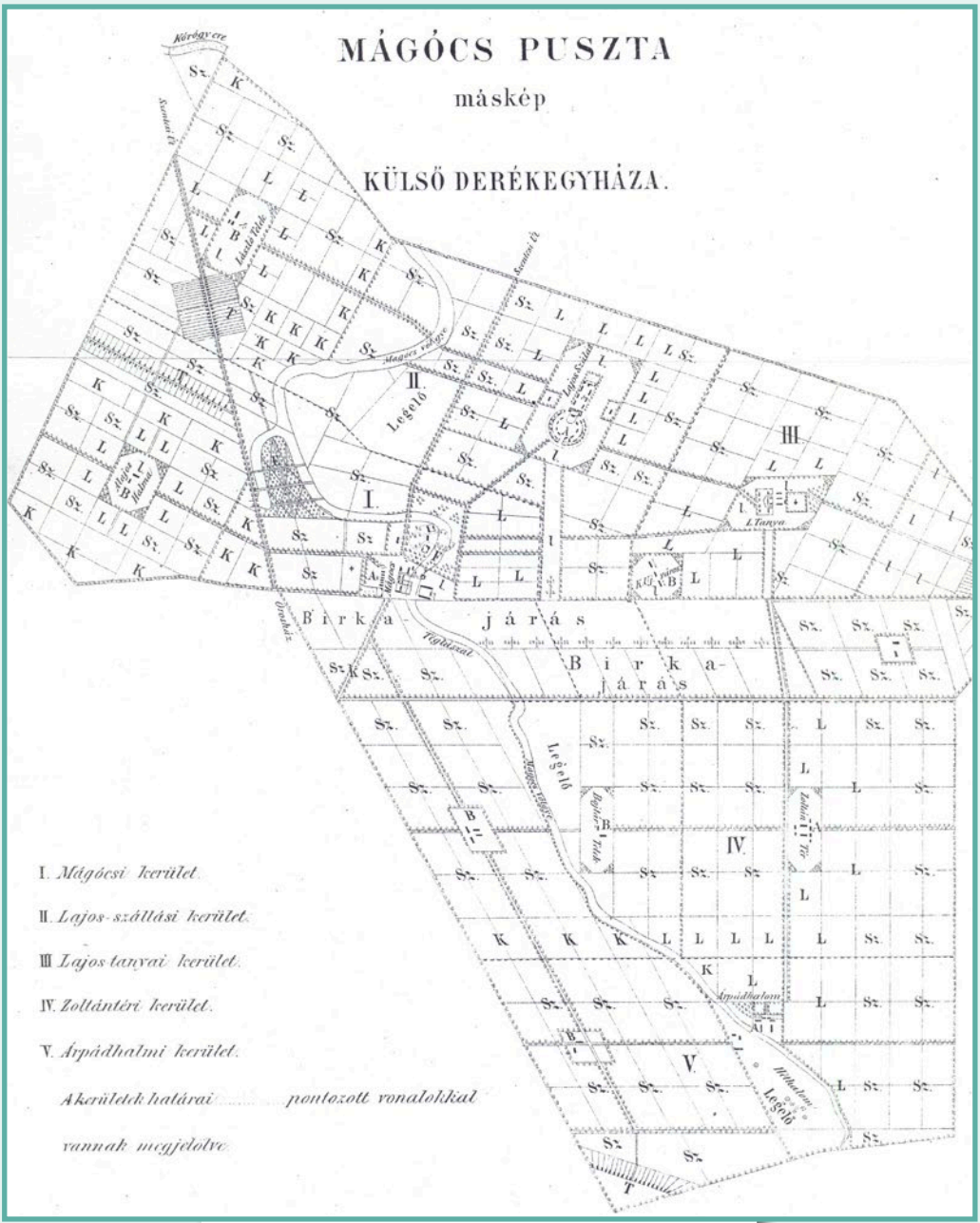
Derekegyházán, ahol tiszttartó és a kasznár irányítása alatt különféle munkaköröket betöltő alkalmazottak tevékenykedtek. A Károlyi uradalom gazdálkodásában alapvető változást hozott az 1827. évi birtokosztály, mivel a derekegyházi pusztát kétfelé hasították. Amíg Belső-Derekegyház Károlyi István birtokába került, addig Külső Derekegyház Károlyi Lajosé lett. A messze földön híres gulyát felszámolták, majd elkezdődött a majorok, gazdaságok kialakítása, ahova cselédlakásokat építettek az alkalmazottak számára. A nagybirtok gazdálkodásában bekövetkező profilváltásról az 1860-ban napvilágot látott Jószágismertetés a következő módon emlékezett meg: „Az állattenyésztést illetőleg megjegyezzük, hogy a grófi család javain osztály előtt főleg a hazai faju szarvasmarha tenyésztetett nagy jelességben és országos hirrel. Szintugy volt a juhászat is már akkor képviselve, s a körül magának legtöbb érdemet szerzett Erdélyi József, a közös javak igazgatója. Javaslatára szereztettek már akkor jeles tenyész-állatok a hg. Lichnovszky-féle juhászatból. Azonban a juhtenyésztés is csak 1828 után vergődött nagyobb nemesség- és jelentőségre; s ez, a mágocsi birtokon, a kitünő Klauzál Imre érdeme, ki ide nem csak Surány-Megyerről, hanem Gadegast-tól is sok nemes erőt helyezett át."[23] A gazdálkodási ágazat jelentőségét később is számon tartották, ahogyan ezt a Köztelek hasábjain 1898-ban napvilágot látott leírás is igazolja: „A juhászat különben 1830-ban alapíttatott a Tótmegyerre Szászországból és Sziléziából hozott elektorál-negretti juhok által, melyek Stomfán, Surány-Patyin és Tótmegyeren szaporittattak és nemesittettek. A tenyészet iránya kezdettől fogva a merino-juhok tisztavérben való fentartása és fokozatos és céltudatos tenyésztés mellett finom nemes posztógyapju előállítása volt."[24]

Az uradalmi majorok kiépülése

A major szó az újkori magyar köznyelvben valamely mezőgazdasági nagyüzem vagy nagyüzemrész gazdasági telephelyét, igazgatási központját, illetve a gazdálkodáshoz legszükségesebb agrárszakemberek és munkások lakóhelyét jelenti. A majorépületek általában falutól, várostól távol, külterületen épültek fel a nagybirtok azon részein, ahol erre a legkedvezőbb feltételek kínálkoztak. Átmenetet jelent a csoportos és a szórványtelepülés között, melyet a tanyától nem paraszti jellege különböztet meg. Előbbi egy-két építményével szemben a major nagyobb épületegyüttest foglal magában: adminisztratív létesítményeket, nagyméretű istállókat, magtárakat és

23 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 15–16.

24 Köztelek 1898. január 15. 74.

1. kép: Az uradalom térképe 1860-ban (Jószágismertetés)

lakóházakat.[25] 1848 után a feudális eredetű nagybirtok kapitalizálódásával a majorok száma, valamint épületállománya jelentősen megnövekedett.[26]

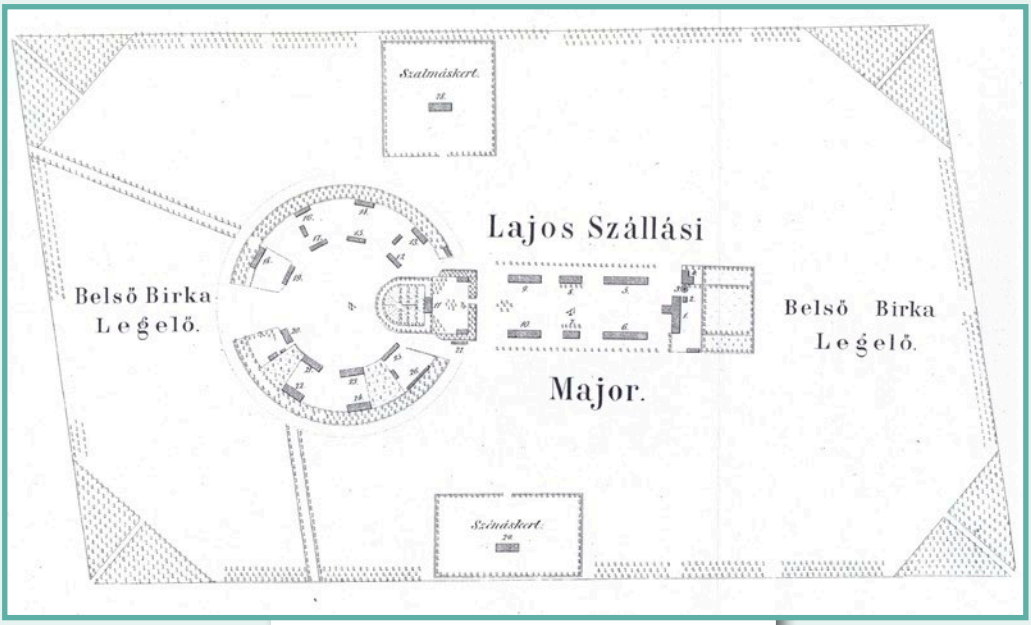
1772-ben a derekegyházi pusztán még csak 37 személyt vettek számba, akik a nagybirtokon különböző munkaköröket töltöttek be.[27] 1790-ben az alkalmazottak száma 67 főre emelkedett.[28] 1828-ban a derekegyházi pusztán (praedium Derekegyház) 24 házat és 52 családot írtak össze, amelyeknek a tagjai közül négyen tisztviselők, 52-en nemesek szolgái, 28-an zsellérek voltak. A lakosság 286 főből állt, a vallási megoszlás pedig a következőképpen alakult: 124 katolikus, 18 református, 4 evangélikus. 1852-ben a mágocsi majorban 81, Lajostanyán 44, Lajosszálláson pedig 65 uradalmi alkalmazottat írtak össze, akik feltételezhetően családjaikkal együtt éltek a nagybirtokon. Palugyay Imre 1855-ben napvilágot látott, Békés, Csanád, Csongrád és Hont vármegyéket bemutató munkájában az 1850-es országos összeírás adatait közli, amelyek szerint a Lajos-kedvi vagy mágocsi pusztai birtokon 260 személy élt. Nemzetiségüket tekintve mindannyian magyarok voltak, a vallási hovatartozás pedig katolikus túlsúlyt mutatott (162 fő), de a reformátusok (48) és az evangélikusok (50) aránya sem tekinthető elhanyagolhatónak. A major népessége családi állapot szerint 77 nőtlenre, 71 hajadonra, 54 nős férfira, 54 férjes asszonyra, 1 özvegy férfira és 3 özvegy nőre oszlott. A 19. század közepén Lajostanyán sokkal kevesebben éltek, amit jelez az összeírásban felbukkanó 32 családfő. A vallási összetételről elmondható, hogy ebben az esetben a felekezeti viszonyok sokkal kiegyenlítettebb képet mutatnak, hiszen a majorban a 62 katolikus mellett 51 evangélikus és 12 református élt. Családi állapot szerint a helyi társadalom a következőképpen tagolódott: 37 nőtlen, 25 hajadon, 31 nős férfi, 31 férjezett asszony és 1 özvegy nő. A 19. század közepén Lajosszálláson 73 családfőt és 310 lelket írtak össze, akik közül 153 férfit és 156 nőt különböztethetünk meg. 309-en vallották magukat magyarnak. A felekezeti megoszlás kiegyensúlyozottnak tekinthető, hiszen a 176 katolikus mellett 53 reformátust és 80 evangélikust vettek számba. A pusztai birtokon 82 nőtlen, 85 hajadon, 71 nős férfi és 71 férjes asszony élt. 1850-ben Lászlótelken 67 családfőt és 268 személyt írtak össze, akik közül 132 volt férfi és 135 pedig nő. 267-en vallották magukat magyarnak. A felekezeti megoszlásból a katolikusok túlsúlya egyértelműnek tűnik, hiszen a 223 pápista mellett csupán csak 35 református és 9 evangélikust

25 Tamáska Máté szerint a nagyobb majorokban többféle termelési ágazat is képviseltette magát. A ló-, ökör-, és juhistállók, magtárak, csíraházak, gépszínek mellett cselédlakások és az irányítást is ellátó intézői lakok is helyet kaphattak. A nagyobb központokban mindezekhez járulhatott még a templom, a plébánia, az iskola, a csendőrszállás és természetesen maga a kastély megannyi kiszolgáló melléképületével. Lásd: Tamáska: Falvak 2014. i.m.

26 Bárth János: Település. In: Életmód. Magyar Néprajz IV. Balassa Iván Főszerk. Budapest, 1997. 77.

27 Károlyi László: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. II. kötet. Bp. 1911. 206.

28 Károlyi: A nagy-károlyi i.m. 232–234.; lásd még: Bara Júlia: Az uradalmi gazdálkodás és épületei. A Károlyi család uradalmi építkezései Csongrád vármegyében (18. század vége–19. század eleje). In: Vidéktörténet 2. – Területi-társadalmi törésvonalak és a boldogulás útjai. Csikós Gábor – Hegedűs István–Horváth Gergely Krisztián–Ö. Kovács József Szerk. Bp. 2019. 183–216.

2. kép: Lajosszállás 1860-ban (Jószágismertetés)

írtak össze.[29] A majorok közül öt Klauzál Imre jószágkormányzósága idején épült ki. Palugyay Imre 1855-ben Károlyi Lajos tulajdonai közül elsőként a Lajos-kedvi vagy mágocsi pusztai birtokot említi, amely elnevezését a területen található folyómederről kapta. Alföldi birtokainak a központjaként funkcionált, ahol a grófi család egy kastélyt építtetett és egy 150 holdas angol kertet alakíttatott ki. Az ekkor Mágocson élő famíliák kertészként tevékenykedtek, bérüket készpénzben, élelmiszerekben és meghatározott nagyságú földterületben állapították meg, ezért napszámmal, valamint szakmányos munkákkal[30] tartoztak a Károlyiaknak. Lajosszálláson egy gőzerővel hajtott szeszgyár működött, ahol április hónap folyamán hét darab ötvenakós kádban melegvízzel tisztították hófehérre juhokat. 1833–34-ben artézi kút fúrásával is próbálkoztak, de a kísérlet a kútfúró mester tapasztalatlansága miatt nem járt sikerrel. Lajosszálláson az 1850-es évek elején egy 10 öl mély szivattyús kút üzemelt, amelyből a vizet állati erő segítségével juttatták a szeszgyárba. A majorban 20 herélt lovat, 30 ökröt, 23 tehenet és 1400 juhot tartottak. Lászlótelek szegődményes kertésztelepítvényként működött, ahol 15 urasági cselédház állt. A pusztai birtokon 85 lovat (9 mén, 36 anya, 40 herélt) és 9 tehenet írtak össze. Lajostanyán 6 urasági és cselédlak állt, 9 lovat (3 anya, 6 herélt), 20 ökröt, valamint 1500 juhot vettek számba. Az 1860-ban megjelent Jószágismertetés szerint a mágocsi uradalom hét önálló

29 Palugyay Imre: Magyarország történeti, földrajzi s állami legujabb leirása. IV. Békés Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leirása. Pest 1855. 500–502.

30 A bérmunka egyik formája, amikor a dolgozók a kitermelt vagy feldolgozott anyag mennyisége után kapják fizetésüket.

3. kép: A központi magtár (Vígh László felvétele, Koszta József Múzeum fotótára)

gazdasági kerületre tagolódott, nevezetesen a mágocsira (3751 kat. hold 886 négyszögöl), a lajosszállásira (3382 kat. hold 1174 négyszögöl), a lajostanyaira (2316 kat. hold 1554 négyszögöl), a zoltántérire (2089 kat. hold 534 négyszögöl), az árpádhalmira (2588 kat. hold 950 négyszögöl), a szénásira (3009 kat. hold 528 négyszögöl) és a hegyes-királyságira (3662 kat. hold 417 négyszögöl). A felsoroltak közül az első öt területileg összefüggő egységet alkotott, a hegyesi, valamint a nagykirályságiak pusztáták a birtoktömbtől északra, két órányira feküdtek. Utóbbi legelőkből és kaszálókból állt, a tiszt a hegyesi puszta belső majorságában székelt. A Lajos-szénási gazdaság Békés megyében terült el, s egy belső és egy külső majorra tagolódott.[31]

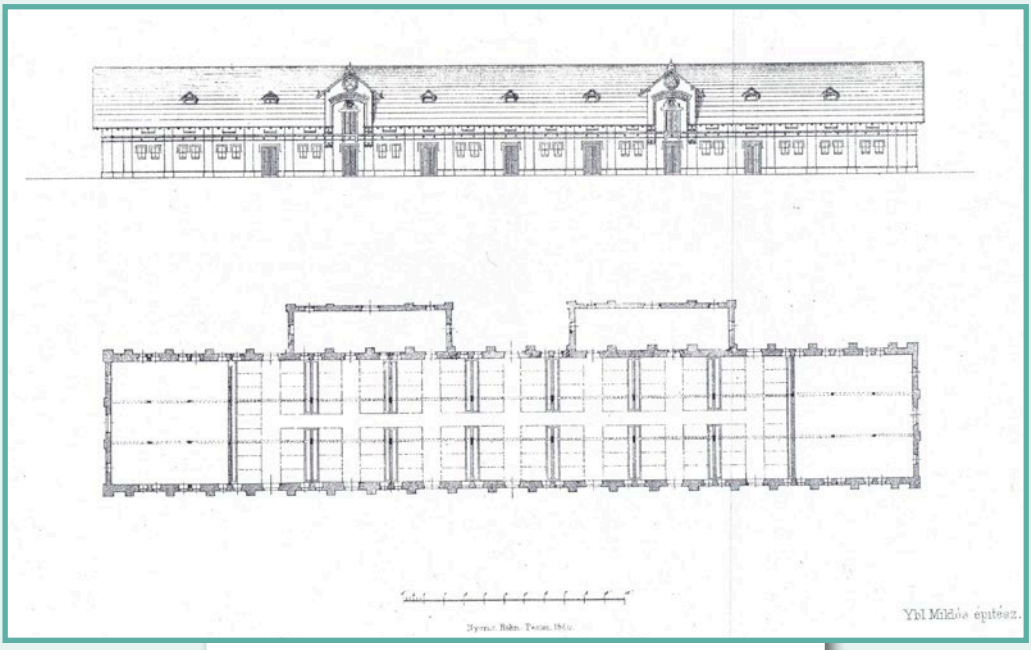
Az 1860-ban napvilágot látott Jószágismertetés felhasználásával követhetjük nyomon az uradalmi majorok fokozatos kiépülésének folyamatát, hiszen a kiadvány pontos kimutatást közöl az egyes gazdasági kerületekben található épületállományról. Mágocson az 1827. évi birtokosztályt megelőző időszakból a juhászlak és két juhszín származott, amelyek 1800 jószágnak biztosítottak férőhelyet. A közösből átvett ispánlak értéke 478 forintra rúgott, később 1697 forintot fordítottak a bővítésére. A régi épületek közé tartozott a – felsoroltakon - kívül egy cserépégető kemence,

31 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 22–24.

egy cserépszárító szín és egy téglamesteri lak, valamint az 1200 férőhelyes kisújvárosi juhmajor. Mágocs 1836-ban jórészt gazdasági építményekkel bővült, amelyek közül a 80 jószágot befogadó ökröistálló, egy deszkaoldalú szín, valamint egy 2000 pozsonyi mérő kukorica tárolására alkalmas góré érdemel említést. 1837-ben készült el 50 majorsági telepítvény ház 20 000 forint értékben, egy évvel később pedig egy mérnöki lak. Az építkezések következő hulláma az 1840-es évekre esik, amikor a mágocsi major sertésfiaztatóval, felügyelői lakkal és annak melléképületeivel bővült. Az újabb beruházások 1853-ban történtek, hiszen ekkor készült el az új számvizsgálói lak és a melléképületek, egy korcsmaház, öt béres-, kondás-, csendőrilak, valamint az iskola és egy csűr. 1856-ban épült fel a központi magtár, amelyet Ybl Miklós tervezett. Az előzőekben felsorolt építmények állományát áttekintve azt láthatjuk, hogy a mágocsi major igazgatási központként funkcionált, de emellett megtalálhatjuk a terménytárolására és az állattartásra szolgáló épületeket, a munkások, illetve a vezetők lakásait is. Az iskola és a korcsmaház elsősorban oktatási illetve közösségi funkciókat töltött be, a téglagyártáshoz kapcsolódó épületegyüttes pedig a majorban folytatott ipari jellegű tevékenység egyértelmű bizonyítéka.[32] A lajosszállási kerületben az építkezések 1836-ban érték el a csúcspontjukat, hiszen ebben az esztendőben készült el a major épületeinek a döntő többsége, mint például a tiszti-, az ispáni-, két juhász-, öt béres-, egy bognár- és egy kovácslak, amelyekhez négy juhszín, egy béresgazda lakás, egy bognár- és egy kovácsműhely, egy sütőház, egy szalonnás kamra, két ökröistálló, két szekér szín, valamint két góré társult.[33] 1848-ban épült fel az 1000 jószágra tervezett lászlótelki juhszín, egy istálló és egy csőszlak, a régi pálinkaház és a szárazmalom. A cséplő csűr és 50 majorsági telepítvényi lak építési idejéről nem tudunk semmit, mivel a jószágismertetés nem közöl erre vonatkozóan semmiféle adatokat. A lajostanyai kerület épületállományát egy tiszti-, négy béres, 20 majorsági telepítvényi lak, valamint egy juhászgazdai lakás mellett a következő gazdasági építmények alkották: egy 1000 jószág befogadására alkalmas ürüsszín, egy domború fedelű ökröistálló, egy 700 férőhelyes juhszín, egy közönséges fedelű juhszín, egy cséplőcsűr, egy 3000 pozsonyi mérő termény tárolására szolgáló tengeri góré és egy lóistálló. A zoltántéri kerületben egy 100 ökör és 20 ló befogadására alkalmas, magtartó padlással ellátott istállót, egy 5 szobás, kamrával és konyhával felszerelt tiszti-, három 4 szobás, 2 konyhás cselédlak és két 6000 mérős kukoricagóré állt. Az 1860-ban megjelent Jószágismertetés által feltüntetett építmények 1848 és 1856 között készültek el a 20 házból álló majorsági telepítvényi lak kivételével, amelynek építési dátumát nem ismerjük. A csőszlakot és istállót 1848-ban, egy 1200 férőhelyes juhszínt, illetve 5 család számára kialakított cselédlakot 1851-ben, a tiszti lakást melléképületeivel együtt, egy ökröistállót szekérszínnel és kamrákkal, egy 3000 pozsonyi mérős tengeri górét pedig 1852-ben emeltek a gazdasági kerületben. 1854-ben tovább bővült az épületek állománya, hiszen ekkor készült el egy 1200 jószágot befogadó juhszín, valamint egy 3000 pozsonyi mérős tengerigóré. 1856-ban felépült egy

32 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 95–96.

33 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 97.

4. kép: Ököristálló Zoltántéren 1860-ban (Jószágismertetés)

nyári juhszín is, amely 1200 jószág számára biztosított enyhelyet.[34] A lajosszénási kerületben 1827 előtt épülhetett a tisztilak, valamint két juhszín és egy juhászlakás. A felsoroltakon kívül a Jószágismertetés egy béres gazdai, egy külső majori juhász-, 30 házból álló majorsági telepítvényi lakot, négy béres házat, egy ökör és lóistállót, egy 8000 pozsonyi mérő termény tárolására alkalmas gabonatartó padlással ellátott szekérszínt, egy kovácslakot és műhelyt, egy szárazmalmot és molnárlakot, 4000 pozsonyi mérős tengeri górét, két külső majori juhszínt tüntetett fel.[35] A Hegyeskirálysági kerületben az építkezések 1851 és 1853 között zajlottak. A három év leforgása alatt épült fel a felső-királysági csőszlak (1851), egy 40 ökörre tervezett istálló, valamint 600 juh befogadására alkalmas szín (1851), 11 családra tervezett 2 cselédlak (1851), egy tisztilak (1852), illetve egy 1400 férőhelyes nyári juhszín.[36]

A lakosság összetétele, származása

A nagybirtok gazdálkodását elemző Jószágismertetés a munkaerő migrációjának fontosabb irányait a következőképpen igyekezett felvázolni: „*Napszámosai az uradalomnak, különben jó pénzért: Szentesről, Vásárhelyről, Szegvárról, Mindszentről, sőt még*

34 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 98–99.

35 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 100.

36 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 100–101.

a Tiszántúlról Csongrád- és Alpárról is jönnek."[37] A térség benépesülésének irányai tárulnak elénk a szegvári római katolikus plébánia anyakönyveiből, hiszen 1860-ig, a derekegyházi önálló lelkészség megalakulásáig a mágocsi puszta Szegvárhoz tartozott egyházigazgatási szempontból. A házassági és a halotti anyakönyvek azért alkalmasak ilyen típusú folyamatok megragadásához, mivel gyakran feltüntették az egybekelők és az elhunytak születési helyét.[38] Az adatok elemzése során azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a születés, a házasságkötés vagy éppen az elhalálozás helyszíne között, főként egy szinte folyamatosan változó, cserélődő alkalmazotti réteget foglalkoztató nagybirtok esetén számos közbeeső állomással is számolnunk szükséges, amelyekről a források sajnálatos módon hallgatnak. Az egyházi anyakönyvek alapján nem tudunk teljes életutakat felvázolni, hiszen nem ismerjük a születés, a házasságkötés vagy az elhalálozás közötti tartózkodási helyeket. Elképzelhető, hogy a Mágocson egybekelő pár a házasságkötés után néhány évvel elköltözött a nagybirtokról, de az uradalom valamelyik majorjában elhunyt béres csak a halála előtt néhány évvel szegődött a Károlyiak szolgálatába. Úgy vélem, hogy mindezen szempontok figyelembevételével lehetséges csak az egyházi anyakönyvek segítségével a mágocsi puszta benépesülésének fontosabb tendenciát megrajzolni.

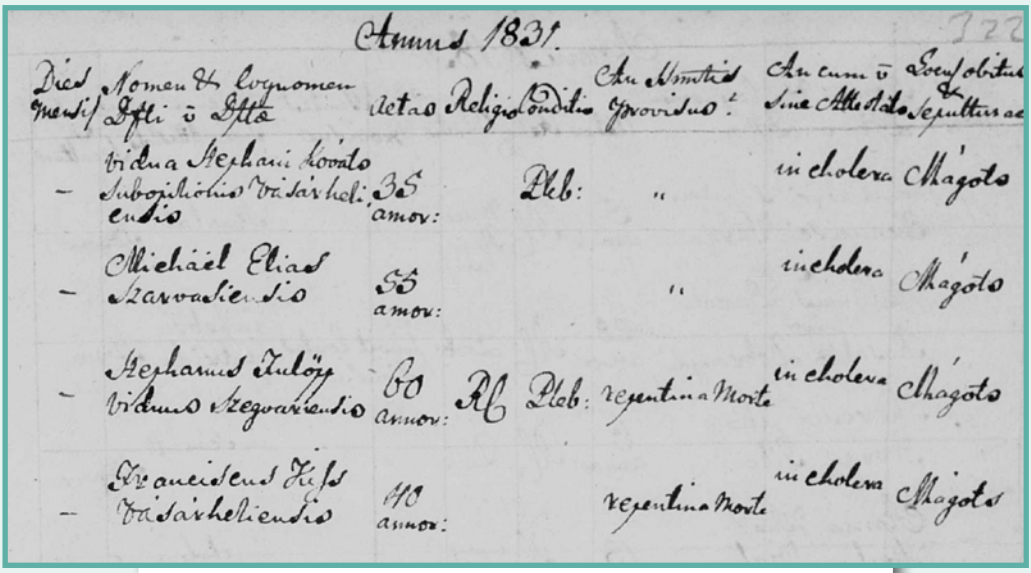
A nagybirtokon tevékenykedő alkalmazottak már az 1827. évi birtokosztály előtt megjelennek a forrásokban, hiszen az 1790-es évek derekától mind a keresztelési, mind pedig a házassági anyakönyvekben találunk bejegyzéseket a Derekegyházán született kisdedekre és egybekelt személyekre vonatkozóan. Ezek a családok az uradalom igazgatási központjában, a mai Derekegyházán éltek, hiszen Mágocson ebben az időszakban még nem épültek ki a majorok, amelyek lakóhelyet biztosíthattak volna az alkalmazottak számára.[39] Figyelemre méltó, hogy a birtokosztály előtt 1823-ban, november 25-én Mágocson már született egy csecsemő, nevezetesen Carolina Amilio Catharina, aki Fontak (Fontek, Funtek) János nemesi származású intéző, és Russen Katalin gyermekeként látta meg a napvilágot.[40] 1825-ben a család Újvároson élt, mivel Aloysia nevű lányuk már ott született, 1826-ban azonban ismét Mágocson tűnnek fel. Itt született újabb gyermekük április 13-án Georgius Paulus Andreas, majd Paulus 1829. július 27-én. 1829-ben 3, 1830-ban 5, 1831-ben 1, 1832-ben és 1833-ban 7, 1834-ben 11, 1835-ben 13, 1836-ban pedig 9 alkalommal kereszteltek Mágocson élő házaspárok gyermekeit. A szülők a Károlyiak alkalmazásában álltak, béresként, intézőként, kocsisként, juhászként, ispánként

37 Korizmics L.–Bossányi L.–Moróczi I.: Jószágismertetés i.m. 25.

38 Az egyes személyek életének legjelentősebb fordulóit rögzítő anyakönyvek a migrációkutatás egyik legfontosabb forrásainak tekinthetőek, de haszonnal forgathatóak ezen kívül az adókönyvek, a vagyonösszeírások, az urbáriumok, valamint a peres iratok és a jegyzőkönyvek is. Lásd részletesen: Gyetvai Péter: Migrációkutatás és az egyházi anyakönyvek. In: Migráció és település a Duna-Tisza közén. Juhász Antal Szerk. Szeged. 45–52. 1990. 45–52.

39 MNLCsCsVLSz Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Levéltári Gyűjteménye. IV.B. 434. a. 48. Szegvár 1828–1855.

40 Funtek János 1815-ben tiszttartói írnokként tevékenykedett a Károlyi birtokon. 1792-ben született a Fejér megyei Iszkaszentgyörgyön, korábban Perényi bárónál teljesített szolgálatot Keresztesen. Károlyi: A nagy-károlyi i.m. 279.

Anno 1831.

Dies mensis	Nomen & Cognomen Defti & Defte	aetas	Religio	Conditio	Quo Morbo?	Cum quo & Sine Actis	Locus obitus & Sepultura
–	Vidua Stephani Kovátsi Subojkiensis Városhel: ensis	35 annor:	Cath:	Pleb:	"	in cholera	Mágotsi
–	Michaël Elias Szarvasiensis	55 annor:			"	in cholera	Mágotsi
–	Stephanus Tulódy Vidua Szegvariensis	60 annor:	RC	Pleb:	repentina Morte	in cholera	Mágotsi
–	Franciscus Kiss Városhelyiensis	40 annor:			repentina Morte	in cholera	Mágotsi

5. kép: Kolerajárvány következtében a mágocsi temetőben nyugvó halottak (MNLCsCsVLSz IV.B. 434. a. 48. Szegvár 1828–1855.)

tevékenykedtek. 1832-ben itt keresztelték Pokomándy[41] Gábor és Jurenák Jusztina leánygyermekét, akik ekkor Mágocson éltek, s az apa az uradalom irányításában és fejlesztésében szerzett elévülhetetlen érdemeket magának. 1836-ban Lajosszálláson két újszülöttet kereszteltek bizonyítékot szolgáltatva arra, hogy újabb majorok kezdtek benépesülni. Az 1832 szeptemberében Mágocson kötött egymással házasságot Papp Ferenc és Polya Zsuzsanna, akik közül a vőlegény Szegvárról, a menyasszony pedig Szentesről származott. 1836-ban Lajosszállás sem maradt ki a sorból, hiszen ebben az évben Rákóczi Imre juhászbojtár és Cseszták Francis kelt egybe. Az 1837-ben Szarvas Viktóriával házasságot kötő Nobik András a vonatkozó anyakönyvi bejegyzés szerint Lajosszálláson lakott, s ott is született 1817-ben. 1831-ben a kolerajárvány a nagybirtok alkalmazottai közül is áldozatokat követelt. A betegség következtében elhunytakat Mágocson temették el. A szegvári házassági anyakönyvekben 1832 és 1848 között jónéhány házasfelet tüntettek fel, akik Mágocson vagy valamelyik másik majorban éltek, de az esetek döntő többségében nem helyben, hanem másik településen látták meg a napvilágot. Feltételezhető, hogy a nagybirtokon ismerkedtek meg a vőlegényükkel vagy a mennyasszonyukkal, akikkel később

41 Pokomándy János Kecskeméten született, Gróf Károlyi Antalnál 3 évig írnokként, 1780 után taksaszedőként tevékenykedett. Fia, Gábor 1799-ben született Szentesen, uradalmi tisztviselőként a grófi családnál dolgozott édesapja mellett, később pedig felügyelőként kereste a kenyerét. A vármegyei táblabíróságon kívül járási főszolgabíróként is működött. Az Úri Kaszinó és a Szentesi Takarékpénztár egyik alapítója és elnöke volt. A nagybirtokon kifejtett tevékenységét a Szentes és Vidéke a következőképpen jellemezte: „Az ő felügyelősége idejében vétetett munkálatba a gróf Károlyi család nagy kiterjedésű alföldi uradalmának reorganisátiója és berendezése: s midőn jelenleg elragadtatással beszélnek a gróf Károlyiféle uradalom mintaszerű beosztásáról mindazok, a kik ez uradalmat ismerik vagy csak egyszer is látták, jusson eszökbe az elhunyt okszerű kezelése s odaadó működése.” Szentes és Vidéke 1884. szeptember 27. 1.

házasságot kötöttek. A születési helyeket számba véve azt láthatjuk, hogy Szegvár és Szentes számított a két legfontosabb kibocsájtó településnek. Hódmezővásárhely hat alkalommal bukkan fel, Kenderes, Mindszent, Orosháza, Surány, Fehérvár, Derekegyház, Szentetornya, Örs, Endrőd, Ányás, Kunszentmárton, Sámson, Gyula, Felsőszentiván, Kethel (Komárom vármegye), Bokod (Komárom vármegye), Csongrád, Csany, Nagycsalámia és Bodzsár (Csanád vármegye) viszont csak néhányszor fordul elő ebben az időszakban. Megfigyelhető, hogy négy esetben Mágocs, egyszer pedig Lajosszállás is szerepel a születési helyek között, ami már huzamosabb jellegű megtelepedésről árulkodik.

Az 1850-ből származó népszámlálási íveken Tompaháton már szerepel a Magyar, a Misinszky, a Hajdu, a Hajda, a Dancsó, a Bárány, a Gajda, a Pető, a Sárkány, a Vida, a Bartutz, Berkó, a Vizi, a Kmetyko, a Kaszap és a Domián stb. családnév, Lajosszálláson pedig az alábbiak: Kotsis, Lazok, Kovács. Vlaka, Szarvas, Toth, Paksi, Virág, Juhász, Krisko, Száraz, Lutz, Szalkai, Köntös, Varga, Boros stb.[42] A mágocsi uradalomban 1854-ben szolgálatot teljesítő pásztorok mindegyike más településen született, akik között a környékbeli falvakból és mezővárosokból származó személyek aránya jelentősnek számított, hiszen 12 orosházi, 12 vásárhelyi, 8 szentesi és 4 szegvári születésű specialista szerepel az összeírásban. Feltűnnek ugyanakkor a dunántúli, illetve a felföldi vármegyékből származó juhászok is, akik feltehetőleg *birkások* lehettek és onnan vándoroltak az uradalom területére.[43] Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az ide vonatkozó rovatban szereplő településnevek: Rétalapi vagy Rét-Alap[44] (Győr vármegye), Zrebeháza vagy Zsebeháza[45] (Sopron vgy.), Komárom, Losoncsólyom, Tétre vagy Téth[46] (Győr vgy.), Simontornya, Pazing vagy Bazing[47] (Pozsony vgy.).[48]

Az 1862 és 1872 közötti időszakban vizsgált házassági és halotti anyakönyvekből kitűnik, hogy a születési helyek száma jelentős mértékben növekedett a kulturális és a migrációs kapcsolatrendszerek további bővülését eredményezve. Ennek bizonyítéka, hogy az észak-magyarországi vármegyék (Sáros, Gömör, Pozsony, Nógrád, Nyitra) mellett Galícia, Cseh- és Lengyelország is megjelenik a forrásokban. 1885 és 1918 között a legjelentősebb kibocsájtó falvak és városok között Szentes, Szegvár,

42 MNLCsCsVLSz V. B. 145 h/1. Szentes város tanácsának iratai. Népszámlálási ívek 1850.

43 A cseh, morva és német származású birkások a 19. század közepén a merinó juhval és más nyugati fajtákkal együtt a dél-alföldi uradalmakban is megjelentek, sőt le is telepedtek. Értékesebb gyapjút adó állatokat hoztak magukkal és honosítottak meg Magyarországon, ugyanakkor új, korábban ismeretlen módszerekkel gazdagították az állatenyésztést. Paládi-Kovács Attila: A magyar állattartó kultúra korszakai. Kapcsolatok, változások és történeti rétegek a 19. század elejéig. Bp. 1993. 284.

44 Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. I–II. Pest. 1851.18.

45 Fényes Magyarország i.m. 335.

46 Fényes Magyarország i.m. 201.

47 Fényes Magyarország i.m. 103.

48 MNLCsCsVLSz IV. B. 151. j. 4. A Csongrádi Cs. Kir. Megyehatóság iratai. (a továbbiakban: CsCsKMi) 2837/1854.

Hódmezővásárhely, Derekegyház, Gádoros, Szentetornya és Nagyszénás tűnik fel, ahonnan feltehetőleg a szegényebb, megfelelő nagyságú földterülettel nem rendelkező személyek érkezhettek az uradalomba. A felsoroltakon kívül az anyakönyvekben nemcsak alföldi (Békéscsaba, Csépa, Szelevény, Újkígyós, Törökszentmiklós, Csorvás, Sarkad, Kunszentmárton, Békés, Bácstopolya, Dóc, Pusztaföldvár, Sövényháza, Mindszent, Gyoma, Nagykőrös, Orosháza, Csanádpalota, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza, Csongrád, Gyula, Kunágota stb.), hanem felföldi (Breznóbánya, Szentmihályúr stb.), dunántúli (Mohács, Csátka stb.) és erdélyi (Székelykeresztúr) települések is felbukkannak, de országhatárokon túliak is. Utóbbiakhoz tartozik egy franciaországi, egy sziléziai és egy olaszországi település, ahonnan egy szakács, egy béres és egy komornyik származott. Összességében elmondható, hogy az alföldi városok és falvak alkotják a legnépesebb csoportot, hiszen a többi nagytáj csak elvétve, egy-két alkalommal bukkan fel a forrásokban.

A Szentesi Levéltárban őrzött Nagymágocsra vonatkozó községi iratanyag szerves részét képezi három adóösszeírás, amelyek 1888-ban, 1896-ban és 1914-ben készültek. A források kiváló lehetőséget nyújtanak ahhoz, hogy a majorok népességének mobilitását és megtelepedését illetően következtetéseket vonhassunk le.[49] Az egyházi anyakönyvekből is kitűnik, hogy az uradalmi központok között jelentős volt a munkaerő vándorlása, áramlása. Összehasonlításként a lajosszállási majort választottuk ki, ahol mindhárom időpontban tevékenykedtek uradalmi alkalmazottak. Az 1896-ban számba vett 46 adózó közül mindössze 9 olyan személyt találunk, akik 1888-ban is itt dolgoztak és mindannyian cselédek voltak. 1914-ben a 79 személyből 7-en laktak már 1896-ban az uradalomi telepen, akik közül öt, név szerint Markovics Mihály, Benkő Mátyás, Labádi János béresek, valamint Szarvas Antal gépész 1888-ban is Lajosszálláson dolgozott. Példánk, úgy véljük, kellőképpen igazolja azt a feltevésünket, hogy a nagybirtok népessége mobil volt, az állandó megtelepedés, legalábbis az első világháború kezdetéig nem jellemezte. Az 1914-es adóösszeírás ugyanakkor alkalmat biztosíthat arra, hogy családneveket származásuk szempontjából vessük vizsgálat alá. Viszonylag nagy számban találhatunk német és szlovák, kisebb mennyiségben még a délszláv, a román és az olasz eredetű családnevek is. A német származásúak közül említést érdemel a Bidner, a Mercz, a Ringelhan, a Wieland, a Framan, a Fried, a Szeifer, a Hupauer, a Dein, a Hoffer, a Herbst, a Friedl, a Preisner, a Pudner, a Lichteinstein, a Májer, a Veigler, a Neumaier, a Piler, a Rajner és a Veigler, szlovák eredetűnek tekinthető a Venczelák, a Kucsera, a Csavanyák, a Jelinek és a Podmanyeczki. A német nevű személyekről elmondható, hogy döntő többségük valamilyen speciális foglalkozást (intéző, számvevő, főpénztáros, gépész, juhász, kovács, bognársegéd, géplakatos, gépkezelő) töltött be, béreseket, napszámosokat csak elvétve találunk köztük, előbbiek betöltésére tehát más országrészekből érkeztek alkalmazottak a nagybirtokra.

49 MNLCsCsVLSz V. 1006. d. 1–3. Nagymágocs község iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: Nkiki) Adókötelesek összeírásai (a továbbiakban: Aö)

Az 1948-ban készített népességösszeírásban az egyes településrészeken az alábbi családnevek fordultak elő a leggyakrabban: Árpádtelep – Bottyán, Buza, Csőke, Csurgai, Dajka, Dancsó, Faragó, Farkas, Fazekas, Friedl, Földi, Juhász, Kajtár, Kristó, Kurucz, Ladányi, Lévai, Lengyel, Lenti, Lucz, Magyar, Márton, Mészáros, Molnár, Nacsa, Nagy, Őze, Papp, Rozgonyi, Szecskó, Székely, Szukancsik, Tóth, Vencellák, Vígh; Központ – Szarka, Tóth; Lajosszállás – Labádi, Osztás, Szabó, Tóth; Lajostanya – Madai, Nagy, Stinc; Lászlótelek – Bugyi, Erdei, Kecse Nagy, Magyar; Ótompahát – Dancsó, Makai, Sebők, Sprok, Tóth, Vida; Sirom – Domján, Téren; Temető-sor – Leczki; Tibortelep – Szimondán; Zoltántér – Lucz, Kotri, Kálmán, Sándor, Tóth.[50]

6. kép: A nagymágocsi evangélikus templom
(Vígh László felvétele, Koszta József Múzeum fotótára)

Nagymágocs népességének döntő hányadát a katolikusok alkották, akik mellett más felekezetek, vallások hívei is képviseltették magukat a helyi társadalomban. Elenyészőnek volt mondható az 1930-as évek végén az izraeliták (1 fő), a görögkatolikusok (28 fő) és a görögkeletiek (20 fő) aránya, a protestánsok ugyanakkor nagyobb súllyal rendelkeztek, ugyanis az 520 reformátuson kívül ekkor 320 evangélikust tartottak nyilván.[51] A 20. század közepén a településen a lutheránusok között az alábbi családneveket találhatjuk: Aklan, Andrikó, Blaskó, Domoki, Gabnai, Ganyecz, Kővágó, Madai, Nyemecz, Osztás, Paczuk, Párkány, Petrecz, Pfeifer, Polner, Polyóka, Szikora, Sztanó, Tembel, Tompos, Verrasztó stb., a kálvinistáknál ezzel szemben a következők bukkannak fel: Bottyán, Bugya, Buza, Csányi, Cseh, Csontos, Kuczora, Olasz, Répa, Székely, Szilágyi, Vecseri stb.[52]

50 Nagymágocs összlakosságának megoszlása (1948). Nagymágocs

51 Follajtár J.–Fóris A.–Kertész J: Csongrád i.m. 56.

52 Nagymágocs összlakosságának megoszlása (1948). Nagymágocs

Az uradalom foglalkozási és társadalmi tagolódása

A mágocsi uradalomban a birtokos család, azaz a Károlyiak alkalmazásában munkakörét és feladatait tekintve meglehetősen tagolt helyi társadalom formálódott ki, melynek tagjai munkájukért meghatározott juttatásokban részesültek. A folyamatos tennivalók elvégzésére állandó, az időszakos munkacsúcsokra, mint például az aratásra vagy a cséplésre ideiglenes munkaerőt fogadtak. A nagybirtokok, köztük a mágocsi is, sajátos munkaszervezési struktúrával rendelkeztek, mely hierarchikus viszonyt feltételezett a mezőgazdasági vagy más jellegű munkát végzők és a koordinálásukkal megbízott alkalmazottak között. Az uradalmi szervezet élén az intézők helyezkedtek el, akik az alájuk rendelt apparátus segítségével irányították a cselédeket. Megkülönböztették a béresgazdát, aki közvetlen felügyeletet gyakorolt a béresek felett. Amíg az ökrösbéresek állati erővel, elsősorban ökrökkel dolgoztak, addig a gyalogbéresek saját munkaerőt igénylő feladatokat láttak el, azaz kapáltak, arattak vagy más mezőmunkákat végeztek. Az állatok gondozásával megbízott alkalmazottak, mint például a tehenészek az istállóban tartott jószágokat etették, fejték, a kocsisok a lovakat dolgoztatták, gondozták a kocsisgazda felügyelete alatt. Az uradalmi pásztorok, vagyis a csikósok, a gulyások, a juhászok és a kondások nagyobb mértékű bérezésben részesültek, mint a cselédek, akiktől megkülönböztették magukat. A nagybirtokon tevékenykedő iparosok (kovács, bognár, gépész) feladata a gazdasági szerszámok és szállítóeszközök készítésére, karbantartására és javítására irányult.[53]

1772-ben a derekegyházi pusztán a tiszttartó, a ménesmester, a káplán, a szegvári és a derekegyházi ispán mellett gazda, katona, gazdaasszony, két szolgáló, béresek, ménes- és gulyabeli személyzet, lovászgazda, 4 lovász, 3 kanász és egy kovács tevékenykedett, ami már tagolt helyi társadalom meglétének a bizonyítékaként értelmezhető.[54] Az egyes feladatkörök további specializálódását figyelhetjük meg 1790-ben, hiszen ekkor az alkalmazottak létszámának növekedésével új, korábban ismeretlen munkakörök jelentek meg. Az uradalomban ekkor kasznár, káplán, kertész, pusztai katona, majorosné, tehéngulyás, tehéngulyás bojtár, üszőgulyás, üszőgulyás bojtár, tinógulyás, tinógulyás bojtár, pusztai csősz, újvárosi csősz, veremcsősz, faragóbéres, fácányos jáger, fácányos csősz, malmos kocsis, ministráns gyerek, sepregető asszony, kutyapecér, kertészlegény, derekegyházi gazda, istállómester, kovácsmester, lovászgazda, lovagló, első lovász, második lovász, libériás kocsis, lóápoló, maródi lovak mellett lévő, számadó csikós, csikósbojtár, kovácslegény, szíjgyártó tevékenykedett, akik 7428 forint 65 5/8 krajcár összegű juttatásban részesültek.[55] Az 1852-ben készített összeírásból kibontakozik előttünk az uradalomban szolgálatot teljesítő alkalmazotti réteg munkakör szerinti tagolódása, jóllehet a nagybirtok irányításával

53 Katona Imre: 2000 Átmeneti rétegek a társadalom peremén. In: Társadalom. Magyar Néprajz VIII. Paládi-Kovács Attila Főszerk. Budapest, 2000. 174–184

54 Károlyi: A nagy-károlyi i.m. 206.

55 Károlyi: A nagy-károlyi i.m. 232–234.

foglalkozó személyeket nem tüntették fel a dokumentumokban. A mágocsi majorban szám szerint a béresek (23) alkották a legnagyobb csoportot, akiket a juhászbojtárok (13), a varjászok (12) és a béres kocsisok (7) követtek. A felsoroltakon kívül az uradalmi központ népességét egy mezei gazda, egy magtári hajdú, egy juhászgazda, egy fejősbojtár, egy cselédbarmi csordás, egy ökrész, egy béres ökrész, egy molnár, egy gulyásbojtár, egy kocsis, egy katona, valamint csőszök, kondások, bojtárok, kertészlegények, kertészbojtárok és fegyveres csőszök alkották. Lajostanyán a béresek és a juhászok számítottak meghatározónak, őket követték a kocsisok (4), a varjászok vagy varnyászok (3) illetve a lovas csőszök (2). A majorban rajtuk kívül egy lovas katona, egy ökrész, egy pajtaőr, egy majoros, egy kanász, egy csordás és egy fejősbojtár teljesített szolgálatot. Lajosszálláson a kisbéresek (20) és az öregbéresek (10) mellett jelentős számú juhászbojtár (8) tevékenykedett, ami Mágocshoz és Lajostanyához hasonlóan a gazdálkodásban a juhtartás kiemelkedő szerepének egyértelmű bizonyítéka. Az uradalom területén működő iparosok közé tartozott a majorban összeírt kovács (2 legénnyel), bognár (1 legénnyel), lakatos (1 legénnyel), valamint egy molnármester, egy sütő és egy pálinkafőző legény. A felsoroltakon kívül egy béresgazda, egy pajtaőr, egy ökrész, egy lovas- és egy gyalogcsősz, egy magtár katona, egy fejős, egy bojtár, egy tehéncsordás és 4 kazalőr tevékenykedett Lajosszálláson. Az összeírás Lászlótelken 1 lovascsőszt és 2 juhászbojtárt tüntetett fel.[56] 1854-ben Külső-Derekegyházán 44 juhászt, 6 csordást, 7 sertéspásztort és 4 ökrészt írtak össze, akik négy majorban, Mágocson, Lajosszálláson, Lajostanyán és Árpádhalmán éltek.[57]

Az 1860-ban megjelent Jószágismertetés átfogó képet nyújt az uradalom társadalmáról, amelyet a feladatkörök szerinti tagoltság jellemzett. A munkaerő biztosítása céljából a nagybirtokon munkástelepeket hoztak létre, ahol 202 család tevékenykedett. Mágocson és Lajosszálláson 60 marhás és 72 gyalog, Lajostanyán és Árpádhalmán 40, Szénáson pedig 30 marhás família lakott. A szénási szegődményes marhás családok szerződése 1857. január 1-jétől 1862. december 31-ig szólt, amelyben rögzítették azt, hogy a 13 és ½ hold (1100 négyszögöl) föld használata fejében az uradalom részére a megállapodásban rögzített feladatokat kell teljesíteni. A hét gazdasági kerületben 161 béres és 22 kocsis mellett ideiglenes cselédeket is alkalmaztak, akiket *betyárok*nak neveztek. Az uradalom 8 hónapra fogadta fel őket, feladatuk a rendes béresek munkájának segítésére irányult. A téli hónapokra a hét gazdasági kerületben tevékenykedő 117 személyből hatvanat továbbra is alkalmazásban tartottak a szalmakazalok és a szérűskertek varjaktól és más kártevőktől való megóvása céljából. A juhállomány körüli teendők ellátását 7 juhászgazda és 70 juhászbojtár végezte, a mágocsi majorban nevelt sertéseket egy számadó kanász felügyelete alatt négy bojtár gondozta. Az uradalom gulyáját a hegyes-királysági pusztán tartották, ahol az őrzést egy számadó és három bojtár végezte. A felvigyázó cselédséget 6 magtári hajdú, 6 béresgazda, 15 lovas és 2 gyalog csősz alkotta. Az állandó jelleggel

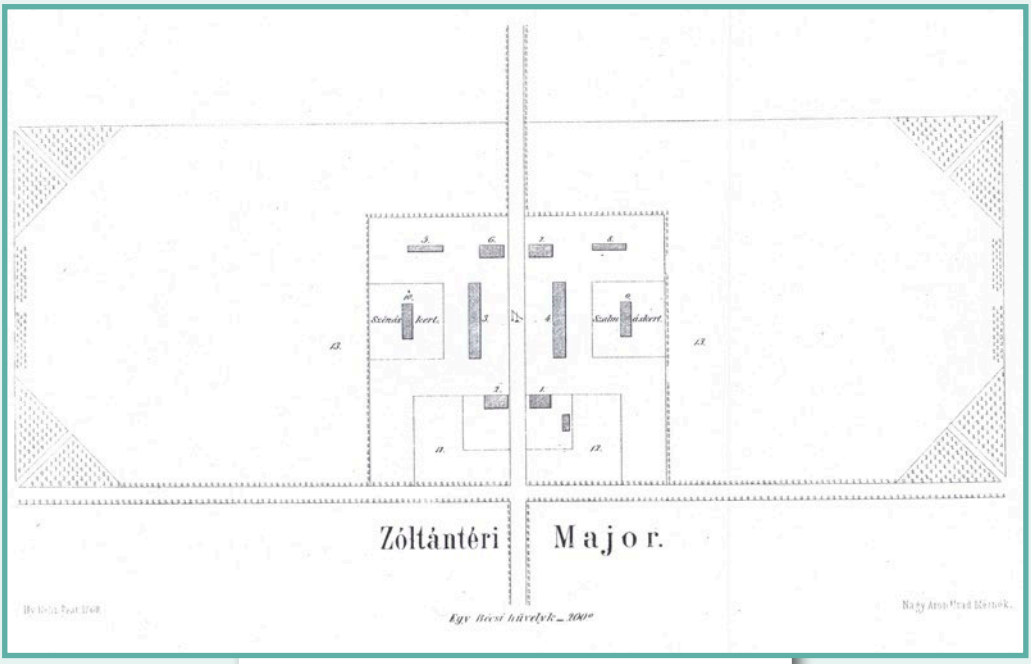
56 MNLCsCsVLSz IV.B. 151. j. 5. A Csongrádi Cs. Kir. Megyehatóság iratai (a továbbiakban: CsCsKMi.) Vegyes kimutatások 1852.

57 MNLCsCsVLSz IV. B. 151. j. 4. CsCsKMi 2837/1854.

letelepített iparosok között kovácsokat, bognárokat és molnárokat találunk, akik az uradalmi üzemszervezetben speciális feladatokat láttak el. A lajosszállási kerületben egy kovácsmester 3, Szénáson pedig 2 legénnyel dolgozott. Mindkét helyen bognárok is tevékenykedtek (Lajosszálláson 1 mester 2 segítséggel, Szénáson 1 iparos 1 legénnyel). Az uradalom három molnárt is alkalmazott, akik közül egy Mágocson a száraz-, egy Lajosszálláson a száraz- illetve a gőzmalomnál, egy pedig Szénáson őrölte a terményeket. A központi személyzetet a központi felügyelő, a központi számvevő (nem éltek Mágocson), az uradalmi tiszttartó, az uradalmi ügyész (szintén nem Mágocson élt), a számvevő, a mérnök, a számtartó, az orvos, a baromorvos, a lelkész és a tanító alkotta. A központban az uradalom egy kocsist, három hajdút, egy levélhordót és egy pénztári őrt alkalmazott, akik általános feladatokat láttak el. A nagybirtok tiszti személyzete 3 kasznárból, 4 ispánból és 6 segédből állt, akik a gazdasági kerületekben teljesítettek szolgálatot.[58] A Nagymágocs község levéltári iratanyagában található adóösszeírások jelentősége elsősorban abban rejlik, hogy a nagybirtokon élő adózó személyek számbavétele során feltüntették a foglalkozásokat, valamint a munkaköröket is, ami lehetőséget biztosít az uradalom társadalmi tagolódásának összehasonlító szempontú vizsgálatára.[59] Megnehezíti az iratok értelmezését, egymással történő egybevetését az a tény, hogy az eltérő időpontokban felvett összeírások nem mindig ugyanazokkal a fogalmakkal illetik az alkalmazottakat. Az 1888-ban összefoglaló értelemben használt uradalmi cseléd kifejezés 1914-ben már nem létezett, ugyanis ekkor a hatóságok már arra törekedtek, hogy a munkaköröket minél jobban körülhatárolják, ezáltal teljesebb képet adhassanak a nagybirtok népességéről. Az iratokban az uradalmi gazdálkodásban bekövetkező változások is nyomon követhetőek, amire talán legjobb példaként az 1914-ben felbukkanó Tibor szőlőtelep szolgál. 1888-ban és 1896-ban még nem szerepelt az összeírásokban, hiszen ekkor még nem létezhetett ez a csemege- és borszőlő termesztésére létrehozott gazdasági egység, melynek üzemeltetése speciális munkaerőt igényelt 4 vincellér és egy pincemester hathatós közreműködésével. Az uradalmi majorok, telepek társadalmi tagolódásának bemutatása során az 1888-as és az 1914-es összeírást vettük alapul, amelyek a viszonylagos időbeli távolság ellenére lehetővé teszik a változások megragadását. 1888-ban Mágocson az uradalmi cselédek alkották a major lakosságának döntő többségét, akiken kívül házi cselédeket is számba vettek. 1914-ben a cseléd elnevezés már csak az utóbbiakra vonatkozott, mivel béresek és kocsisok is szerepelnek az iratanyagban. Az 1914-ben összeírt csikós a major lóállományának az őrzésével foglalkozott. A mágocsi major közigazgatási szerepe mind az 1888-as, mind pedig az 1914-es összeírásból kitűnik, hiszen számos olyan uradalmi alkalmazott tevékenykedett ebben az időszakban, akik a nagybirtok más egységeiből teljes mértékben hiányoztak. Ennek illusztrálására elegendő megemlítenünk az állatorvost vagy a bábákat, akiknek a hatásköre, tevékenysége minden bizonnyal az egész uradalomra kiterjedt. Mágocson összpontosult a nagybirtok gazdasági életét irányító vezetői réteg is, amit alátámasztani látszik az 1888-ban a majorban számbavett

58 Korizmics L.–Bossányi L.–Morócz I.: Jószágismertetés i.m. 53–89.

59 MNLCsCsVLSz V.1006.d. 1–3. Nkiki. Aö.

7. kép: A zoltántéri major épületei (Jószágismertetés)

uradalmi tiszttartó, három gazdatiszt, a juhászati intéző és az uradalmi számvevő. Tagoltnak mondható a majorban tevékenykedő iparosréteg, ahova 1888-ban egy szabó, egy bognár, egy kovács, egy téglamester és egy molnár tartozott. 1914-re tovább bővült a kovácsok és a bognárok száma, mivel ekkor a mesterekkel 1 kovács- és 2 bognársegéd dolgozott együtt. 1914-ben molnárt és téglamestert nem írtak össze, egy uradalmi ács viszont felbukkan a kimutatásokban. A nagybirtokon népességének igényeit próbálta kielégíteni a kereskedő (1888, 1914), két kereskedősegéd (1914), a vendéglős (1888), a szatócs és a kocsmáros (1914), az üzletvezető (1914), az iccés (1914), valamint a borbélymester (1914) segédjével együtt. Amíg 1888-ban Mágocson csak egy állatorvost írtak össze, addig 1914-ben egy orvos és egy gyógyszerész is feltűnik, akik fontos szerepet tölthettek be a nagybirtokon élők egészségügyi ellátásában. A zoltántéri majorban 1888-ban egy gazdatiszt (Veszelovszky Gyula), egy írnok (Szilágyi János) alkotta a vezetői réteget, amely 1914-ben egy intézőből (Debszki Károly) és egy segédtisztből (Molnár András) állt. 1888-ban az uradalmi cselédek mellett egy kovácsot és egy bognárt is összeírtak, akik a major iparosságát képviselték. 1914-ben összetettebb társadalomkép bontakozik ki előttünk, hiszen a kézművesek (kovács, bognár) és segédjeik mellett egy gazda, egy magtáros, csőszök, béresek, juhászok, kocsisok, egy kertcsősz, egy csikós és egy sertéskanász tevékenykedett Zoltántéren. A Szendrei-majorban 1888-ban Jurenák Gyula gazdatiszt mellett csak cselédeket vettek számba, 1914-ben Lévai Antal intézőként, Muladi János gazdaként, az azonos nevű Muladi János pedig béresgazdaként

dolgozott a nagybirtok ezen gazdasági egységében. Ekkor a többi alkalmazott közül a béresek képviselték szám szerint a legnagyobb csoportot, akiket a kocsisok követtek. Az állattartás jelenlétére utalnak a kanászok és a juhászok, akik közül név szerint Friedl Lajos és Herbst Mihály érdemel említést, hiszen ők a pásztormigráció révén kerültek a Dél-Alföldre, ahol minden bizonnyal új módszerekkel, új ismeretekkel gazdagították a juhtenyésztés gyakorlatát. 1888-ban Lajosszálláson a gazdatiszt és az írnok mellett zömében uradalmi cselédek éltek, de az iparosság is képviseltette magát, még pedig egy kovács, egy bognár, egy gépész, egy molnár és egy lakatos személyében. A majorban egy orvost is alkalmaztak, aki családjával és 2 házi cseléddel élt a birtokon. 1914-ben az intézőn és a segédtiszten kívül béresek alkották a legnagyobb csoportot, de kocsisok, kanászok, kertcsősz, magtárosok, gazda, csőszök is tevékenykedtek a major területén. A Lajosszálláson folytatott ipari tevékenységre utal a kovács és a bognár segédeikkel együtt, a főmolnár, a szíjgyártó, az uradalmi ács, az uradalmi kőműves, a gyárvezető, a gépkezelők, a gépészek, a fűtők, a főgépész, a géplakatosok, a termények, illetve a különböző alapanyagok vasúti szállításában kulcsszerepet játszott a pályaőr és a mozdonyvezető. Lászlótelken 1888-ban a gazdatiszt mellett főként uradalmi cselédek tevékenykedtek, 1914-ben az adókötelesek között egy intézőt, egy kertcsőszt, egy gazdát, egy kanászt, egy magtárost, kocsisokat, béreseket és csőszöket tartottak nyilván. A tompai telepen 1888-ban a mezei munkások és a napszámosok alkották a legnépesebb csoportot, de egy kovácsot, egy tanítót és egy segédtanítót is összeírtak. 1914-ben az ún. ótompaháti munkástelepen egy tanítón, egy kapáson és egy kapásnapszámoson kívül a napszámosok tűntek ki szám szerint, az újtompahátin viszont már megjelentek a kisbirtokosok is, akik közül egy család cselédet és napszámost is tartott. Számba vettek még egy földbérlőt és egy tanítót is. Héthalmon 1888-ban mezei munkások és napszámosok, 1914-ben csak napszámosok tevékenykedtek. Árpádhalmán 1888-ban a gazdatiszt, az írnok és a tanító mellett főként uradalmi cselédeket és dohánykertészeket írtak össze. 1914-ben Árpádhalom már egy teljesen önálló birtok képét mutatja, amely saját mikrotársadalommal rendelkezett. A vezetői réteghez tartozott Székács Elemér jószágfelügyelő, Buzáth Lajos és Binder Mihály intézők, Wieland Andor főpénztáros, valamint Ringelhan Béla számbavevő, akik a gazdasági tevékenységet szervezték, irányították, a két tanító és az egy tanítónő viszont a gyermekek oktatásában játszott fontos szerepet. Vadász György ménesmester és Rajkó Róbert főgépész is Árpádhalmán dolgozott ekkor. A béresek, a kocsisok és a napszámos kapások emelkedtek ki szám szerint, de a gépészek is feltűnően sokan voltak. Az iparosréteget az előbb említett csoporton kívül a szíjgyártó, a főmolnár, a molnár, az asztalos, a kovácsmester, a bognár és a kőműves alkotta, az állattartás körüli teendőket a gulyások, a csikós és a csődörös látta el. Árpádhalmán valamennyi szőlőterülettel is számolnunk kell, amelyet a vincellér gondozott. Üzletvezető, szülésznő, főtiszti inas, irodaszolga, gazda, magtáros, kertcsőszök és csőszök, hónaposok illetve vadász is felbukkan.

8. kép: Uradalmi magtár Nagymágocs határában (Mód László felvétele)

A Csíkvári Antal szerkesztésében 1938-ban napvilágot látott monográfia Csongrád vármegyéről a következő módon jellemezte a nagybirtok népességének fontosabb csoportjait, tagolódását és a települési viszonyokat: „Nagymágocs szintén uradalmi község, azonban a gróf Károlyi-család régebbi és újabb, komoly elgondolásokra és reális alapokra épített parcellázásai folytán kis- és középbirtokosainak nagy része szépen berendezett modern gazdálkodást folytathat. A munkásosztály részére házhelyek révén pedig a határ több helyén forgalmas és élénk életet élő faluszerű település létesült."[60]

Az 1947-ben összeállított községi kérdőívben az alábbi foglalkozási csoportok voltak jelen a településen: önálló földműves – 1318 fő, mező- és erdőgazdasági munkás – 885, önálló iparos – 83, ipari munkás – 10, önálló kereskedő – 9, kereskedelmi alkalmazott – 3, magántisztviselő – 12, közalkalmazott – 46, önálló értelmiségi (orvos, ügyvéd stb.) – 5.[61] Az 1948-ban készített összeírásban a népesség, azon belül is a családfők javarésze földművesként szerepel, akiken kívül az alább foglalkozási ágak, munkakörök tűnnek még fel: géplakatos, kőműves, vendéglős, postahordó, cipész, kosárfonó, motorkezelő, tanítónő, ács, molnár, asztalos, községi kézbesítő,

60 Csíkvári: Csongrád i.m. 121.

61 MNLCsCsVLSz V.1006.d. 1–3. Nkiki. Községi kérdőív (1947)

orvos, szabó, szíjgyártó, hentes, szülésznő, fodrász. pék, bognár, műszerész, állami főkertész, postamester, kántortanító, cséplős, italmérő, útőr stb.[62] Forrásunkból kirajzolódik a 20. század közepén a helyi társadalom tagolódása, a mezőgazdasági termelés mellett speciális tevékenységformák jelenléte, mint például az iparosoké, akik nélkülözhetetlennek voltak egy-egy agrárközösségben.

Összegzés

A 16–17. század folyamán elpusztult település újra népesülése a 19. században fokozatosan bontakozott ki annak függvényében, hogy az uradalomban milyen termelési ágazatok jelentek meg, váltak meghatározó jellegűvé, s milyen ütemben épültek ki a gazdasági központok, azaz a majorok. A mezőgazdasági termelés átalakulása egyre nagyobb számban vonzotta a térségbe a munkaerőt, elsősorban olyan településekről, ahol a helyi társadalomban a földnélküliek jelentős csoportot képviseltek, és nem találtak maguknak bérmunkásként kenyérkeresetet. A mágocsi uradalom területén a birtokos család, azaz a Károlyiak alkalmazásában munkakörét és feladatait tekintve meglehetősen tagolt társadalmi csoport tevékenykedett, melynek tagjai munkájukért meghatározott juttatásokban részesültek. A nagybirtok egyre gyarapodó népességének jelentős hányada a környező falvakból, mezővárosokból vándorolt be, amelyek közül Szentes és Szegvár számított a legfontosabb kibocsájtónak mindamellett, hogy számosan érkeztek Gádorosról, Hódmezővásárhelyről, Nagyszénásról, Szarvasról és Szentetornyáról is. Az uradalom alkalmazottainak zöme katolikus volt, de rajtuk kívül evangélikusok és reformátusok is képviseltették magukat, elenyészőnek mondható ugyanakkor a görögkeletiek, görögkatolikusok, valamint az izraeliták aránya. A vallási megoszlásban a térség felekezeti viszonyai tükröződnek, s egyben jelzik a betelepülés fontosabb irányait. Katolikusok elsősorban Szegvárról érkezhettek, de Hódmezővásárhelyről és Szentesről is származhattak, ahol a 19. század második felében már jelentősnek mondható az arányuk. Az evangélikusok letelepedése jórészt Békés vármegye felől történt, hiszen itt voltak olyan falvak, mezővárosok, amelyek nagyobb lutheránus népességgel rendelkeztek. A vallási mellé minden bizonnyal etnikai sokszínűség társult, jóllehet nincsenek megbízható forrásaink arra vonatkozólag, hogy az idegen családnevű uradalmi alkalmazottak milyen mértékben használhatták anyanyelvüket, őrizték meg különállásukat, s mennyire asszimilálódhattak a nagybirtok „olvasztótégelyében? További kutatások tisztázhatják majd azt, hogy más nagybirtokokhoz hasonlóan a mágocsi uradalom népességére az egyes korszakokban mennyire volt jellemző az állandóság és a változás, melyek voltak azok a családok, akiknek viszonylag hosszú ideje sikerült itt gyökeret verniük és több generációnak kenyérkeresetet találnia.

62 Nagymágocs összlakosságának megoszlása (1948). Nagymágocs

Udvarvölgyi Zsolt András[1]

Korabeli sajtóforrások Mágocs[2] múltjáról (1869-1888)

Ahogy az több, a községről szóló összefoglaló műben szerepel, 1722-ben gróf Schlick Lipóttól nagykárolyi gróf Károlyi (I.) Sándor vásárolta meg a hatalmas mágocsi uradalmat. A Károlyi grófi család hamarosan saját kezelésbe vonta a birtokot, amely később ismét a vásárhelyiek legelőjeként is szolgált. Károlyi Sándor halála után fia, Károlyi Ferenc, majd unokája, Károlyi Antal lett a birtokos. Antal halála után fia, Károlyi József örökölte az uradalmat (ekkor Szegvár, Derekegyház és Mágocs), majd annak gyermekei: Károlyi (I.) István, Károlyi (I.) Lajos és Károlyi (I.) György között osztották fel a birtokokat. A mágocsi rész gróf Károlyi Lajoshoz (1799-1863) került, aki császári és királyi kamarásként, valóságos belső titkos tanácsosként és főispánként is tevékenykedett. A 19. század közepére Mágocs Károlyi Lajos alföldi birtokainak központja lett. Számos uradalmi épület készült ekkor, többek között Ybl Miklós tervei alapján. A birtok mintagazdasággá fejlesztése Klauzál Imre uradalmi kormányzó és utóda, Szendrey Ignác uradalmi főfelügyelő nevéhez fűződött. Szendrey lánya volt Szendrey Júlia, Petőfi Sándor felesége. Gróf Károlyi Alajos (1825-1899), aki egy időben a Monarchia koppenhágai, majd berlini, később londoni nagyköveteként is szolgált, 1863-ban örökölte a mágocsi uradalmat. Iskolákat alapított, valamint 1883-ban felépíttette a nagymágocsi Szent Alajos-templomot. Halála után lánya, gróf Károlyi Zsófia (1875-1942) örökölte a birtok nagy részét. Zsófia 1896-ban Károlyi Imre grófhoz (1873-1943) ment feleségül, majd a házaspár 1896–97-ben felépíttette a ma is ismert historizáló kastélyt. A kastély belső kialakítása még évekig tartott, berendezésén több neves budapesti mester dolgozott.[3]

Ebből az időszakból, különösen a 19. század hetvenes és nyolcvanas éveiből, a dualizmus „aranykorából” válogattam érdekesnek vélt sajtóforrásokat Mágocsról, akkori

1 Dr. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD, dr. habil., történész, szociológus, habilitált főiskolai tanár (Budapest), e-mail: udvarvolgyizsolt@gmail.com

2 A település csak 1903-ban vette fel a Nagymágocs nevet.

3 Lásd bővebben: Virág Zsolt: A hónap kastélya a nagymágocsi Károlyi-kastély, lásd https://web.archive.org/web/20080127045047/http://www.kastelylexikon.hu/month4.html (letöltés: 2026. máj. 19.)

lakosairól, gazdasági életéről, ill. az ide látogató nevesebb vendégekről. Jókai Mór történetétől az árva (mágocsi) rozsnokig, előkelő francia vendégektől az eladásra kínált tenyészkosokig, úgy vélem, hogy rendkívül sokszínű és eklektikus a válogatás. A cikkeket azonban összeköti, hogy középpontjukban Mágocs és annak lakói állnak — olyan dolgos, törekvő és tehetséges emberek, akik már másfél évszázaddal ezelőtt is formálták a település életét. A Károlyi uradalom a korszerű és minőségi mezőgazdaságra alapozott, így az itt termesztett növények és tenyésztett állatok hamar széles körben ismertté és keresetté váltak, Mágocs híre az országhatárokon túlra is eljutott. Az 1880-as évekből több lap is közölt tenyészkos eladási hirdetéseket: Nagyméltóságú gróf Károlyi Alajos kosnevelő törzsjuhnyáját a Csongrád vármegyei Mágocs[4] uradalmába helyezték át, és az ebből származó tenyészkosok értékesítése 1880. február 9-én vette kezdetét. A korabeli hirdetések szerint Mágocs az orosházi vasútállomástól mintegy egyórányi távolságra feküdt, ami a korszak közlekedési viszonyai között kedvező megközelíthetőséget biztosított a vásárlók számára.[5] 1887-ben gróf Károlyi Alajos mágocsi uradalmának merinó (electoral-negretti) törzsjuhászatában ötven darab, kétéves tenyészkost kínáltak eladásra. A birtok a korabeli megjelölés szerint Csongrád vármegyében, az orosházi vasútállomás közelében feküdt, ami elősegítette az állatok szállítását és kereskedelmét. Az érdeklődők számára részletes felvilágosítást Skita Sándor juhászati intéző nyújtott, aki a mágocsi uradalomban lakott.[6] 1888-ban is az electoral-negretti törzsjuhászatban ötven darab, két- és hároméves tenyészkost kínáltak eladásra. A hirdetés szerint az érdeklődők részletes tájékoztatást a mágocsi uradalom juhászati intézőségétől kaphattak.[7] Az uradalom nem csupán a juhtenyésztés területén ért el kimagasló eredményeket, hanem a lótenyésztés terén is jelentős szakmai elismertségre tett szert. Egy korabeli közleményből megtudhatjuk azt is, hogy a „szegedi országos kiállításon a tizenhatodik csoportban érdemérmet kapott – többek között – gróf Károlyi Alajos (Mágocs) is kancalovaiért."[8]

Az uradalmat világszínvonalon szervezték meg és gépesítették. A gróf nem sajnálta a korabeli legmodernebb technika beszerzését sem. Ha kellett külföldi, ha kellett magyar eszközöket vásároltak. Ehhez kapcsolódik a Pesti Napló 1883. március 25-i számában található hirdetés (korabeli reklám), amelyet Fehér Miklós, a magyar királyi államvasutak gépgyára vezérügynöke jelentetett meg, melyben korábbi vevőinek elismerő nyilatkozatait tette közzé. Az ügynök magabiztosan állította, hogy „tények szólnak a magyar gőzmozdonyok és cséplőgépek magas fölényeiről, a külföldi gépekkel szemben, mint azt elismerő-nyilatkozatok is tanúsítják. A sok bizonyítvány, ajánlólevél között olvasható Illés Lajosé, gróf Károlyi Alajos mágocsi uradalmának tiszttartójáé is, amely Mágocson, 1882. december 10-én kelt:

4 Az eredeti cikkekben mindenhol Mágócs szerepel.

5 Gazdasági Lapok 32. (1880) 3. sz. 36.

6 Vadász-Lap 8. (1887) 6. sz. 77.

7 Pesti Hírlap 10. (1888) 59. sz. 15.

8 Ellenőr 8. (1876) 251. sz. 2.

A mágocsi uradalom az adott évben ismét vásárolt egy 10 lóerejű gőzcséplőgépet a Magyar Állami Gépgyártól. A gép szerkezetéről és munkateljesítményéről azért kívántak részletes tájékoztatást nyerni, hogy az esetlegesen tapasztalható hiányosságokat a gyártás során kijavíthassák. A nyilatkozat szerint azonban teljes megnyugvással kijelenthető volt, hogy nemcsak az előző évben beszerzett két gép, hanem még inkább az idei cséplőgép-készítmények is jelentős fejlődésen mentek keresztül. A magyar állami gépgyár az újabb, előnyös módosítások révén olyan tökélyre fejlesztette ezeket a gépeket, hogy azok a kor minden elvárásának képesek voltak megfelelni. A „gőzmozgonyt" rendkívül szilárd szerkezetűnek és nagy munkateljesítményűnek írták le, miközben működtetéséhez viszonylag kevés tüzelőanyagra volt szükség. A cséplőszekrény előnyeit különösen a korábbi külföldi gyártmányokkal összehasonlítva emelték ki: a kosár és a dob erősebb kialakítású volt, utóbbi pedig hosszabb is, míg a nagyobb méretű sziták és rosták a fokozott, úgynevezett forcírozott munkavégzést is lehetővé tették. Ennek eredményeként a gép kiemelkedő munkakapacitással rendelkezett, amit jól mutat, hogy zab cséplése során 13 munkaóra alatt akár 800 hektoliter terményt is fel tudott dolgozni. A tartósságot tovább növelte, hogy a tengelyek acélból készültek és rézgolyós perselyekben futottak, míg a hosszabb, vasvázas cséplőszekrények az időjárás viszontagságainak is jobban ellenálltak. Jelentős előnyként említették azt is, hogy a gabonaszem nem került sem a polyvába, sem a szalmába, így a szemveszteség minimális maradt. A beszámoló szerint e gépek kedvező tulajdonságai ekkorra már széles körben ismertté váltak a gazdaközönség körében. A kereslet olyannyira megnövekedett, hogy a későn jelentkező vásárlók gyakran már nem jutottak hazai gyártmányhoz, ezért kénytelenek voltak külföldi készítményeket beszerezni. Emiatt kívánatosnak tartották a gépgyártás mennyiségi növelését, hogy a gazdák szükség esetén bármikor hozzájuthassanak ezekhez a korszerű mezőgazdasági gépekhez.[9]

Mágocshoz egy jelentős növénytermesztési innováció is kötődik. Figyelemreméltó szakmai cikk jelent meg „Bromus inermis[10] mint takarmánynövény" címmel a Földmíves Érdekeink c. lap 1877. február 19-i számában. A cikkíró lelkesen számol be arról, hogy Károlyi Alajos mágocsi uradalmának igazgatósága – amely más kezdeményezéseire is elismerést kapott – újabb jelentős eredménnyel ajándékozta meg a gazdaközönséget. Korábban már szó esett arról, hogy az Alföld száraz, kiszámíthatatlan időjárási viszonyai között a mágocsi uradalomban olyan takarmánynövényt kerestek, amely ezek között a kedvezőtlen körülmények között is bő termést ad. Ezért arra az elhatározásra jutottak, hogy a vadon növő füvek közül választanak ki egy olyat, amely mesterséges, nagyüzemi termesztésre is alkalmas lehet. Így esett a választás az utak mentén tömegesen tenyésző árva rozsnokra. A növény a nagyüzemi termesztés során teljes mértékben beváltotta a hozzá fűzött reményeket: egy 1200 négyszögöles holdon akár 30 mázsa száraz takarmányt is adott.

9 Pesti Napló 34. (1883) 83. sz. 4.

10 A Bromus inermis (magyar nevén árva rozsnok vagy mágocsi rozsnok) a perjefélék családjába tartozó, Európában őshonos évelő takarmányfű.

Az árva rozsnok ajánlott takarmánynövény, mert zölden és szárítva egyaránt szívesen fogyasztja mindenféle állat. Erősen bokrosodik és magas szárat nevel, ezért kaszálásra is kiváló. Ugyanakkor jó bokrosodó és gyökérző képessége miatt legelőnek is kitűnő. A mágocsi uradalomban egy 1200 négyszögöles holdra 12 juhot számítanak. Vannak olyan területek, amelyeket már 13–14 éve használnak: eleinte kaszálóként, később legelőként. A növény nagy előnye, hogy jól tűri a szárazságot, és a talaj minőségére sem olyan igényes, mint a lucerna. Emellett nincs olyan jelentős ellensége sem, mint a lucernának az aranka.[11] A vetésnél fontos, hogy tavasszal korán vessék el, de az őszi, novemberi vetés is lehetséges, sőt egyesek szerint még előnyösebb. Mágocson a Bromus inermist tavasszal búzával, árpával vagy zabbal, ősszel pedig búzával együtt vetik, hogy a föld az első évben is jobban hasznosuljon. Erre azért van szükség, mert a Bromus az első évében még gyenge kaszálásra, legeltetni pedig nem ajánlatos, mivel az állatok körmei könnyen megsérthetik a zsenge növényeket. A vetés kézzel történik, lehetőleg enyhe légmozgás mellett. Teljes szélcsendben ugyanis a rendkívül könnyű mag könnyen csomókban hullik a földre. A Bromus elszórása után a védőnövényként szolgáló gabonát vetőgéppel vetik el, így a Bromus magjának nagy része is föld alá kerül. Ezután tövisboronával még egyszer átboronálják a területet, hogy a mag teljesen befedődjön. Ha a rozsnokot lucernával együtt akarják vetni, akkor először a védőnövényként szolgáló gabonát vetik el, majd a lucernát és a rozsnokot együtt, szórva, de géppel. Ha a lucernát védőnövény nélkül vetik, akkor tavasszal előbb a rozsnokot vetik el, és amikor ez már kikelt, a lucernát sorokba vetik géppel.

A mágocsi tisztek tapasztalata szerint az aranka nem képes elterjedni a rozsnok között. Sőt, ahol az aranka a lucernát kipusztítja, ott a rozsnok még erőteljesebben fejlődik. Így ha a lucerna egy területről teljesen eltűnik, a rozsnok továbbra is jól hasznosítható rétként vagy legelőként, és biztos jövedelmet nyújt. A vetőmag mennyisége rozsnok esetén, ha önmagában vetik, 1200 négyszögöles holdanként 25-30 kg, lucernával együtt vetve pedig 17-20 kg. A kaszálást akkor végzik, amikor a kalászok már teljesen kifejlődtek. Mágocson egyetlen kaszálás annyi takarmányt ad, mint a lucerna 3–4 kaszálás során, és a növény akár 12-15 évig is megmarad. Takarmányértékét állítólag még a lucernánál is nagyobbnak tartják. A magnak hagyott rozsnok szénája és szalmája szintén kiváló takarmány. Ha rendkívüli szárazság miatt a rozsnok ritkán kel ki, akkor kell lekaszálni, amikor már magszárba ment. Ilyenkor a növény saját magját elszórva később, magától besűrűsödik. A tavaszi fogasolás szintén kedvezően hat a fejlődésére.[12]

11 Az aranka (Cuscuta) vékony, sárgás vagy narancssárga színű, fonalszerű növény, amely más növényekre tekeredik rá, és azokból szívja el a tápanyagokat.

12 *Sz. n.:* Bromus inermis, mint takarmánynövény. Földmíves Érdekeink, 4. (1877) 8. sz. 64.

A gazdálkodás szervezése mellett természetesen jutott idő vadászatra is. Mágocs mindig is kiváló apróvadas területnek (fácán, nyúl) számított. Megtudhatjuk a Vadász-Lap 1888. április 5-i számából, az egész éves lőjegyzékeket közlő statisztikákból, amelyet Somfai Károly fővadász készített, hogy gróf Károlyi Alajos mágocsi uradalmában 1887. évben lövetett 989 nyúl, 815 fácán, 83 fogoly, 3 róka, 65 kutya, 20 macska, 4 görény, 7 menyét, 122 ölyv és héja, 229 karvaly és bagoly, 1176 varjú és szarka. Összesen 3522 példány került terítékre.[13]

1. kép: Bromus inermis (árva rozsnok) Forrás: Christian Fischer: Flowering Smooth/Austrian/Hungarian bromegrass /Wikimedia Commons CC-BY-SA 3.0

Alajos gróf mindvégig gondját viselte az uradalmi majorok gyermekeinek, több iskolát is alapított, és finanszírozott a térségben, amelyről a sajtó is tudósított: „Magyarországon, a Tisza és a Körös folyók mentében, Szentes és Vásárhely népes magyar városai között terülnek el a gróf Károlyi család birtokai és pusztái. E pusztákon, úgymint Mágocs, Lászlótelep–Tompahát, Tompahát, Ördöngös és Derekegyháza határában, az uradalmi majorokban már hosszabb idő óta működnek és a kegyuraság bőkezűségéből fenntartatnak a pusztai iskolák. Nevezetesen Mágocson és a Lászlótelep–Tompaháton Károlyi Alajos kegyességéből, míg a tompaháti, ördöngösi és derekegyházi majorokban Károlyi István jóvoltából állnak fenn ezek az iskolák, immár több esztendő óta. Az intézményekbe az uradalmi cselédség gyermekei járnak, ahol fizetett tanító által részesülnek a szükséges elemi ismeretek oktatásában.

A tompaháti és ördöngösi majorok vegyes iskoláiba rendszerint mintegy negyven tanuló jár, míg a derekegyházi vegyes iskolába naponta ötven–hatvan gyermek látogat

13 Vadász-Lap 9. (1888) 10. sz. 126.

2. kép: gróf Károlyi Alajos.
Forrás: Wikimedia Commons

el. Az iskolai tanítás október első hetétől július végéig tart, csütörtök és vasárnap kivételével mindennap, reggel 8 órától 11 óráig, valamint délután 2 órától 4 óráig. A tantárgyak körébe tartozik az írás, olvasás és számolás, a hittan és a Biblia ismerete, továbbá Magyarország és az Osztrák Birodalom földrajza a nevezetes városok, folyók, hegyek, tavak és erdőségek ismertetésével. Ezenfelül oktatják a nemzeti történelmet, valamint a gazdászat, kertészet, különösen a fatermesztés, ültetés és kertművelés alapjait, továbbá a verselést, éneket és dalolást is. E tárgyakból évenként kétszer, februárban és július végén tartatnak iskolai vizsgálatok a derekegyházi főtisztelendő plébános és iskolai felügyelő úr, valamint több meghívott gazdasági tisztviselő, a szomszédos tanító és szülők jelenlétében. Az iskolák fenntartására a gróf úr rendelkezése szerint évente mindhárom iskola részére külön-külön 4–4 osztrák értékű forint utaltatik ki az uradalmi pénztárból, mely összegből az iskolai könyvek, továbbá szivacs és kréta szereztetnek be a tanulók és az iskola szükségleteire.[14]

A Károlyiaknak, különösen Alajos grófnak kiterjedt és széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszere volt. Részben a nyugat-európai rokonsága, részben a diplomata hivatása miatt nem volt meglepő, hogy egy magas rangú francia delegációt látott vendégül mágocsi kastélyában. 1885. augusztus 23-án, „Francia[15] vendégeink" címmel terjedelmes és kissé szenzációhajhász tudósításban számolt be a Vasárnapi Újság egy rangos francia diplomáciai-kulturális küldöttség magyarországi körutazásáról:

A Felvidékről és az Alföldről e hónap 20-ikára, Szent István ünnepére érkeztek vissza francia vendégeink. Utazásuk során az ország bejárt vidékein mindenütt egyformán lelkes és szívélyes fogadtatásban részesültek; sehol sem tapasztaltak különbséget abban, hogy őket különösen kiemelten vagy kevésbé melegen üdvözölték volna. Meggyőződhettek arról, hogy Magyarországon mindenütt nagyra becsülik Franciaországot, melynek kultúrája az egész világra kihat, s amelynek nemes

14 *V. J.*: Egyveleg. Néptanítók Lapja 2. (1869) 17. sz. 270.

15 A cikkben - korabeli írásmódban - franczia szerepel.

rokonszenve a szegedi szerencsétlenség idején[16] is feledhetetlen emlékként él a magyarok szívében. Az ünnepeltetés élményeiről maguk is meghatottan számoltak be, és a legmélyebb benyomásokkal tértek vissza a fővárosba. Útjuk során több emléktárgyat is vásároltak a vidéken, emlékül pedig fényképeket is készíttettek magukról a Klösz[17] fényképészeti műintézet műtermében. A delegáció Tátra-Füreden (ahol Klotild főherceg asszonnyal is találkozott), Felkán, a Csorba-tónál, Kassán, Aradon és Mezőhegyesen járt, majd az Alföldön Szentes és Szeged „nagy előkészületekkel és türelmetlen várakozással" fogadta őket, továbbá meglátogatták – többek között - Kétegyházát, Békéscsabát és Orosházát is. Orosházáról negyven kocsi Mágocsra, gróf Károlyi Alajos londoni nagykövet kastélyába szállította őket. A szellő lengése a portól megmentette a társaságot, de a délibáb játékában, melyet vártak vendégeink, nem gyönyörködhettek. Mágocs telepét részben körül kocsizván, tizenkét órakor a díszkapu lobogói alatt a kastélyba hajtattak, hol Illés Lajos gazdasági felügyelő fogadta őket. Jelen volt az alispán is. Az itt elköltött gazdag reggelinél Ében[18] mágocsi plébános Lessepsre[19] s a franciákra, Lesseps gróf Károlyi Alajosra, Coppée[20] a háziasszonyra és nővérére, Pulszky[21] Stammer[22] alispánra mondott felköszöntőt. Szentesre délután ötödfél órakor értek. Mágocsról kocsin mentek oda. Szentesnél pompás fogadtatás várt rájuk. A tanyák széléről 40 lovasból álló bandérium s 70 kocsi jött eléjük, magyar és francia nemzeti lobogókkal; az úton és a város utcáin kétfelől ezer meg ezer embernyi tömeg üdvözölte és éljenezte, a főtéren pedig szép hölgyek virágbokrétákkal halmozták el a vendégek kocsijait. Szentesen Sarkady[23] polgármester köszöntötte a vendégeket, majd a lakomát a megyeházán rendezték. Itt Horváth Gyula[24] kormánybiztos mondott pohárköszöntőt. A szegedi küldöttség, élén Lechner miniszteri tanácsossal, már Szentesen tisztelgett a franciáknál. Másnap Szentesről hajóval, rövid mindszenti megállót követően, Szegedig mentek. Változatos és aktív szegedi program után Cegléden át Budapestre utaztak, ahonnan Ferdinand

16 A szegedi nagy árvíz 1879. március 12-13-án következett be, amikor a Tisza átszakította a töltéseket, és elöntötte Szeged városát. A víz rövid idő alatt szinte teljesen elpusztította a települést: az épületek nagy része összeomlott, a lakosság pedig súlyos veszteségeket szenvedett és hajléktalanná vált. A katasztrófa után Szegedet újjáépítették, korszerű városszerkezettel és szabályozott utcahálózattal, ami a modern város fejlődésének kezdetét jelentette.

17 Klösz György (1844-1913) magyar fényképész.

18 Dr. Ében Mihály (1842-1912) lelkész, plébános, író.

19 de Lesseps, Ferdinand (1805-1894) francia vikomt, diplomata, mérnök, üzletember, a Szuezi-csatorna építtetője.

20 Coppée, François (1842-1908) francia költő.

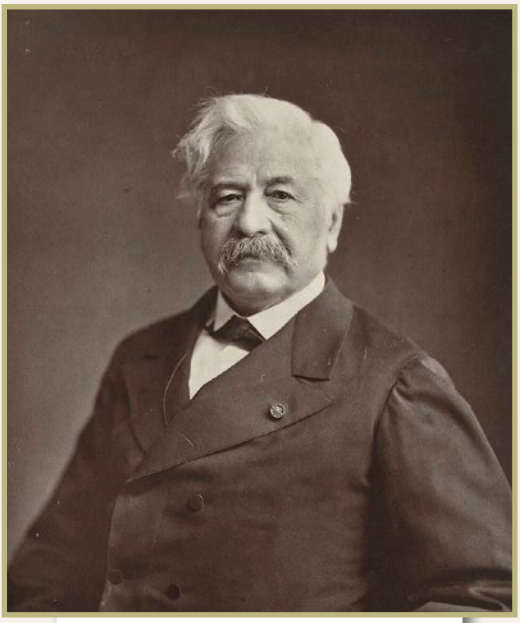
21 Pulszky Ferenc (1814-1897) politikus, régész, műgyűjtő, parlamenti képviselő, miniszter, a Nemzeti Múzeum igazgatója.

22 Stammer Sándor (1824-1896) Szentes város polgármestere, majd Csongrád vármegye alispánja.

23 Sarkady Nagy Mihály (1851-1893) Szentes város rendőrkapitánya, majd polgármestere.

24 Horváth Gyula (1843-1897) publicista, politikus, országgyűlési képviselő, kormánybiztos.

de Lesseps Párizsba sietett, de Coppée, Massenet[25] és Delibes[26] még különféle programokat bonyolítottak le a fővárosban.[27]

3. kép: Ferdinand de Lesseps (1872). Forrás: Wikimedia Commons

A Károlyi család és gazdatisztjeik a karitatív tevékenységekről, illetve a jótékony célú kezdeményezésekről sem feledkeztek meg. Ennek egyik példája, hogy a mágocsi uradalom gazdatisztjei az írói segélyegylet javára jótékonysági táncmulatságot rendeztek, amelyről a korabeli sajtó is beszámolt. A Fővárosi Lapok boldogan adta hírül 1873. március 7-i számában, hogy „száz forintot kaptak tegnap az írói segélyegylet javára. Ez Mágocson, (Csongrád megyében) a gróf Károlyi Alajos gazdatisztjei által február 23-án rendezett táncvigalomban gyűlt össze, midőn Illés Lajosné úrhölgy, e nemes lelkű főtisztnő indítványára a segélyegylet javára aláírási ívet nyitottak. Az összeget, melyet a gazdatisztség maga adott össze, átadták Gyulai Pál[28] egyleti titkárnak."[29]

Végezetül egy rejtélyes és különös esetre térek ki. A Hon c. politikai és közgazdasági napilapban jelent meg ezen írás talán legérdekesebb cikke „Petőfi-megjelenések rejtélyének megoldása" címmel, Jókai Mór tollából, ahol a „mágocsi puszta" mint Szendrey Ignác lakhelye szerepel. A figyelemre méltó és izgalmas tárca az akkoriban lépten-nyomon felbukkanó ál-Petőfik sorát egy minden bizonnyal hétpróbás, rafinált szélhámos megjelenítésével gazdagítja. Röviden összefoglalva a furcsa történetet, a cikk szerzője, Jókai arról számolt be, hogy egy régészeti kirándulás során együtt utazott Bathó Ferenccel, Petőfi Sándor egyik legrégebbi és legbizalmasabb barátjával. Bathó még Petőfi vándorszínész korszakában ismerte meg a költőt Vácott, később pedig a szabadságharc idején együtt szolgáltak Bem József seregeiben. Elmondása szerint utoljára Marosvásárhelyen találkozott Petőfivel, néhány nappal a segesvári ütközet előtt. Bár próbálta rávenni, hogy ne térjen vissza Bemhez, Petőfi hajthatatlan maradt, és másnap hajnalban elutazott. A vereség után Bathó többektől is

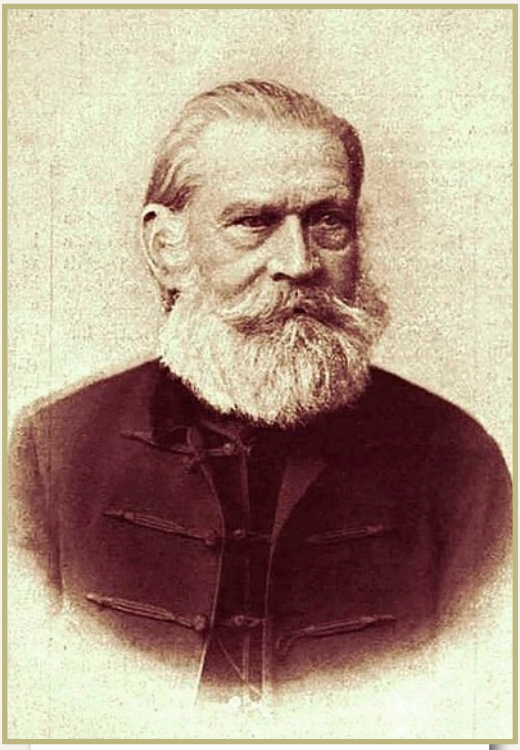
25 Massenet, Jules (1842-1912) francia zeneszerző.

26 Delibes, Léo (1836-1891) francia zeneszerző.

27 *Sz. n.:* Franczia vendégeink. Vasárnapi Újság 32. (1885) 34. sz. 551.

28 Gyulai Pál (1826-1909) irodalomtörténész, költő, író, egyetemi tanár.

29 Fővárosi Lapok 10. (1873) 55. sz. 237.

4. kép: Szendrey Ignác az 1860-as években
Forrás: Wikimedia Commons

azt hallotta, hogy a költőt menekülés közben látták, de senki sem tudta biztosan, mi lett a sorsa. Később Szendrey Júlia is megpróbálta felkutatni férjét, de végül arra jutott, hogy Petőfi elesett a csatában. A szabadságharc leverése után Bathó Ferenc bujdosni kényszerült, és egy ideig álnevet is használt. Később azonban Kende tábornok közbenjárására több környékbeli honvédhez hasonlóan szabadon bocsátották, így Bathó a Szendrey család közelében maradhatott. Ekkoriban Szendrey Ignác a mágocsi pusztán élt, Bathó pedig nála tartózkodott és a család bizalmas embereként segítette őket.

1850 áprilisának végén érkezett a mágocsi pusztára egy hódmezővásárhelyi asszony, aki kifejezetten Bathót kereste azzal az üzenettel, hogy egy nála megszállt menekült szeretne vele beszélni. Az asszony kislánya, amikor meglátta Petőfi arcképét Szendreyéknél, azt mondta, hogy náluk éppen egy ilyen bácsi lakik. Ez annyira felkeltette Bathó érdeklődését, hogy azonnal Vásárhelyre utazott. Ott egy szobában találkozott a rejtélyes férfival, aki megdöbbentően hasonlított Petőfire. Nemcsak az arca és hangja volt szinte azonos, hanem mozdulatai, járása és beszédmódja is. Az idegen azt állította magáról, hogy ő Petőfi Sándor, és olyan közös emlékeket, családi eseményeket idézett fel, amelyeket elvileg csak a költő ismerhetett. Beszélt Szendrey Júliáról, gyermekükről, valamint korábbi közös utazásaikról és találkozásaikról is. Bathó ugyanakkor továbbra sem tudta teljes bizonyossággal elhinni, hogy valóban Petőfivel áll szemben, bár a férfi fellépése és tudása egy időre őt is elbizonytalanította.

Végül Bathó pénzt adott az idegennek, és azt ígérte, hogy visszamegy Szendreyhez (aki épp akkor tért haza, Mágocsra), és együtt eldöntik majd, valóban Petőfi került-e elő. A férfi azonban nem várta meg visszatérésüket: a kapott pénzből új csizmát vásárolt, majd nyomtalanul eltűnt. Mire Bathó és Szendrey másnap megérkeztek, már csak a hűlt helyét találták. Jókai ebből arra következtetett, hogy az illető csaló volt, ugyanakkor rendkívüli hasonlósága és meggyőző viselkedése magyarázatot

adhat arra, miként terjedhettek el a korban a Petőfi feltűnéséről szóló legendák és történetek.[30]

Nyilván még számos újságcikk és korabeli visszaemlékezés feltárására lett volna lehetőség Mágocs 19. század végi történetének bemutatásához. Írásomban azonban arra törekedtem, hogy a korszak fontosabb mágocsi személyeit, eseményeit és társadalmi folyamatait egy áttekintő jellegű, ugyanakkor szükségképpen szubjektív válogatás keretében ismertessem. Bízom benne, hogy e rövid történeti betekintés nemcsak a település múltjának jobb megismeréséhez járul hozzá, hanem további kutatásokhoz is ösztönzést adhat. Mágocs története ugyanis jól példázza, miként tükröződtek egy kisebb közösség életében a 19. század társadalmi és gazdasági változásai.

30 *Jókai Mór:* Petőfi-megjelenések rejtélyének megoldása. A Hon 17. (1879) 193. sz. 1.

Mărginean Maria Éva[1] – Dürckheim Károlyi Francesca[2]

A Károlyi-család története, visszatérése és a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány

A Károlyi család a Kaplony nemzetségből származik, székhelyük az első időkben az azonos nevű Kaplonyban volt. A nemzetség felbomlásával az örökös Károlyi családra szállt a birtokok egy része, többek között Nagykároly környéke is. Az örökösök kemény munkát fektettek abba, hogy Nagykárolyt családi székhellyé és a környék fontos településévé alakítsák. 1346-ban, vagyis egy évvel az első írásos említése után, Nagykárolyt mezővárossá nyilvánítják, ami egy átmeneti állapot a város, illetve a falu között, de egy lehetőség volt, ami elindította a település fejlődését. Ettől az időszaktól kezdődően egészen jelenkorig Nagykárolyt úgy ismerik, mint a Károlyi család központját. A XV. század folyamán birtokosai egy kőből emelt, erődített székhelyet építenek maguknak, ez lesz majd a későbbi vár alapja.

Minden, a vidéken élvezett, gazdasági és társadalmi előny ellenére, a Károlyiak a középkor végéig megmaradnak csak regionális fontosságú családnak, tekintélyük össze sem hasonlítható a kor felső arisztokráciájának presztízsével. A család fellendülése a XVI. század végén, a XVII. század elején indul meg, amikor Károlyi Mihály bárói rangot kap, és vele együtt Szatmár vármegye főispánságát. A család valódi karrierje viszont a XVIII. században kezdődik el, miután a szatmári béke (1711), amit maga Károlyi Sándor lát el kézjegyével, lezárja a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc nyugtalan időszakát. Kihasználva a békekötés után rávetülő fényt, Károlyi Sándor 1712-ben grófi címet kap a császártól, és néhány évtized alatt sikerül birtokát az akkori Magyarország legnagyobb és legerősebb uradalmává tenni. A politikai karrier is követte - a kor divatja szerint -, a megszerzett gazdasági hatalmat. Így Károlyi Sándor, utána pedig a család minden férfi tagja fontos politikai funkciókat tudhatott magáénak, országos szinten nagy tekintélynek örvendve.

1 Dr. Mărginean Maria Éva, ügyvéd, a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány ügyvezetője (Nagykároly), e-mail: avmarginean@yahoo.com

2 Dürckheim Károlyi Francesca, grófnő, a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány alapító-elnöke, e-mail: fduerckheim@aol.com

Annak ellenére, hogy a családtagokat szolgálatuk gyakran szólította Pest-Budára (később Budapestre), vagy a bécsi udvarba, székhelyük továbbra is Nagykároly maradt. A birtokosok új tekintélye hasznot hajtott a településnek is, Szatmár vármegye székhelye lesz, itt zajlanak majd a vármegyegyűlések, amelyeken általában egy Károlyi családtag elnököl, mivel hosszú időn keresztül örökjogon bírták Szatmár vármegye főispánságát.

Állami szinten, a család minden tagja fontos, nagy felelősségű funkciókat töltött be. A XVIII. században a Károlyi grófok katonai pályán jeleskedtek, ezen a téren is jelentős pozíciókat értek el, sikerült a legmagasabb rangot is megszerezniük, a tábornokit (Károlyi Ferenc – 1741, Károlyi Antal – 1787). 1734-től a családnak külön lovas bandériuma volt az osztrák hadsereg kötelékein belül. A XIX. században a család tagjai inkább a polgári pályát választották, leginkább politikai téren jeleskedtek, magyar parlamenti képviselőként. Néhányan a grófi családból tudományos vonalon is hallattak magukról (Károlyi György a Magyar Tudományos Akadémia alapító tagja volt), közigazgatási és gazdasági téren (Károlyi Tibor alapította az Ecsedi lápot Lecsapoló Társaságot) jeleskedtek és jótékonyságukról is híresek voltak (Károlyi György alapította Nagykároly első városi kórházát).[3]

A Károlyi grófok kriptája a kaplonyi Szent Antal templomban – rövid ismertető

Gróf Károlyi Sándor eredeti gondolata az volt, hogy elődeinek és magának egy családi mauzóleumot épít Kaplonyban. A kápolna alatti családi sírbolt elkészülte után Károlyi Sándor már nem élt sokáig. 1743. szeptember 8-án halt meg erdődi kastélyában. Holttestét innét hozták át és temették el Kaplonyban, kilenc hónap múlva, 1744. június 22-én. Ez a kripta a templommal és kolostorral együtt az 1834-es földrengéssel elpusztult.

A ma látható neoromán stílusban épült templom és kolostor együttes 1848-ban készült el, gróf Károlyi György bőkezű adakozásának köszönhetően, az 1834-es földrengés alkalmával romba dőlt barokk templom és kolostor helyett. Gróf Károlyi György főúr, a Magyar Tudományos Akadémia egyik alapítója, a kor híres építészét, Ybl Miklóst kérte meg, hogy tervezzen új templomot, kolostort és kriptát, s a munkálatokat vezesse le.

Amikor Ybl 1842-ben az új grófi sírbolt megtervezésébe kezdett, visszalopta a régi román stílusú templomok kereszthajóját – bár ez csak a toronyból, illetve

3 Lásd bővebben: A Castellum HU-RO projekt honlapja, https://www.e-castellum.eu/url/HOME, (letöltés: 2026. ápr. 28.)

madártávlatból látszik – azzal, hogy a kriptát a templom szentély mögötti részéhez kapcsolta. A kripta tehát román stílusban épült. A kriptában található szarkofágokat több csoportba lehet osztani: a legrégibbek az 1600-as évek elején készültek Pozsonyban. Anyaguk bronz, amelyet festett képek borítanak, készítőjük pedig egy számunkra ismeretlen kézműves. Mára egyetlen egy ilyen koporsó látható. A második csoporthoz tartozókat az 1700-as évek első felében készítették, valószínűleg szintén Pozsonyban. Ezek már hármas koporsók és nagy rokonságot mutatnak a bécsi császári kripta koporsóival. Az 1700-as évek végén készült szarkofágok szintén hármasok. Külső rézborításukat gazdag domborművekkel díszítették.

Károlyi Tibor 1892-ben kívül és belül renováltatta a kriptát. Ugyanekkor rendelt meg a család egy keresztre feszített Krisztus szobrot, a firenzei Pietro Bazzanti szobrásztól. Az egy tömb kararai márványból kifaragott remekmű 1898-ban érkezett Kaplonyba. Ugyancsak ekkortájt hozták el azt a márványoltárt is, amelyet Károlyi Tibor külön rendelt meg.

A háromhajós kriptát 1904-ben alakították, hogy még több személyt temethessenek ide. Az oszlopok közötti részt téglával befalazták, a falakban pedig téglalapszerű üregeket készítettek, amelybe a koporsókat egyszerűen csak be kellett tolni. Az üregeket márványlappal zárták el, amelyre aztán a halott nevét, illetve halálának az évszámát vésték.

A Károlyi családnak jelenleg 36 tagja alussza itt örök álmát. Az ő koporsójukon kívül van itt még két ezüsturna, amelyben Károlyi Antal és Károlyi József feleségének a szíve van bebalzsamozva. A családi mauzóleum ajtaja csak 1948-ban nyílt meg a kíváncsi látogatók előtt.[4]

A Károlyi grófok visszatérése

A XX. század viharai nem múltak el nyomtalanul a Károlyi családot, ill. birtokaikat illetően sem. Így történt ez a Károlyiak ősi kastélyával is.

A nagykárolyi Károlyi-kastély mai, középkori lovagi kastélyokat idéző neogótikus alakját 1893-1896 között kapta. Az átalakítástól számított idő rövidsége miatt az Erdélyt Romániának juttató trianoni döntésig (1920. június 4.), nyilván nem mutatkozott szükség a felújításra. Eleink szóhasználatával élve az „első román világban” viszont ungyanerre akarat nem mutatkozott. Annak ellenére sem, hogy akkoribban

4 Lásd bővebben: *Tempfli Imre:* A kaplonyi monostor-templom. Szatmárnémeti, Szent-Györgyi Albert Társaság, 2002., illetve: Kriza János Néprajzi Társaság: Erdélyi Értékek Tára. A kaplonyi Páduai Szent Antal templom, ferences kolostor és a Károlyi grófok kriptája, https://kjnt.ro/ertektar/ertek/a-kaplonyi-paduai-szent-antal-templom-ferences-kolostor-es-a-karolyi-grofok-kriptaja, (letöltés ideje: 2026. ápr. 27.)

1. kép: Nagykároly, Károlyi-kastély, 1940. Forrás: Fortepan/Klenner Aladár

erre már igenis szükség lett volna. Egy korabeli tudósítás szerint a rekvirált lakásokban a „Regátból" (azaz Trinanonig Moldova és Olténia által alkotott román királyságból) idetelepített hivatalnokok, katonatisztek stb. éltek, akiknek legalább egy része az épület rendben tartását nem tekintette szívügyének. A kastély állaga már ekkor erősen leromlott.

Miután 1940-ben, a II. Bécsi döntést követően Észak-Erdéllyel együtt Nagykároly ismét Magyarországhoz került, gróf Károlyi Gyula volt miniszterelnök felesége, Károlyi Melinda grófnő oktatási-nevelési célokra a honvédségnek adományozta a kastélyt. 1941 augusztusában itt nyitotta meg kapuját a gróf Károlyi István Honvédtiszti Fiúnevelő Intézet. Előtte jelentős mértékben felújították az épületet.

1896-ban befejezett átalakítása után tulajdonképpen ekkor - eleink szóhasználatával élve -, a „második magyar időben” tették csak rendbe, egészen mostanáig. Ugyanis a második világháború után hatalomra került román kormányok enyhén szólva nem törődtek a „magyar múltra emlékeztető” magyar, de a szász és sváb műemlékek javításával, karbantartásával sem. Mivel a kastélynak így évtizedeken át nem volt valódi gazdája, állaga vészesen romlott. Az 1989-es rendszerváltás után 1994-2004 között a Szatmár Megyei Múzeum adminisztrálta. Akkortájt úgymond „megjavították” ugyan a tetőzetét, és egyéb állagmegőrzési munkálatokat is végeztek a kastélyon, azoban ennek több lett a kára, mint a haszna.

2. kép: Nagykároly, Károlyi-kastély, 1940. Forrás: Fortepan/Konok Tamás id.

Ilyen előzmények után döntött úgy 2004-be a Nagykároly Város Önkormányzata, hogy a kastély adminisztrálását átveszi a Szatmár Megyei Múzeumtól, majd egy a román kormány által kiírt pályázatot megnyert, mely révén középkori várak, kastélyok felújítására lehetett pályázni. A kiírásban szerepelt, hogy az elbíráláskor előnyt élveznek a partnerségben benyújtott projektek. Ezért Nagykároly és Erdőd közös pályázat benyújtása mellett döntött. Ez a pályázat 2009-ben nyertesnek bizonyult. Erdőd is Károlyi-birtok volt, itt hunyt el gróf Károlyi Sándor 1743. szeptember 2-án, majd a kaplonyi kriptában helyezték örök nyugalomra.[5]

5 Lásd bővebben: *Boros Ernő*: Gróf Károlyiak Károlyban. Nagykároly, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, 2024. 138-140.

A Károlyi család Mágocson házasságok és adományok jogcímén szerzett birtokokat, épített egy gyönyörű kastélyt 60 hektáros parkkal övezve. Itt Mágocson született gróf Károlyi Lajos 1924. május 10-én, Károlyi Viktor gróf és Széchényi Ilona grófnő fiaként. A gróf úr ragaszkodása, kötődése a szülőföldhöz nyilvánvaló volt. Annak ellenére hogy a második világháború után arra kényszerült hogy elhagyja az országot, és több kitérő után Braziliában telepedjen le, amint lehetséges lett, először Magyarországra látogatott, majd 1996-ban Nagykárolyt is felkereste Sophie Edwards Károlyi grófnővel, Új-Zélandon élő húgával.

A gróf úr számára megható pillanat volt, amilyen melegséggel fogadták őket az itteni emberek. Jelenlétükben szentmisét mutattak be a kaplonyi kriptában a grófi család halottaiért. Lajos gróf könnyeket hullatva imátkozott őseiért. Akkor fogant meg benne a gondolat, hogy földi élete befejeztével itt akar nyugodni. Károlyi Lajos gróf 2009. június 10-én hunyt el São Paulo-ban, Brazíliában. Végrendeletében meghagyta, hogy a kaplonyi kriptában legyen eltemetve. A gróf úr végakarata teljesült és ifjabb Horthy Miklósné, született gróf Károlyi Consuelo hamvaival együtt itt találtak végső nyugalmat, nagyszüleik, szüleik és az ősök társaságában, ahol a Károlyi családnak jelenleg 36 tagja alussza örök álmát. Az ő koporsójukon kívül két ezüst urna, Károlyi Antal és Károlyi József feleségének szívét őrzi bebalzsamozva.

A temetési szertartásra 2010. április 22-én a kaplonyi Szent Antal római katolikus templomban sor került, amelynek végén az előzetes terv szerint – a Himnusz elhangzása után – a 2009-ben elhunyt gróf Károlyi Lajos, és nagynénje, az 1976-ban elhunyt ifjabb Horthy Miklósné, született gróf Károlyi Consuelo hamvait tartalmazó urnákat, a gróf Károlyi családnak a templomból nyíló kriptájában el kellett volna helyezni.

Azonban az izlandi vulkánkitörés nyomán roppant méretű hamu- és gázfelhő okán elrendelt nemzetközi légtérzár miatt csak a Károlyi Mária Consuelo grófnő hamvait tartalmazó urna érkezett meg idejében a helyszínre. A Lajos gróf hamvait tartalmazó urnát az elhunyt fia hozta volna magával Brazíliából. Csakhogy a repülőgépközlekedés szüneteltetése miatt, gróf Károlyi Imre a távolban rekedt, édesapja, Lajos gróf hamvaival együtt. A szetartást azonban Lajos gróf földi maradványainak a hiányában is megtartották, ezt az tette lehetővé, hogy a vallási szertartást nem a testért, hanem a lélekért végzik. A gróf Károlyi Lajos hamvait tartalmazó urnát ezek után Imre gróf októberben hozta Kaplonyba, akkor helyezték el végső helyére a családi kriptában.

A végrendeletnek megfelelően a tulajdonképpeni gyászszertartás a Himnusz elénekléséve vette kezdetét. A halottak lelki üdvéért való könyörgést Lajos gróf unokája, Georgina olvasta fel. Amint édesanyja, Francesca grófnő elmondta, Georgina annak ellenére is ragaszkodott ehhez, hogy nem beszél magyarul, ezért külön fel kellett készülnie a feladatra. A nagykárolyi, környékbeli és helybeli papok, a Nagykárolyi

Kollégium Régizene Együttese, és a helyi kórus közreműködésével lebonyolított szertartás végén az egyházi személyek és a család tagjai a kriptába vonultak, ahol a Consuelo grófnő hamvait tartalmazó urna és Lajos gróf jelképes urnája a megfelelő fali rekeszbe került.

A temetési szertartás egy megható pillanta volt Lajos gróf húgának, a most Új-Zélandon élő, idén (2026) 100. életévét betöltött Károlyi Sophie grófnőnek az üzenete: „Az 1996-os évben Lajos bátyámmal én is Nagykárolyban töltöttem egy pár felejthetetlen napot. Június 2-a Szentháromság vasárnapja volt. A Károlyi család által építtetett Kalazanci Szent József tempomban összegyűlt sok elsőáldozó kisgyerek. A szentmise után Lajost kérte a plébános úr, hogy mondjon egy pár szót, de láttam, hogy úgy meg volt hatva, hogy alig tudott beszélni. Körülöttünk minden, még a kövek is a család múltjáról és történelméről beszéltek. Milyen sok nehéz időt élt át a mi kis országunk! De a szeretet, amivel a lakosság fogadott minket, és a barátság, amivel körülvettek bennünket, olyan volt, mint a nyári napsugár, ami eltörölt minden szomorúságot. Mint kincset, úgy őrizzük ezt az emléket. Egy pár év múlva még volt alkalmam Lajossal megint hosszasan beszélgetni a családi történelemről, a Nagykárolyban töltött időről. Beszéltünk gyerekkori emlékekről, későbbi élményekről, a múltról, meg a jövőről is. Sokszor vettem észre Lajosban Viktor apám vonásait, gondolatmenetét is. Mindkettejükben láttam ezt a ragaszkodást a hazai földhöz, a természethez, és a tradíció nagyrabecsülését. A gyerekkori emlékek és a befolyások megmaradnak egy életen át. A mai alkalommal gondolataink a múlt felé fordulnak, Lajos életére emlékezve. Nehézségekkel, szomorúsággal, de sok tapasztalattal, sikerrel és örömmel is teli volt ez az élet. Visszanézzük a múltat, ami tegnap történt, vagy régebben, azt mi úgy látjuk, hogy mögöttünk van, de Új Zélandban a maori kultúra máshogy látja a múltat: szerintük a múlt előttünk áll. Elődeink előttünk vannak, mert ők már bejárták azt a földi utat, amin mi most haladunk. Szívből mondok köszönetet mindnyájuknak, akik lehetővé tették hogy Lajos bátyám és nagynéném itt találhat nyugvóhelyet az őseik mellett, Kaplonyban. Szívélyes üdvözlettel: Károlyi Zsófia”[6]

A Gróf Károlyi Sándor Alapítvány

Gróf Dürckheim Károlyi Francesca, gróf Károlyi Lajos lánya, szeretné megvalósítani az édesapja által megfogalmazott elképzeléseket, és ennek érdekében 2012 októberében bejegyeztette a Gróf Károlyi Sándor Alapítványt (Fundația Gróf Károlyi Sándor).

Az alapító így nyilatkozott: „Azért hoztam létre a Gróf Károlyi Sándor Alapítványt, hogy lehetőségem szerint folytassam, amit ez a - háromszáz évvel ezelőtt élt - ősöm

6 *Boros Ernő*: Gróf Károlyiak Károlyban. Nagykároly, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, 2024. 120-126.

elkezdett. Károlyi Sándor, és felesége, Barkóczy Krisztina ezért a városért és emberekért tették, amit tettek. Férjem és én úgy gondoljuk, hogy lehetséges folytatni a Károlyiak művét, tovább vinni a jótékonykodás hagyományát, amelyet ők három évszázaddal ezelőtt megalapoztak. A férjemet nem udvariaskodásképpen említettem ebben az összefüggésben. Nagyon szerette az apósát, a papa szellemiségét. Mellém állt, mindenben a segítségemre van. Mindkettőnket elégtétellel tölt el, ha segíthetünk azokon, akik közül származunk."

Arra a kérdésre, hogy miért is lett az alapítványnak a neve Gróf Károlyi Sándor Alapítvány, Francesca grófnő így válaszolt: „Úgy gondolom azért, mivel a családom egyenes ágú leszármazottja Károlyi Sándornak, és ő volt az egyik legprominensebb személyiség a Károlyiak közül, akinek a tettei és a hozzáállása messzemenően utat mutattak abban, hogy az embernek milyen kötelességei vannak. Ilyenkor eszembe jut dédapám, gróf Károlyi Imre, aki többször mondta »akinek a sors bőségesen juttatott a földi javakból, az sohasem feledkezhet meg róla, hogy ezekhez kötelességek is tartoznak.« Visszatérve gróf Károlyi Sándorhoz, a név hallatán szinte mindenkinek legelőbb a szatmári béke ugrik be. Tudjuk azt, hogy a történészek sokat vitatkoznak a szatmári béke megkötéséről. A grófnő - többek között - ezeket mondta erről: „Nekem meggyőződésem, hogy ő életében jó dolgokat tett. Ha másként gondolnám, nem róla neveztem volna el az alapítványunkat. A többség Károlyi Sándorról csak annyit tud, hogy szerepe volt a szatmári béke megkötésében. Én meg merem mondani, hogy példaképként tekintek rá. Mégpedig elsősorban azért, amit a szatmári béke után vitt véghez. Először is a pozsonyi országgyűlésbe ment törvénybe iktatni a szatmári béke pontjait, majd hozzálátott néptelenül maradt birtokai betelepítéséhez. Messzi földről olyan dolgos embereket hozatott, akik az itteni jobbágyoknál fejlettebb termelési technikákat alkalmaztak. Ráadásul a telepítéssel - a munkaerő biztosításán kívül – a római katolikus vallás terjesztésének az ügyét is szolgálta, és még sorolhatnám a megvalósított elképzeléseit. Ezért az ő tettei példamutatóak számunkra és azt szeretnénk, hogy mi tetteink szintén példát mutassunk mások, ez eljövendő generációk számára."[7]

A Gróf Károlyi Sándor Alapítvány létrehozása óta nagyon sok pozitív élmény ért Nagykárolyban, családunk ősi fészkében, amelynek alapjait 1482-ben rakták le, és ahonnan nagyszüleim 1907-ben költöztek Fótra. A Károlyi kastély restaurálásának befejezésével felvetődött az a nagyszerű ötlet, hogy ezt méltóképpen meg kell ünnepelni. Kik mások lehetnének ennek az óriási és nagyszerű teljesítménynek a tanúi, mint a gróf Károlyi család tagjai és egész Nagykároly lakossága. Az ötletet tett követte és „2014. június 13-14-én Nagykárolyban a helyi elöljáróság és Francesca grófnő (aki a nagykárolyi Gróf Károlyi Sándor Alapítvány alapító-elnökasszonya) ünnepséget és világtalálkozót szervezett. Az ünnepségre a következő nagyszabású nagykárolyi beruházások befejezése kínált alkalmat: a Károlyi-kastély restaurálása, a római katolikus Nagytemplom felújítása, az új Polgármesteri Hivatal épületének

7 *Boros Ernő:* Gróf Károlyiak Károlyban. Nagykároly, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, 2024. 145-147.

(az egykori Aranyszarvas fogadónak) a restaurálása, a városi színház felújítása, a városközpont és a parkok korszerűsítése és a kaplonyi Ferenc Rend Múzeum megalapítása. Francesca grófnő kezdeményezésére a szervezők a rendezvénysorozat keretében a gróf Károlyiak világtalálkozóját is meghirdették. A cél az volt, hogy élő kapcsolatok alakuljanak ki a Károlyi-család tagjai és a nagykárolyiak között. Nem csupán az egykori Monarchia területén élő Károlyi leszármazottaknak küldtek meghívót, de egy, az Egyesült Államokban élő kilencvenkét éves rokonuknak is.

A rendezvénysorozat programja 2014. június 13-án, pénteken kezdődött, amikor délben a meghívottak a Károlyi-kastélyban találkoztak, majd megtekintették a kastélyt, a parkot és a városközpontot. Délután három órakor a kaplonyi ferences kolostorba látogattak, ahol felkeresték a Károlyi-család kriptáját, valamint a kolostor múzeumát és könyvtárát, és sor került az állandó kiállítás megnyitójára is. Az est folyamán, 19 órától a kastély lovagtermében a Canticum Novum kórus és a Carmina Renascentia együttes adott kórus- és középkori zenei koncertet, amelyet díszvacsora követett a helyhatóság és a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány felajánlásával. A program másnap, június 14-én, szombaton folytatódott: délelőtt 10 órakor egyházi szertartást tartottak a Károlyi-család által alapított nagykárolyi Kalazanci Szent József római katolikus templomban. Délután egy órakor a kastély lovagtermében megnyílt a családtörténeti kiállítás, és bemutatták a befejezett, valamint a kivitelezés alatt álló nagykárolyi projekteket. Ezt 15 órakor sajtótájékoztató követte. Az esti program 19 órakor a szatmárnémeti Dinu Lipatti Filharmónia hangversenyével folytatódott, amelyet dr. Fátyol Rudolf vezetett, a koncertet pedig gróf Károlyi Sándor vezényelte Bécsből. A rendezvénysorozat 21 órakor fogadással zárult a meghívottak tiszteletére, szintén a kastély lovagtermében.[8]

Kapcsoljuk össze a múltat a jelennel és a jövővel

A 2014. június 13-14. között megrendezett, Károlyiak világtalálkozójáról készült beszélgetés Francesca grófnővel, aki így nyilatkozott: „Ebben a találkozóban arra látok jó lehetőséget, hogy kapcsoljuk össze a múltat a jelennel és a jövővel. Mint a falakon láthatják, a mostani alkalomra családtörténeti fotókiállítással is készültünk. Egyelőre az itt megtekinthető fotókat adományozzuk a kastélynak, de még többet szeretnénk hozni. Családunk négy nagy ágra szakadt, ezáltal igencsak szerteágazó. A jelenlegi kiállítás keretében helyett kapott fotókat ennek megfelelően helyeztük el. Legfőbb segítőtársammal, férjemmel, Christian Dürckheim őrgróffal együtt az egykori Monarchia területén található Károlyiak által birtokolt kastélyokat, uradalmakat ábrázoló képekhez rövid leírást, tájékoztatót is mellékeltünk. Három leányunk egyike a negyedik unokánkkal várandós, de egy pillanatra sem merült fel benne,

8 *Elek György:* A Károlyi-család találkozója. Szatmári Fr!ss hírportál. 2014.06.04. 15:56., https://friss.ro/a-karolyi-csalad-talalkozoja, (letöltés ideje: 2026. ápr. 28.)

hogy hiányozzon a találkozóról! A lányaink Nagykárolytól távol, Németországban nőttek fel, mégis közel érzik magukhoz ezt a várost, általában a magyarságot, egyenlő részbe érzik magyarnak és németnek magukat:"[9]

Zárásképpen kitérünk a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány „magánjogi nonprofit jogi személy" céljaira is:

- Gróf Károlyi Sándor emlékének ápolása;
- a Károlyi-család történelmének ápolása;
- a nagykárolyi kastély és az azt övező park konzerválása és felújítása;
- Gróf Károlyi Lajos örökségének ápolása;
- a regionális és európai értékek népszerűsítése;
- a vallási felekezetek közötti együttműködés előmozdítása;
- a közös európai szemlélet népszerűsítése és támogatása;
- egy olyan társadalmi elit képzése, akik képesek megfelelni az új európai szükségleteknek, az ifjúság közösségi szellemiségének fejlesztése;
- a kulturális és erkölcsi értékek, az erdélyi, az erdélyi hagyományok népszerűsítése;
- a regionális, a társadalmi-kulturális sokszínűség népszerűsítése a fiatalok körében és megőrzése az utókor számára;
- az önfinanszírozáshoz szükséges gazdasági tevékenységek fejlesztése;
- a Károlyi Kastély egészére kiterjedő revitalizációs folyamat felügyelete, tanácsadás, valamint az e célra adott hitelmegállapodás betartásának nyomon követése;
- a kaplonyi Ferences Kolostor támogatás, a kolostorban található, Károlyi grófok barokk kriptájának gondozása; ill.
- a területen kisebbségi népcsoportokhoz tartozó gyermekeknek és felnőttek oktatásának támogatása.

9 *Boros Ernő:* Gróf Károlyiak Károlyban. Nagykároly, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, 2024. 150-151.

Az évek folyamán nagyszabású terveink voltak, - többek között - fejlesztési és kiállítási koncepció a nagykárolyi kastélyban, a kaplonyi Ferences rendi templom és kripta felújítása, nagyon fontosnak tartottuk a falak víztelenítését. Ezekből vannak dolgok, amik részleletekben valósultak meg, és még most is folyamatban vannak, a templomra utalunk. Francesca grófnő úgy döntött, hogy kisebb részletekben haladunk, és fontossági sorrendben, így ebben az évben szeretnénk a kaplonyi kriptában lévő gróf Károlyi Sándor szarkofágját restaurálni.

Folyamatban van a „Nagykárolyi Gróf Károlyi Család Épített Öröksége" című kiadvány megjelentetése. 2024-ben - az alapítvány támogatásával is - felújítottuk a szatmári béke emlékére emelt emlékművet a majtényi síkon. A felújított emlékmű egy megható és szép rendezvény keretén belül lett felavatva. Ezen kívül Francesca grófnő külön feladatának tekintette és tekinti a társadalom nehéz sorsú tagjainak a támogatását. Éveken keresztül támogattuk és támogatjuk a nagykárolyi cigánygyerekeknek a tanulását, a társadalomba való beilleszkedését, oktatását. Hangsúlyt helyeztünk a cigány gyermekek zenei oktatására, hangszerekkel, oktatókkal támogatva ezt a tevékenységet. Ezen kívül szintén a társadalom ezen rétegének a beilleszkedését segítő programokat bonyolítottunk a roma nők oktatásán keresztül (háztartási tanfolyamok, gyereknevelés stb.), kirándulásokat szerveztünk a hátrányos helyzetű gyerekeknek.

fotó: Tóth István – Muskátli, – Nagymágocs, 2015.

„A szívem nagyon magyar, és mindig is az volt!”

Beszélgetés Dürckheim Károlyi Francesca[1] grófnővel, Károlyi Lajos gróf lányával

Az interjút készítette:
Udvarvölgyi Zsolt András[2]

Fót, Károlyi-kastély, 2026. április 19.

Kérdés 1: Köszönjük szépen, Francesca grófnő, ezt a lehetőséget. Nagyon röviden be tudná mutatni önmagát, az életét, a férjét és a gyermekeit? Kérem, első körben meséljen a saját életéről, szakmájáról, hivatásáról, aztán majd haladunk tovább a generációk sorában.

Válasz 1: Születtem 1950-ben, már Brazíliában, miután a szülőknek 1944-ben el kellett hagyniuk Magyarországot. Brazíliába menekültek ki, és ott születtem én, a bátyám még útközben, Lindauban. Az első tíz évet Brazíliában töltöttük gyerekként, utána a szülők elváltak, és Európába kerültünk édesapámmal. És akkor három generáció – a nagyszülők, Papa és mi – egy tető alatt éltünk. Az iskolát Németországban végeztem, utána pedig volt lehetőségem spanyolul megtanulni, mert édesapám nagylelkűen megfizetett egy féléves spanyolországi tartózkodást Madridban, hogy megtanuljak spanyolul. Nagyon mulatságos időszak volt. Utána elkezdtem architektúrát, tehát építészetet és belsőépítészetet, illetve belső dekorációt tanulni Brüsszelben. Az építészet nem ment jól, mert túl sok matematika volt benne, ami nekem nem ment. Szerencsére át tudtam menni egy

1 Dürckheim Károlyi Francesca, grófnő, a Gróf Károlyi Sándor Alapítvány alapító-elnöke, e-mail: fduerckheim@aol.com

2 Dr. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD, dr. habil., történész, szociológus, habilitált főiskolai tanár (Budapest), e-mail: udvarvolgyizsolt@gmail.com

másik képzésre, és restaurálást tanultam. Ezt csináltam Brüsszelben négy évig, utána Münchenben két nagy múzeumnál dolgoztam, majd nyolc év után önállóan kezdtem dolgozni. Közben megházasodtam, jöttek a gyerekek, három lányunk született. A férjem német, Münchenben éltünk, majd Angliában, és még sok más helyen is. Ahogyan minket is neveltek, úgy nőttem fel én is: szétszórva, különböző országokban élve, látva ennek az előnyeit és hátrányait is – de mindig igyekeztem pozitívan nézni az életet. Hál' Istennek az életemet ilyen pozitív módon tudtam megélni. Ma már a férjem egy baleset után tolókocsiban van, ezért nagyon le vagyunk kötve otthon, de ezt is boldogan éljük meg, mert amikor másokat látok, hogy milyen állapotban vannak, akkor azt érzem, hogy mi nagyon jól megvagyunk. Úgyhogy röviden ez a családi életünk. Három lányunk van. A legidősebb már férjnél van, náluk négy gyerek van, akik lassan már felnőttek. A második lányunknak öt gyereke van, a legkisebb öt-, a legidősebb most lesz tizennyolc éves. Ahogy mondják: kis gyerek, kis gond; nagy gyerek, nagy gond. De nagyjából minden nagyon jól megy. A legfiatalabb lányunk pedig még szingli. Látja, milyen fárasztó a kisgyerekekkel foglalkozni, és azt mondja: „nekem még van időm."

1. kép: Készül az interjú Francesca grófnővel. Fót, Károlyi-kastély, 2026. április 19. Forrás: Varga Ferenc

Kérdés 2: Azt megkérdezhetem, de ugye mindjárt a felmenőkről beszélgetünk, meg Nagymágocsról, hogy a kedves férje, Dürckheim úr is arisztokrata családból származik?

Válasz 2: Igen, ők is német arisztokrata család és ők is menekültek. Az ő családja, vagyis mamája az utolsó vonatban ültek, a férjem akkor még egyéves sem volt, a drezdai éjszaka során, amikor leégették Drezdát (megjegyzés: Drezda bombázása és elpusztítása 1945. február 13-15. között), akkor szöktek ők meg, és ők is a nulláról kezdtek mindent újból.

Kérdés 3: És akkor rátérve arra, ami miatt elsősorban itt vagyunk: az édesapjára, édesanyjára és a mágocsi gyökerekre. Tudna mesélni azokról az emlékeiről, amelyek a szüleihez kötik?

Válasz 3: Igen, persze Mágocsról nincs nekem túl sok emlékem, soha nem éltem ott, kétszer voltam, maximum háromszor életemben ott, és akkor csakis látogatni. Sajnos nem volt alkalmam olyan emberekkel beszélni, akik még a Papa generációjából lettek volna, mint például a maga nagyszüleivel (megjegyzésem: Udvarvölgyi Antal Sándor és Kiss Ilona fodrászmesterek voltak a nagyszüleim a Kossuth utcában). De tudom, hogy a Sophie néni, papának a húga (megjegyzés: Sophie Edwards Károlyi), a Juliskával (közbevetésem: Molnár „pékné" Juliska néni) találkozott még. Nekem ez a szerencse sajnos nem adatott meg, és nagyon érdekelne hallani, olvasni ezekről a generációkból, hogy mit tudnak ők a Károlyi család mindennapi életéről. Mert történelmileg mindent tudunk, vagy el tudunk olvasni, le van írva, de ezek a személyes storyk - pikáns vagy nem pikáns, az most már mellékes -, hiányoznak, hát egy ilyen könyvet, azt mulatságos volna olvasni, és biztosan szívesen olvasnám.

Kérdés 4: Az édesapját be tudná mutatni? Tudom, hogy nagyon sokat beszélgettünk Lajos grófról, de ha egy pár gondolatot tudna mondani?

Válasz 4: 1944-ben hagyták el Mágocsot, megálltak rokonoknál, és mentek Ausztria felé, és utána Svájcba. És Svájcból 1949-ben, vagy 1948-ban, inkább 1948-ban, kikerültek Brazíliába. Mert Brazília volt az az ország, ahonnan adtak neki vízumot, vagy asylumot (megjegyzés: menedék), hogy

jöhetnek. Mert Argentínába akartak menni, de az nem sikerült, és úgy-hogy az életüket ők akkor Brazíliában kezdték újra, de zéróról. Volt egy kisbőröndnyi méretű táskájuk, 40x30 cm, útlevelekkel, talán még valami a gyereknek, de különben nulla. El kell képzelni a mai világban, hogy van az, és amikor ezeket a borzalmas háborúkat látjuk, akkor nekem mindig eszembe jutnak a szülők, akik nem a háborút, hanem ezt a szegénységet, és ezt a mindennapi gondot élték át, ezt mi is látjuk ma más világrészeken. Hát a Papa ott kezdte, a karrierjét ott csinálta, és annyira sikeresen, hogy a brazil állam azután kiküldte Papát Európába képviselni egy nagy acélgyárat, és utána azt képviselte 20-30 éven keresztül.

Kérdés 5: Édesanyjáról egy pár szót tudna mondani?

Válasz 5: Édesanyám, mikor ők is elhagyták Pestet '44-ben, valamilyen ok miatt - nem tudom, nem tudtam meg soha, miért -, az anyám elveszett, el lett szakítva a családjától menekülés közben. Szülei és testvérei visszamentek Pestre, és Mama ott volt egyedül, 17 éves szép lány, a világ közepén valahol. És ő emlékezett mindig, hogy Paderbornban van egy Onkel (németül: nagybácsi), és oda kell menni, ott találkozunk, ha elveszünk. És Mama 17 évesen az amerikai katonáknál stoppolt, és kérte őket, hogy ha mennek arrafele, vigyék el. És valami 500 angyallal körülötte, megvédve, vitték az amerikaiak őt Paderbornig, mintegy ezer kilométert, keresztül Németországon. Megérkeznek Paderbornba, és látják, hogy egy kő kövön sincs, a város teljesen le volt bombázva. „Hát akkor vissza, mit csináljak?" – gondolta. És akkor emlékezett rá, hogy Bajorországban, mesélte az édesapja, van egy kis tó, Münchenen kívül, úgy hívják, hogy Simssee, még ma is megvan, hát „odamegyek, és majd tanítom az amerikai katonákat vitorlázni" -gondolta, mert ő nagyon sportos volt, és imádta a vitorlázást.

Kérdés 6: Hogy hívták az édesanyját?

Válasz 6: Tellér Ilona. Az apja iskolaigazgató volt, gimnáziumban Pesten, a testvére sok évig volt tanácsadó Orbán Viktor mellett (megjegyzés: Tellér Gyula szociológus, parlamenti képviselőről (1934-2023) van szó), de ő is meghalt egy pár éve. És akkor Mama kiment oda a tóhoz, 17 éves volt, és felajánlotta a katonáknak, „ha akarsz vitorlázni, megtanítalak". És kapott helyette cigarettát, almát és csokoládét, abból megélt, és ment tovább. És eljutott Lindauba, de nem tudta, mit csináljon, és nagy fantáziával bement egy fogorvoshoz, és mondta neki, hogy „tudom én ezt csinálni, segítenék".

Az orvos látta, hogy ez egy szerencsétlen lány, semmit sem tud, de felajánlotta, hogy segítsen neki. És a Mama figyelte, hogy az orvos hogyan kezeli a betegeket, akik jönnek begyulladt szájjal, és egy szép napon az orvos nem jött vissza, és a Mama ott volt egyedül. És jöttek a betegek, hogy „fáj a fogam, fáj a fogam". Mama emlékezett rá, hogy a doktor mindig ezt a zöld injekciót adta, hogy elaludjanak a páciensek, és ha nagyon fájt nekik, akkor a piros injekciót adta. Hát nézte a beérkezőt, és kinyitotta a száját a szerencsétlen beteg, benyomta az injekciót, és a páciensnek nyitva maradt a szája, nem tudta becsukni. Mama nagyon megijedt, fogta a kézitáskáját, és elrohant. Mi most '46-ról, '47-ről beszélünk, úgyhogy az idő ott egészen máshogy telt, azért volt ez az egész, mert meg kellett élni valahogy. Most teljesen mindegy, hogy a szerencsétlennek nyitva marad a szája, vagy sem. Tudta, hogy neki problémája lesz, ha ottmarad. Sok fantáziával élte az életét. Sajnos a szülők házassága nem tudott tovább tartani, mert a két karakter túl különböző volt, de egy életen keresztül nagyon jó barátok maradtak, ami szép érzés. Tehát a Mama Brazíliában maradt, ő ott élte az életét, nem ment férjhez többet, a Papa visszajött, és öregkorára össze házasodott egy özvegy ismerős hölggyel, és az utolsó éveit Bécsben töltötte, majd Pesten rövid ideig, majd utána visszamentek Brazíliába és a Papa ott halt meg.

Kérdés 7: És az édesanyja mikor hunyt el?

Válasz 7: Mama hat éve hunyt el.

Kérdés 8: Akkor ő tovább élt?

Válasz 8: Igen, ő sokkal tovább élt.

Kérdés 9: Említette, hogy az első tíz évét Brazíliában élte. Azért ez izgalmas egy európai arisztokrata fiatal lányként Brazíliában, ott az őserdőben. Tudom, hogy erről mesélt korábban, de egy pár történetet, így az indiánokról, kígyókról…

Válasz 9: Igen, de mi nem úgy lettünk nevelve, mint arisztokrata gyerek. Mi egy teljesen normál, szabad életet éltünk. Persze, hogy volt az, amit mondtam az előbb, megtanultunk asztalnál rendesen ülni, késsel-villával enni, köszönni a felnőttnek, szemébe nézni, ha az ember köszön valakinek.

Mondjuk persze, hogy ezt mind megtanultuk, de nem volt semmi olyan, hogy arisztokrácia, mert Brazíliában ez nem létezett. Mindenki ugyanaz volt. És azt a szabad életet, amit éltünk, hogy például kint a falun, amikor leégették a réteket egyszer nyáron, akkor mi gyűjtöttük nagy üvegekbe, szedtük be kis botokkal a mérges állatokat, többek között, skorpiókat. Amitől a szülők persze borzasztóan megijedtek, amikor látták, hogy hordjuk be ezeket az üvegeket. Az emlékek mind nagyon-nagyon pozitívak voltak, ameddig felnőtt nem lettem, és visszamentem, és kezdtem realizálni, hogy a gyerekkori illúziók mindig kevesebbek lettek. A ház egyszer csak nem volt ott. Utána a kis házunk, ami volt, egyszer odamentem, és láttam, hogy nem volt ott a ház, hanem egy pizzéria volt helyette, és a férjemnek mutattam, nézd itt, ez a szoba, ez a Papáé volt, a mi szobánk ott van, az most a vendégtoalett, úgyhogy ráismertem a helyiségre, de anonim volt, elmúlt. Eltelt az idő, és akkor előre kellett nézni, és végül minden rendben volt.

Kérdés 10: Francescának egy bátyja született?

Válasz 10: Nekem egy, igen. Volt egy második, de ő meghalt, mint egyéves gyermek, rákban, már azzal született, úgy látszik. Soha nem lehetett tudni, de mint gyerek, meghalt.

Kérdés 11: Nem szeretném hosszúra nyújtani, de ha egy generációt felmegyünk, a nagyszüleiig, akkor Károlyi Viktorról őriz-e emléket? Mert Sophie grófnő (megjegyzés: Francesca grófnő nagynénje, Sophie Edwards Károlyi) leírja a könyvében, hogy ő milyen körülmények között hagyta el Magyarországot, de, ha jól emlékszem, ő 1973-ban hunyt el Angliában, tehát biztos találkoztak sűrűn a nagypapájával?

Válasz 11: Nagyon emlékszem rá. Mi együtt nőttünk fel. Én a nagyszüleimnél és Papánál nőttem fel. És a magyart, amit ma beszélek, azt a nagyanyámnak, a nagypapámnak és Papának köszönhetem, mert nekem muszáj volt magyar leveleket az iskolából hazaírni, és akkor azt visszakaptam kijavítva, és - újra kijavítva - vissza kellett küldeni haza, és úgy tanultam meg írni magyarul.

Kérdés 12: És a nagymamájáról, gróf Széchenyi Ilonáról milyen emlékei vannak?

Válasz 12: A nagymama festő volt. Széchenyi Ilona. Nagyon szép portrékat, főleg portrékat festett. És van egy csomó – sajnos csak fekete-fehér - kép róla, és a festményekről, és van egy önportré, ami nálam van, nagymamától. Az én apámról, mint kétéves gyerek, egy önportré, az nálam van.

Kérdés 13: A testvéréről tudna mesélni, a bátyjáról? Mivel foglalkozott?

Válasz 13: A bátyám Saint Gallenben tanult, és utána kiment Brazíliába, és utána úgy döntött, hogy ő az életét Dél-Amerikában akarja tölteni. Elvett egy argentin lányt feleségül, két lánya van.

Kérdés 14: Mi az ő neve, hogy elhangozzon?

Válasz 14: Imre. Ő most jelenleg nyugdíjban van, már sok éve, Argentínában él. Ott a feleségével, a lányok részben São Pauloban, részben Buenos Airesben élnek.

Kérdés 15: Még két kérdésem van, nem akarom hosszúra nyújtani. (A grófnő megjegyzése: „Lehet több is!") Egyrészt Károlyi Imre grófot nem ismerhette, mert 1943-ban meghalt, de mégis így a családi emlékek terén, nagyszülei, szülei miként emlékeztek róla, mi a benyomása a dédapjáról?

Kérdés 15: Papa keveset beszélt a mágocsi időkről, de azt, hogy Imre egy példás mintabirtokot hozott létre, és nagyon okos volt, előre gondolkozó volt a világban, annyit hallottam én is. De személyes emléket, amit az ember hallani akar az otthonról, a mindennapi életről, én azt hiszem ilyet Papa is keveset élt meg, mert ő nem Mágocson nőtt fel. Telkibányán nőtt fel, és utána Pestre mentek. Úgyhogy az édesapám csak a szabadságokat töltötte Mágocson. Úgy nevelték, mintha örökös lenne, és emiatt egész életében így is érezte magát. Sajnos végig azt gondolta, hogy „örökös lettem volna", és emiatt állandóan a múltba tekintett vissza.

Kérdés 16: Utolsó kérdésem következik. Francesca grófnő élhetné úgy is az életét, hogy Svájcban lakik, jó körülmények között, ott vannak a gyerekei, unokái, mégis úgy döntött, hogy Magyarországra, ill. Erdélybe, Romániára is energiát fordít. Létrehozták a Gróf Károlyi Sándor Alapítványt, erről is

sokat beszélgettünk, ugye Kaplonyról meg Nagykárolyról. Mi motiválta Önt? Tehát mi volt a cél, miért kereste ennyire a gyökereit? Itt az újra temetésekről is beszélgettünk, ugye a Buni grófnőnek (megjegyzés: Horthy Miklósné, gróf Károlyi Mária Consuelo) az újra temetéséről, hogy mi vezérelte Önt, mikor ezt az utat választotta?

Válasz 16: A szívem nagyon magyar, és mindig is az volt. Nekem két útlevelem van, brazil és magyar, és bárki, ha engem megkérdez, hogy „minek érzed magad", én mindig azt válaszolom, hogy magyar vagyok. Úgy érzem, hogy a nagykárolyi rész úgy került előtérbe, hogy Papa rám hagyta a végrendeletében, hogy a családi érdekkel Nagykárolyban én foglalkozzak, és itt van a kedves ügyvédnő (megjegyzés: Mărginean Maria Éva), akivel közben még össze is barátkoztunk, bár nem vagyunk mindig egy véleményen, de bízunk nagyon egymásban, és a mai világban, valakiben teljes mértékben megbízni, az aranyat ér. Azért tartom fent ezt az alapítványt, és amennyire tudunk, segítünk, és amennyire nem tudunk, várjuk, hogy jobbak lesznek az idők.

Kérdés 17: Köszönöm szépen. Ha már itt üldögélünk a Károlyiak egy másik ágának a kastélyában (megjegyzés: a fóti kastélyban, gróf Károlyi László, és felesége, gróf Károlyi Lászlóné Kenyeres Erzsébet lakrészében), akkor ezek szerint az unokatestvéreivel, más Károlyiakkal is tartja a rokonságot? Itt ül körünkben Károlyi László gróf úrnak a felesége (megjegyzés: gróf Károlyi Lászlóné Kenyeres Erzsébet), hogy akkor ugye így tartják a kapcsolatot? Országhatárok, kilométerek nem számítanak?

Válasz 17: Hogyne! És mikor így látjuk egymást, tegnap elkezdtünk beszélgetni, 8 óra óta még mindig járt a szánk. (megjegyzés: nevetés a háttérben). Nem, jóba vagyunk, hál' Istennek. Szeretjük egymást, és amennyire lehet, látjuk is egymást, avval együtt, hogy mindegyikünk egy másik országban van, mindenkinek megvan a feladata, hát nem sikerül hónaponta egymást látogatni, azt nem lehet, de amennyire csak lehet, tesszük.

2. kép: A kötet szerzői és szerkesztői: Jobbról balra: dr. Mărginean Maria Éva, gróf Dürckheim Károlyi Francesca, Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András, Szebellédi Endre István és Varga Ferenc. Fót, Károlyi-kastély, 2026. április 19. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

Szebellédi Endre István polgármester úr kérdései következnek:

Kérdés 18: Grófnő, ha megengedi, én is kérdezek. (Francesca grófnő válasza: „Őszinte vagyok!”). Ez egy olyan kérdés lesz, amelyet szerintem így a történetírás nem feltétlenül dolgozott fel, vagy pedig nem kapott elegendő hangsúlyt. A kérdésem az az lenne, hogy Ön hogy ítéli meg, illetve, hogyha Ön elmondaná, hogy hogyan is tudott egyáltalán megvalósulni a restitúció? (gróf Károlyi Lászlóné közbeveti: „Milyen restitúció? Francesca grófnő: „Nix restitúció!”) Igen, pontosan, valószínűleg ez lesz a végeredmény, de hogy Ön hogy élte azt meg, hogy a különböző országokkal, leginkább ugye Magyarország tekintetében, hogy volt-e az állam részéről párbeszéd és megértés abban, hogy valamilyen formában végül is felvállalta kulturálisan a gondozását ennek a jellegű örökségnek?

Válasz 18: Nem, nem, ez így nálunk nem volt! (gróf Károlyi Lászlóné: „Nálunk sem!") De egyet el tudok mondani, anélkül, hogy nevet mondjak, hogy a hozzáállás még ma is sajnos Magyarországon olyan, hogy felajánlják a birtokosnak ebben az esetben nekem, „nem akarod visszavenni Mágocsot?", de „akkor mindent nekem kellene intézni". Tetőt rendbe hozni, kastélyt kinyitni a népségnek, a kertet, a parkot gondozni, ami már ki van rabolva, a fák ki vannak vágva, ma tudtam csak meg, minden az én kötelességem, az állam hozzáad valami pénzt, és utána 30 év után visszaveszi. Arra rá az én válaszom az volt, „egyszer már elloptatok mindent, már a kommunizmus alatt a kastély berendezésének a fele el lett égetve, és most milyen ostobának tartotok minket?"

Kérdés 19: Értem, és, hogy miután a szovjethatalom berendezkedett Magyarországon, ugye államosítottak mindent. Tehát bármilyen polgári törvénykönyv vagy állami rendelkezés által, ami saját tulajdona volt az embereknek Magyarországon, mindent elvett az állam. Önök ebből bármilyen formában kaptak-e vissza Magyarországon? Szereztek-e vissza bármit is?

Válasz 19: Nem. Próbálkoztam, de még az a szándék is, hogy valamit visszaadjanak - akár csak egy emléket - teljesen hiányzott, sőt inkább az ellenkezőjét tapasztaltam.

Kérdés 20: Értem, tehát az állam nem volt soha partner ezekben a dolgokban?

Válasz 20: Nem, se a múzeum, se az állam. Kooperációról nem volt szó. Ami a Nemzeti Múzeumban található, és Mágocsról került oda, azt még akkor sem szívesen mutatják meg, ha az ember egyszerűen csak meg szeretné nézni.

Kérdés 21: Értem. Igazából, amikor megtörtént a rendszerváltás, akkor a termelőszövetkezetek felbomlottak, kárpótlási jegyet kaptak Önök vissza?

Válasz 21: Papa kapott vissza, de valahogy úgy lett intézve, hosszú történet, hogy a Papa nem lett boldog vele.

Kérdés 22: Értem. Olyan jellegű volt ott a kárpótlási jegy biztosítása Önöknek, mint bármilyen más magyar állampolgárnak? Tehát semmivel se több?

Válasz 22: Pontosan. Sőt, rosszabb.

Kérdés 23: Értem, tehát Önöknek meg kellett akkor azzal is küzdeni, hogy a helyben lakók tudták, hogy mi az, amit nekik meg kell szerezni, és akkor az érdekérvényesítés szempontjából Önök háttérbe szorultak lokálisan. (Udvarvölgyi Zsolt András megjegyzése: Amikor a TSZ-földeket árverezték, nyilván, mondjuk Svájcból, Argentínából, Németországból nem tudtak úgy hazajönni, mint aki ott él, ott ismeri a dolgokat, ott van helyben, beültek a helyiek, és megkapták a jó földeket. Ügyvédnő megjegyzése: És nem volt helyismeretük meg jogi ismeretük az új korszak alatt.) Tehát érdekérvényesítést nem biztosított a Magyar Állam Önöknek?

Válasz 23: Nem, nem. Én mikor a szentesi múzeumtól megkértem a tárgylistát, hogy mi van a kastélyból, mert tudtam mástól, hogy ott a pincében csomó tárgy a kastélyból származik, kaptam annak idején az igazgatótól egy listát, kb. 500 képpel, aminek semmi köze sem volt se a kastélyhoz, se a családhoz. Visszaküldtem, hogy itt hiba van, és küldjék el azt a listát, ami tényleg a kastélyból származó tárgyakról készült, soha többé nem hallottam felőlük semmit.

Udvarvölgyi Zsolt András zárókérdése:

Kérdés 24: De ne ilyen szomorúan fejezzük be. Beszéljünk a jövő generációjáról, és itt igazgató úrra (megjegyzés: Varga Ferenc nagymágocsi iskolaigazgató) utalok, ugye lesz egy tanulmánykötet, most nagyon azon dolgozunk, utána lesz egy tanulmányi kirándulás, valamikor júniusban mentek Nagykárolyba és Kaplonyba, és középtávú tervek között tanulmányi verseny megszervezése is szerepel, hogy a jövő generációja Nagymágocson, Nagykárolyban és máshol megismerje a Károlyiak igazi értékeit.

Válasz 24: Talán az Alapítvánnyal lehet közösen valami pozitívet és jót megindítani és működtetni. (Varga Ferenc válasza: Mi mindenképpen

partnerek vagyunk ebben, csak hálás tudok lenni azért, hogyha ez így történik.) Ennek utána fogunk járni. (Ügyvédnő megjegyzése: Megbeszéltük az igazgató úrral, hogy harmadikán akkor szól előtte, és én nagyon szívesen segíteni fogok, elviszem őket, és én magyarázom el a Károlyi-kastélyt, a kriptát, a ferences rendi kolostornak a történetét a csoportjuknak, mindent.)

3. kép: A kötet szerzői és szerkesztői a fóti Károlyi-kastély előtt. Fót, 2026. április 19. Balról jobbra: Varga Ferenc, Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András, gróf Dürckheim Károlyi Francesca, dr. Mărginean Maria Éva és Szebellédi Endre István. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András

Dóczi Jusztina[1]

A Mágocs-ér „hátán” Nagymágocsra[2]

Valamikor réges-régen, a világnak kezdetén, csendesen, tekeregve, itt-ott meg-megállva, majd tovább csordogálva, idetalált egy picike folyócska, aminek - miért, miért nem - Mágocs-ér lett a neve. Azután a Mágocs-ér, Csikós-ér és Szénás-ér - hármasban egy zárt rendszerbe lépve - csatlakoztak az úgynevezett Körös-Maros folyók által bezárt (három)szögbe. S egy korabeli vízrajzi térképet nézve – ezt a „mesterhármast” a Hajdú-völgy szorosan magához ölelte. Ezek az erek a 19. században még nagy vízkészlettel rendelkeztek. Az 1816. évi nagy árvízkor Szentetornya- pusztát, Orosháza innenső részét a Mágocs- és Szénás-ér mentették meg a pusztulástól. (Ezt Békés vármegye 1911. évi február hó 16. napján kelt közgyűlési jegyzőkönyve is bizonyítja.) A Mágocs-ér Árpádhalom alatt érkezik Mágocsra. Végig cammog Szendrey-major, Bojtártelek határában, majd a grófi kastélyt illendően megkerülve, a Kórógy felé veszi útját. Az ér partján, azzal párhuzamosan, kisebb-nagyobb megszakításokkal, szalagerdők haladnak. Akác, tölgy, juharfák szívesen kísérik a vizet. A régészeti kutatások mutatják, hogy a Mágocs-ér partján a 11-12. században már laktak emberek. Hiszen a termékeny föld ad kenyérnek való gabonát, a dús fű eltartja a jószágot, a víz pedig az élet maga. A Mágocs-ér mindkét oldalán olyan agyag van, ami házépítésre, edénykészítésre alkalmas.

A megboldogult Felicián atya, községünk plébánosa, egyfolytában a „Magocs” szó eredetét kutatta. Úgy vélte az atya, hogy a szó települést jelenthetett valaha. Erre utalnak a Makó, Maros nevek. A Magor domb alatt pedig - az elmúlt század derekán - a kutatók olyan kultúrát leltek, melyek megegyeztek a Mágocs-ér partján talált leletekkel. Nos, akár már honfoglalás tekergős ideje alatt, a hont kereső magyarok a kiváló agyagból felépítették házaikat. S ahová az ember házat épít, oda építi fel templomát. S abba a földbe ássa meg szerettei sírját. Itt hosszú ideig nem történt kutatás. Majd 1983 és 1986 nyarán a szentesi Koszta József Múzeum Dr. Vörös Gabriella régész nagy ásatást végzett a Mágocs-ér partján. Akkor és ott 4–5.

---

1 Dóczi Jusztina, író, újságíró, helytörténész (Nagymágocs), e-mail: doczijusztina@gmail.com

2 Részben a szerző korábban megjelent írásaiból (lásd: Nagymágocs. Válogatott bibliográfia. Összeállította: Udvarvölgyi Zsolt András) és Facebook bejegyzéseiből tallózva. A forrásmegjelöléseket lásd az eredeti jegyzetapparátusokban.

századbeli település maradványaira bukkantak. Pár év múlva egy szegedi főiskolás csoport rátalált egy Árpád-kori templom alapjára. Néhány korabeli tárgyra: fenőkőre, vaskésre, koporsószögre, s ami nagyon lényeges egy darab, III. Béla királyunk által kiadott pénzérmére. A tárgyak, - a pénzérmét kivéve – megtalálhatók az állandó helytörténeti kiállításunk első termében. A vitrinekből visszaköszön a múltunk a mába…

A Mágocs-érre fókuszálva, kár - nagy kár -, hogy egykor a hátán apró, tarajos hullámokat cipelő bővizű ér nem létezik már. Csupán a magamfajta helybéliek agyában csordogál. Most náddal benőtt, rendezetlen meder emlékeztet a mesés múltra. Jómagam szívesen emlékszem vissza a Mágocs-ér partján csendesen susogó fenyőerdőre, az erdő melletti keskeny útra, ahol vasárnap délután fiatalok séta közben csókolóztak… A keskeny út mellett nyári hőségben is teli volt tiszta, hűs vízzel az ér.

Aratásból - harangszókor - hazafelé tartva, édesapámmal és nővéremmel, jól esett megmártózni az aprócska habokban. Tavaszi hóolvadáskor az ér - maradék nélkül - elnyelte a faluban összegyűlt csapadék- és talajvizet. Ha nem fért el az ér a saját magának kinyalt mederben, akkor kintebb szaladt. Soha nem szenvedtek belvízkárt a falusiak. Ám, van itt még valami. Mégpedig a kiváló minőségű agyag, ami az ér két oldalán - ingyen - kínálja magát. Ott verték a vályogot az itteniek hosszú évtizedeken át. Beszárították, hazahordták, összerakták, letakargatták, és másik évben a saját házuk falába rakták. Még a tapasztáshoz szükséges agyagos földet is onnan hordták. Ha így nézzük, a nagymágocsi öregházak nagy hányadát a Mágocs-ér adta! Igen, úgy volt ez akkoriban. Vályogból vert, sárral tapasztott ház, ételszaggal teli konyhán át, volt egy csendes tisztaszoba. Ez volt itteniesen szólva: a Haza...S bárhol járt, kelt az itteni ember a nagyvilágban, pár nap múltán a szíve idehúzta vissza. Vissza ebbe a faluba, aminek a vén házait - éppen száz éve - a Mágocs- ér két agyagos partja adta…

Nagymágocs

Amikor településünk nevét leírom, valami különös érzés megdobogtatja a szívemet (1903-tól Nagymágocs). Elém kerül a több száz esztendőre visszanéző parasztmúlt, benne megannyi verejtékes életút. Ezekkel együtt a sokféle népszokás, ékes szólás, bölcs mondás, melyek szebbé teszik, ékesebbre festik az itteni életet. Érzem a vadszerelem kemény szorítását, melyben az itt élő ember szíve eggyé válik a jószagú, fekete nagymágocsi földdel. Nem számít, hogy ennek a földnek ki a papír szerinti gazdája, és az sem gond, hogy a föld adta érték kinek a zsebét nyomja. Az ember hangos szóval, vagy csendben, de teszi a dolgát. Küzd a széllel, jéggel, faggyal, vízzel, aszállyal. A természettel, a sorssal. Harcol önmagáért, gyermekeiért, kedveséért, a kenyeréért. Mindig, mindenért. Harcol, mert hatalmas az életbe vetett hite! Mert bízik

a szeretet végtelen erejében! Bízik a Golgota keresztjében, a természet örök erejében. Ez a nép ilyen.

Sok helyről idetelepedtek és sokan elmentek innen. Mentek akkor is, amikor megszólalt a nagyriadó. Közülük többen odamaradtak, vagy hazajöttek sípoló tüdővel, csonkán, bénán, kopogó mankóval. Igen! Ez egy fajta őrület! Ám az élethez való hite megmaradt mindenkinek! Ez viszi előre az ittenieket! A múlt tisztelete, a jövő bizonyossága: ez a darab magyar föld Hazát, otthont, megélhetést, testi, lelki békét nyújt az itt élő lakosságnak. Én büszkén vallom magamat nagymágocsinak, e nép közül valónak.

Okleveles említés 1426-ból

Településünkről az első okleveles említését 1426-ban találjuk Szente-Magoch alakban. A Szente-Magoch nemzetség honalapító nemzettségnek vallja magát. Ezt bizonyítják az egykori nagy Magyarország területén – máig – fellelhető Szente főnévvel kezdődő településnevek. Lásd a tőlünk alig tíz kilométerre lévő Szentetornyát. Ám a Magoch településből is legalább kettőt ismert az elmúlt századokban hazánk. Visszatérve a legkorábbi, az 1426-ból származó oklevélhez: ebben az időben a terület a Szeri–Pósafi nagybirtokos család birtokában volt. A birtokot Mátyás király adományozta a családnak, később azonban az alföldi terület új tulajdonoshoz került. Az 1500-as évek elején Porkoláb Márton, az ország egyik nagyura szemet vetett rá és felvásárolta. Porkoláb Márton – ahogyan a régi krónika írja – annyira megszerette ezt a földet, hogy saját nevét is elhagyva, felvette a Mágocsy családnevet. Gyermekei: András, Gáspár, Tamás és Dorottya, mindannyian a Mágocsy nevet viselték. Mágocsy Gáspár híres emberré vált a török dúlás alatt. Várnagyként ő és csapata védelmezték a gyönyörű gyulai téglavárat. Majd a várnagy úr a saját földjeinek védelmét fontosabbnak tartva – otthagyta a megbízatását – visszajött az itteni birtokra, miközben a törökök teljesen feldúlták a vidéket. Érdekességképpen – szintén a korabeli krónikára hivatkozva – ekkor százkilencven főnyi adófizetőt tartottak számon a térségben. Szintén a források tudatják, hogy az itt lakókat a törökök legyilkolták. A szerencsésebbek elbújtak a földbe vájt odúkba. Ezután a hatalmas kietlen területet a vásárhelyi gazdák használták legelőnek. Majd az élet élni akart, és élt tovább. Lassan-lassan elindult egy újabb fölműves gazdálkodás. Az 1558-ban számolt török adóösszeírás szerint már negyvenöt adófizető lakott a földből, sárból készült kicsi viskókban. Közben Mágocsy Dorottya örökölte meg édesapjától a birtokot. Tőle pedig Móricz Márton, az unokája vette át. Őt igazán nem érdekelte, hogy mit tud ez az egykor virágzó gazdaság. Finoman fogalmazva – rokoni szálak mentén – Keglevics Miklós ónodi kapitány kezére játszotta a birtokot. Az ónodi kapitány sem volt a föld szerelmese, inkább távol tartotta magát tőle. A vásárhelyi

gazdák – hosszú évtizedeken át – ismét itt legeltették a marháikat, birkáikat. Így érünk az 1700-as évekbe.

Ekkor III. Károly király - érdemei elismerése mellett – más javakkal együtt gróf Schlick Lipót császári tábornoknak adományozta ezt a területet, majd 1722-ben gróf Károlyi Sándor tábornok megvette a 118 ezer katasztrális holdat. A 30 ezer forintnyi vételárnak egy részét saját zsebből, míg a másik részét hitelből fedezte. A grófnak ekkor már kiterjedt birtokrendszere volt Magyarország északi és déli részein, valamint Erdélyben.

Károlyiak nyomában (Út Romániába)

A történelem kerekét csupán egy kissé visszaforgatva, 2018. július 12. napján – egy autóbusznyi csoporttal – elindultunk a határon túlra Romániába. Pontosabban a Károlyi grófok nyomába. A történelmi Magyarországon az egyik legrangosabb, legvagyonosabb család volt a Károlyi grófoké. Ám ők nem csupán a nagybirtok haszonélvezőiként éltek, hanem több évszázadon át - történelmi szerepet vállalva - hazájukért dolgoztak, Magyarországért cselekedtek. Ez az egyik ok, hogy - fordulhat bármerre a történelem kereke –, őket határon innen és túl tisztelik az emberek.

Első állomás: Kaplony. Apró település Szatmár megyében, ám az itt lévő római katolikus templom kriptája hatalmas kincs birtokosa. Itt alusszák örök álmukat a Károlyiak. Az ottani plébános – Bujdosó Bence - kecses szavakkal, hallatlan tisztelettel illette őket, mintha még most is élnének. Mintha, mintha… Mi a koszorúnkat Károlyi Lajos (1924-2009) gróf márványtáblájára tettük. Azért oda, mert a gróf úrral - Horváth Gyula, Mészáros József, Dóczi Jusztina - 1989 után személyesen is találkoztunk, amikor - annyi időt kihagyva -hazalátogatott Nagymágocsra. Egy koszorú, piros, fehér, zölddel átitatva. Lásd…a gróf úr hű maradt magyarságához, a hatalmas világ kegyetlen forgatagában.

Nagykároly következett, egykor Szatmár vármegye második legnagyobb városa. Itt a történelem magyarul beszél, magyarul mutogatja magát. A város magyar színben játszik, minden igazságtalan országhatár átrajzolás után. Csak magyar lehet! Minden érték, minden kincs és minden, mi fontos az ember számára: magyar ész, kéz nyomán érkezett e világra. Itt született Károli Gáspár (1529- 1591), az első magyar nyelvű Biblia fordítója. Itt épített Károlyi Locz László várkastélyt 1482-ben, amit Károlyi Mihály megerősített a török dúlás idején, s amit Károlyi István - Ybl Miklós terve nyomán - átalakíttatott 1881-ben. (Csak zárójelben: 2018. július 12-én délben, ennek a neobarokk stílusú kastélycsodának az aulájában töltöttünk egy félórát az odalátogató csoportunkkal.) Nagykároly, - mint város - a magyar történelemnek

csupán egy parányi szelete. Itt született Károlyi Sándor (1669- 1743), aki 1722-ben mélyen beírta a Károlyiak nevét községünk történelmébe…

S most lépjünk egy nagyot, egy szépet, ami átjárja a szívünket. 1846. szeptember 8. napján, a nagykárolyi megyebálon, az „Arany-Szarvas" névre hallgató fogadóban találkozott először Petőfi Sándor Szendrey Júliával. Egymásra néztek, egymásba szerettek. Rá egy évre összeházasodtak. Pedig Szendrey Ignác, Júlia édesapja, - aki éppen itt Mágocson volt gróf Károlyi Lajos jószágkormányzója – nagyon ellenezte ezt a frigyet. Nagykárolyban a főtéren, kicsivel arrébb több emléktábla – egy a szülőháza falára aggatva – hirdeti, hogy Kaffka Margit (1880- 1918), a nagy magyar írónő „máig" itthon van. Itthon vannak a bútorai, itthon van a ruhácskáinak sok darabja. A konyhában is mintha valami főne nagyfazékban… A főtéren áll Ady Endre és román szerelme életnagyságú szobra. A történelem csúf fintora: míg Ady Endrének, a nagy magyar költőnek magyar, a hölgynek – aki vele van - román nemzeti színű szalag van a karjára raggatva. Nagykároly gyönyörű város, magyar az építészete, magyar a hangja, és ez a magyar mámor elkíséri a magyar látogatót akkor is, ha ismét beül az innen eltávolodó autóbuszba.

Bályok következik a sorban. Kicsi település a Berettyó jobb partján. Tekergős, rossz út vezet oda. Mi a nagymágocsi születésű gróf Károlyi Consuelonak, ifj. Horthy Miklós feleségének a lábnyomát kerestük volna az ottani kastélyban. És kerestük a mi drága Pék Juliska néninknek is a lábnyomát. Ő - amikor visszakaptuk Erdélyt a második világháború közepe táján - gyakran elkísérte ide a grófnőt és két leányát. Juliska néni gyönyörű szavakban lefestette ezt a tájat. A Berettyót, ami keskeny patakká válva, átcsordogált a kastély tornyai alatt, az emberi szem ámulására. A grófnő, leánykái és Juliska néni csónakáztak a lomha habokkal megrakott vízen. A parkban lévő gyönyörű fák, virágok, szobrok is benne voltak az öreg komorna meséjében. Igen, ez már nekünk csak mese marad, mert a román kormány a kastélyról lemondott az elmúlt évek alatt. Az enyészet rágja a falakat, a hatalmas gaztenger öli a parkban ácsorgó fákat, bokrokat…

Ilyen az élet. Vannak a múltnak értékei, amik nem kellenek senkinek. A bályoki kastély árva maradt. Ám a mi lelkünkben mégis csak ott él az a gyönyörű kastélypark, ahol a Berettyó, mint parányi patakocska átcsorgott a tornyok alatt.

A Károlyiak búcsúpillantása

Gróf Károlyi Lajos, nagykárolyi gróf Károlyi Imre és nagykárolyi gróf Károlyi Zsófia unokája, - gróf Károlyi Viktor (1902-1973) és gróf Széchenyi Ilona (1898-1994) gyermeke színesen megfesti milyen volt a grófi élet az itteni kastélyban. S azt is, hogy hogyan változott meg körülöttük a világ, amikor 1944. szeptember 11-én becsukták

maguk mögött véglegesen a nagymágocsi kastély kapuját. Elhagyták Nagymágocsot, majd néhány hét múlva Magyarország területét is. Menekültek, földönfutók lettek. Károlyi Lajos üres kézzel, csupán nyelvismerete (angol, német, francia) és szaktudása birtokában, kényszerűségből vállalta a szülőhazájától távoli életet, a megpróbáltatásokat. Volt Franciaországban gépkocsivezető, Németországban tolmács, Brazíliában útépítő, építészeti igazgató.

1990-ben tért először haza és akkor eljött Nagymágocsra is. Itt találkozott a község vezetőivel, a drága Pék Juliska nénivel, aki komorna volt a kastélyban, Őze Gyurka bácsival, aki asztali katonaként szolgált, Szelecz Jani bácsival, aki Imre gróf – Lajos gróf nagyapja – mellett, szinte mindenben, hűségesen helytállt. Sétált a vén fák között, megnézte azt az épületszárnyat, ahol született, ahol kisgyermekként élt, tanult, és ahonnan gyakran kerti munkára hívta a nagyapja. Az emlékek visszaröpítették pillanatok alatt a múltba. Megnézte a Szentes alatt lévő kicsike repteret. Jómagam ott beszélgettem vele. Mondta, hogy írjam le: Ő hálával tartozik a SORSNAK, hogy olyan pályát futott be, amit nem kell szégyellnie egy – egykori - magyar grófnak. Tiszta a lelkiismerete, bátran néz az emberek szemébe… Akkor kaptam a gróf úrtól a könyvét, és aminek utolsó mondataként azt diktálta, írjam le: „Isten, áldd meg a magyart!" Még annyit ide: Károlyi Lajos volt az utolsó gróf, aki Nagymágocson született. Innen kergette el a családját a második világháború a nagyvilágba. Minden megpróbáltatás ellenére: ő magyar maradt, a maga magyar nemesi valóságában…

Házasságkötés úri módra

A vagyon, a földbirtok hatalmas kapocsnak számított a mögöttünk hagyott századokban. És ennyi időt letudva, semmi bántó szándék nincsen abban, hogy a vagyonért, a földért vállalták a Károlyi grófok is az egymás közötti házasságot. Károlyi Imre gróf és Károlyi Zsófia grófnő második unokatestvérek voltak. 1896. április 13-án tettek egymásnak házassági fogadalmat. Az örökösödési szerződésüket pedig – négy nap múlva - április 17-én írták alá. Mágocsra költözött az ifjú pár. A központi birtokon álló kiskastélyt azonnal lebontatták. (Lásd, ekkor már a polgárosodással együtt járó gyönyörű paloták, kastélyok építésével büszkélkedhetett Magyarország.) Nos, a grófi pár, röviddel az esküvő után gyönyörű kastélyt terveztetett Viktor Siedek osztrák építésszel. 1896-1897-ben a neobarokk stílusú kastély elkészült, aminek a homlokzatán ez a latin szöveg áll: „AEDIFICAVERUNT EMERICUS COMES KÁROLYI DE NAGYKÁROLY UXOROUE EIUS SOPHIA NATA CSSA KÁROLYI DE NAGYKÁROLY A. D. MDCCCXCVII" (Építtették Nagykárolyi gróf Károlyi Imre, és felesége Nagykárolyi Károlyi Zsófia grófnő 1897-ben)

A kastélyt egy nagy park közepére építtették. Az épület termeinek, szobáinak, szalonjainak és egyéb helyiségeinek a száma - az építkezés korában - közel járt a százhoz.

A keleti szárny földszintjén volt a konyha, a személyzeti lakószoba, az ebédlő, a grófi gyermekek háló- és nappali szobája, míg az első emeleten, a nevelőnő, az oktatószemélyzet talált kényelmes otthonra. A nyugati szárnyon is sok szoba volt. Ám, csupán fél füllel hallottam, hogy ott valami rejtelmes dolgok is történtek. Rejtelmesek, azzal együtt, hogy a grófi szülők, nagyszülők is ott éltek. Ennek a csodás épületnek a hátsó homlokzata a kastély bejárata felé néz. Ott álltak reggelente a felnyergelt hátaslovak, délutánonként a lovas kocsik. Amin – szintén az 1920-as éveket értve – legtöbbet gróf Károlyi Imre és felesége kocsikáztak. És ide érkeztek a vendégek autóval, lovaskocsival. Sok vendég érkezett minden évszakban a kastélyba. Gyönyörködtek az itteni fákban, virágokban…

Károlyi Imre grófi magatartása visszaköszönt az uradalom fásításában. Gesztenye, dió, hárs, japánakác, orgona, jázmin – fa, bokor, virág – került mindenütt a dűlőutak mellé, ahol a gróf úrék lóháton vagy hintóval eljártak. Pontos adatokat tudva: száztizenöt éves (2018 február) a temető úti platánsor, és nyolcvankét esztendős volt az két sudár tölgyfa, amik a római katolikus templom előtt az első világháborús emlékműre vigyáznak. A gróf úr kedvencei a rózsák és a fenyőfák voltak. Maga metszette, oltotta a rózsákat. Az itteni park – akár egy arborétum - őrizte azokban az időkben az ország egyik legnagyobb és legszebb tűlevelű állományát.

Az 1930-as években nagyon sok gyümölcsfa került a grófi földekbe. Korabeli feljegyzések alapján harmincezerre tehető az almafák száma, körtefából négyezer, birsalmából kétezer, cseresznye- és meggyfa tízezer, őszibarackfa hatezer, kajszibarackfa tizenkétezer, mogyoró ötezer, szilvafa harminckétezer, diófa tizenötezer lett ültetve. A diófát főként az utak mellé telepítették. A gyümölcs egy részét értékesítették. A szilva nagyobbik hányadából pálinkát, a kisebbik részéből lekvárt főztek. A lajosszállási majorban modern konzervgyárat, pálinkafőző üzemet építettek, és ott volt a szilvaaszaló is. A szilvalekvárt hatalmas üstökben főzték, majd takaros faládákba rakták, alul-felül bezsírpapírozták, és így szállították Csehszlovákiába, Jugoszláviába. Az aszalt szilva közepébe egy gerezd diót tettek. Kelendő áru lett belőle. Még a francia vevők is idejöttek érte. Messze földön híres volt Károlyi Imre gróf szilva- és barackpálinkája is. Hallottam egy idevágó mondást, azt hagytam utoljára: Mikor Noé a bárkájából kijött és a szilvafákat elültette, akkor már a nagymágocsi gróf Károlyi Imre szilvapálinkája demizsonokba töltve ott állt a kamrákban.

A kisherceg kápolnája

Hihetetlen, de igaz, gróf Károlyi Imre feleségére, Károlyi Zsófia grófnőre ebben a faluban máig szépen emlékeznek vissza. Legalábbis, amikor a „Szülőföldem cselédvilága” című anyagomat írtam, ezt tapasztaltam. Az egykori cselédek szinte ünneplő hangon beszéltek róla. Mindegyikük a grófnő jóságát, emberközpontúságát, magas

1. kép: gróf Károlyi Zsófia.
Forrás: Strelisky (1895), OSZK EPA DKA-036533

szintű intelligenciáját hangsúlyozta. A grófnő gyakran meglátogatta a cselédcsaládokat. Amolyan jótékonykodási szerepet vállalt magára. Megkérdezte: hogyan élnek? Van-e hiányuk valamiben? Hozzátéve, hogy amiben tudja, segíti őket. És segített. Télen ahová kellett, tüzelőt vitetett. Máshová lisztet, zsírt, krumplit, takarót a gyermekeknek. Vagy a gyógyszert váltatta ki - grófi pénzen - a betegeknek. Arra is odafigyelt, hogy a lakások tiszták legyenek. A kocsissal meszet vitetett, és megkövetelte, hogy a földes padozatú házakban minden héten meszeljenek. Meszeljék a kemencét, az ágyak alját, a konyhát, ahol főznek. Különösen tisztelte azokat, akik az ő szolgálóik voltak és megöregedtek. Segítette őket, ahogyan csak tudta.

Több tucat holdon termeltek fűszerpaprikát, a lajosszállási majorban volt paprikafeldolgozó malom. Ott több asszony és lány dolgozott. Hasították a gyönyörű piros termést. A grófnő ide is gyakran ellátogatott. Tanította a nőket, hogyan kell ülni, hogy könnyebb legyen a munka. Párizsból hozatott drága krémet, hogy a méregerős paprika ne marja szét a kezüket. Egyébként a paprikaméreg a tenyérben az eleven húsig behatolt volna… A cseléd-házakban, ha megjelent a grófnő, - tiszteletet megadva - felállak, akik ültek és bent voltak. Labádi Mariska néni mesélte, ő éppen szoptatta a kisfiát, fel akart állni és a grófnő rászólt: maradj ülve fiam, amit csinálsz, az mindennél fontosabb…

Az öreg grófnő – neve máig így él a köztudatban. E téren éppen az ellenkezője volt Imre grófnak. A gróf nem tárgyalt, nem állt szóba a cselédekkel. Közölnivalóját mindig az elöljáróikra bízta. Ám a kastélyban szolgáló személyzetet a maga módján elfogadta. Többeket a nevén szólította. Őze Gyuri bácsi – a család mindenese - volt a Gyurka. Détár Jani bácsi volt a Jancsi, a - mindent tudó, mindent látó - asztali katona … Íme egy igaz történetet róla: A kastélyt elegánsan átölelő tavon - a kastéllyal szembeni oldalon - volt egy takaros fahíd építve. Ez kötötte össze a túloldalon ácsorgó filagóriával a nagy épületet. Ide naponta a hölgyek teázni jártak, és gyönyörködtek az eléjük táruló csodálatos világban. Történt egyszer, hogy a gróf úr

elindult a hídon a filagóriához, és a másik oldalon is elindult egy cseléd a kastélyt megcélozva. Talán a hídközepe táján találkoztak. A gróf iszonyú dühbe gurult ezt látva. Nem tűrte, ha ő a hídon megy, más is menjen rajta! Másnap kiadta parancsba: Azonnal verjék szét a hidat! És szétverték a cselédek, grófi parancsra…

A grófi családnak négy gyermeke született. Tibor, az első szülött fiú, nyolcévesen hunyt el diftériában. Ez a tragédia feldolgozhatatlan fájdalomként ült a grófi házaspárra. Különösen a grófné nem tudta elengedni a gyermeket. A kastély első emeletén lévő - tóra néző - kisteremnek az oldalait fehér márványlappal, a padlóburkolatát fekete márványlappal boríttatták be, középre - szintén fehér márványból - rakattak oltárt. Az oltárból fekete márvány feszület csillan fel, és ott fényeskedik hat ezüst gyertyatartó. Ide ravatalozták fel a kisherceget. Ide járt mindennap imádkozni az édesanya. S ha ő nem volt éppen a kápolnában, a fájó anyai érzést leközvetítette a grófnőnek a baloldali falon lévő, életnagyságú márványszobra…A kápolnát Jung János váci segédpüspök áldotta meg 1910. augusztus 5. napján. Később a koporsó átkerült a kápolnából a római katolikus templom alagsorába. Majd évek múltán, a grófi szülők koporsójával együtt, Tibor koporsóját is elvitték a Károlyiak temetkezési helyére, Kaplonyba.

Bályog: Buni grófnő hálószobája

Az élet másik felével folytatva. A grófi házaspár egy szem lánya, Consuelo – ismert nevén Buni grófnő – ifj. nagybányai Horthy Miklóssal kötött házasságot. Szépen szólva, Károlyi Imre nem örült ennek a frigynek. Azért sem örült, mert a gróf úr vitéz nagybányai Horthy Miklóssal, Magyarország kormányzójával - amúgy a nászával - több politikai kérdésben nem értett egyet. Mi több, a kormányzó tényekedéseit nyíltan, hangosan kimondva is bírálta. És erre jött még egy második házasság is a két családban. Károlyi Gyula – a kisebb fiú - feleségül vette Horthy Miklós kormányzó Paulette nevű leányát. Károlyi Viktor pedig Széchenyi Ilona grófnővel kötött örök hűségre szóló fogadalmat.

Valahogy beigazolódott Imre gróf rosszallása. Rövid idő alatt zátonyra futott az egy szem leánya és ifjabb Horthy Miklós házassága. Már a kezdetekben is problémák voltak. Lásd, a házasságon belüli megoldatlan problémák olyanok, mint a hegyekről lezúduló hógörgeteg: Mire leér a földre, visz mindent, vagy még annál is többet… Egyébként az ifjú Horthynak ebből a házasságából két gyönyörű leánygyermeke - Zsófia és Nikolett - született. Nos, Buni grófnő volt ifjabb Horthy Miklós feleségének a beceneve. 1938-1943 között az ő komornája volt Molnár Andrásné született Berényi Julianna, akit mindenki Pék Juliska néninek szólított ebben a faluban, akit a grófi időkben varrólánynak vettek fel a kastélyba. A fiatal grófnő angol divat szerint varratta a kosztümjeit. Egyébként az egyszerű ruhákat szerette. Szerényen

2. kép: A Horthy-család (Horthy István, ifj. gróf Károlyi Gyula, Horthy Miklósné, Horthy Miklós, Horthy Paulette, ifj. Horthy Miklós). Forrás: Agence Meurisse (1936), Wikimedia Commons

öltözködött, pedig nagy divatot is vihetett volna. A fiatal varrólány egy külön szobát kapott a kastélyban. Itt jól érezte magát. Buni grófnő gyakran egyedül hált. Ilyenkor a szobájába hívatta a komornáját. Júlia beszélgessünk - így kezdte. Azután csak ő beszélt, mindig szomorú dolgokkal volt teli a lelke. Ám egyik éjjel különös fény csillogott a hangjában.

„– Júlia! – hamarosan megyünk Bályokra – mondta. - Visszakaptuk Erdélyt! Hála az égnek vissza! Újra miénk az ősi föld! Az ősi kastély, majd meglátja. Az a táj olyan, mint a mesében Tündérország! – És a nagymágocsi komorna mindezt meg is látta. Olyan volt az a táj, ahogyan a fiatal grófnő szavakkal megfestette.

Valójában két kastély állt a Berettyó partján, amit karcsú híd és függőfolyosó kötött össze. Piros szőnyeget gurítottak a grófnő lába elé, amikor megérkezett. És ez a szőnyeg felért a hálószoba ajtajáig. A komorna lábujjhegyen ment a grófnő mellett, nem akart a szőnyegre lépni. Azt beszélték, hogy a bályoki kastélyban kísértetek járnak. Ez nem volt igaz. Az viszont igaz volt, hogy minden éjjel az ágyakról a takarók lecsúsztak a padlóra. Éjjel nagyon félt a két leányka, Nikolett és Zsófia, ezért Júlia egy ágyban aludt velük, és olykor a grófnő is odabújt hozzájuk - míg ott voltak a bályoki kastélyban…

Molnár Andrásné - nekünk nagymágocsiaknak - Juliska néni esküvője napján a két Horthy lány piros rózsával díszítette föl a római katolikus templomot. Ezt megelőzve Nikolett megkérdezte tőle: mit kér tőle emlékbe? Egy pár cipőt – felelte Juliska néni. És a leány kinyitotta a szekrényét, ő kiválasztott egy ezüst sarkú cipőt. – Jó az ízlése - felelte Nikolett… Ő ezt a legelső bálján viselte… Buni grófnőtől egy értékes sublótot kapott nászajándékba. Ez az „öreg jószág" holta napjáig ott volt Juliska néni szobája sarkában… Múltak az évek. A Horthy lányok Nagymágocsról messzire költöztek. Ám Nikolett – az idősebb leány – halálos ágyán is a mosolygó szemű komornát emlegette…" (Részlet a „Szülőföldem cselédvilága" című munkámból)

Gróf Károlyi Gyula - a család második fiúgyermeke – a 2. Magyar Hadsereg berepülőpilótája a frontra indulás előtt gyakorlaton, 1942. szeptember 2-án Érdnél belezuhant a Dunába. Holttestét két hét múltán hozták Nagymágocsra, és helyezték el a római katolikus templom hátulsó traktusában. Itt aludta örök álmát - már akkor - Tibor, az első Károlyi fiúgyermek. Igazából ehhez az altemplomi részhez hozzáépítettek még egy helyiséget, amit márványlapokkal díszítettek, és lépcsősort raktak le benne. A hős berepülőpilóta földi maradványát később elvitték Kenderesre, a Horthy család sírboltjába. Onnan került a Szatmár vármegyei Kaplonyba, a Károlyi grófok temetkezési helyére.

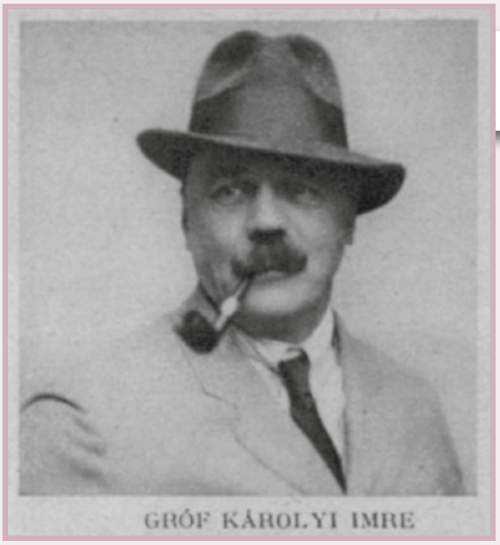
Károlyi Gyula tragikus esetét követve pár hétre meghalt az édesanya, nagykárolyi Károlyi Zsófia. Azután, alig egy évre Imre gróf is „elment" a felesége után. Koporsója szerettei mellé került a helyi római katolikus templom alagsorába. Innen vitték később a földi maradványokat az ősi birtokra, Kaplonyba.

Imre gróf legendája

Károlyi Imréről máig több legenda járja. Történt egyszer, hogy az őszi munkák elvégzése után el akart utazni a gróf úr Franciaországba. A félig kész kastélyparkban magához hívatta Jelinek Béla főerdészt - az egyik majorsági gazdát -, aki egyben sok jó tanáccsal látta el a gróf urat a fásítások során. Majd a gróf azt mondta a főerdésznek:

- Ide figyeljen, Jelinek! Én most elmegyek. Mire hazatérek, ebben a parkban legalább negyven centi átmérőjű platánfák legyenek! Nagyot nézett Jelinek Béla és visszakérdezett nyomban: - És mennyi időre megy el a méltóságos úr? – Négy hónapra! – hangzott a vaskos válaszban.

Jelinek Béla megvakarta a fejét, gondolkodott egy darabig. Majd összeszedte minden addigi tudását. Meghallotta, hogy valahol túl a Dunán, egy földesúri birtokon kastélyt építenek, és kiszednek sok „érett korú" platánfát. Tüstént odahajtott és szétnézett. Azután hazajövet a kocsisokkal megbeszélte, hogy két kocsit

1. kép: gróf Károlyi Imre.
Forrás: Tolnai Világlapja (1926), Wikimedia Commons

kötözzenek szorosan hosszában egymáshoz, úgy, hogy ráférjen egy nagy fa úgy, hogy ne sérüljön sem az ága, sem a gyökere. Majd, amikor minden készen volt, elindult a kocsisor a Tiszán innentől a Dunántúlra. Közben itthon mindenki a gödröket ásta a parkban. A fák Nagymágocson egyenesen - gyönyörű földlabdákkal - az előre beiszapolt gödrökbe kerültek. Heteken-hónapokon át hordták onnan ide a sok gyönyörű fát. A végén olyanná vált az a része a parknak, mintha az Amazonas melletti őserdőből szakajtották volna. S mikor eljött a tavasz, megérkezett Károlyi Imre. Úgy mondták - akik látták -, hogy tátva maradt a gróf úr szája, amikor beautózott a saját kastélyába… Talán annyit mondott a főerdésznek, hogy ez emberes munka volt Jelinek. Amolyan kemény emberes...

Amikor tehette, Károlyi Imre elutazott Pestre, Bécsbe vagy Franciaországba. Az első világháború előtt a Loire völgyét látogatta meg, amikor 101 ezer francia aranykoronáért ajánlottak neki egy szép kastélyt megvételre. Ő velősen azt válaszolta: köszönöm nem kell! Van nekem otthon több is. Csak zárójelben, az 1930-as években öt kastélya volt - Magyarország különböző területein - gróf Károlyi Imrének. Ám a kastély helyett vásárolt egy jachtot, azzal hajókázott a Földközi-tengeren. Történt egyszer, hogy a parti őrség kérte tőle a hajózáshoz szükséges igazolványokat. Ezek persze nem voltak meg. Hiába bizonyította, hogy a hajó az övé, vissza kellett hajóznia a legközelebbi kikötőbe. Ezt a jogosítványt akkor Monte Carlóban lehetett megszerezni, kétéves oktatás mellett. Károlyi Imre a tanfolyamot – kiváló bizonyítvánnyal – elvégezte röpke két hónap alatt…

A település életét minden időben döntően meghatározza természeti adottsága, földrajzi fekvése. Ám óriási jelentőséggel bír az itt élő emberek tenni akarása, közösséget formáló ereje. Ékesen bizonyítja ezt, hogy ez a község az 1850-es évektől úgymond kenyéradó gazdája volt a helybélieken kívül sok száz máshonan jövő, falusi embernek. A cselédeknek, summásoknak, végaratóknak, akik Tiszán innenről – Tiszántúlról, kora tavasztól késő őszig idejártak. A Károlyi-uradalomban kapáltak, kaszáltak, arattak, csépeltek, és innen vitték el a családjuk egész éves fejadagját. Közülük sokan itt találtak rá a párjukra, itt maradtak. Őket itteni nyelven „együttmönteknek” hívták. Ők innen-onnan idehozták volt otthonaikból hagyományaikat,

szokásaikat. (Ezért mondják erre a falura, hogy nincs saját hagyománya…) 1850-től 1940-ig Európa hírű volt a település mezőgazdasága! Európa hírű volt az egy katasztrális holdra eső terméshozam búzából, kukoricából, cukorrépából. Jó hírnévnek örvendett az itt tenyésztett mén, juh, a szürkemarha állomány. Olyan emberek éltek itt, akik akár saját vagyonukból közösségeket kiszolgáló értékeket hoztak létre, és akik a lakosság bizalmát élvezve, a községi élet meghatározóivá, irányítóivá váltak.

A majorok külön világa

A lajosszállási major akár bokréta is lehetett volna gróf Károlyi Imre kalapján. Vagy úgy is mondhatom, hogy olyan volt, mint egy földi paradicsom. A kisnyomtávú kisvasút a kastély felől, lágyan beívelt a gyártelepre, majd onnan ismét - egy lágy félkört megtéve - visszafordult a kastély felé. Közben érintette egyik felől az ecetgyárat, a sőreistállót, a szeszgyárat, a másik felől a konzervgyárat, szárazmalmot, pálinkaházat, juhászatot, bikaistállót, paprikamalmot. A sőreistálló és az ecetgyár között négy egykéményes cselédház állott. A rang, a tudás visszaköszönt az itteni házakban. Egy tanult, iparos embernek kijárt a padolt szoba, köves konyha, kamra és a gőzgép által hajtott - generátor által termelt - villamos energia. Minden ünnepnapon és vasárnap a cselédcsaládok mentek a templomba. Imre gróf így akarta. Voltak, akik csak muszájból mentek. Ám ők is hittek. Talán a természetben, vagy a szeretet erejében. Ezt nem tudjuk meg soha…

A lajosszállási majorban, - ha úgy nézzük – egy gyárváros honolt. Beleértve a modern konzervgyárat, pálinkafőző üzemet az aszalót. Mind emellett több száz katasztrális holdon termeltek szőlőt a Tibor-telepi majorban. Bort készítettek, ami „Mágocsi bor" márkanéven került eladásra. Az 1930-as években - Csongrád-Csanád vármegyét értve - csak a Károlyi birtokon termeltek gyümölcsöt ilyen nagy mennyiségben. S volt Károlyi Imre grófnak hét, országszerte híres malma. Itt őrölték a paprikát. A huszonegyezer hatszázhetven holdnyi terület közel egy negyedén csemegepaprikát termeltek. Asszonyok hasították, majd szárították, őrölték. Huszonöt kilós zsákokban szállították Csehszlovákiába, Jugoszláviába és a hazai piacokra. Ha véletlenül megsérült a malom valamelyik része, Imre gróf személyesen ment az alkatrészért Londonba. Idetartozik, hogy Zsófia grófnő nagyon figyelt a paprikahasítóban dolgozó lányokra, asszonyokra.

A cselédek új háza

Furcsán igaz, és igazán furcsa, hogy Károlyi Imre gróf - hatalmas birtokkal rendelkező nagyúr – az akkori társadalmat gyakran és keményen bírálta. Bírálta szavakkal,

bírálta tettekkel. Az első világháborút követve – a törvénybe foglaltaknál – nagyobb földdarabokat osztott a hadiárváknak, a hadiözvegyeknek. (Lásd: Lászlótelek-Özvegysor.) 1931-ben „A kapitalista világrend válsága" címmel könyvet adott ki, amire barátai, rokonai azt mondták, hogy ez a könyv egyfajta hadüzenet a saját osztályának. Többek között az első világháborúval kapcsolatosan megfogalmazta: *„Ezen tömegpusztító ténykedésével tanúbizonyságát adta a civilizált, kulturált emberiség annak, hogy a civilizáció, a kultúra máza még nagyon vékony rajta."*

Károlyi Imre világlátása sokszorosan leképződött az uradalom gazdálkodásában. A közel tizenötezer katasztrális holdnyi területe kilenc majorságra tagozódott. Szinte önálló egységként működött minden majorság. A lajosszállási major volt a mintagazdaság. Egy kisebb gyárvárost épített ide, és az itt megtermelt javak – készáruként – jutottak el messzi földre. Nagyszerű szeszgyár, pálinkaház, konzervgyár, gőzmalom, ecetgyár, paprikamalom sorakoztak egymás mellett és egymás után. De voltak itt sütőház és éléskamra, kovács- és bodnárműhely, tiszti lakok, iparosok udvara, cselédházak, szivattyús kutak, juhászpajták, takarmánypajták, ököristállók, magtárak, górék.

A Károlyi uradalomban kilenc majorság volt összesen. Minden majorban voltak cselédházak, volt ivóvíz, volt iskola, és volt úgynevezett doktorfogat. A doktorfogatosnak az volt a dolga, - mivel otthon szültek a cselédfeleségek a majorban, - szóval, ha az anya észrevette, hogy elfolyt a magzatvize, és a fájások is jönnek rendre, sorra –, akkor szóltak a fogatosnak. Az pedig ment a bábáért, vagy az orvosért, ha orvos is kellett. A gróf úr mindenütt hirdette, hogy fontosnak tartja az iskolát, a cselédemberek gyermekeinek a taníttatását. A gróf fizette a tanítókat, lakhatást biztosított a számukra, és fűttette az iskolát. Vallotta, hogy minden gyermeknek ismernie kell az ábécét és a szorzótáblát. Ez a minimum, hogy a cselédcsaládokban legyen megfelelő munkaerő-utánpótlás… Óvodát azonban nem építtetett a mágocsi majorságban - nem kérték az asszonyok -, míg az árpádhalmi uradalomban óvodába jártak a kisdedek. A Nemzeti Újság 1938. május 24-én megírta: *„A Károlyi birtokon, Árpádhalmon új otthont kaptak a legkisebb magyarok."*

S ami mindennél többet mond a mának, 1922-ben Nagymágocs uradalmi községben gróf Károlyi Imre és gróf Károlyi Ferdinanda régebbi és újabb elgondolásával – az Országos Földhitelintézet budapesti székhelyű, altruista bankjának támogatásával – parcellázás kezdődött el a településen. A bank abban az évben száz házhely kiosztását tervezte. Egyfajta szociális juttatást, egyfajta munkabérpótlást is emlegetve. A végén azonban a cselédek munkabéréből levonták a grófok a házhely árát.

Templom Szent Alajos tiszteletére

Az itteni uradalmat már az 1880-as évek derekán mintagazdasággá fejlesztése Klauzál Imre jószágkormányzó (Klauzál Gábornak, az 1848-as Batthyány-kormány földművelésügyi, ipari és kereskedelmi miniszterének a bátyja.) Utóda Szendrey Ignác, aki tovább fejlesztette a gazdálkodást, ennek következtében lett a mágocsi uradalom az 1850-es évek derekára országos és Európa-hírű mintagazdaság.

A kiváló jószágkormányzó lánya volt Szendrey Júlia, Petőfi Sándor költő felesége. A szabadságharc bukása után Szendrey Ignác unokája, Petőfi Zoltán itt nevelkedett két évig Mágocson, az akkori tiszttartó házban. A Károlyi család Szendrey Ignác 1853-as nyugalomba vonulása után is igényt tartott a volt jószágkormányzó tanácsaira, aki időről időre körbejárta I. Lajos gróf uradalmait, és iránymutatással szolgált az uradalmak továbbfejlesztésére vonatkozóan.

Károlyi Lajos 1863-ban bekövetkezett halála után fia, Alajos gróf örökölte a mágocsi uradalmat. A földbirtokos 1871-ben az uradalom népesebb majorságaiban iskolákat alapított, a cselédek gyermekei számára. Majd, - Istennek hála - 1883-ban neoromán stílusú római katolikus templomot építtetett a mágocsi birtokon Szent Alajos tiszteletére.

A gyönyörű templomról dióhéjban: Egyhajós, hosszúsága: 30 méter, szélessége: 12 méter, magassága: 14 méter, a torony magassága: 36 méter, melyben négy harang lakhat. A bejárat fölött helyezkedik el a karzat, itt található az orgona, melyhez a nagytorony mellé épített csigalépcsőn lehet feljutni. Román keresztboltozat csak a szentély felett van, amit apszis zár le, a templom mennyezete egyszerű deszkaborítású. A tetőt pala fedi. Itt mondom el, hogy a templom hátulsó traktusához 1910-ben hozzáépítettek egy helyiséget, amelyből lépcsősor vezet le a kriptába. Erre az építkezésre gróf Károlyi Tibor (1897- 1905) halála miatt került sor. Később bővítették a helyiséget, és ide temették a tragikus körülmények között elhunyt gróf Károlyi Gyulát (1907-1942), majd gróf Károlyi Imrénét (1875- 1942) rá egy évre gróf Károlyi Imrét (1875- 1943) is.

S most ismét visszakanyarodunk az élet diktálta valóságba: Károlyi Alajos gróf 1889-ben bekövetkezett halála után, idősebb leánya, Zsófia grófnő örökölte a mágocsi uradalom nagyobb részét és a rezidenciát. Második lánya, Ferdinanda (Nandine) grófnő pedig az árpádhalmi, a zoltántéri és a Szendrey majorsági birtokrészeket kapta. Míg fiára, II. Lajosra a Pozsony vármegyei, Stomfa és a Nyitra vármegyei Tótmegyer uradalmai és kastélyai szálltak.

A gróffal, szemtől-szemben

Néhány fontos adat még Károlyi Imre grófról: 1873. január 10-én született Mácsa községben. Nagybirtokos, közgazdasági és politikai író volt egy személyben. Gazdasági akadémiát végzett Németországban. 1897-től a főrendház tagja, 1900-tól a Belga Magyar Bank, majd a Magyar Belga Kereskedelmi Rt. Igazgatóságának elnökeként is tevékenykedett. Nagymágocs községet már a századfordulón Európa hírűvé tette. Nagy feltűnést keltett az 1931-ben megjelent „A kapitalista világrend válsága" című könyve. A kritikákra válaszolva megírta: „Az örvény szélén" című munkáját is. Olyan ember volt ő, aki tudta és hangsúlyozta, hogy akinek a jó Isten a földi javakból többet mért, annak a környezetére, lakóhelyére és a környezetében, lakóhelyén élő emberekre is kell gondolnia. Olyan ember volt ő, aki saját vagyonából közösségeket kiszolgáló értékeket hozott létre. Aki a lakosság bizalmát élvezte és rengeteget dolgozott a községi és az országos élet jobbítása érdekében. Tette a dolgát, hogy a magyar emberek boldoguljanak, hogy a körülményekhez képest emberhez méltó élethez jussanak. S egy gondolat még, amit e sorok írójának a lelke diktál: Igen, a gróf úr élete az utókornak (is) példaképül szolgál!

Zárszóként: akit parasztnak teremtett az Isten

Hogy, hogy nem, a teremtő Isten a magyar parasztot valami különös agyagból gyúrta. Ez a különös agyagból gyúrt ember immunis sok mindenre, Főként az időjárásra. Nem bánja, ha hónapokon át fehér takaró altatja a telet, azt sem, ha olyankor a háztetőkről méteres hosszúságú jégcsapok csüngenek. Azután, alig várja, hogy a fütyülő szél bukfencet hányva idegurítsa a tavaszt. Szereti az istrángot szaggató, verejtéktől tobzódó nyarat, benne mindent, ami a földi dolgokhoz tapad. Békességet vél a szomorú, borongós felhőket kergető őszben, a csörgő falevélben, a zizegő kukoricaszárban, a zsengén magát mutogató gabonatáblákban, a vetési varjak fekete seregében. Mindenben, ami az életet adja. Ám van a magyar parasztnak egy másik igazi énje. Nem számít neki, hogy nap „fölgyüttől" - napnyugtáig végzett kemény munka áráért mennyi pénz jut a zsebébe. Az számít neki, hogy saját kedvére tehesse a dolgát. Csendben tudomásul veszi, hogy minden esztendő más. Hol így, hol úgy csordul-cseppen, ám inkább csak cseppen. Ez a komisz bizonytalanság mélyen a zsebébe szánt. Ezt a fájó sajgást csak azok tűrik el, akiknek mindenük a föld. Akiknek mindenük a kapa- és kaszanyél, olyan, mint zenésznek a gitár… Akiknek a jószággondozás nem rabszolgamunka, hanem valami magasrendű foglalatosság, és ennek nincsen sem hossza, sem vége… Ha a 19–20. századi magyar parasztot idézem fel, ilyen képek élnek máig az emlékezetemben.

Koszti Gábor Máté[1]

Nagymágocs épített öröksége

A nagymágocsi Károlyi-kastély

1. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély. Forrás: Takács Henrietta (2026).

„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj…" Radnóti ezen sorai jutnak eszembe, amikor Nagymágocs épített örökségére gondolok. A nagymágocsi kastély és annak parkja fentről (is) biztosan impozáns látványt nyújt, de ha az érdeklődő belép a porta ajtaján, lép egy párat észak-északnyugati irányban, akkor máris elé tárulkozik gróf Károlyi Imre álma, a kastély, ami túlélte a korok próbáját. A korábbi képeken az angolpark is kivehető, annak teljes pompájában. A fenti képen a kastély hátulja látszik, ide hozták be a kocsikat. A grófi család munkásságára a kastély tette a koronát. Az Architekten Lexikon Wien (1770-1945) szerint[2] Viktor Siedek tervezte a Károlyi-kastélyt, aki egy Morvaországból (ma: Cseh Köztársaság) származó építész volt,

1 Koszti Gábor Máté könyvtáros, helytörténész (Nagymágocs), e-mail: matekoszti5@gmail.com

2 Architekten Lexikon Wien 1770-1945: Viktor Siedek, lásd https://www.architektenlexikon.at/de/597.htm (letöltés: 2026. máj. 27.)

2. kép: Szabin nők elrablása c. szoborcsoport. Forrás: Takács Henrietta (2026).

a könyv szerint elsősorban reneszánsz és barokk stílusban tervezett kastélyokat. Az épület döntően neobarokk stílusjegyeket képvisel, azonban 2012-ben egy művészettörténész csoport jelzése alapján eklektikus stílusjegyeket is találunk az épület díszítéseiben. Ilyen például a meredek oromzat, a középső rész visszafogott (amírozott) kiemelése (rizalitja). Korábban itt volt már egy kastély, a Habsburgok első katonai felmérésén (ami 1782-1785 között készült) már látszik, de a településrajz elnagyolt. A második felmérésen[3] látszik egy középső kiemeléssel rendelkező, akkor még Mágocs-ér felé „néző" kastély. A térképen jelölt koordináták szerint a jelenlegi kastélytól nem messze, kb. 100 méterre nyugat-délnyugatra volt található a korábbi. Amikor az új épületet felépítették, elbontották a régit. A régi kastély építési ideje feltehetően 1769-1771 között volt, a legrégebbi szobrok (Négy Évszak szoborcsoport, amik római isteneket ábrázoltak) talapzatán kiolvasható volt az 1771-es évszám, ekkor kerültek felállításra.

Az új létesítmény építése 1896-ban kezdődött, és 1897-ben zárult le. Gróf Károlyi Imre és felesége, Zsófia építtette. Zsófia volt Alajos (a diplomata gróf) legidősebb lánya. Őt feleségül vette Imre, aki szintén Károlyi-sarj volt, és több gyerekük is született: Tibor, Ferenc, György, Consuelo, Viktor és ifj. Károlyi Gyula. Mindeközben épült szépült a kúria, ritka őstölgy- és fenyőféléket telepítettek az angolparkba. Ekkor Jelinek István volt a Károlyiak főkertésze, akit Imre gróf megbízott a terület gondozásával, alakításával. Az épület világítását először gázvilágítással, később gőzgéppel működő aggregátorral oldották meg. A park folyamatosan bővült, a korabeli térképek tanulsága szerint több mezőgazdasági funkciót ellátó egység is épült (ezek

3 Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=5&bbox=2059796.37%2C6004284.22%2C2156489.22%2C6031648.68 (letöltés: 2026. máj. 27.) (A szemelvény magas felbontásban megtekinthető a nagymágocsi könyvtárban.)

3. kép: Filagória. Forrás: Takács Henrietta (2026).

között szerepelt cselédlak is, hiszen a kastélyban életvitelszerűen csak a grófi család és egy pár fős személyzet lakott). Ma is áll néhány közülük, ilyen például a korábbi istálló, és a helyiek által kiskastélynak nevezett gazdasági egység, ezek ma már más funkciót töltenek be. A kastélyparkban állt korábban a plébánia épülete is, amelyet elbontottak[4], helyére teniszpálya épült.

A parkot megannyi szobor díszíti. Ha elsétálunk a rezidencia hátsó udvarába, ahová a kocsikat hordták, nem kerüli el a figyelmünket a Kisfiú hallal szökőkút, amelyet a helyiek feltételezései szerint az ifjú Tibor elvesztése végett építettek. Tibor diftériában (torokgyíkban) szenvedett, a Károlyiak Bécsből hívattak orvost, de nem tudták megmenteni, fiatalon, alig nyolcévesen hunyt el. Az ő emlékét őrzi az emeleten található kápolna.

Ha átsétálunk a túloldalra, akkor egyből szembeötlik a Szabin nők elrablása szoborcsoport, melynek eredetije Firenzében található (a Loggia dei Lanzi nevű szabadtéri szoborgalériában). Alkotója Giovanni da Bologna, művésznevén Giambologna, aki manierista szobrász volt. A manierizmus a reneszánsz és a barokk közötti átmeneti művészettörténeti korszak. Az együttesen felfedezhetőek a késői reneszánsz hajlásai és a korai barokk kompozíciói egyaránt. Az erről a történetről szóló festmény eredetije Párizsban, a Louvre-ban megtekinthető.

A 41 hektáros parkban található egy körülbelül 10 hektáros kastélytó is, amelyet a Mágocs-ér szabályozásával tudtak kialakítani. Az eret körülvezették a mostani

4 *Blaskó Jánosné (szerk.)*: Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 2. Tanulmányok, interjúk, Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 1990. 13. (Verrasztó Gábor: Adatok a volt Károlyi-uradalom nagymágocsi magtárának, templomának és kastélyának történetéhez)

4. kép: A kastély bejárata, amely Kéktúra pecsételőhely is egyben. Forrás: Koszti Gábor Máté (2026)

tó körül, így alakították ki a medret. A korabeli térképek szerint négy híd kötötte össze a rezidenciát a túloldallal: kettő a tóparti pihenőt jobb és bal oldalról közelítette meg, kettő pedig a tó határainál volt megtalálható. Ezek a hidak még a Mágocs-érre épültek, idővel több híd elbontásra került, egy átjárót létesítettek, ami közvetlenül a filagóriához vezetett. A pihenő előtt állt egy szobor, amely a második világháború során széttört. A fejtöredék fennmaradt, a Helytörténeti Gyűjteményben megtekinthető. A Gyűjtemény leltára szerint Carlo Pancetta alkotása, 1875-ös datálással.

Ciszternák több helyen is vannak a kastélypark alatt, több, mint tíz kisebb-nagyobb vízgyűjtő vájatot létesített a grófi család. Ezekkel kapcsolatban megannyi monda, szóbeszéd született, hogy ezek különböző alagutak, amelyek kivezetnek a kastélyból. Egy ilyen alagútról tudunk mindösszesen, amely a templommal köthette össze a kastélyt. Ez beomlott, amelynek nyomai mind a mai napig láthatók. Felicián atya végzett kutatásokat a Lajosszállásra vezető alagút ügyében, egy üreg beomlott az ott történt építkezések során. A terület sokat változott, korábban XIV. Lajos (Napkirály) udvarára emlékeztető angolpark jellegű volt, manapság jobban hasonlatos egy arborétumra. Az épület belső megtekintése engedélyköteles, külső megtekintése nem,

5. kép: A Károlyiak kastélya Nagymágocson (1902).
Forrás: A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi nemzetség arckép-gyűjteménye: 1777-1924.

kiváló lehetőség piknikezésre és túrázásra. A Kéktúra résztvevői számára fontos helyszín, itt kapják meg a pecsétjüket.

A Károlyiak 1944-ig tartózkodtak a településen, Zsófia és Gyula 1942-ben, Imre 1943-ban hunyt el. Az utolsó nagymágocsi gróf Károlyi Viktor volt, Imre fia, aki a családjával együtt (a szovjetek elől menekülve) hátra hagyta az uradalmat. A sok nyelvet ismerő úri család először Svájcban lelt menedéket, majd útjuk Dél-Amerikába vezetett, Brazíliában telepedtek le. Viktor fia, gróf Károlyi Lajos így ír visszaemlékezéseiben: *„1944. október 11-e volt. Hajnali négykor aztán ismét riasztottak. Lovas futár hozta a hírt egy távolabb eső majorságunkból, hogy orosz páncélosok Szentesnél áttörték a német-magyar vonalat, és órákon belül elérhetik Mágocsot is. […] Atyám már régen, gondosan előkészített mindent, hiszen a háború végső kimenetelével kapcsolatosan nem táplálhattunk semmiféle reményt. A telivér ménest már hetekkel korábban elszállíttatta Nyugat-Magyarországra, két vagonnyi ezüstöt, értékes szőnyeget és festményt a Dunántúlon élő rokonainkhoz irányított, a családi iratokat és ékszereket a budapesti központi irodánkba küldette. Közeli és távolabbi rokonaink többsége is úgy határozott, hogy elhagyja otthonát, mivel az elkövetkezendő időkről senkinek sem voltak csalóka ábrándjai. Mindannyian nagyon jól tudták, mit jelent a szovjet bolsevizmus, hiszen az idősebbek emlékeztek még Kun Béla, Szamuely Tibor és társai véres diktatúrájára.”*[5]

A Károlyiak eltávozása után a lakosság széthordta az értékes festményeket, értéktárgyakat. Egyes kincseket sikerült megmenteni, ezek a fentieken kívül Szentesre (a Koszta József Múzeumba), Sárospatakra, Egerbe és Nagykárolyba kerültek. A kastély rövid ideig a Csepeli Vas- és Fémművek üdülőhelye, majd görög szabadságharcosok

5 *gróf Károlyi Lajos:* Élmények, visszapillantások. Székesfehérvár, a Fejér Megyei Levéltár és a szerző közös kiadása, 1998. Fejér Megyei Levéltár Közleményei 25. 60.

6. kép: Női akt. Nem az eredeti szoborkompozíció része.
1966 körül helyezték el. Sóváry János munkája. Forrás: Koszti Gábor Máté

szálláshelye volt. Ezután 1954-ben elkezdődött a szociális otthon kialakítása, amely funkciót hamarosan be is töltötte. Volt olyan helyiség, amit egybeépítettek, illetve a négy lépcsőházból a fa csigalépcsőt lebontották az 1970-es években. Jelenleg is így működik. Dilemma, hogy műemléki státusza miatt nem lehet módosításokat eszközölni, azonban akadálymentesíteni kellene ahhoz, hogy elláthassa ezen funkcióját. Elmondható, hogy jelenlegi helyzetében a kastély nem alkalmas arra, hogy szociális otthon legyen. Az épület állagát azonban csak az mentette meg, hogy használatban van, így nem lett az enyészeté. A Csongrád Megyei Közgyűlés 2000-ben teljes renoválást végzett, így régi pompájában tündököl az egykori grófi kastély. Néhány szobrot is renováltak ekkor. Ezen kívül lehet látni időszakos karbantartási, festési, állagmegóvási munkálatokat. Immáron több éve a Szabin nők elrablása felőli tér ad lehetőséget az Operettgálának, amely rendszerint augusztusban kerül megrendezésre. Ezen kívül horgászversenyeket, festőpikniket, családi napokat, szervezett tárlatvezetéseket rendeznek. Belső termeinek megtekintése engedélyköteles, amelyet az intézményvezetés tud adni.

Amikor belépünk, utunk egyből a galériás hallba vezet minket. Itt találkozhatunk vadász ereklyékkel. Innen sok használati tárgy elkerült. A hall címereinek és a könyvtár bútorzatának készítője Damjanovics László bútorasztalos[6]. A galériából átlépve egy díszteremben, ún. nagyszalonban találjuk magunkat. Itt a mennyezetet stukkódíszítéssel látták el. A kastély falikútjai, fürdőszobája Knuth Károlytól valók. A könyvtárban található szobrocskák egy-egy foglalkozást ábrázolnak. A télikertben megtekinthető a hallal játszó gyermek Tritón szoborkompozíció, amely a négy évszak szoborcsoport része volt. A nagyobb termeket padlófűtéssel, a kisebbeket kandallóval melegítették fel. A külső fejlesztésekkel párhuzamosan folytak a belső fejlesztések. A világítás mellett a gőzgépes áramfejlesztővel 110 V-os áramot üzemeltettek a kastélyban. A mennyezeteken láthatunk stukkódíszítéseket, egyes helyiségekben kazettákat is.

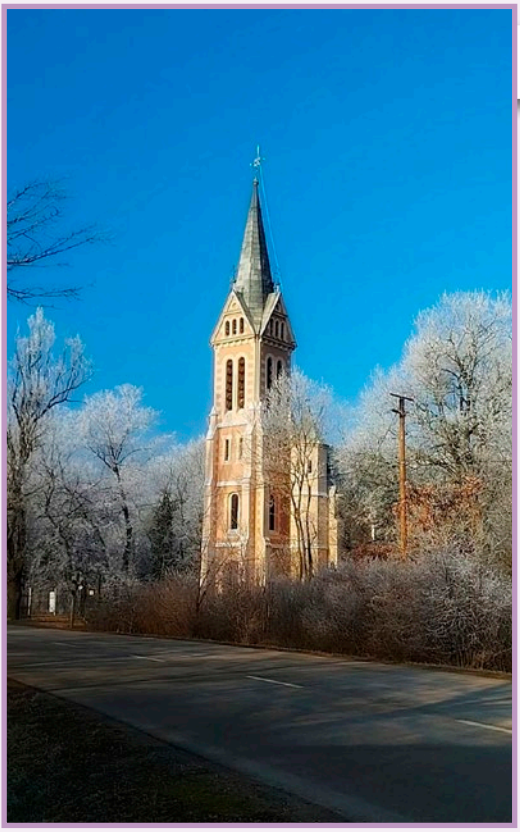
Az első emeleten rendhagyó módon kápolnát létesítettek a fiatalon elhunyt gróf Károlyi Tibor emlékének, amelyhez Carrara (Olaszország) városából hoztak márványt. A teremben gróf Károlyi Imréné (Zsófia) és Tibor szobrai láthatóak. Az oltárt X. Pius pápa szenteltette fel 1910-ben. Mögötte találkozunk egy égetett kompozícióval, mely egyes feltevések szerint szándékos, és az ördögöt ábrázolja, aki a szóbeszéd alapján elragadta Tibort. A hivatalos álláspont szerint az égetett márványlapok között - amivel berendezték a helyiséget –, akadtak hibás darabok, amiket a terem ezen részébe helyezve tudtak elrejteni. Másik szóbeszéd, hogy az épületnek 99 helyisége volt, viszont a Károlyiak elrejtettek egy titkos szobát. Erre azért volt szükség, mert 100 elkülöníthető egységtől már palotának minősült volna, ami plusz adózási terheket vont maga után. Ez természetesen nem igaz, akkoriban ilyen törvény nem volt, a kastélynak 77 terme volt, ami az átalakítások során 76-ra zsugorodott. Jelenleg 72 elkülöníthető egységből áll.

A nagymágocsi katolikus templom

„A templomok és a katedrálisok a szent enklávék végső szimbólumai, Isten tartományai a földön, az ember mikrokozmoszai egy idegen világban."

Hankiss Elemér sorait idézve tekintek vissza a katolikus templomunk történetére. Gróf Károlyi Alajos, a diplomata (ahogy sokan ismerik) építtette mintegy százezer aranykoronából a képen látható épületet, 1883-ban. Alajos három országban volt nagykövet: először koppenhágai, majd berlini és később londoni vezető diplomataként szolgált, mindenhol elismerték a munkásságát. Ezeken kívül attasé volt Rómában, Szentpéterváron és Hannoverben. Londoni nagykövetsége idején

6 *Blaskó Jánosné (szerk.):* Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 2. Tanulmányok, interjúk, Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 1990. 33. (Verrasztó Gábor: Adatok a volt Károlyi-uradalom nagymágocsi magtárának, templomának és kastélyának történetéhez)

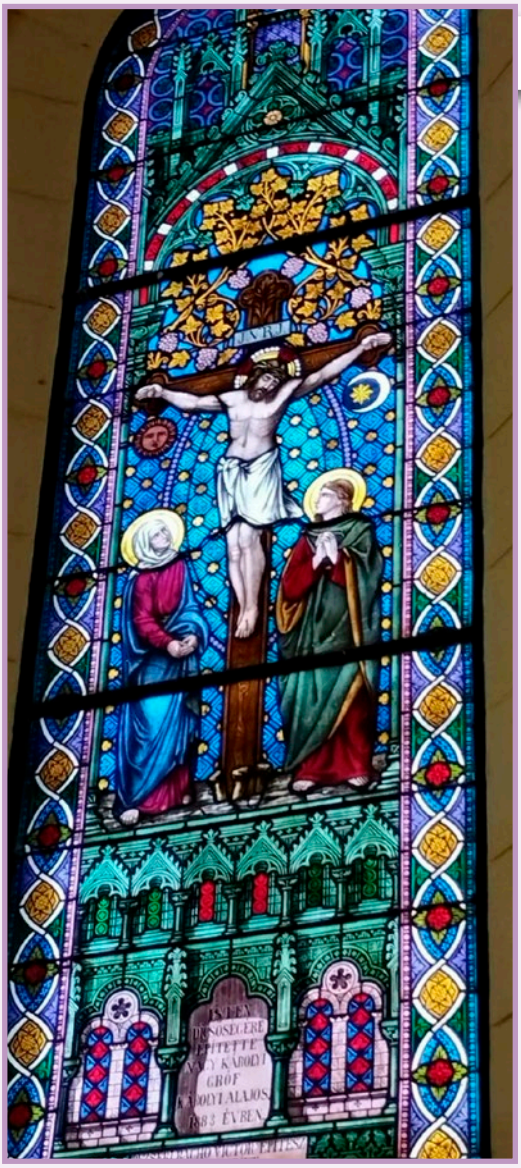

7. kép: A Szent Alajos római katolikus templom.
Forrás: Takács Henrietta (2026).

a Crystal Palace (Kristálypalota) magazin elismerően számolt be a nagymágocsi mintagazdaságról, az itt épült uradalomról. A gróf iskolákat építtetett, a beszámolók szerint megbecsülte a tanítókat. A templom építésekor a korábbi középkori (Szente-Magoch nemzetségbeli) Mágochy-család által épített létesítmény (egyes források szerint templom, más források szerint kolostor) maradványait elbontották. Az új épület javarészt neoromán stíluselemeket tükröz, ugyanakkor fellelhetőek benne a neogótika elemei is. A hazai neoromanika (román stílus felidézése) egyébként jellemzően magában foglalt egy kis neogótikát is, elég csak a szegedi dómra gondolni. Tervezője Bachó Viktor[7], aki a korábbi szegedi piarista gimnázium építészeként ismert. A megvalósítást Rózsa Ferenc uradalmi építőmester vezette. Az épület egyhajós, hosszházas, a kastélypark mellett található. A bejárat fölött található a karzat, amely négy harangnak ad helyet. Felszentelése 1883. november 4-én történt, Gonzága Szent Alajos tiszteletére Szent Alajos-templomként. Gonzága Szent Alajos (Castiglione delle Stiviere, 1568. március 9. – Róma, 1591. június 21.) olasz arisztokrata, lombardiai őrgrófi család sarja, aki a világi hatalomról lemondva jezsuita szerzetesnek állt; korai halála után kevesebb mint másfél évtizeddel boldoggá, majd később szentté avatták. A római pestisjárvány idején önfeláldozóan ápolta a betegeket.

A templom alapító okiratában ez áll: „*Dicsértessék a Jézus Krisztus! Ezen romai katolikus keresztény egyház épült nagyméltóságú nagykárolyi gróf Károlyi Alajos ő Excellentiájának, monarchiánk londoni nagykövetének, az aranygyapjas rend vitézének, ő császári és királyi, apostoli királyi Felsége valóságos belső titkos tanácsosa és kamarásának stb. stb. rendeletéből és költségén, Urunk a Megváltó Jézus Krisztus születése után 1883 ik esztendőben ő Felsége I. Ferenc József apostoli királyunk uralkodásának*

7 *Blaskó Jánosné (szerk.):* Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 2. Tanulmányok, interjúk, Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 1990. 13. (Verrasztó Gábor: Adatok a volt Károlyi-uradalom nagymágocsi magtárának, templomának és kastélyának történetéhez) 20-21.

8. kép: A templom üvegablaka.
Forrás: Takács Henrietta (2026).

53 ik évében, a fentnevezett gróf uradalmában, Csongrádmegye Mágocs községében. A nagyméltóságu gróf úr neje motyokeréki gróf Erdődy Franciska úrnő, élő gyermekei Ferdinanda, Lajos és Zsófia. Ő Excellentiájának ez idő szerint jószág-jogügyi igazgatója aggteleki Bujanovich Sándor, titkára pedig Perlaky Elek. A nagymágocsi uradalom részei: a mágocsi, Lászlótelki, Lajosszállási, Lajostanyai, Zoltántéri, Szendrey, árpádhalmi majorok, a tompaháti Lászlótelki, csucshalmi és hét halmi munkás telepek, a Lajos-királysági, és cserebökényi puszták, továbbá a Szegvár határában fekvő tételháti rét és a Békésmegyében levő szénási birtok." Az iratból kiolvashatjuk, hogy a több mint 2000 katolikus hívet számontartó község a váci egyházmegyéhez tartozott, amelynek főpásztora Peitler József Antal volt, a község lelkésze pedig dr. Ében Mihály. Az épületet a telekkel, a berendezéssel együtt Károlyi Imre 1932-ben az egyháznak adta, de a karbantartásához és a plébános fenntartásához továbbra is hozzájárult.

Amikor belépünk, szemben találjuk az oltárt, amely világos, tömör márványból készült Oravicán. Az ólomüvegek Kratzmann Ede műhelyében készültek, aki – többek között - az alábbi létesítményekhez készített kompozíciókat: bécsi fogadalmi templom, Mátyás-templom, pécsi, lőcsei, kolozsvári dóm.[8] Az oltár felett középen Krisztust láthatjuk a kereszten, egyik oldalán anyja, Mária, másik oldalán Mária Magdolna áll. Alul az építtető és a tervező neve, és az évszám olvasható. Az oltár felett jobb oldalon Szent Alajos áll fehér miseruhában, alatta fekete reverenda, jobb kezében liliomot, baljában bibliát

8 Pallas Nagy Lexikona, lásd https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/k-E039/kratzmann-FC58/ (letöltés: 2026. máj. 27.)

tart. Lábai alatt a Károlyiak nagy címere látható. Az oltár felett bal oldalon Szent Franciska, a háziasszonyok védőszentje látható. Arany és fekete liliomokkal díszített háttérben keresztbe rakott kezekkel felfelé néz, feje felett glória található. Alatta a Károlyiak kis címere szerepel. Ha felnézünk, a kazettás mennyezetekre emlékeztető ívelt deszkaborítású födémmel találkozunk. A grófok nem ültek le a padokra, hanem oldalról, a szószék melletti (bal oldali) helyiségből tekintették meg a szertartásokat. Az oltár feletti (neoromán stílusjegyben épült) keresztboltozat apszisban végződik. A toronyba csigalépcső vezet, út közben - az emelvényen - az orgonában gyönyörködhetünk. A hangszer több felújításon esett át, jelenleg is kiemelt cél a teljes renoválás. A legfelső helyiségben (ahol a harang található) korábban egyszerre egy ember fért el, azonban - a renoválás után - mostanra akár 3-4 fő is felmászhat a magasba. Az épületet palatető fedi. A létesítményt többször renoválták, jelenleg a szegvári egyházközséghez tartozik. Megtekintése ingyenes, de időpont egyeztetés szükséges.

Az alapzatot a Károlyiak 1910-ben (Tibor halála után) megnyitották, hogy ott családi kriptát hozzanak létre. Erre azért volt szükség, mivel a püspökség nem járult hozzá az oldalsó helyiség nyughellyé alakításához. Itt helyezték el gróf Károlyi Zsófiát és ifj. Károlyi Gyulát (Imre fiát) 1942-ben. Ezeket a sírokat később Kaplonyba szállították, az Ybl Miklós által tervezett (Szent Antal templom alatti) Károlyi-sírbolt őrzi emléküket.

Korábban már említettem, hogy plébánia is épült a kastélypark gesztenyesor felöli részénél. Erről dr. Ében Mihály, a nagymágocsi plébánia megszervezője írt, aki 1884-1894 között szolgált plébánosként a nagymágocsi uradalomban: *„A mágocsi lelkészlak Bujanovich Sándor jószágkormányzó szívességéből saját tervem szerint épült 1885. febr.-aug."*[9] Amikor ezt elbontották, a plébániát áthelyezték a korábbi tisztartói házba. Halmay József, aki 1894-1901 között töltötte be a tisztséget, az alábbi panaszos levelet írta: „*1896-ban Karácsony és új év között hurczolkodtam át feneketlen sár és folyton tartó esőben parancsra a lovász mesteri, azelőtt állatorvosi házba, mivel az angol kertben a lakásom 1897-ben kora tavasszal le lett bontva. Jelenleg az úgynevezett tenispálya van a ház helyén. Igéretet nyertem Ő méltósága gróf Károlyi Imre úrtól, hogy ha az új kastély felépül a volt község házát a magtár mellett nyerem lakásul circa egy év múlva.*"[8] Végül a plébániát az uradalmi iroda épületével szemben található számtartói lakban rendezték be. A településen 1939 januárban alakult katolikus leányegylet a könyvtárban fellelhető jegyzőkönyv alapján. A Károlyiak kiemelt gondot fordítottak arra, hogy az egyházi ünnepek annak magasztos szellemében töltessenek el, ezen ceremóniáknak gyakori helyszíne volt a Szent Alajos-templom.

A grófok idején és azóta is a gyerekek, fiatalok rendszeresen gazdagították, gazdagítják egyházi ünnepeinket pásztorjátékkal, húsvéti, pünkösdi előadásokkal. A Károlyi család jótékonysági akciói is nevezetesek voltak; nagyon szép karácsonyokat varázsoltak az uradalomban dolgozók és családtagjaik számára. Egy nevezetes

9 Nagymágocsi római katolikus plébániai feljegyzések: „Leírás"

szentestéről számolt be Ispánky Sándorné, aki 1940 és 1943 között főkönyvelő volt az uradalomban: *„Egy fél évszázad telt el azóta, és feledésbe merül. Az idő elmúlt fölöttem, de ha körülnéz az uradalomba, talán talál egy-két embert, aki még emlékszik erre a kiváltságos szép karácsonyra, amikor Károlyi grófnő (Károlyi Consuelo) [...] egy vagon árut küldött le Pestről. Ruhaneműt és lábbelit, és minden mást, ami karácsonyt varázsol gyerekeknek, felnőtteknek, az uradalom munkásainak. Akkor, mikor egy cipőfűzőt nem lehetett kapni. Égig érő fenyőfát küldött be az erdőből a főerdész, és az uradalom iskolájában volt az ünnepség megtartva. Egy hegyet alkotott a sok csomag. Hófehér karácsony volt."*[10] Érdekesség, hogy gróf Károlyi Alajos diplomáciai útjai során találkozott a Szuezi-csatorna megálmodójával. Ferdinand de Lesseps francia vikomt és Francois Coppée francia költő 1885-ben jártak Nagymágocson. Ekkor már állt a Szent Alajos-templom, az uradalmi épületek (uradalmi iroda, számtartói lak és a magtár), illetve egy kis Károlyi-kúria (az angolpark területén). A nagykárolyi gróf Károlyi család mély katolikus gyökerekkel rendelkezik napjainkig. Ennek egyik névjegye az általuk gyakran alkalmazott (neo)barokk építészet, ami az ellenreformáció jegyében született.

Emlékművek Nagymágocson

„A múlt emlék, a jövő titok, a jelen ajándék." Nagymágocson több alkotás is emléket ad hőseinknek, akik különböző korokban a településért tettek szolgálatatot.

Az első világégés hőseit felidéző emlékhely a templom előtt található, 1924-es építésű, eredeti tervezője – eddig – ismeretlen. Nagymágocs több, mint száz lakost vesztett el a Nagy Háborúban. Az első világháború századik évfordulóján, 2014-ben újították fel.

9. kép: Első világháborús emlékmű (1924).
Forrás: Koszti Gábor Máté (2026).

10 *Blaskó Jánosné (szerk.):* Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 2. Tanulmányok, interjúk, Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 1990. 13. (Verrasztó Gábor: Adatok a volt Károlyi-uradalom nagymágocsi magtárának, templomának és kastélyának történetéhez) 49.

10. kép: A második világháborús emlékmű (1991). Forrás: Tóth István (2016)

A második világháborús emlékmű (amely a községi temetőben található) 1991-ben készült, tervezője a Magyar Arany Érdemkereszttel kitüntetett Návay Sándor szobrász[11]. Felújítása 2023-ban történt, Oláh Attila helyi kőfaragó mester közreműködésével.[12]

A nagymágocsi tanács 1987-ben egy felszabadulási emlékművet építtetett, melynek keretét Borvendég Béla Ybl-, és Kossuth-díjas építészmérnök tervezte, akkori bronz szobrát Szathmáry Gyöngyi[13] adta. 2006 óta a hely az „1956-os forradalom és szabadságharc emlékműve" nevet viseli. A szobor, amely 2006-ban került ide, szintén Szathmáry Gyöngyi munkája[14], egy kecses alak, amely Nagymágocs címerét tartja kezében.

11. kép: Az 1956-os emlékmű (1987, 2006). Forrás: Koszti Gábor Máté (2026).

11 https://szoboszlaigaleria.hu/Muveszek

12 Forrás: https://cs3.hu/2021/03/18/felujitasra-kerult-a-masodik-vilaghaborus-emlekmu-nagymagocson/

13 Emlékművet avattak Nagymágocson. Csongrád Megyei Hírlap 44. évf. 103. sz., 3. p. 1987. május 4.

14 Nagymágocsi Hírmondó XVIII. évf. 5. sz., 8. p.

Az uradalmi magtár és a környező gazdasági épületek

„Kenyér vagyok, mindennapi kenyér…" Reményik Sándor gondolataival invitálom az Olvasót egy képzeletbeli utazásra. Célunk most a nagymágocsi zabsilós magtár, amelyet Ybl Miklós tervezett.[15] Több forrás is megerősíti, hogy Ybl az építés kezdetekor járt a településen. Ha megnézzük mindkét oldalát, láthatjuk, hogy az elő-, és hátoldalán is középrizalittal (kiemelkedéssel) rendelkezik. Ez teljesen rendhagyó, nemigen találunk hazánkban még egy ilyen magtárat. Emellett külön érdekesség, hogy a szerkezete kizárólag fából van, és tetőterével, alagsorával együtt ötszintes. Az Ybl stílusjegyéhez illeszkedő fogrovatos díszítés, és a silótornyok sűrűbb vertikális osztása talán az, ami megfogja az embert ebben a gazdasági létesítményben. Nagymágocson ez az egyetlen, az Ybl-társaság által is elismert, Ybl Miklós által tervezett épület. Jelenleg műemléki védelem alatt áll.

Gróf Károlyi Lajos a nagymágocsi uradalom birtokosaként kiépített egy országos hírű mintagazdaságot, amelynek vezetéséhez több, földműveléshez kapcsolódó intézményre is szüksége volt. A magtár 1856-ban épült, Móricz Zsigmond levelezéséből kiderül, hogy 40000 mázsa búza befogadására, tárolására alkalmas.[16] Erre azért is volt szükség, mivel a birtok több, mint 15000 hold földterülettel bírt az építés idejében.

Az épület korábban a Csongrád Megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat szentesi raktára, illetve takarmányboltja volt. A magtár igen rossz állapota miatt, felújítására, más célú hasznosítására több ízben is történt felmérés. 1985-ben Ladányi Imre építészmérnök részvételével, és 1989-ben, amikor dortmundi egyetemisták diplomamunkájuk részeként szinte újratervezték az akkor 134 éves épületet. 2014-ben a FUGA Budapesti Építészeti Központ egy 3D-s rövid animációval reprezentálta, hogyan nézne ki, működne a magtár felújított formában.[17]

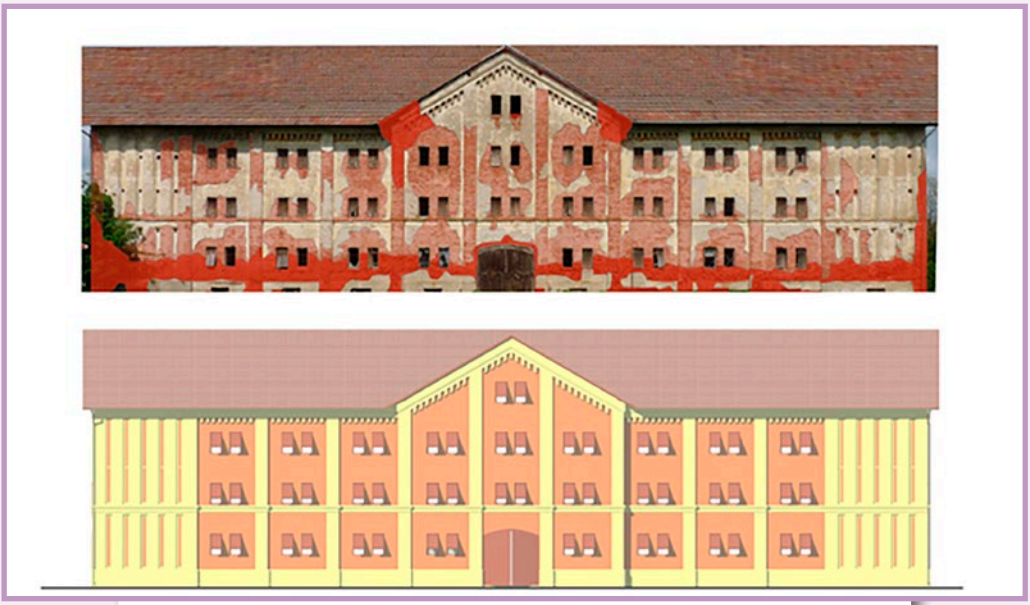
Dr. Simonfay Géza budapesti ügyvéd 2002-ben vette meg az épületet. Elmondása szerint a kerékpárturizmus fellendítését tűzte ki célul, aminek a magtár fontos szereplője lett volna. Az erről szóló szerződést a nagymágocsi önkormányzat 2002. november 21-i ülésén hagyta jóvá. Azóta az épületen sajnos nem végeztek komolyabb állagmegóvást. Több próbálkozás volt a magtár felújítására, ezek eddig nem jártak sikerrel. Korábban a szomszédos ház felől megtekinthető volt az épület, ma már erre nincs lehetőség.

---

15 Ybl összes (52 település, 113 épület) 2015., szerk. Halász Csilla, 190. oldal.

16 Szeremlei Társaság Évkönyve 2014, 129. oldal. Rosztóczy Ernőné: Móricz Zsigmond látogatása a nagymágocsi Károlyi-kastélyban 1936-ban.

17 FUGA Budapesti Építészeti Központ, 2014. december 6. A két részből álló videósorozat megtekinthető az alábbi linkeken: https://www.youtube.com/watch?v=t4A8f2JKH5Q, https://www.youtube.com/watch?-v=zTei75lgl5E

12. kép: Rekonstrukció az Ybl-magtárról. Forrás: BÉ-TERV Építésziroda, 2010.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékművével szemben egy kertes, sárga-zöld színben tetsző épületet vehetünk szemügyre. Ez az uradalmi iroda (más nevén Tiszttartói Új Lak), amit Ybl-mintára a romantika építészete jegyében terveztek. Máig vitatott, hogy a Károlyi-családdal jó kapcsolatot ápoló Ybl Miklós tervezte-e az uradalmi épületeket, a társaság eddig mindössze a magtár tervezését konfirmálta. Amit tudunk, hogy gróf Károlyi Lajos 1848-1849 között építtette, s innen irányították a mezőgazdasági munkákat, aratást, vetést, betakarítást. Két neves jószágkormányzója volt a településnek: először Klauzál Imre (Klauzál Gábor testvére), majd Szendrey Ignác (Szendrey Júlia édesapja). A Károlyiak elvonulása után tanácsházaként funkcionált az épület, majd (2002-2003 között) átalakították. A temető felőli szárnyában turistaszállót létesítettek három szobával, fürdőkkel, közös étkezővel (a helyiségek később kaptak egy historizáló stílusú berendezést). Középső részén házasságkötő terem és a Felicián Atya Helytörténeti Gyűjtemény található. A tárlatot (és a szállót) 2003. június 22-án nyitották meg18 a nagyközönség számára. A múzeum egy folyosói kiállítással és két kiállítóteremmel rendelkezik. Állománya több kiegészítést is kapott, legutóbbi nagyobb összeállítás az Iparosok Udvara volt, amelyet a 2017-es falunapon, június 24-én adtak át. A templom felé néző szárnyban rendezvénytermet alakítottak ki, amely lakodalmak, családi események megszervezésére ad lehetőséget, kulturált környezetben.

18 Nagymágocsi Hírmondó XV. évf. 3-4. szám, 1. oldal

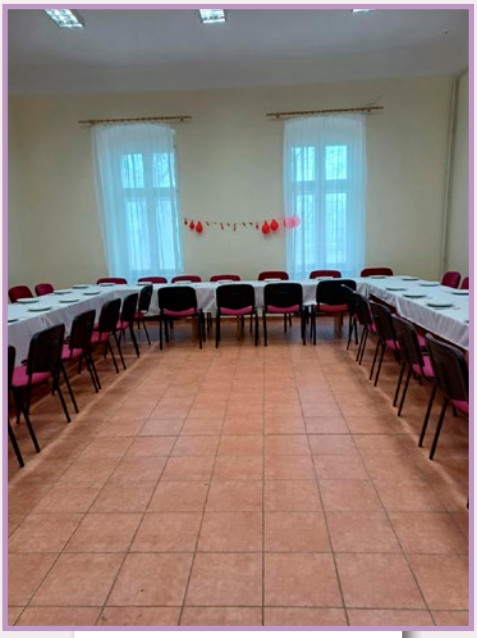
Az 1956-os emlékmű mellett, a tiszttartói lakkal (másik nevén uradalmi irodával) szemben található az 1853-ban épült Számtartói Új Lak, amely a jószágkormányzás átalakítása után (az 1890-es évek végén) plébánia funkciót látott el. Legutolsó helyi plébánosunk – eddig – Felicián atya, (más nevén Neubauer József) O. F. M. Cap. kapucinus kódisbarát, aki 1998-ban bekövetkezett haláláig kutatta a településünk múltját. Több amatőr ásatást is végzett, a szentesi Koszta József Múzeum számára is adott iránymutatást. Helytörténeti Gyűjteményünk az ő nevét viseli, hiszen a tárlat egy jókora része az atya által összegyűjtött települési értékből áll. Volt egy olyan elképzelés, hogy a korábbi plébánia helyére ennek okán egy Felicián atya-emlékházat hozzanak létre, erre egyelőre nem került sor. Maga az épület több rongálást is elszenvedett, sajnos nem áll műemléki védelem alatt

Nagymágocs épített öröksége páratlan, több korszak és több alkotó szellemisége is áthatja. Ezek egy sajátos elegyet képeznek, amely az idő múlása alatt a nagymágocsi néplélekkel is összeforrt. A Károlyi-család minden tagja igyekezett a korhoz képest a legjobb infrastruktúrát biztosítani, legyen ez templom, kastély, magtár, vagy bármilyen fontos intézmény, létesítmény. Az, hogy ezek így fennmaradtak, a nagymágocsi emberek akarásának, kitartásának bizonyítékai. Zárszóként kívánom, hogy az építészeti emlékeinkben kár ne essen, és maradjanak meg a jövő nemzedékek számára.

Képek az uradalmi épületekről:

14. sz. kép: Felicián atya emléktábla a Helytörténeti Gyűjtemény bejáratánál (2005).
Forrás: Koszti Gábor Máté

15. kép: A rendezvényterem.
Forrás: Koszti Gábor Máté

16. kép: Az uradalmi iroda tornáca.
Forrás: Koszti Gábor Máté

17. kép: Turistaszálló, szobarészlet.
Forrás: Koszti Gábor Máté

fotó: Tóth István – Felhők – Nagymágocs, 2016.

Szűcs Anett[1]

Klösz György fotói a nagymágocsi Károlyi-kastélyról[2]

Klösz György (született Johann Justus Georg Kloess, Hessen - a mai Németország -, 1844. november 15.) a magyar fotótörténet egyik legmeghatározóbb alakja, aki Darmstadtból származott, de szívében magyarrá vált. Pályafutása során nem csupán fényképész, hanem sikeres üzletember és képkiadó is volt.

Klösz eredetileg gyógyszerésznek tanult, de hamar a fényképezés felé fordult. A gyógyszerészet kulcsfontosságú előképzettséget jelentett a fotográfiához. Abban az időben a fényképészeknek maguknak kellett összeállítaniuk a fényérzékeny oldatokat (ezüst-nitrátot, kollódiumot), így a kémiai ismeretek, és a laboratóriumi precizitás elengedhetetlen volt. A kollódiumos eljárás az a kémiai folyamat, amellyel Klösz a pályája elején dolgozott. Lényege, hogy a fényérzékeny anyagot egy ragacsos oldatban vitték fel az üveglapra. Mivel ez gyors száradást és precizitást igényelt, Klösz gyógyszerészi pontossága itt vált valódi piaci előnnyé. A fotózással valószínűleg egyetemi évei alatt, vagy közvetlenül utána ismerkedett meg, mivel a kémia és az optika iránti érdeklődése természetes módon vezette a korszak legmodernebb technikai vívmánya felé. Magyarországra egy baráti és szakmai közösség részeként érkezett 1866-ban. Ezt megelőzően Bécsben dolgozott és tanult, ahol a kor neves fotográfusai mellett sajátította el a szakma legújabb fogásait. A bécsi kitérőt követően két barátjával, Canzi Ágosttal és Schöfft József Károllyal közösen nyitottak műtermet a mai Petőfi Sándor (akkor Koronaherceg) utcában. Érkezése pont a kiegyezés előtti évre esett. Felismerte, hogy az épülő, modernizálódó Budapest hatalmas üzleti lehetőségeket rejt egy olyan szakember számára, aki képes dokumentálni a város és a vidéki birtokok fejlődését.

1 Szűcs Anett közgazdász, fotográfus (Nagymágocs), e-mail: szucs.anette@gmail.com

2 A szöveg elkészítése során a szerző az írás végén felsorolt szakirodalmakra támaszkodott.

Bár német anyanyelvű volt, Klösz György rendkívül gyorsan azonosult a magyar törekvésekkel. A nevét Georg Kloessről Klösz Györgyre magyarosította. Belépett a helyi szakmai egyletekbe, és hamarosan a magyar arisztokrácia, mint például a Károlyiak, kedvenc fotográfusává vált, mivel nem csak képeket készített, hanem történelmi dokumentumokat alkotott. Tehát a szakmai váltás oka nem kényszer volt, hanem rájött, hogy a fotográfia a korszak ,,high-tech" iparága, ahol a vegytani tudását sokkal jövedelmezőbb és látványosabb módon tudja kamatoztatni.

Fotográfiai karrierje több jelentős korszakra osztható. 1867-ben nyitotta meg első pesti műtermét, ahol kezdetben neves államférfiakat és művészeket fényképezett. Ez a portréfotózásra épülő profil azonban fia, Pál belépésével fokozatosan háttérbe szorult, majd teljesen megszűnt. Később a város- és tájképfotózás felé fordult, és elsőként gondolkodott sorozatokban: dokumentálta Budapest fejlődését, az árvizeket, valamint a vidéki kastélyokat is. Pályafutásának későbbi szakaszában a cég profilja egyre inkább a műszaki felvételek, a litográfia és a térképészet irányába tolódott el, létrehozva az ország egyik legkiválóbb műintézetét a Vilma királyné úton.

Mint említettem, Klösz György a pályafutását nedves-kollódiumos eljárással kezdte, ami egy rendkívül nehéz folyamat volt. A lemezt közvetlenül a felvétel előtt kellett érzékenyíteni, és nedves állapotban exponálni, majd előhívni. Klösz egy szekérbe rendezett be mozgó sötétkamrát, hogy külső helyszíneken is dolgozhasson. Gyakran a kocsi tetejéről fotózott, ami akkoriban komoly fizikai teljesítmény volt. Később ő hozta forgalomba az első szárazlemezeket Budapesten, ami forradalmasította a munkát.

A kor többi fényképészével ellentétben Klösz nem csak művészként, hanem kiadóként is tekintett a fotóra. Képeit kartonra kasírozva, sorozatokban árusította, így munkái egyszerre voltak dokumentumok és kereskedelmi árucikkek. Kapcsolatban állt a kor nagyvállalataival (pl. Siemens, Ganz, M. Kir. Posta), és szinte minden jelentős világkiállításon díjakat nyert (Bécs, Párizs, Budapest). Bár portréműterme évtizedekig működött, és több tízezer felvétel készülhetett ott, mára ezekből alig néhány százat ismerünk közgyűjteményekben. Legtöbb fennmaradt munkája Budapest városképét őrzi. Munkássága azért pótolhatatlan, mert professzionális szinten dokumentálta a korszakot, ő volt az, aki ,,tálcán kapta" a feladatot, hogy megörökítse az épülő fővárost és vidéket. Karrierjének nemzetközi, és így hazai elismeréséhez a bécsi és a budapesti világkiállítások voltak azok a mérföldkövek, ahol megalapozta a hírnevét, és tökéletesítette azt a monumentális stílust, amit később a nagymágocsi fotóin is láthatunk. 1873-ban a bécsi világkiállításon mutatkozott be nemzetközi szinten. Ez volt az első alkalom, hogy Klösz a nagyvilág előtt is bizonyíthatta tudását. Ekkor még viszonylag pályakezdőnek számított, de technikai felkészültsége már itt is kiemelkedő volt. A panorámafotózás diadalának tekinthető, hogy Klösz a kiállításra hatalmas méretű panorámafelvételekkel készült Budapestről. Ezek a képek akkoriban technikai bravúrnak számítottak, hiszen több üveglemez

pontos összeillesztésével készültek. A zsűri nagyra értékelte a képek élességét, és a hatalmas méretek ellenére is megmaradó részletgazdagságot. Ez a siker hozta meg számára az első nemzetközi megrendeléseket és a szakmai tekintélyt az Osztrák-Magyar Monarchián belül.

Az 1885-ös Budapesti Országos Általános Kiállítás, bár nem világkiállítás volt a szó szoros értelmében, jelentőségében és méreteiben a magyar gazdaság és kultúra legnagyobb seregszemléjének számított a millennium előtt. Itt Klösz elnyerte a kiállítás hivatalos fotográfusa címet. Ez azt jelentette, hogy ő dokumentálta az összes pavilont, a kiállított tárgyakat és a látogató tömeget. Itt már használta a szárazlemezes eljárást, ami lehetővé tette, hogy a Városligetben sétáló embereket ne csak elmosódott foltként, hanem éles alakokként örökítse meg. A kiállításon készült képeiből albumokat állított össze, amelyeket a tehetős polgárság és az arisztokrácia, köztük a Károlyiak is, előszeretettel vásároltak. Ezzel Klösz György a korszak legkeresettebb dokumentumfotósává vált.

Az 1896-os millenniumi kiállítás volt Klösz György pályafutásának legnagyobb hazai diadala. A honfoglalás ezredik évfordulóján Magyarország a legfényesebb arcát akarta mutatni. Klösz nem csak a kiállítás épületeit fotózta le, hanem az egész országot bejárta, hogy rögzítse a legfontosabb műemlékeket, kastélyokat és ipari létesítményeket, ezzel a modern Magyarország krónikásává válva. Technikai fölényt jelentett, hogy ekkor már saját nyomdája volt, így fotóit nem csak papírképként, hanem kiváló minőségű sokszorosított fototípiaként is terjesztette. Ez a korszak alapozta meg azt a bizalmat, amiért később a Károlyi család őt kérte fel a kastély és az uradalom teljes körű dokumentálására, melyet az 1900-as párizsi bemutatóra is magával vitt.

Klösz nem csak a képek minőségével, hanem azok prezentálásával is hódított. A világkiállításokon díszes, aranyozott kötésű albumokban mutatta be munkáit, ami az uralkodók és a zsűri tetszését is elnyerte. Számos kiállítási érmet és kitüntetést kapott, többek között elnyerte az Udvari Fényképész címet is, ami a korszak legmagasabb szakmai rangja volt.

A nagymágocsi Károlyi-kastély Klösz György lencséjén keresztül

A nagymágocsi Károlyi-kastély fotózása szorosan kötődik Klösz György kastélysorozataihoz, amelyek a 19. század végén a magyar arisztokrácia reprezentációs igényeit szolgálták ki. Klösz 1900 körül járt Mágocson (1903-tól Nagymágocs), miután a kastély eklektikus-neobarokk stílusú építése befejeződött. A felvételek nem csak

művészeti értékkel bírnak, hanem pótolhatatlan történeti források is. Klösz képei örökítették meg a kastély eredeti berendezését, a hatalmas ebédlőt, a könyvtárat és a szalonokat. A fotósorozat részletesen bemutatja a kastélyparkot, a tavat és a korabeli kertművészeti megoldásokat, mielőtt azok az idővel jelentősen megváltoztak volna. Ezek a felvételek már nagyformátumú üveglemezekre készültek, ami lehetővé tette a rendkívüli részletgazdagságot, így a képeken még a falakon lógó festmények textúrája is kivehető. Klösz egyik üzleti vállalkozása volt, hogy Magyarország nevezetes kastélyait és azok parkjait sorozatokban örökítette meg, amelyeket aztán albumba rendezve, vagy egyedi lapokként is meg lehetett vásárolni.

A nagymágocsi felvételek ma leginkább közgyűjteményekben kutathatók. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzik a legtöbb eredeti Klösz-pozitívot, és több üveglemezt is a Károlyi-birtokról. A Fortepan oldalán több olyan digitalizált felvétel is elérhető, amely a Klösz-hagyatékból vagy korabeli képkiadóktól származik, és a kastély fénykorát mutatja be.

Sokan azt hiszik, hogy ezek a képek csak véletlenszerű pillanatképek. Valójában Klösz komoly megrendelésre, gondos világítással és akár órákig tartó beállítással dolgozott a belső terekben, hogy minden részlet tökéletesen látszódjon. Klösz felvételei a nagymágocsi kastélyról precíz, dokumentarista stílusban készültek.

A kastély külső nézetein megfigyelhető Klösz mesteri térkihasználása. Kompozíció szempontjából a kastélyt enyhén alulnézetből, szimmetrikusan ábrázolja, ami kiemeli az épület monumentális, neobarokk jellegét. A hatalmas előtér üressége feszültséget és méltóságot kölcsönöz a látványnak. Klösz kivárta a megfelelő napszakot, amikor a súrolófények kiemelik a homlokzat tagozódását, a stukkókat és az ablakkereteket. A park felőli nézetnél a fák árnyékai mélységet adnak a képnek, ellensúlyozva az épület világos tömbjét.

A belső felvételek a korszak legnehezebb technikai feladatai közé tartoztak. Klösz itt bizonyítja, miért ő volt a szakma csúcsa. Megmutatkozik a részletgazdagság, a szalon minden részlete - a sötét faburkolat (kazettás mennyezet és lambéria) ellenére - kivehető. Megfigyelhető a bőrfelületek textúrája, a falon lógó metszetek és a csillár finom kovácsoltvas díszítése. Ez a korabeli hosszú expozíciós idő, és a precíz vegyszerkezelés eredménye. A lépcsőház dinamikáját mutatja, hogy a kastély központi lépcsőházát két különböző szögből is megörökítette. Egyfelől a hatalmas faliszőnyeg és trófeák dominálnak, jelezve a család vadászati szenvedélyét, másfelől a felső emeletről nyíló perspektíva látható, ami bemutatja a tér vertikális kiterjedését és a reprezentatív funkciót. A hatalmas csillár szinte beúszik a képbe, keretet adva a kompozíciónak. Képein látható a térhűség, hiszen Klösz széles látószögű objektívet (vagy annak korabeli megfelelőjét) használt, de ügyelt arra, hogy a függőleges vonalak ne torzuljanak el, ami a kastélyfotózásnál elengedhetetlen volt a hitelességhez. Az élettelen, mégis élő terek bemutatják, hogy bár emberek nem szerepelnek a képeken, részben

a hosszú expozíció miatt, részben a dokumentarista célból, a tárgyak elhelyezése, mint például a nyitott könyv, elrendezett székek vagy szobanövények, azt sugallják, hogy a terek használatban vannak. A fotókon megfigyelhetőek a kontrasztok. A képek drámaiságát a sötét tónusú faburkolatok, és a hatalmas ablakokon beáradó, néhol beégő, de a teret megvilágító természetes fény játéka adja. Klösz olyan élességgel dolgozott, hogy a fotókon belül a képek is azonosíthatók, ami a művészettörténeti kutatásokhoz ma is felbecsülhetetlen segítség.

A Károlyi-család Magyarország egyik legősibb és legtekintélyesebb főnemesi családja, amely a 19. század végén nem csak politikai súlyával, hanem kulturális és gazdasági tevékenységével is a nemzet élvonalába tartozott. Mágocsi águk, különösen Károlyi Imre gróf, a modernizáció hívének számított. Számukra a kastély nem csupán egy lakóhely volt, hanem a család tekintélyének és a magyar föld szeretetének szimbóluma. Az, hogy Klösz Györgyöt bízták meg a birtok megörökítésével, bizonyítja kifinomult ízlésüket, és azt a vágyukat, hogy a magyar vidéki életet európai színvonalon mutassák be a világnak.

Klösz György a világ színpadán: Az 1900-as párizsi világkiállítás

Az 1900-as párizsi világkiállítás nem csupán egy nagyszabású rendezvény volt, hanem a modernitás és a technikai haladás ünnepe. Magyarország kiemelt figyelmet fordított a reprezentációra, és ebben a vizuális dokumentációnak, így Klösz Györgynek is központi szerep jutott. A világkiállításon Magyarország célja az volt, hogy bemutassa az ország gazdasági erejét és kulturális fejlettségét. A nagymágocsi kastélyról készült felvételek tökéletesen illeszkedtek ebbe a koncepcióba. A modern mezőgazdaság szimbólumaként a nagymágocsi uradalom a kor egyik legmodernebb és legjövedelmezőbb gazdasága volt. Klösz fotói nem csak az épület fényűzését, hanem a mintagazdaság szervezettségét is közvetítették a nemzetközi közönség felé.

Az európai színvonalú építészetet tökéletesen prezentálja, hogy a Károlyi Imre gróf által építtetett neobarokk kastély, és annak hatalmas parkja azt üzente Párizsnak, hogy a magyar arisztokrácia életmódja és ízlése vetekszik a nyugat-európai elitekével. Klösz György nem csak magánszemélyként, hanem a magyar kormány, és neves intézmények megbízottjaként állított ki. A párizsi zsűri előtt a nagymágocsi sorozat darabjai a következő szempontok miatt arattak sikert: kivételes méret és élesség, mivel Klösz a legnagyobb formátumú üveglemezeit használta a kastélyfotózáshoz, ami a kiállítási pavilonok falán is monumentális hatást keltett. A fény-árnyék kezelésénél a zsűri nagyra értékelte azt a technikai tudást, amellyel Klösz a kastély belső tereinek,

enteriőrjeinek sötét faburkolatait, és a park napsütötte távlati képeit egyaránt részletgazdagon tudta bemutatni.

Klösz György párizsi szereplése nem maradt visszhang nélkül. A források szerint a magyar fotográfia és nyomdászat kiválóságai között Klösz György is részesült elismerésben. Munkásságát, beleértve a kastélysorozatok és a térképészeti munkákat, a kiállítás zsűrije több ízben aranyéremmel vagy díszoklevéllel jutalmazta. Nemzetközi kapcsolatokra tett szert, hiszen a párizsi siker révén Klösz neve bekerült az európai fotográfiai elitbe, ami tovább erősítette cégének hazai tekintélyét is. A párizsi magyar pavilonban külön falat szenteltek a ,,Magyarország mezőgazdasági fejlődése" szekciónak. Itt a nagymágocsi kastélyt ábrázoló nagyítások mellett, a birtokhoz tartozó majorokat és istállókat bemutató Klösz-fotók is helyet kaptak, bizonyítva az uradalom komplexitását. A Károlyi család neve egyet jelentett a magyar minőséggel. Amikor a nagymágocsi fotók Párizsba kerültek, a nemzetközi közönség nem csak egy épületet látott, hanem a magyar arisztokrácia erejét és felelősségvállalását. A gróf és családja tudatosan vállalta a nemzet nagyköveteinek szerepét, bemutatva, hogy Magyarország képes a nyugati nagyhatalmakkal azonos színvonalú építészeti és gazdasági teljesítményre. A Károlyi család életmódja és beruházásai nem az öncélú pompát szolgálták, hanem a nemzeti reprezentációt és a helyi közösség felemelését.

Klösz György öröksége a 21. században

Klösz György munkássága a magyar vizuális emlékezet alapköve. Nem csupán egy technikailag felkészült fotográfus volt, hanem egy látnok üzletember is, aki felismerte, hogy a fényképezés a történelem dokumentálásának leghitelesebb eszköze.

Pályafutása, amely a darmstadti gyógyszerészmúlttól a budapesti világvárosi műintézetig vezetett, jól példázza a dualizmus kori Magyarország fejlődését. Kastély- és palotafotói, köztük a nagymágocsi Károlyi-kastélyról készült sorozata, ma már nem csak esztétikai élményt nyújtanak, hanem pótolhatatlan forrásként szolgálnak a művészettörténészek, építészek és kerttervezők számára. Klösz érdeme, hogy a fotográfiát kiemelte a műtermek zárt világából, és kivitte a terepre, az utcákra és a főúri birtokokra. Az 1900-as párizsi világkiállításon aratott sikerei pedig bebizonyították, hogy a magyarországi fotótechnika és dokumentarista szemlélet világszínvonalú volt. Klösz György munkássága nem csupán a múlt technikai rögzítése, hanem a magyar nemzeti önazonosság vizuális alapköve. Az általa készített felvételek túlmutatnak a puszta dokumentáción: azok a dualizmus kori Magyarország szellemi és építészeti aranykorának legtisztább tanúbizonyságai. A nagymágocsi kastélyt, vagy Budapest fejlődését ábrázoló képei olyan időtlen esztétikai minőséget képviselnek, amely a digitális korban is mércét állít a precizitás és a kompozíciós tudatosság elé. Klösz nem csak a fényt rögzítette az ezüstlemezeken, hanem egy ország felemelkedésébe vetett

hitét és polgári büszkeségét is. Öröksége archívumokban vagy múzeumok falain él tovább, emlékeztetve minket arra, hogy a történelem nem csupán évszámok halmaza, hanem hús-vér emberek által alkotott, tapintható valóság. Klösz György nélkül a 19. századi Magyarország arcátlan maradna, az ő fotóin keresztül kaptuk meg azt a tisztánlátást, amellyel ma is büszkén tekinthetünk vissza a kulturális gyökereinkre és épített örökségeinkre. Ma, amikor a Fortepan vagy a Nemzeti Múzeum archívumában böngésszük a képeit, valójában az ő szemével látjuk a 19. század végének eltűnt világát.

Felhasznált szakirodalom:

Lugosi Lugo László (szerk.): Klösz György (1844-1913) fényképei/Photogaphs. Budapest, Vince Kiadó, 2002.

Stemlerné Balog Ilona: Történelem és fotográfia. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2009.

Gellér Katalin: A magyar szecesszió. Budapest, Corvina Kiadó, 2004.

Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár: Klösz György hagyatéka, lásd https://mnm.hu/gyujtemenyek/torteneti-fenykeptar (letöltés: 2026. máj. 25.)

Fortepan digitális fotóarchívum: Klösz György fotói, lásd https://fortepan.hu/ (letöltés: 2026. máj. 27.)

Hungaricana Közgyűjteményi Portál: Budapesti Főváros Levéltára: Klösz György városfotói és térképei, lásd https://gallery.hungaricana.hu/hu/BFLPhoto/ (letöltés: 2026. máj. 27.)

A nagymágocsi Károlyi-kastély fotói

Klösz György (1900)

Letölthető: https://fortepan.hu/hu/photos/?q=nagym%C3%A1gocs
(letöltés: 2026. máj. 4.)

Szűcs Anett (2026)

1. kép: Forrás: Klösz György fényképe, Fortepan / Budapest Főváros Levéltára.
Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.161

3. kép: Forrás: Klösz György fényképe, Fortepan / Budapest Főváros Levéltára.
Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.162

2. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély. Forrás: Szűcs Anett (2026).

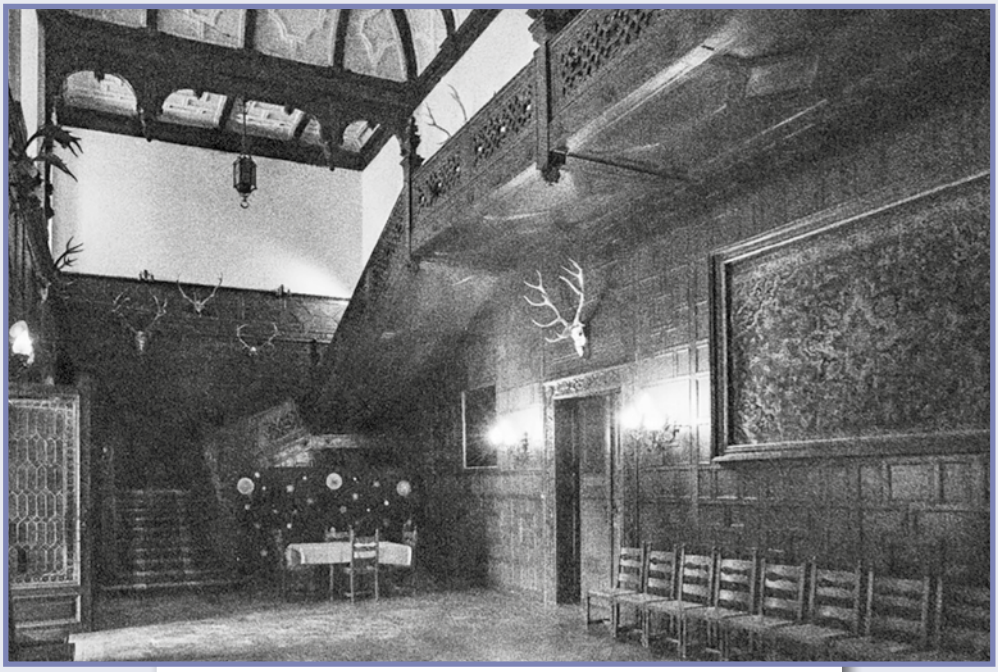
4. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély. Forrás: Szűcs Anett (2026).

5. kép: Forrás: Klösz György fényképe, Fortepan / Budapest Főváros Levéltára.
Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.163

7. kép: Forrás: Klösz György fényképe, Fortepan / Budapest Főváros Levéltára.
Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.166

6. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély. Forrás: Szűcs Anett (2026).

8. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély. Forrás: Szűcs Anett (2026).

5. kép: Forrás: Klösz György fényképe, Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.168

7. kép: Forrás: Klösz György fényképe, Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.11.170

6. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély. Forrás: Szűcs Anett (2026).

8. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély. Forrás: Szűcs Anett (2026).

fotó: Tóth István – Fenyőfák a kastélykertben – Nagymágocs, 2015

Nagyalásonyi Gyula[1]

Emlékeim nagyapámról, vitéz Foltényi (Falb) Lőrincről, gróf Károlyi Imre birtokainak jószágigazgatójáról

Az emlékek az idő múlásával megszépülnek és lassan a ködös homályba vesznek. Nagyapám Falb Lőrinc Zurányban (ma Zurndorf- Ausztria) született 1890-ben, középbirtokos családban. Másodszülött fiúként nem a családi gazdaságot, hanem a továbbtanulás lehetőségét örökölte. A Magyar-Óvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia sikeres elvégzéséről 1913. július 21-én kapott oklevél tanúskodik.

OKLEVÉL

A magyar-óvári m. kir. gazdasági akadémia igazgatója és tanártestülete

Falb Lőrinc urat,

ki Magyar – országban Zurányban Moson – vármegyében 1890 évben született s a ki a magyaróvári m. kir. gazdasági akadémián az előadásokon és az előírt gyakorlatokon az 1906. évi augusztus hó 17-én kelt legfelső elhatározással jóváhagyott szabályzat értelmében részt vett, vizsgáit és colloquiumait a m. kir. gazdasági akadémiák rendje szerint sikerrel letette, ezen az alapon a gazdasági elméleti tudományok minden ágában és azoknak a gyakorlatra való alkalmazásában képesítettnek

nyilvánítja.

Minek hiteléül ezen oklevelet kiadtuk és a magyar-óvári m. kir. gazdasági akadémia pecsétjével, valamint saját aláírásunkkal megerősítjük.

Magyar-Óvár, 1913 évi július hó 21 én.

1.kép: Falb Lőrinc akadémiai oklevele

1 Dr. vitéz Nagyalásonyi Gyula, agrármérnök, ny. minisztériumi vezető-főtanácsos, főállattenyésztő (Bugyi-Ürbőpuszta), e-mail: jelenikm@gmail.com

2. kép: Foltényi Lőrinc vitézi oklevele

Részt vett az I. világháborúban, mint tartalékos főhadnagy. Isonzónál könnyebben megsérült, bal nagyujját roncsolta egy golyó, amelyet szerencsére a derekán lévő lőszertartó megakadályozott, hogy a testébe behatoljon. Az ellenség előtt tanúsított magatartásáért a Vitézi Szék javaslatára, 1929. júniusában vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó vitézzé avatta. Ekkor magyarosította nevét Falbról Foltényira.

Szakmai munkáját Zalaszentgróton kezdte gróf Károlyi Imre mintegy 20.000 holdas birtokán, gazdatiszt-intéző megbízatással. Itt lehetősége volt folytatni az akadémián megkezdett gyümölcs és növénynemesítő munkáját (jelentősebb sikere az F-rozs).

Zalaszentgróton ismerkedett meg Lukács Teréziával, Lukács Gábor szálloda- és éttermtulajdonos lányával, akivel házasságot kötött. Két gyermekük született, 1920-ban lánya, Raffaella, és 1922-ben fia, Gábor.

1924-ben gróf Károlyi Imre Nagymágocsra vezényelte, és jószágigazgatónak kinevezve, az összes grófi birtok irányításával megbízta. Nagyapám - lehet, hogy az osztrák

3. kép: A zalaszentgróti Károlyi-kastély. – Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

szülői háttér miatt - rendkívül precíz és kínosan pontos ember volt. Valószínű, hogy ezen tulajdonságai és széleskörű szakmai ismerete, munkabírása is hozzájárultak ahhoz, hogy Imre gróf megbízott benne, és elfogadta munkáját. Egyébként a gróf úr is másodpercre pontos, szigorú, mindenkitől százszázalékos munkát követelő, a mezőgazdasági munkákat ismerő, a politikai életben is résztvevő ember volt.

Erre számos apró, mégis sokatmondó példa utal. Imre gróf a birtokon folyó munkák ellenőrzésére rendszerint Nyilas Kálmán bácsi – az egykori öreg huszár – által hajtott négyesfogattal indult útnak. A pontosság szinte katonás fegyelmet követelt: a fogatnak hajszálpontosan abban a pillanatban kellett a kastély elé érkeznie, amikor a gróf kilépett az ajtón. Ennek érdekében a lovak már befogva, igazított szerszámmal várakoztak az istálló előtt, Kálmán bácsi a bakon ült kezében a hajtószárral, míg egy lovászfiú az órát figyelte. Mivel pontosan tudta, mennyi idő szükséges a kastélyig, a megfelelő pillanatban vezényszót adott: „egy, kettő, három, most!" – és a fogat azonnal elindult. A kastélypark rendjére és kifogástalan megjelenésére szintén rendkívüli figyelmet fordítottak. A személyzetet lehetőleg nem volt szabad szem előtt látni, s ha valaki végig sétált az úton, visszafelé már nyoma sem maradhatott lépteinek: addigra a kavicsot gondosan el kellett gereblyézni. Hasonló szigor jellemezte az

erdőgazdaság ellenőrzését is. Egy alkalommal Imre gróf a mágocsi erdőben tartott szemlét Jelinek főerdész társaságában. Az út mentén észrevett egy nagyobb, letörött száraz ágat, amely ott maradt a földön. A gróf számára ez elfogadhatatlan hanyagságnak számított, és azonnali felelősségre vonást vont maga után.

Ha Imre gróf Nagymágocson volt, a hétköznapok egyformán kezdődtek. Nagyapámnak 10 óra 00 perckor kellett a kastélyba érkezni, villásreggelire. 10 óra 05 perckor jött be Snur, a francia főszakács, akinek a napi ebédet és esetleges más események étrendjét hagyta jóvá Imre gróf. Ezt követően - reggeli közben - hallgatta meg nagyapám beszámolóját a végzett munkáról, illetve a folyamatban lévő dolgok állásáról, és ekkor kapta meg ő az elvégzendő feladatok sorát. A gróf határozott, igen kemény, ellentmondást nem tűrő ember volt. Nagyapám szerint nem volt „könnyű" vele az élet, de valószínű kedvelte nagyapámat, és eltűrte, hogy nem kifejezett ellentmondással, de szakmai, tudományos, üzleti érveléssel próbálja - néha - a gróf úr döntését módosítani. Szívesen hallgatta a kutatási eredményeket, új eljárásokról, mezőgazdasági és ipari fejlesztésekről szóló tájékoztatásokat, és ha tetszett neki valami, akkor azoknak zöld utat adott (szeszfőzde, paprikamalom, tejfeldolgozás, vadgazdálkodás, külhoni apaállatok behozatalával minőségi és mennyiségi javítás stb.).

Nagyapám tisztelte Imre grófot, és látta, értékelte jó tulajdonságait, szociális érzékenységét, politikai nézetét, a mezőgazdasági szakma és a tudományok iránti érdeklődését. Ennek ellenére az évek során sok „békát kellett lenyelnie", de ez talán rendjén is van, hiszen úgy mondják, hogy „a főnöknek mindig igaza van". Azért volt egy „béka", ami nehezen ment le, sőt meg is akadt a torkán, és nagyapám napokig nem tért magához, nemigen beszélt senkivel. Történt ugyanis, hogy egy reggelinél - minden bevezetés nélkül - azt mondta Imre gróf „a mandulást holnap reggel vágassa ki". A Domoki bolttól a kastély felé vezető út baloldalán volt egy - a nagyapám által telepített - 10 kh nagyságú mandulás, ami éppen termőre fordult és gyönyörűen virágzott, a látvány miatt is szíve csücske volt nagyapámnak.

„De gróf úr, a java virágzásban van, a látvány is csodálatos, nagy termés várható!" – próbált érvelni. De sajnos minden hiába!!! „Azt mondtam, hogy holnap reggel vágassa ki!" – szólt az ellentmondást nem tűrő utasítás. Nagyapám kezéből kiesett az evőeszköz. De, mint a szállóige tartja „Roma locuta, causa finita". („Róma szólt, a kérdés lezárult") Nehezen heverte ki, és ezt soha nem felejtette el.

Imre gróf halála után, 1943. július 24-én a gazdaság felügyeletét fia, Viktor gróf vette át, aki fiatalos lendülettel vetette bele magát a birtok vezetésébe. Szinte mindent meg akart reformálni, de azonnal. Nagyapám szerint ez volt az igazán nehéz időszak. Ő megszokta Imre gróf stílusát, tempóját, megfontoltságát, és hogy a biológiai folyamatoknak van megvalósulási ideje. Így utólag ez a „küzdelem" nem tartott sokáig, mert jött a háború, és annak borzalmai mindent elsöpörtek.

4. kép: A Foltényi család Nagymágocson 1927-ben. Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

Mágocsi emlékeim, illetve a családi beszélgetések sok eseményt és nevet idéznek fel a messze múltból: Nagyapám irodasegédje Apró bácsi volt, (aki közeli rokona, vagy testvére volt a kevésbé jó emlékű Apró Antalnak). Ő a családunkban igen szorgalmas, kedves bácsiként volt emlegetve. Különösen édesanyám emlékezett őrá és feleségére, Apró nénire szeretettel, aki szakácsnő volt náluk, és édesanyám sokat tanult tőle főzni. Nagyapám szolgálati kocsisa Joó Ferenc volt, nyugodt, kedves emberként emlékszem rá gyerekkoromból, mert a tanyán, az ötvenes években gyakran meglátogatott minket.

Bíró Ferenc bizalmi emberként, a Foltényi-tanya főnöke volt a háború előtt. Mindig a legnagyobb megbecsüléssel emlegették. Markovics Anna még jóval a háború előtt került a jószágfelügyelői házba, szobalányként. Jó munkájával hamarosan a személyzet vezetője lett. A háború alatt a menekülés során velünk volt, és velünk maradt a háború után is, mint családtag. Feledhetetlen ragaszkodása, és amit értünk, főleg értem tett a menekülés idején, máig megható emlékem. Vigh Ferenc volt a szolgálati autó sofőrje, Kovács bácsi volt az uradalom főépítésze, sok gazdasági épület tervezője, kivitelezője, Tildi bácsi uradalmi főgépészként tevékenykedett, a háború után a tanyán is sokszor megfordult gépjavítás ügyben, végül Virágos bácsi pedig főkertészként dolgozott. Sajnos ez utóbbiak esetében a keresztneveikre már nem emlékszem.

Még nagyon-nagyon sok jó ember volt, akikről nagyapám szeretettel beszélt, de én már elfelejtettem a nevüket, és csak akkor jutnak eszembe, ha hozzájuk kapcsolódó történetben, valahol beszélgetés közben szóba kerül a nevük.

5. kép: A szolgálati fogat, két angol telivérrel. Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

Nagyapám 1924-ben költözött Nagymágocsra a jószágigazgatói lakásba, ahol az irodája is volt. Az akkori időknek megfelelően nagy háztartást vezettek. A segédtiszteknek és a birtokra érkező vendégeknek az étkezését ott kellett megoldani. Mindezekre a megfelelő személyzet is rendelkezésükre állt. Az igazgatói épület mögött az Ybl Miklós által tervezett nagymagtárig volt a gazdasági udvar és a konyhakert. Az épülettel szemben a parókia, baloldalt pedig a Bachó Viktor által tervezett templom állt. Ebben a templomban volt édesanyámék esküvője, és engem is ott keresztelt Nagy Vilmos, akkori plébános. Keresztanyám nagybányai Horthy Zsófia, keresztapám Foltényi Gábor huszárhadnagy volt. Megható esetek voltak, amikor a fábiánsebestyéni fogathajtó versenyeken, ahol versenybíróként vettem részt, Nagymágocson kaptam szállást. Ezekre a versenyekre édesanyámat is magammal vittem. Első évben a csónakházban voltunk elhelyezve.

Közel hetven év után megrázó, és egyben megható élmény volt édesanyámnak a gyermekkori emlékeket felidézni, a parkban sétálni, a templomban és a kastélyban időt tölteni. A legmeghatóbb epizód az volt, amikor egy másik alkalommal, a régi gazdatiszti lakásban volt a szállásunk, és megkérdeztem édesanyámat: „Melyik szobát választod?" Válasza így szólt: „Kisfiam, döntsd el te!" Én pedig annyit mondtam:"

6. kép: Édesanyám a csónakháznál 2007-ben. Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

Nekem jó lesz ez, amiben éppen állunk." Könnycsepp gurult ki a szeméből és azt mondta: „Kisfiam ott volt a kiságyad, ahol állsz, amikor négynapos korodban hazahoztalak a szentesi kórházból."

Nagymágocsnak - főként Zsófia grófnő kedvessége és családszeretete miatt - sok látogatója volt. Főként az unokák szerettek Mágocson lenni. Az ifjúság az ifjúság, és nem olyan kötöttek és merevek a viselkedési szabályok, mint a felnőtteknél. Így a majorsági gyerekek is lehettek gyakran játszótársaik. Ebben külön szerepe volt Krisztina grófnőnek (Ditta), aki édesanyámmal színjátszó csoportot is szervezett, és egyéb rendezvényekbe és játékokba is gyakran bevonták a majorbeli gyerekeket.

Károlyi Consuelo grófnő (Buni), ifj. Horthy Miklósné lányai is nagyon szerettek Mágocson lenni, és igen sok időt töltöttek itt. Ebből a barátságból lett, hogy Horthy Zsófia, az idősebbik lány lett a keresztanyám. Amikor enyhült a terror, többször találkozhattam vele és édesanyjával Genfben. Húga, Nikolett Bécsben élt. Megható volt számomra első találkozásunk, amikor könnyes szemmel ölelt meg, és mondta, hogy „te pont olyan vagy, mint az Öcsi" (nagybátyám, Foltényi Gábor).

Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó is több látogatást tett Mágocsra, főként vadászatokra érkezett. Nagyapám sokszor emlegette ezeket az alkalmakat. Bár két ágon is rokoni kapcsolatok kötötték a Károlyi családhoz, Imre gróf nemigen kedvelte a kormányzót. Ezért minden alkalommal nagyapámnak kellett fogadni a kormányzó urat, a vadászatokat és egyéb programokat is neki kellett megszervezni, Imre gróf csak a kastélyban fogadta. A Mágocson történtekből még sok-sok olyan eset hangzott el szűk családi körben, amelyeket nagyapámnak kellett megoldani. Ezekre tűpontosan már nem emlékszem, és talán ezért is jó a múlt homályában tisztelettel veszni hagyni ezeket.

7. kép: Édesanyám a jószágigazgatói lakás és iroda előtt 2009-ben. Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

A vitézi telkek kimérése Nagymágocson a harmincas évek elején került sor, ennek nagyapám is részese volt, és - tudomásom szerint - még vásárolt is hozzá jelentős területet. Több olyan Magyarország térképet láttam, ahol Nagymágocs mellett külön volt jelölve a Foltényi-tanya. Itt építette ki nagyapám kísérleti telepét, és a korát megelőző legmodernebb gazdaságot.

Ötszobás, összkomfortos tanya (a háború előtt a világítást aggregátor biztosította), a vendégek részére különálló – kétszobás – vendégház, két család részére szolgálati lakás épült, valamint pince, jégverem, nagynyomású ártézi kút is volt a birtokon, ami állandóan működött, és a felesleges víz két nagy tavat táplált. Gazdasági épületeket is felhúztak, amelyekből egyikbe meglehetősen nagy dízelmotor lett beépítve. Innen, a mellette lévő helyiségeken átfutó tengellyel, egy 24 kalapácsos darálót, szecskavágót, répavágót, magtisztító szelektort tudott üzemeltetni. Lóistálló, tehénistálló, baromfiól is csatlakozott az épülethez. A sertésólak a góré (kukorica tároló) alatt voltak. A mezőgazdasági gépek és a kocsik részére szín, a szálas takarmányoknak a szérűskertben fedett pajta épült. A magtárban a gabona és szemestakarmányok tárolására különböző nagyságú, mobil rekeszeket lehetett kialakítani. Az istállótrágya tárolására egy nagy épített beton teknő volt, amelyben egy lovaskocsi könnyedén

8. kép Nagyapám 1927-ben.
Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

meg tudott fordulni. Magasított oldalán beton oszlopok álltak, amelyeken drótkötél feszült, ez a tehenek nappali kifutójaként is szolgált. Az istálló padozata úgy volt kialakítva, hogy a trágyalé az istállón kívül egy nagy betonozott aknába folyt. A kifutóból, illetve a trágya tárolóból csővezetéken a trágyalé is ebbe az aknába csurgott. A gyümölcsös ápolását szolgáló motoros permetezők, permetlé keverők, vegyszerek, mérgek, műtrágya külön épületben voltak tárolva.

A szántóföldeken gabonafélék és takarmánynövények termesztése folyt. A terület nagyobbik részét - a gyümölcsöst - kerítés védte, és annak egész területe öntözhető volt. Emlékezetem szerint - a fajta gyűjteménnyel együtt - körülbelül ötezer almafa volt, 60 százalékban jonathán, 20-20 százalékban húsvéti rozmaring és starking, árutermelésre. A kerítésen belüli utakat szilvafa sor szegélyezte. A fajtagyűjtemény nagyapám nemesítő kísérleteit szolgálta. A keresztezéseken kívül ebben műtrágya, ill. ásványianyag adagolás, a permetlé legoptimálisabb időben való kijuttatása és a kártevők rajzásának megfigyelése történt.

Az öntözést - beton műtárgyakon keresztül - egy központi adagoló medence tette lehetővé, ahová a trágyalé gyűjtőből szivattyúzott lé, a hígításra adott vízzel keverve, a szükséges nátrium, kálium, foszfor, vas stb. hozzáadásával történt.

A háború borzalma Mágocson és környékén sem vonult végig nyomtalanul. A menekülésből hazatérve Mágocson és a tanyán is elkeserítő látvány fogadott minket. A háború előtti idő folytatása kizárt volt, és az új élet kezdete - a „hol” és a „hogyan” - sötét jövőt jósolt. A kastélyt és a jószágigazgatói lakást feldúlva, kifosztva találtuk. Így nagyapám döntése alapján a tanyára mentünk. Az állapotok ott sem voltak különbek. Édesapámról és nagybátyámról semmit sem tudtunk. Az egész huszárosztály hollétéről és hogylétéről csak hírfoszlányok jöttek. A Jóisten segítségével aztán ők is hazakerültek, és a tanyán próbált a család új életet kezdeni. A „hogyanról”,

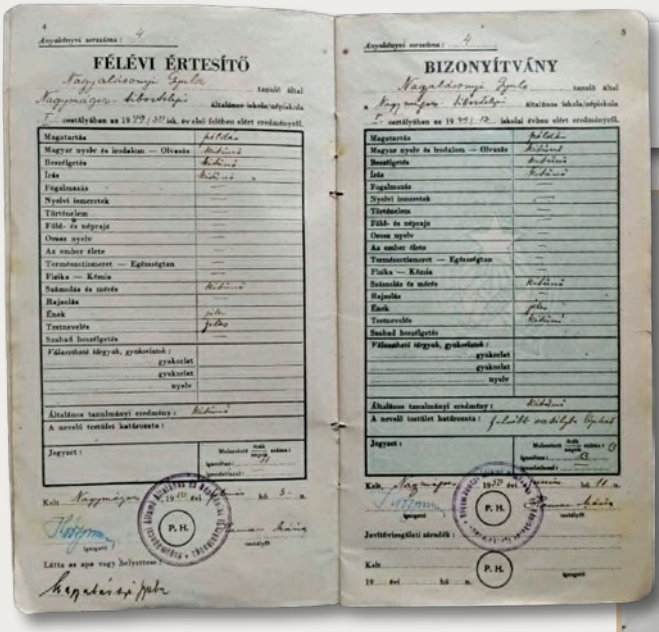

9. kép: A Foltényi-tanya 1930 körül. Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

a politikai élet megpróbáltatásairól nehéz lenne beszélni, arról külön könyvet lehetne írni. Mindenesetre kemény munkával elindult az élet. A napi nehézségek és zaklatások mellett teltek a napok, a hónapok. A kitartásnak, a tűrésnek és a szakértelemnek lassan-lassan látszott az eredménye is.

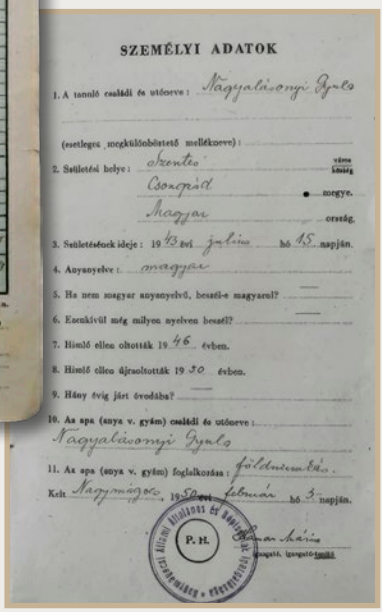
Az iskolás kort elérve, 1949-ben beírattak az első elemibe. Iskolánk a vitézi dűlő és a Foltényi-tanya előtt elmenő út sarkán volt, egy romos épületben. Itt volt az osztatlan tanyasi iskola, de nem négy, hanem nyolc osztály járt együtt. Körülbelül 40 gyerek volt itt, és egy tanítónő, Hamar Mária, aki próbálta a betűvetést, és egyéb tudományokat délelőttönként a fejünkbe csepegtetni. Azt, hogy ki hányadik osztályba járt, így utólag nehéz lenne megmondani, mert ritkán volt teljes a létszám. Hatodik osztálytól felfelé, tavasszal és ősszel már nem mindig jöttek a felsőbb évesek, mert segíteni kellett nekik otthon. Félév táján javult egy kicsit a helyzet, az összedőlőfélben lévő épületből, az iskola Tibortelepre költözött. Ott a magtár egyik sarkát alakították át tanteremmé, és Hamar Mária is talán itt kapott egy szobát. Tudomásom szerint ez a Nagymágocs-Tibortelepi iskola sehol sem szerepel a történelmi visszaemlékezésekben, pedig létezett.

A Foltényi-tanyán is úgy tűnt, hogy a hiábavaló erőfeszítéseknek mégis van eredménye. 1947. július 1-én - az elért eredmény és a külcsín alapján - mintagyümölcsössé nyilvánították.

FÉLÉVI ÉRTESÍTŐ

BIZONYÍTVÁNY

SZEMÉLYI ADATOK

10. kép: A Nagymágocs-Tibortelepi Általános Iskola dokumentumai.
Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

Az öröm azonban nem tartott soká! A zaklatások sorozata sok testi és lelki szenvedést, félelmet, rettegést hozott számunkra. Nagybátyám, vitéz Foltényi Gábor, aki az Árpád fejedelem huszárosztály parancsnokának első segédtisztje volt, kénytelen volt 1949 telén elmenekülni Magyarországról. Küzdelmes, reménytelennek tűnő évek után, magyarságát mindvégig megőrizve jutott el oda, hogy ma eredményei alapján a világ egyik legkiválóbb díjugrató (konkúr) lovasaként és lovaglótanáraként tartja számon a szakma. Az Egyesült Államok olimpiai válogatottjának edzőjeként is elismeréssel emlegetik.

Duna-Tiszaközi Földmivelésügyi Tanács alulirott Bizottsága

Foltény Lőrinc derekegyházi

MINTAGYÜMÖLCSÖSNEK

Az elismerés, ha késve is, végül megérkezett: 2014-ben a magyar lovassport legrangosabb kitüntetésével,

11. kép: A mintagyümölcsös oklevele

12. kép: Foltényi Gábor ugratás közben. Forrás: Dr. Nagyalásonyi Gyula

a Gróf Széchenyi István Emlékéremmel ismerték el munkásságát és kiemelkedő eredményeit.

Mi itthon maradtunk! Nagyapám számára mindent a tanya és a nemesítő munka jelentett – még akkor is, ha ennek olykor ő maga lett a vesztese. Édesapám eközben néhány hónapot a szegedi Csillag börtönben „vendégeskedett", majd súlyos derékbántalmai miatt hosszú hónapokra ágyhoz kötött, munkaképtelen beteg lett. Hála dr. Joó Béla szentesi idegsebésznek, aki a bizonytalannak tűnő műtétet mégis vállalta, egy évvel később sikeresen megoperálta. Mintagyümölcsös oklevél ide vagy oda, nagyapámat is egyre jobban szorongatta a politika és a család bizonytalan helyzete. Olyannyira, hogy – ahogy mondani szokták – „majdnem belehalt". Végül 1950-ben „önként és dalolva" felajánlotta az államnak az egész gazdaságot, egyetlen fillér térítés nélkül.

Orosházára költöztünk, egy társbérletbe, két lovas kocsinyi holmival és egy tehénnel. Nyugdíjat természetesen nem kapott, pedig Imre gróffal olyan írásos szerződése volt, amely szerint nyugállományában is megilleti minden jószágigazgatói

járandóság. Ennek be nem tartása azonban nem a Károlyi grófon múlt. Orosházán természetesen állást sem kapott. Németet tanított néhány család gyermekének, emellett gyümölcsös kertek gondozását és permetezését vállalta a termés feléért. Nagyanyám pedig ugyanezekben a kertekben termesztett zöldségeket, hasonló feltételekkel. Nagyapám haláláig, 1964-ig, kerékpárral járta a várost, hátán cipelve a permetezőgépet fél Orosházán keresztül – mert valamiből élni kellett. Nagyszüleim mindketten Orosházán nyugszanak.

Nagymágocsról nincsenek közvetlen gyermekkori emlékeim, a tanyáról azonban – ahol mindezek ellenére gyermekkorom legszebb éveit töltöttem – egész életemet meghatározó emlékeket őrzök. Ezek az emlékek feledhetetlenül Nagymágocshoz kötnek.

fotó: Tóth István – Nőszirom – Nagymágocs, 2016.

Zomboriné Őze Edit[1]

Felicián atya ma is keresi a lelkeket[2]

Felicián atya életéről, röviden

Neubauer József (1913-1998), vagy ahogy a környéken mindenki ismerte, Felicián atya, kapucinus rendi szerzetes, Nagymágocs plébánosa volt 1943 és 1991 között. 1913. november 8-án, Debrecenben született, második gyermekként. Édesapja Neubauer János, a debreceni sodronygyáros fia volt, aki továbbvitte ezt az iparágat. A gyárban megszerzett műszaki ismereteit két évig tartó, németországi barangolás útján továbbfejlesztette.[3] Hazatérve, 1910-ben feleségül vette Pánczél Balog Máriát, egy hentesmester lányát.[4] Az édesapa az első világháború áldozata lett, 1914-ben elvitték a frontra, ahol belehalt a fronton szerzett sérüléseibe. A halálhírről a feleség két év múltán kapott értesítést a Keresztény Ifjúsági Egyesületek Szövetségétől, előzetes tudakozására, válaszként. 1918 júniusában kapja a hírt, ezzel együtt az orosz nyelvű halotti levelet, mely igazolja, hogy néhai férje 1916. január 8-án, tüdőgyulladásban halt meg, és a chodzsenti (ma: Hudzsand, Tadzsikisztán) hadifogolytemetőben van eltemetve.

Neubauer Józsefnek bátyja, János jelentette a legközelebbi vérségi köteléket, miután édesanyjukat a tbc támadta meg, a kor gyilkos betegsége. Nem sokkal apjuk halála után anyjukat is elveszítik. Az atya erről így emlékezik: *„Anyám úgy ment el, hogy engem mindig távol tartott magától, nem csókolt meg soha”*.[5]

Kilenc évesen jutott árvaságra, nagynénjei gondoskodtak róla. Kitűnő adottságokkal rendelkezett, ám szorgalma hullámzó volt, így jeles eredmény és osztályismétlés

1 Zomboriné Őze Edit tanító, hitoktató (Sándorfalva), e-mail: zomedit16@gmail.com

2 Az írás az alábbi szakdolgozat rövidített, szerkesztett változata: *Zomboriné Őze Edit*: Felicián atya ma is keresi a lelkeket. Szakdolgozat. Gál Ferenc Egyetem Teológiai Kar Hittanár-Nevelőtanár MA, Levelező tagozat. Szeged, 2020.

3 Életrajza: Dési József: Felicián atya. In: Nagymágocs Fejezetek a község történetéből, 1. 2. kiadás. Szerk.: Blaskó Jánosné, Bodrits István, Nagymágocs 1992. 54.old.

4 Nagymágocsi Hírmondó 2013.szeptember 12. Száz éve született Felicián atya- szerző: Dóczi Jusztina

5 Nagymágocsi Hírmondó 2013.szeptember 12. Száz éve született Felicián atya- szerző: Dóczi Jusztina

egyaránt jellemezték eredményeit. Verekedés miatt többször kéz- és lábtöréssel került kórházba. A hasnyálmirigy-gyulladással járó csillapíthatatlan láz csaknem elvitte. - *„Ez a súlyos állapot térített észhez, ekkor jöttem rá, hogy a jóságos Istennek tervei vannak velem."*[6]

A nyelvek korán érdekelni kezdték, 16 éves korában pedig kapcsolatba került a cserkészmozgalommal. Vonzotta a fegyelem és a megpróbáltatások, ami révén az önnevelés útjára lépett. Végigjárta a cserkésszé válás rögös útját egészen addig, hogy ő maga is vezetett táborokat.[7] 1920 és 1930 között Debrecenben végezte elemi és középiskolai tanulmányait. Így ír a gyermekévekről:

„Debrecenben gyerekeskedtem, ott is érettségiztem a nagy gazdasági válság idején. Szerettem volna tanítónak menni, de szüleim unszolására otthon maradtam. Állás se nagyon volt, elég gazdagok voltunk, szép örökség várt rám. Csak az érti meg igazán, mi történt velem, aki átélt hasonlót. Egyik napról a másikra megundorodtam a pénztől, a világi hívságoktól.

Jelentkeztem a franciskánusokhoz. Nem volt elég hely, akkor határoztam el, hogy kódisbarát leszek. Nagynéném írt egy levelet Máriabesnyőre, a kapucinus-rendi barátok főnökének Timót atyának, a következő évben már csuhába öltöztem."[8]

1934-ben jelentkezett a kapucinusoknál, ahol egy év próbaidőre fel is vették. A próbaidő leteltével nyolc[9] jelentkező közül, csak ketten válhattak kolduló baráttá. Felvételi kérelmére megérkezett a válasz Timót atyától, amelyben kérte a szükséges okmányok beszerzését, illetve orvosi vizsgálatokat, továbbá a lelki felkészülésre is felhívta figyelmét. 1935 és 1941 között elvégezte a Szent Bonaventúra Hittudományi Főiskolát. 1941. június 29-én szentelték pappá.

A háború alatt két évig Móron dolgozott, mint polgári iskolai tanár és cserkészvezető. Az ifjúsággal már ekkor is foglalkozott, színjátszókört vezetett. Bár saját elmondása és a visszaemlékezések szerint Afrikába vágyott, missziós feladatra, de elöljárója az Alföldre küldte 1943. július 27-én. Egy rossz csuhában érkezett Nagymágocsra, kissé kalandos utazás során, épp aznap, amikor a környék urának, gróf Károlyi Imrének a temetése történt. Együtt utazott a lórén' a legnagyobb, legszebb koszorúval, amit a gróf ravatalára készítettek Szentesen.

---

6 Nagymágocsi Hírmondó 2013.szeptember 12. Száz éve született Felícián atya- szerző: Dóczi Jusztina

7 Életrajza: Dési József: Felícián atya. In: Nagymágocs Fejezetek a község történetéből, 1. 2. kiadás. Szerk.: Blaskó Jánosné, Bodrits István, Nagymágocs 1992. 55.old.

8 Részlet a Felícián Helytörténeti Kiállítás anyagából

9 Életrajza: Dési József: Felícián atya. In: Nagymágocs Fejezetek a község történetéből, 1. 2. kiadás. Szerk.: Blaskó Jánosné, Bodrits István, Nagymágocs 1992. 55.old.Vö. Szarka Attila, ill. Dóczi Jusztina visszaemlékezésével.

A tartományfőnöke a szentesi kapucinus kolostorból rögtön egy népnevelői tanfolyamra küldi, ahol megismerkedett Török Antal nagymágocsi kántortanítóval. Hozzá is látott a helyi KALÁSZ és KALOT egyleteinek és az árpádtelepi[10] Katolikus Kör munkájának segítéséhez. Változatos és sokféle tevékenységet irányított: harmonikázott, szerepeket, verseket tanított be, tanfolyamokat szervezett. Kísérletet tett egy 1943. szeptember 21-én kelt gépelt kérvény[11] útján a K.I.E. helyi szervezetének engedélyeztetésére. 1943-ban, érkezése után két hónappal már a helyi színjátszókör munkájába is bekapcsolódik, folyamatosan segít az előadások szervezésében. A cserkészet helyi elindításában is gondolkodott, erre utal az 1944. június 30-án kelt kérvénye, melyben cserkészrajtiszt-képzésre jelentkezik.

A 2. világháború eseményei miatt 1944. október 6-án elhagyja a települést, egy menekülő csoportot kísérve. Mórra kerül vissza, majd Budatéténybe. Itt várta meg a háború végét. Nem volt tétlen ezalatt sem: egy leállításra ítélt, a kapucinus rend tulajdonában lévő nyomdát életre keltett, munkát adva a nyomdászoknak, majd lelkészként kisegíteni Tatabánya mellé, Baj településre ment.

Rövidesen visszatért Nagymágocsra, 1946-ban. Nehéz időszak volt ez minden itt élőnek. Az 1950-es évben megszüntette a kommunista hatalom a rendeket, az akkori plébánost, Solymár József Nándort börtönbe is zárták, Felicián sem kerülte el a fizikai erőszakot. Kapásfaluból[12] hazafelé jövet – három „rendcsináló hazafi" – nagyon durván bántalmazta. A sérülésekből felépülve folytatta a tevékenységét, mintha semmi sem történt volna.

1947-től a régészeti kutató szenvedélyének is hódolt, fáradhatatlanul mentette az előkerülő leleteket. Szoros kapcsolatban állt a szentesi Koszta József Múzeummal, ahol igazán kivételezett módon, partnernek tekintették őt. Önképzéssel szélesítette tudását, a hivatásos kutatók adtak a véleményére.

További életrajzi adatok a tevékenységeiből adódóan állnak rendelkezésünkre. Tudomásom szerint a környező településeken tartott bélyegszakköröket: Szentesen, Szegváron, Derekegyházán, Székkutason, Árpádhalmon. Eszperantó nyelvet oktatott arra érdemes fiataloknak, de erről nincsenek konkrét adataim. Esketett, temetett és keresztelt, ill. szentmisét tartott Árpádhalmon és Nagymágocson.

10 Árpádtelep Nagymágocson az Árpád és Vörösmarty utca között elterülő rész. A dolgozat írójának megjegyzése

11 A kérvény Dóczi Jusztina adománya részemre 2020. július 28-án

12 Ótompahát elnevezése, mert itt laktak a gróf kapásai. A dolgozat írójának megjegyzése.

1. kép: Felicián atya. Forrás: Nagymágocs: Interjú Felicián atyával 1. rész/YouTube

Az atya tevékenységei:

A pap

Felicián atya szerzetesként érkezett a községbe, 1943. július 27-én. A rövid kitérő, amit a háború miatt távol töltött, két évet, nem akadályozta meg, hogy a tevékenységét a későbbiekben folytassa. A nagymágocsiak igényelték papi szolgálatait, amit 1950-ig zavartalanul végzett, utána - a szerzetesrendek feloszlatása miatt - a helyi tevékenysége már akadályokba ütközött, de csak Nagymágocson.

A népművelő

Felicián a helyi kulturális életbe már megérkezése után két hónappal aktívan vetette bele magát. Tevékenységei közé tartozott a helyi ifjak KALOT, KALÁSZ egyesületeinek alakítása. A helyi fiatalok összefogására egy olyan egylet létrehozását kezdeményezte, amely a nemesebb gondolkodású, szabad idejüket a haza javára fordítani kívánó ifjak számára biztosított közösséget és fejlődési lehetőséget. Meggyőződése szerint az ifjúság a jövő záloga, ezért fontosnak tartotta, hogy megfelelő iránymutatással és támogatással segítse őket céljaik elérésében.

A régész

Nagymágocs és a környék települései sokat köszönhetnek Feliciánnak, múltjuk feltárásával kapcsolatban. Minthogy a szerzetesrendeket feloszlatták, plébánosként itt tudott maradni a településen, és másik szenvedélyének is hódolhatott, a régészetnek. Hasznossá tette magát a közösség számára értékes leleteivel is. *„Ha már Mágocson élek, jó lenne tudni, kik éltek itt előttem."* - mondogatta gyakran. A régészeti kutatások Felicián halála után majdnem 20 évvel is szolgáltak még újdonsággal, amikor Árpád-kori templomromra bukkantak Árpádhalmon.

A filatelista

A bélyeggyűjtés Nagymágocson csakis Felicián atya neve alatt említhető. Ő maga így nyilatkozott erről: *„…ha bejön hozzám egy gyerek, soha nem megy el üres kézzel. Kap egy szép bélyeget, egy lepréselt növényt. Ezt mézesmadzagnak nevezem. Hátha megszereti valaki a növényeket, és erdész lesz, vagy agronómus. Hátha megtetszik valakinek a bélyeggyűjtés, és ezt a csendes hobbit választja kocsmázás helyett."*[13]

Az atyára visszaemlékezők közül nagyon sokan jártak hozzá bélyegszakkörbe, vagy Felicián járt hozzájuk. Korukat tekintve a kisiskolástól a felnőttig bárki lehetett bélyeggyűjtő. A falu vezetői, elismert emberei is éltek ezzel a hobbival, és azzal az értékes idővel, amit közben Felicián rájuk szánt. Felleljük a névsorban dr. Czabarka Jánost, egykori állatorvost, később polgármestert és feleségét, dr. Czabarka Jánosnét, dr. Ács Katalin jogászt, dr. Horváth István orvost és dr. Horváth Istvánnét. A visszaemlékező nagymágocsiak közül bélyeggyűjtő volt még: Siska József, Berényi Erika, Aracsi Imre, Magony Györgyné Olga néni, Sprok Antal, Szarka Attila, Szomszéd András, Szöllősi Károly, Tóth István, Varga Ferenc, Verrasztó Gábor. A velük készült interjúkban részletesen is olvashatunk a szakkörös élményeikről.

Az eszperantista

Felicián már 10-11 éves kora óta érdeklődött az eszperantó nyelv iránt. A fennmaradt anyagokból tudjuk, hogy hat nyelvet ismert és beszélt, mindennapi tevékenységében, levelezései során használta is ezeket.

A cserkész

1939. november 22-én kelt levelében felvételét kérte egy cserkészcsapatba, rendi elöljárója engedélyével. Már 28 éves volt, amikor a cserkészrajtiszti tanfolyamot elvégezte Budapesten 1941. januárjától március 28-ig. A célkitűzést így fogalmazza meg: *„A rendelkezésre bocsátott időkereten belül a szükséges ismeretek elsajátítása – emberebb emberré, magyarabb magyarrá levés – a különböző próbapontok letevése,*

13 Felicián Atya Helytörténeti Gyűjtemény

a különböző alkalmakkor a cserkészet élése – rendes körülmények között: a napi életben, különös alkalmakkor: szabadban, nyári vakációban, nemkülönben a táborban."[14]

Visszaemlékezések Felicián atyáról

Dóczi Jusztina író, újságíró, helytörténész

Dóczi Jusztinát régről ismerem, hiszen édesapám osztálytársa volt, a „legendás" nagymágocsi osztály tagja, a találkozókon csasztuskák-írója, előadója, mondhatjuk: lelki motorja. Kislányként én is meghívott voltam családunk révén ezekre az összejövetelekre. Összetartó baráti társaságuk évtizedek óta ápolja a kapcsolatot. Azontúl a Szentesi Élet hetilap nyugalmazott újságírója, ahol 24 éven át dolgozott, ill. több, Nagymágocshoz kapcsolódó helytörténeti könyv szerzője. Jusztika néni ma is aktív, most írja a hetedik kiadványát.[15] A Nagymágocsi Hírmondóban az újság létrehozása óta, kezdettől fogva publikál, szerkesztői munkálatokat végez. Szívesen vette a megkeresést és 2020. július 28-án – engedélyével - hangfelvételt készítettem a beszélgetésről, ez alapján írtam meg visszaemlékezését. Nem távoztam üres kézzel tőle, helytörténeti könyvét adta ajándékba, Évgyűrűk a nagymágocsi életfában 2018 címmel, és egy értékes, Felicián atya által gépelt kérvényt, amelyet móri kapucinus rendház vezetőjének, Bendemút atyának írt. Jusztina így kezdte visszaemlékezését:

„Dési Jóska nagyon szépen megírta ezt az életrajzot, hallatlan tisztelete benne van, amit az atya iránt érzett. Ezt az írását én is kölcsönvettem valamelyik könyvemben. Hogyan emlékszem vissza rá? Felicián atya egy nagyon gazdag iparoscsaládba született, Magyarország leggazdagabb sodronygyárosa volt a nagyapja. A család azt szerette volna, ha ezt a tevékenységet ő is folytatná. Akkor kezdődött el az iparosodás, az 1920-es években vagyunk. Rengeteget beszélgettem vele, együtt utaztunk autóbuszon, mert bejárt Vörös Gabriellához a Szentesi Koszta József Múzeumba, én meg újságíró voltam Szentesen. Sokszor szaladtam a buszra, ő feligyekezett, foglalta nekem a helyet: „Újságíróasszony, itt a helye!" - mondta, s mesélt, mesélt, imádtam a meséit!

Úgy mondta: „nem fűlött a foga" ezekhez az iparos dolgokhoz, ám gyermekkorában rengeteg probléma érte. Azt mondta, a világ legrosszabb gyermeke volt, leesett a fáról, eltört keze-lába, aztán kapott egy hasnyálmirigy-gyulladást, ami egy nagyon súlyos betegség. Ekkor még nem volt penicillin! Élet s halál közt lebegett nagyon sokáig. Aztán az édesapja elesett az első világháborúban, az édesanyja pedig tbc-s

14 Felicián Atya Helytörténeti Gyűjtemény

15 Az eredeti írás 2020-ban készült, azóta Dóczi Jusztina a kilencedik könyvét írja.

volt. Bizony, abban az időszakban ez a betegség tarolt, s az édesanyja őt soha nem csókolta meg, ő úgy nőtt föl. Ottmaradtak ketten a bátyjával.

Tizenkét éves korában nagyon elgondolkodott azon, hogy milyen nagy bajok érték: a hasnyálmirigy-gyulladás miatt hetekig nem tudott magáról, a lábtörés, és mégis mindegyikből felgyógyult. Arra jutott, a Teremtőnek biztosan szándéka van vele. Volt egy nagynénje, aki a szárnyai alá vette mindkettőjüket. Megkérte őt, írjon Máriabesnyőre a kapucinus rend kanonokának, mert ő papnövendék szeretett volna lenni. Felvették, tízen indultak abból a csoportból.[16] Ketten vitték végig azokat a nehéz akadályokat, amit a növendékek elé állítottak. Azt mondta az atya, az volt a terve, hogy Afrikába, vagy Dél-Amerikába megy hittérítőnek. Ebből bizony nem lett semmi. Behívatta Bendemút atya, közölte vele, a Tiszántúlon, egy községben papot keresnek. Le kellett adni az összes ruháját, jó reverendáját, cipőjét. Rossz ruhában, mehetett Isten hírével!

Fogalma sem volt, hol van ez a Nagymágocs. Budapesten vonatra szállt, az elhozta Félegyházáig, ott egy motorvonatra szállt, az hozta Szentesig, onnan Fábiánsebestyénig jutott, majd egy motorvonat Árpádhalom nevű végállomásra vitte. Szentestől egy hatalmas koszorúval utazott, mert pontosan azon a napon temették a községben gróf Károlyi Imrét, 1943.június 23-án. Hamarabb leszállt, körbenézett: sárga állomásházat, répatáblákat és hatalmas kukoricatáblákat látott. Hol van itt Nagymágocs? Mondták neki, jönni fog egy „lóré", az majd beviszi a faluba. Meg is érkezett, a parókia és a templom közelében szállt le. Van egy cikkem az atyáról, mert 18 évig a Szentesi Élet újságírójaként dolgoztam, de nyolc évig a Délvilág napilap külső tudósítója voltam. Az atya felszentelésének az 50 éves évfordulóján misézett, tudtam, írtam is róla ezzel a címmel: „Felícián atya 50 év után is Nagymágocsot keresi". Enyedi Zoli volt a fotósom.

Tehát '43-ban ideérkezett, dúlt a második világháború, ekkor már a szovjet csapatok áttörtek a Kárpátokon. Egyre erősebben támadták Debrecen környékét, és úgy haladtak lefelé az Alföldre.

Felícián atya felismerte, mire van a legnagyobb szükség ezekben a nehéz időkben. Igen, háború dúlt, az emberek féltek és rettegtek, sokan sírtak és gyászoltak. Éppen ezért alapította meg a KALOT és a KALÁSZ szervezeteket: hogy reményt adjon, és valami szépet, biztatót vigyen az emberek szívébe. A falu népe szeretettel és bizalommal fogadta kezdeményezését. Keresztelt, bérmált, esketett, temetett. Elfogadták közvetlen természete miatt, s ő is szerette az ittenieket. Azt mondta, ő Debrecenben született, de a lelke biztosan itt van ebben a faluban, mert itthon érzi itt magát. Később is, a felszabadulás után, hittant tanított az iskolában, majd jött az ötvenes évek legeleje, az egyházüldözések időszaka.

16 Vö. Szarka Attila visszaemlékezésével

Sok pofont kapott ebben az időben: a kommunisták áruló papnak nevezték, a papok meg kommunistáknak tartották. Miért? Mert mindenkivel szót értett, mindenkit emberszámba vett. Mindenkire úgy nézett: *„Te az Isten teremtménye vagy! Téged valamilyen céllal küldött a földre a Jóisten. Neked itt feladatod van, itt tenned kell! Én is azért vagyok, hogy tegyek."* Mindannyiónkat egy rangba sorolt, a barátai, a szerettei voltunk neki.

Sok élményem kapcsolódik az atyához. Hat nyelven beszélt, bár az soha nem derült ki, hogy pontosan melyeken. Tudomásom szerint az anyanyelven kívül a latinul, a görögül, ógörögül, még valamelyik nyelven és az eszperantó nyelven is tudott. Mivel az eszperantó egy világcsoda, ő ezen a nyelven levelezett; Dél Amerikába, Afrikába, Kanadába. Ezeken a borítékokon érkeztek a csodálatos bélyegek, ezeken keresztül szerettette meg az érdeklődőkkel a bélyeggyűjtést. Egyiken virág volt, a másikon kenguru, a gyerekek ezt „ették-falták".

Bélyeggyűjtő csoportja volt nem csak Nagymágocson, hanem Szegváron, Székkutason, Árpádhalmon is. Ezekre a helyekre vagy gyalog, vagy biciklivel járt. Rengeteget gyalogolt és biciklizett. Nagyon különös ember volt. A higiéniára, öltözködésre semmit sem adott - ez is ő volt. Annak idején azzal indították útnak, hogy ide jó lesz a rossz ruha is, és ő ezt szó szerint vette. Fantasztikus nagy tudása volt természettudományból, sorolta a tengeri árkokat, azok mélységeit, sorolta a hegycsúcsokat, tudta a magasságukat. Egyszer hazaérve, még le is ellenőriztem, hogy jól mondta-e. Bizony, jól tudta!

Állandóan Nagymágocsot kutatta, azt mondta, ezért a községért többet kellene tenni. Egyáltalán kik éltek itt előttünk? Mihez köthetjük ennek a községnek a nevét? Már 1426-ból fellelhető a település neve Magocs, pontosabban Szentemagocs néven. Ez egy hatalmas birtokos, honalapító család volt. Ugyanennek a családnak Baranya megyében is fellelhető birtoka volt, Mágocs néven. Tőlünk 13 kilométerre található Szentetornya, ami azt bizonyítja, hogy ennek a családnak egy hatalmas sugarú körben területei voltak. Valamikor folytak itt ásatások a Paptanya környékén, majd abbamaradtak. Majd 1983-ban a szentesi Koszta József Múzeum régésze, dr. Vörös Gabriella, és Rózsa Gábor muzeológus Szegedről egyetemistákat hoztak, elkezdtek kutatni a Szendrei környékén. Azért itt, mert ez a település a Mágocs-ér partján van, itt voltak meg a kedvező életfeltételek. 1983 nyarán rátaláltak Magocs monostor romjára, Szendrei majorban egy erdősáv mellett, ott, ahol a melegvíz-források vannak. Az atya végig követte a munkájuk során a kutatókat, s amikor rátaláltak a monostor romjára, annak a fundamentumára, felleltek emberi, állati csontvázat. Továbbá, amire nagyon büszkék vagyunk: IV. Béla által kiadott pénzérmét is találtak.

Egyszer, amikor épp szabadságon voltam, sietve jött az atya: *„Tessék már jönni szerkesztőasszony, mert megvan Nagymágocs múltja!"* Akkor ültem a kocsiba,

Zaporozsecünk volt. El akartam vinni, de ő ragaszkodott, hogy biciklivel jön. Azt a boldogságot, amit akkor az atya arcán láttam, nem felejtem. Talán életében, ez volt a legboldogabb napja, mert beigazolódott az álma. Éjjel álmában a Jóisten szólt neki, hogy ezen a területen kell kutatnia.

Kisebb epizódokat mondok még. Amikor meghalt az édesapám, borzasztóan nehezen tudtam őt elengedni. Ősz volt, október vége, minden este kimentem a temetőbe. Éppen akkor temetett az atya valakit a Nagymágocsi Szociális Otthonból. Rút, csúnya nyálkás idő volt. Látom, hazafelé indulva, ott ballag az atya a platánfás úton. Megállok, nyitom a kocsiajtót: *„Atyám, üljön be, elviszem! Szó se lehet róla, sáros a lábam!* - szabadkozott ő. Mire én mondtam neki: *„Atyám, sehová nem megyek, míg be nem ül!"* Csak beszállt, és azt mondta: *„Most ültem életemben először autóban!"*

Másik „autós" történetem is van vele kapcsolatban. Árpádhalomnak van egy pap halottja, egy Szabó János nevű fiatal atya, harmincvalahány évesen valamilyen súlyos betegségben meghalt. Az ottani kápolna udvarában szenteltek fel neki emlékhelyet. Én, mint a Csongrád Megyei Hírlap kiküldött tudósítója írtam az emlékmű-szentelésről. Vendégek érkeztek a Váci Püspökségről, magas rangú papok voltak itt. Előző nap szóltam az atyának, megyek az emlékmű szentelésére, nagyon szívesen elviszem. Akkor Trabantunk volt. Ahogy vége lett a ceremóniának, a magas rangú vendégek felajánlották, behozzák Nagymágocsra, ne gyalog kelljen mennie. Ő visszautasította az ajánlatot azzal, hogy már várja a sofőrje! Olyan büszke volt magára, hogy nemet mondott a márkásabb autóra, és beült az én Trabantomba. Ilyen, és ehhez hasonló emlékkel van teli a szívem!

Az interjú során arra is rákérdeztem Jusztinától, hogy miként volt képes az atya az 1950-es években itt szolgálatot teljesíteni, amikor a papokat üldözték, és egy besúgórendszer is működött. Elmondta, hogy a Rákosi-rendszer borzalmasan üldözte a papokat. Az atya azokat a módokat kereste, amelyben kapcsolatban tudott maradni a faluval, az emberekkel. Próbálta a jót, az emberben lakozó lelkiismeretességet megerősíteni. *Te csak legyél ilyen jó, amilyen vagy! Te csak a lelkedre vigyázz!* – mondogatta. Mindig a lelkeket féltette! *A lelkek érintetlenek, tiszták maradjanak!* – vallotta.

Sokszor beszélgettünk a buszon utazva - ez már az 1970-80-as években volt -, hogy mennyire fontos az, hogy az embernek a lelke tiszta maradjon. Történjen bármi a világban, legyen akárhogy, legyen rossz, vagy még rosszabb, de ha az ember lelke tiszta, akkor a tükörbe tud nézni, meg a másik embernek a szemébe. Akkor ő valahol megtalálja az Istent, kapcsolatban van a Jóistennel. Mert csak azok az emberek tudnak tisztán nézni, becsületesek lenni, akiknek köze van a Jóistenhez. Ezért féltette az embereket azokban a nagyon iszonyatos években. Ne széledjünk szét, ne legyünk rosszak, ne ártsunk egymásnak, ne súgjuk be egymást, ne áruljuk el. Tegyen mindenki, amit akar, az legyen az ő dolga, de én ne folyjak bele az ő bűnébe!

Egyszer Kapásfaluból jött haza Felícián, gyerekeknek tartott bélyegszakkört.[17] Rárontottak, csúnyán bántották, arcát verték, kezét ütötték, hogy ne tudja megfogni a Bibliát. Kérdeztem tőle, hogy viselte, hogy dolgozta fel? Azt mondta: *„Értük imádkoztam."* Megszenvedte azokat az időket, mégis pap tudott maradni! Hányan levetették a reverendát!

Gyakran eljött hozzánk beszélgetni. Volt úgy, hogy szabadságon voltam, itt ültünk kint, sok mindent kérdeztem tőle, mert minden érdekelt. Én ilyen „mindenevő vagyok". Egyszer azt kérdeztem tőle, hogy „az atya is volt fiatal, soha nem volt vonzalma a nők iránt?" Azt felelte: *„Nem hazudhatok, mert az Úristen hall mindent, meg lát mindent, tud rólam is mindent; olyankor megerősítettem magam, nem erre esküdtem fel, hogy szépasszonyokkal kacérkodjak."*

Nagyon puritán módon élt, voltam nála, széles deszkán aludt, rossz kabát volt összehajtogatva a feje alá, valami pokróca volt még, egy rossz kabáttal takarózott. Mindig úgy fogadta a látogatót: *„Érezze magát nálam rosszul!"* Volt egy rossz biciklije, vagy szalajtott, vagy lyukas volt, kifordult a gumija. Sokszor felajánlottam, a párom annyira szívesen megjavítja, megcsinálja a kerékpárját. Elhárította azzal: *„Ha most a Jóisten azt akarja, hogy én gyalog menjek, akkor legyen úgy!"*

Több, mint 50 évig szolgálta Nagymágocsot. Amikor beteg lett, elvitték a máriabesnyői idősek otthonába, ott van eltemetve az altemplomban. A temetésén részt vett Czabarka János polgármester úr, Szegedi Péterné Rózsa iskolaigazgató, Szabó Tamás, a Művelődési Ház vezetője. Méltó helyére került az atya. 2005 júniusában a falunapokon vette fel az állandó helytörténeti kiállításunk a Felícián Atya Helytörténeti Gyűjtemény nevet, és az atya Nagymágocs Nagyközség posztumusz díszpolgára lett.[18]

Emlékszem a kedves énekére is: *„Édes Jézus neked élek/ Édes Jézus neked halok/ Életemben, halálomban/ Édes Jézus tied vagyok!"*[19] Egy, az atyával kapcsolatos internetes bejegyzésében ezt írta Jusztika néni: „Boldog vagyok, hogy sokat beszélgethettem az Atyával, hiszen több éven át autóbuszon együtt utaztam vele. Én a Szentesi Élet szerkesztőségéből igyekeztem haza, míg ő a szokásos „köreit" futotta Nagymágocs és Szentes között. Örökös témánk volt a községünk múltja. Én egyszer elárultam neki, hogy furcsa terveim vannak. Kutatok a levéltárban, és majd egyszer, ha a Jóisten is úgy akarja, ezt az anyagot megformálom könyv alakban. Az Atya erre azt felelte: *„Majd én ott fenn, beszélek a Jóistennel, hogy segítse ezt a kincset érő munkát. Maga csak fogjon hozzá, a többi majd jön szépen, sorban."* – És valóban, a közel három évig tartó helytörténeti anyag feldolgozása alatt végig éreztem, hogy valami különös erő hajt, húz, tol előre és biztat. „Az idő szekerén Nagymágocsra" című kötet írása

17 Más visszaemlékező szerint tiltott hittan óráról tért haza.

18 Felicián Atya Helytörténeti Gyűjtemény

19 Hozsanna Teljes kottás népénekeskönyv Szent István Társulat, Budapest 2000. 113. ének 216.old.

közben végig éreztem, hogy velem az Isten! Köszönöm Felicián atya, hogy ott „fenn" a magasban sem feledkezett meg rólam! Ám én is álltam a szavam, községünk múltjából egy parányi darabka immár könyvalakban van."[20]

Megkérdeztem interjúalanyomtól azt is, hogyan tudott fennmaradni Felicián atya, és hogyan biztosították a napi szükségleteit. Jusztina szerint a kastélyotthon teljes ellátást biztosított neki. Az atya sokszor nem reggelizett, azt mondta, az fölösleges. Amikor jött ki a kastélyból, úgy tudom, vacsorával is ellátták. Végezetül Jusztika néni egyik cikkéből is idéz: „Isten áldja Felicián atya"[21] – így köszönök el tőle. „Ott néz az atya a messziségből a mába, s talán azt gondolja abban »az okos agyában«, hogy tényleg kifürkészhetetlen a Jóságos Teremtő útja. Jól döntött, hogy idevezérelte Nagymágocsra. Köszönjük, hogy itt járt, Isten áldja, Felicián atya!"

Pál János autóbuszvezető

János neve egybeforr a „pesti busszal", ami a kis falut a nagyvárossal összeköti. Ahhoz a korosztályhoz tartozik, aki az ötvenes-hatvanas években gyerekeskedett a faluban. A szerzetes szinte állandóan a falvakat járta, emberekkel találkozott, ez is egy újabb bizonyíték erre. Akit meglátogatott, Pál János nagyapja: Őze György.

„Nagyon sok történetem van az atyáról, jól ismertem gyerekkorom óta. Több is eszembe jutott. Az egyik, amikor a régi TÜZÉP helyén lévő kocsma mellett haladt el, az ott iszogató emberek megszólították. Egyébként bárki megszólíthatta az atyát, közvetlen volt. Hívták, igyon meg velük egy korsó sört. Jól emlékszem, mit válaszolt Felicián: *„Minek igyak, ha nem vagyok szomjas?"*

A következő emlék ahhoz az időhöz kötődik, amikor jártunk hozzá a parókiára. Ez nagyon kedves, számomra érdekes dolog volt. Az Atya mindig kitalált valamit a gyerekeknek, egyszer megépítette az egri vár kicsinyített mását. Méretarányosan, említette is, milyen arányú a kicsinyítés. Megcsodáltuk a bástyákat, a falakat. Egy kis vasgolyót helyezett az építménybe, ami a kialakított utakon legurult. Le voltunk nyűgözve! Miért készítette el a vár makettjét? Úgy gondolom, hogy felkeltse az érdeklődésünket. Mindeközben, amíg mi játszottunk, ő folyton mesélt a várral kapcsolatos érdekességekről. Volt, amikor nem figyeltünk eléggé, ezt észrevette. Ilyenkor megváltoztatta a hangszínét, hangosabban folytatta, hogy újra rá figyeljünk.

Hittanra is jártam hozzá. Ez 1966-67 környékén lehetett. A templomban tanított minket. Vissza is kérdezte a tudnivalókat, a tízparancsolatot fújnunk kellett,

20 Dóczi Jusztina: https://www.facebook.com/SzeretlekNagymagocs 2013.április 10-i bejegyzése A letöltés ideje: 2020. október 29. 11:15

21 Dóczi Jusztina: Akarat virágai Nagymágocsnak, Nagymágocs, 2012.

mint a vízfolyás. Elsőáldozó lettem, bérmálkoztam is, és gyóntunk is nála. Úgy emlékszem vissza, az atya nagyon szerette volna, ha az iskolában, szervezett keretek között taníthatta volna a hittant, de akkor, abban a politikai légkörben erre nem adtak engedélyt.

Gyakran hozzánk, gyerekekhez fordult, a mi segítségünket kérte. A templom kupolájának ablakai ugyanis megsérültek, és kis varjú fiókák verdestek fent. Ezeket akarta megmenteni, szerette a madarakat. Mi másztunk fel a kis jószágokért, és lehoztuk őket. Ilyenkor az atya mindig megvendégelt minket: kakaót és kalácsot, effélét kaptunk. Volt egy szakácsa, aki ezeket elkészítette. Nekünk ez nagyon jólesett. Minden állatot nagyon szeretett. Ha elhagyott macskát, kutyát talált, nála biztos, hogy élelemre számíthattak.

Már autóbusz-sofőrként dolgoztam, Pestre sokat utazott velem, Árpádhalomra is gyakran vittem. Ilyenkor mindig a viteldíjon felül fizetett, legalább egy húszassal. A családunkkal régtől jó kapcsolatban volt. Felajánlottam neki, abban az időben volt egy Trabantom, ha bárhová menni szeretne, elviszem. Néhányszor élt is a lehetőséggel.

Egy alkalommal Orosházára vittem a templomba, az akkori Csillag Áruházzal szembe (Jézus Szíve Római Katolikus Templom). Bekísértem és nagyon érdekes volt megfigyelni, hogy mindenkit köszöntött. Azokat, akiket ismert, tisztelettel, és akikkel még nem találkozott, azok felé egyfajta különös, szívélyes figyelemmel fordult. Nem kerülte el a figyelmemet. Már csak azért sem, mert egyik ilyen közös utunkon, amikor ismerősöknek köszöntem: „Tiszteletem!"; „Üdvözlöm!" - ezt hallva, Felicián nemtetszését fejezte ki. *„Ez nem köszönés!"* - jelentette ki. *„Kívánjunk jó napot!"* Részletesen kifejtette, hogy a köszönésünkkel megtiszteljük azt, akihez szólunk. Akkor nagyon elszégyelltem magam, jól meg is jegyeztem a szavait, hiszen adtam a véleményére. Arra is felhívta a figyelmemet, ha bemegyünk egy kocsmába, ne rohanjunk rögtön a pulthoz italt rendelni. Előbb nézzünk szét, találkozunk-e itt ismerőssel! Ha mégsem találsz ismerőst, akkor is mondj egy *„Adjonisten!"*-t. Ez barátságra tanít.

A fotón, amit küldtem, a nagyapám, Őze György látható Feliciánnal. Gyakran meglátogatta őt az atya, hosszan elbeszélgettek. Régi kapcsolat volt az övék, még abból az időből, amikor Felicián szerzetesként első alkalommal érkezett Nagymágocsra, azon a bizonyos lórén, amin Károlyi gróf temetésére hozták a koszorút. Nagyapám kezdettől fogva segítette - az akkor fiatal papot - a beilleszkedésben, eligazodni a helyi viszonyokban. Tehette azért is, mert ő volt a Károlyi család „asztali katonája". Mindenes volt a családnál, jó kapcsolatot ápolt később is a leszármazottakkal, akiknek menekülniük kellett a 2. világháború után. A grófi családdal így közvetlen volt a kapcsolata, gyakran mesélt arról, hogy istápolták a cselédség gyerekeit

2. kép: Felicián atya és Őze György. Forrás: Pál János

csomagokkal, téli tüzelővel. Juttatásokat is adtak a náluk eltöltött hosszú szolgálat után. Meg is van a papír róla, mennyi időt töltött nagyapám az uradalomban.

Károlyi Lajos gróf többször hazalátogatott, nagyapámhoz is eljött. Később kérdezte a gróf: *„Elmegyünk Felicián atyához?"* Ehhez tartozik egy érdekes eset. Amikor felkeresték a paplakban az atyát, a végtelenül egyszerű körülmények közt, szóba került, egy csomag, amit úgy 25 évvel ezelőtt a látogatás előtt küldött a gróf úr neki. Nagy sietve elő is hozott az atyánk egy csomagot, amiről szó volt, de bontatlan! Lajos gróf nagyon meglepődött, ugyan miért nem bontotta ki a neki szánt pakkot? Felicián már csak ilyen volt, nem ragaszkodott az anyagi dolgokhoz. Akkor ki is bontották, a gróf mutatta, hogy - többek közt - egy olyan jóféle esőköpenyt küldött neki, ami megmentette az életét egy különösen esős évszakban, Brazíliában.

A családunk istenfélő volt, nagymamám mosta a templomi terítőket hosszú időn keresztül. Az atyától sok segítséget kaptunk. Nagyapám fia, Györgynek hívták őt is, az ötvenes években külföldre szökött, New Yorkba került. Abban az időben nem volt mindennapos dolog levelet, vagy csomagot küldeni Amerikába. Ebben is számíthattunk a segítségére. Nagyapám később ellátogatott a fiához, természetesen Felicián

volt, aki körbe tájékozódott, hogy valósítható meg ez az utazás, segített a szervezésben is. Mindenhez értett!

Meglátogattam Máriabesnyőn, ahová idős korában került. A temetésén Czabarka János polgármester, Szabó Tamás, a Művelődési Ház vezetője is tiszteletét fejezte ki. Mit is adott nekem Felicián atya, mivel volt hatással rám? Szerette azokat a gyerekeket, embereket, akik érdeklődtek valami iránt, örült, ha taníthatta őket, továbbadhatott valamit a tudásából. Mások iránti tiszteletre sarkalt, és arra is, hogy tájékozódjunk a világban."

Verrasztó Gábor író, újságíró, helytörténész[22]

Az íróval 2020 novemberében vettem fel a kapcsolatot. Olvastam *A nagymágocsi kastély* című könyvét.[23] A Felicián atyáról, a színjátszókörről szóló részek érdekeltek leginkább. Később a fellelt cikkek között fedeztem fel a *Felicián, 6622* címűt[24], melyet szintén ő írt az atya halála után néhány hónappal. Ennek a cikknek a bensőséges hangvétele nagyon megfogott. Elhatároztam, ha lehet, megkeresem a szerzőjét. Rövid nyomozás után meg is találtam Verrasztó Gábort. Később, Messengeren történt beszélgetésünkben elmondta, ennek a címnek is története van - Felicián, 6622- , illetve annak a találkozásnak is, amit leír. Mivel Gábor újságíró, író, örültem a lehetőségnek, hogy személyes élményeit hajlandó megosztani velem. El is árulta, sokszor érdeklődnek tőle bizonyos témák kapcsán, de nem mindig szán időt ezekre a megkeresésekre. Azért tudtunk hosszan beszélni, mert a személy, akiről szó volt: Felicián atya. Így kezdte gondolatait: „Mindenki bolondnak vagy habókosnak tartotta az atyát, akkor én sem tudtam eldönteni, hogy tényleg ilyen, vagy csak megjátssza." - Ezt egyáltalán nem tiszteletlenségből mondta.

Kérdésemre, hogyan került közeli kapcsolatba az atyával, elmondta, egy helytörténeti kiadvány megírására kérte fel az akkori polgármester, Nagy Józsefné. Ez a könyv a nagymágocsi Károlyi kastély történetét tárja fel, a falutörténetet feldolgozó sorozatban a második. A faluban szolgáló lelkészhez, Felicián atyához küldték, mondván: az atya mindent tud, nála minden forrás megtalálható. A parókián találkoztak először, a hatalmas, hatszobás házban egyedül lakott Felicián, a maga szerzetesi egyszerűségében. Kétféle fogadtatásban részesült az ember, ha felkereste őt: *„Érezze magát rosszul!"* vagy *„Ha már itt van, csak rabolja a drága időmet!"* – hangoztatta az atya. Belépve az egyszerűen berendezett helyiségbe, szembe tűnt egy dupla ágy, de korántsem alvás, vagy pihenés céljából használták, tele volt régészeti leletekkel, csontokkal. A közös témát hamar megtalálták, hiszen Gábor már ekkor is filatelista volt,

22 Verrasztó Gábor 2022. február 7-én elhunyt.

23 Verrasztó Gábor: A nagymágocsi kastély. Kulturális Kapcsolatok Egyesülete. Orosháza, 2006.

24 Népszabadság, 1998. július 18.

az atyának pedig komoly, nagy értékű bélyeggyűjteménye. A közös munka, a többszöri találkozás után kiderült, Felicián szoros kapcsolatban állt a Károlyi családdal, nemcsak tanította Viktor gróf fiait - egy-két éven át -, a család bizalmasa és egyben „élő lexikona" is volt. A 2. világháború történései miatt menekülnie kellett a családnak, és a visszatérés reményében néhány dolgot itt hagytak, többek között Feliciánra bízták Károlyi Viktor gróf feleségének, gróf Széchenyi Ilonának a hatkötetes naplóját. A szerzetes egy ládában elásta, későbbiekben vissza is adta Károlyi Lajosnak, aki Brazíliából hazatérve, többször is meglátogatta Nagymágocsot, a kastélyt, a még élő ismerősöket, többek közt az atyát is.

Itt Verrasztó Gábor elmondta, hogy élénken érdeklődni kezdett olyan képeslapok iránt, amelyeket Horthy Miklós írt – nem egyszer nyílt levelezőlapon – a gróf gyermekeinek, némelyiken az aláírás így szerepelt: „Miklós bácsi". Ő szerette volna digitalizálni ezeket a grófi képeslapokat. Volt olyan anyag, amit az atya két napra kölcsönadott neki, átolvasásra. Felicián halála után legalább egy teherautónyi értékes iratanyag maradhatott. Ennek egy része – Gábor tudomása szerint - a máriabesnyői kapucinus rend könyvtárába, a bélyeggyűjtemény a gyöngyösi bélyeggyűjtőkörhöz kerültek.

Kérdésemre, hogy milyennek ismerte meg Felícián atyát, az író több emlékképet idézett fel. „Hóbortos, habókos, de igen művelt ember volt, akit saját elmondása szerint a papok kommunistának, a rendszer pedig papnak tartott. Öt vagy hat nyelven beszélt, előfordult, hogy német turistacsoportot kalauzolt a kastélyban. A ferencesek rendjéhez, azon belül is a kapucinusokhoz tartozott. Teljes önsanyargatásban élt, „ezer százalékig" hitt abban, hogy a mennyországban jutalom várja a földi szolgálataiért. Nagymágocsra a II. világháború kellős közepén érkezett, ahol az elkövetkező viharos években többször meg is verték."

Tud-e arról, volt-e szellemi társa, akivel kapcsolatot tartott? - kérdezem. „Nem tűrt meg senkit maga mellett, takarítónője sem volt - régebben volt egy házvezetőnője, de »túl alaposan takarított«. Ugyanakkor folyamatosan járta a falut, a környéket. Érdekes módon lehetett vele kapcsolatot tartani. A kertkapuja nyitva volt, de a lakás ajtaja zárva, ám lógott egy madzagra erősített üzenőfüzet ceruzával. Az arra járó üzenhetett neki, ő pedig, ha fontosnak ítélte, felkereste az üzenet íróját. Ottjártamkor mindenképpen meg akart kínálni érett gyümölccsel, hasalva szedte nekem - kizárólag a lehullott gyümölcsöt -, az volt az elve, csak azt a termést szabad elfogyasztani, amit a Jóisten már megérlelt.

A helyi szociális otthonban (a Károlyi-kastélyban működik napjainkban is) szerették, gyakran járt oda, részint ebédelni, másrészt a beteg embereket látogatta, gyóntatta. Gyakran beszédbe elegyedett az ott dolgozókkal is. A nővérkék időnként, szelíd erőszakkal rávették a tisztálkodásra. De azért már igazán berzenkedett, ha „túl sűrűn" cserélték tisztára a gondozók az ágyneműjét. Fura dolgokat is művelt, megtréfálta a postásokat, ha levelet írtam neki, ügyelnem kellett a hiányos címzésre:

Felicián, 6622. Nem volt túl jó a kapcsolata az egyházzal, félig világi, félig egyházi, modern felfogású papnak ismertem meg. Szerettem vele beszélgetni, olyan finoman tudta az embert kiosztani… Egy alkalommal a kastély történetéhez szükséges anyagot akartam elkérni tőle, akkor így tett helyre: *„Amikor a vasárnapi ebéd után krémest kívántunk enni, akkor nem mi mentünk el a cukrászhoz, hanem ő jött el hozzánk, és a mi konyhánkban, a mi alapanyagainkból készítette el a süteményt!"* Ezzel azt akarta finoman a tudtomra adni, ha szeretnék valamilyen anyagába betekinteni, akkor keressem fel őt, s ha ő úgy látja jónak, akkor megtekinthetem azt az iratot, amit szeretnék.

Előfordult-e valaha is, hogy a hitről beszélt Önnek, vagy erre az útra kívánta volna valamilyen módon vezetni? – érdeklődtem az írótól. „Soha nem próbált megtéríteni, bár előfordult, beszélgetés közben, megfenyegetett az ujjával és megkérdezte, nem félek, hogy a pokolra kerülök? Az atya egyik különleges képessége volt, hogy hangszínét, illetve hanghordozását a gyereksírástól a hátborzongató, szinte „sátáni kacajig" tudta változtatni. Az utolsó, lelkészként töltött éveiben történt, az 1990-91-es évben, hogy kissé furcsán viselkedett egy házasságkötés celebrálása alkalmával, csaknem felgyújtotta a menyasszony fátylát. Erről videó-felvétel is készült, egyik ismerősünk szertartásán történt."

Gábortól megkérdeztem azt is, hogy volt olyan dolog az életében, kapcsolatukból adódóan, amire az atya inspirálta. Így válaszolt: „Sok különleges bélyege, régi levele, képeslap-gyűjteménye volt, ami engem is érdekelt. Bár nem akartam helytörténet írásával foglalkozni, azzal inkább édesapám „fertőzött meg", akinek harminc könyve jelent meg eddig. Mégis, valamilyen maradandó élményt kaptam tőle, amit úgy érzem, nem igazán lehet néven nevezni, körülhatárolni, de nem lehet elfelejteni."

Amikor megrendült az egészsége, a máriabesnyői kapucinus kolostorba vitték, majd egy időre Budára, a kapucinusok Fő utcában található rendházába került. Felhívott telefonon, hogy meg tudnám-e látogatni. Jól érezte magát, az állapotához képest, arra panaszkodott, csak arra, hogy megfürdették, és levágtak a szakállából is. Ekkor úgy tűnt nekem, egy lecsendesült embert látok, akin már nem volt az a „habókos lepel". Mindenáron azt szerette volna, ha viszek egy magnót, amire felénekel még néhány dalt.[25] Sajnos ezt elmulasztottam, sokáig lelkiismeretfurdalást éreztem miatta. Őrzök egy verset tőle, saját kézírásával, amit egyik levelében küldött évekkel ezelőtt."

25 Felícián énekhangját meghallgathatjuk, Nacsa Kálmán tette közzé, elérhető a Régi képek Nagymágocsról c. Facebook-csoportban.
https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJBREFUS09aTE9fSUQ9KDU3O-DUpIn0
A letöltés ideje: 2026.06.07.

Jómagam is ezzel a verssel zárom Felicián atyáról készített írásomat:

Első péntek

Délelőtt a kastély betegjeit a nagyházban…
Délután a falusi betegeket szerte a faluban.
Ilyenkor a pap madzagon rángatott bábu!
Este hatkor hazakerültem…
Óh! Szűz Mária könyörögj értem!
Betegek! Óh jaj! – Tele van bajjal.
Havonta önti…, győzi szavakkal.
Az első péntek… Jézus! Szeretlek…?
Érettem vitted nehéz kereszted.
Húztad… roskadtál… estél alatta…
Adj erőt nékem, nincs szó panaszra.
Havonta újra… az első péntek…
Délelőtt a kastély, és ahogy érek
A falut járva oda betérek.
- Kórházban fekszik… hiába jöttem,
Amoda pedig várnak rám ketten.
Telik az idő, rohan a hajsza…
Ezt meghallgatni… türelmet adj ma.

Felicián atya, 1991. április

fotó: Tóth István – Nyílik a levendula – Nagymágocs, 2015.

Andrási Elemér[1]

A szegvári plébánia nagymágocsi filiája

Életrajzom

Andrási Elemér plébános vagyok. 1983. január 19-én születtem Erdőszentgyörgy városában, amely Erdélyben található. Szülővárosomról kitérőként csak annyit, hogy itt született II. Erzsébet angol királynő üknagyanyja, gróf Rhédey Klaudia, és az itteni református templom kriptájában nyugszik.

Vallásos családban nevelkedtem, húgommal együtt. Általános és középiskolai tanulmányaimat szülővárosomban végeztem. Építészmérnöknek készültem, de a jó Istennek más terve volt velem, ezért 2003-ban felvételt nyertem a Gyulafehérvári Papnevelő Intézetbe. Innen egy év tanulmány után, sikeres felvételi által a szegedi Szent Gellért Papnevelő Intézetbe kerültem. Kiváló elöljáróim és tanáraim voltak, akik által sokat tanulhattam és fejlődhettem.

Dr. Kiss-Rigó László püspök atya 2009. június 20-án szentelt pappá a szegedi Dómban. Ezt követően kihelyezést kaptam Gyula városába, a Nádi Boldogasszony Plébániára, mint káplán (kisegítő lelkész). Egy év után 2010 nyarán a püspök atya kinevezett az újkígyósi és szabadkígyósi egyházközségek plébániai kormányzójává. Öt évet töltöttem szolgálatban, mindkét egyházközségben. Ezt követően egy év pihenő szabadévet kértem.

Egy év után, 2016-ban a püspök atya kihelyezett Szegvár és Nagymágocs egyházközségek plébánosává. Azóta itt végzem Isten szent kegyelme által papi szolgálatomat!

Soha nem bántam meg, hogy a jó Isten eltérített az én eredeti szándékomtól, és meghívott az Ő apostoli szolgálatába!

1 Andrási Elemér, plébános (Szegvár és Nagymágocs), e-mail: szegplebania@gmail.com

Nagymágocsi pasztorációm

Nagymágocs az elmúlt évtizedekben hol Szegvárhoz, hol Szenteshez volt csatolva, mint filia. Legutóbb 2016 februárjában csatolta vissza Szegvárhoz a püspök atya. Ekkor még Főtisztelendő Zsadányi József atya volt Szegvár plébánosa. Ahogy az önéletrajzomban is említettem, 2016. augusztus 2-án helyezett Dr. Kiss-Rigó László püspök atya Szegvárra. Ezzel a kinevezéssel megkaptam Nagymágocsot is, mint filiát.

Nagy szeretettel megyek - kevés vasárnap kivételével - minden vasárnap a szegvári kántor úrral ifj. Ternai Józseffel, és édesapjával id. Ternai Józseffel délelőtt 11 órára szentmisét bemutatni. Kezdetben 25-30 közötti létszámú hívő volt a templomban, többnyire idős férfiak és hölgyek. Sajnos az élet múlásával közülük többen elköltöztek a mennyek országába. Templomban a helyüket kevés új hívő vette át, így az élet múlandóságával egyre kevesebben lettünk.

Most egyszerű vasárnapokon 10-15 közötti létszámú hívő van jelen a templomban, nagyobb ünnepeken körülbelül 20 hívő van. Kiemelkedő a karácsony szenteste, amikor 60-70 fő is van a szentmisén. A hívek összetétele vegyes: vannak szépkorúak, középkorúak és fiatalok.

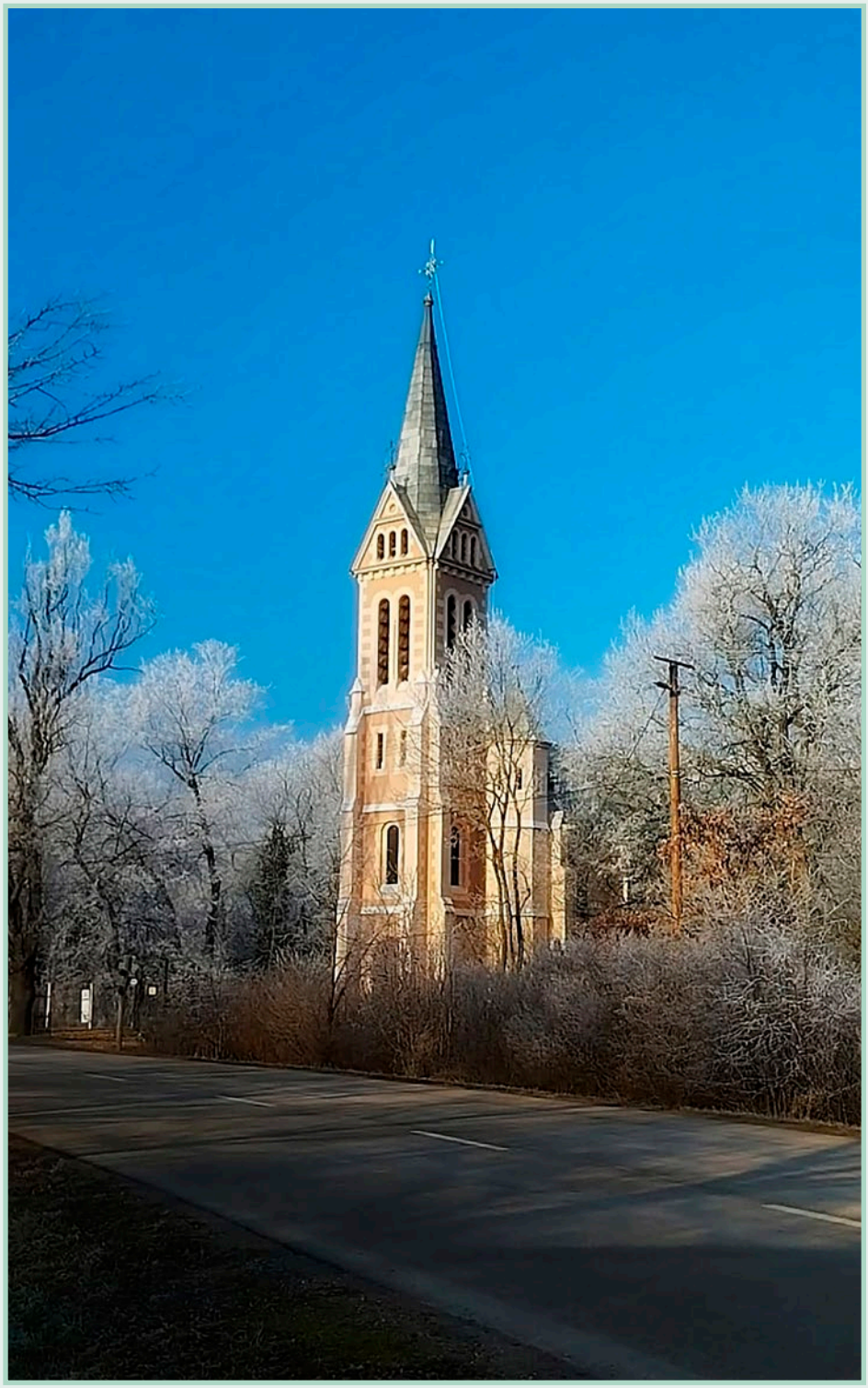
A nagymágocsi hívek, nagyon kedves emberek, érdeklődőek az egyház mindennapi életére nézve.

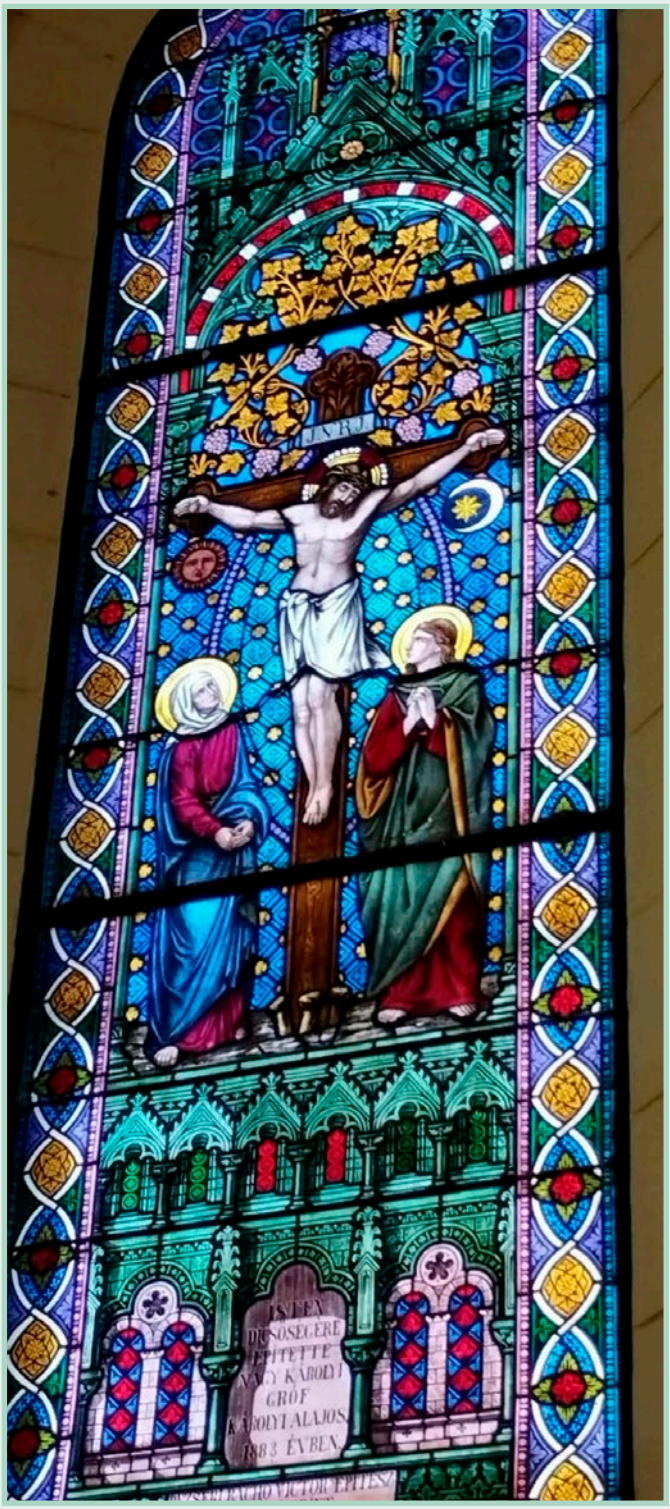
Nagymágocs általános iskolájában katolikus hitoktatás is zajlik, heti egy alkalommal az 1-8. osztályokban. A gyerekek nagyon aktívak, és szorgalmasak, ezért mindig öröm közéjük menni és hitoktatni! 2025 óta én hitoktatok, azelőtt Szentesről járt ki egy hitoktató hölgy a gyerekekhez.

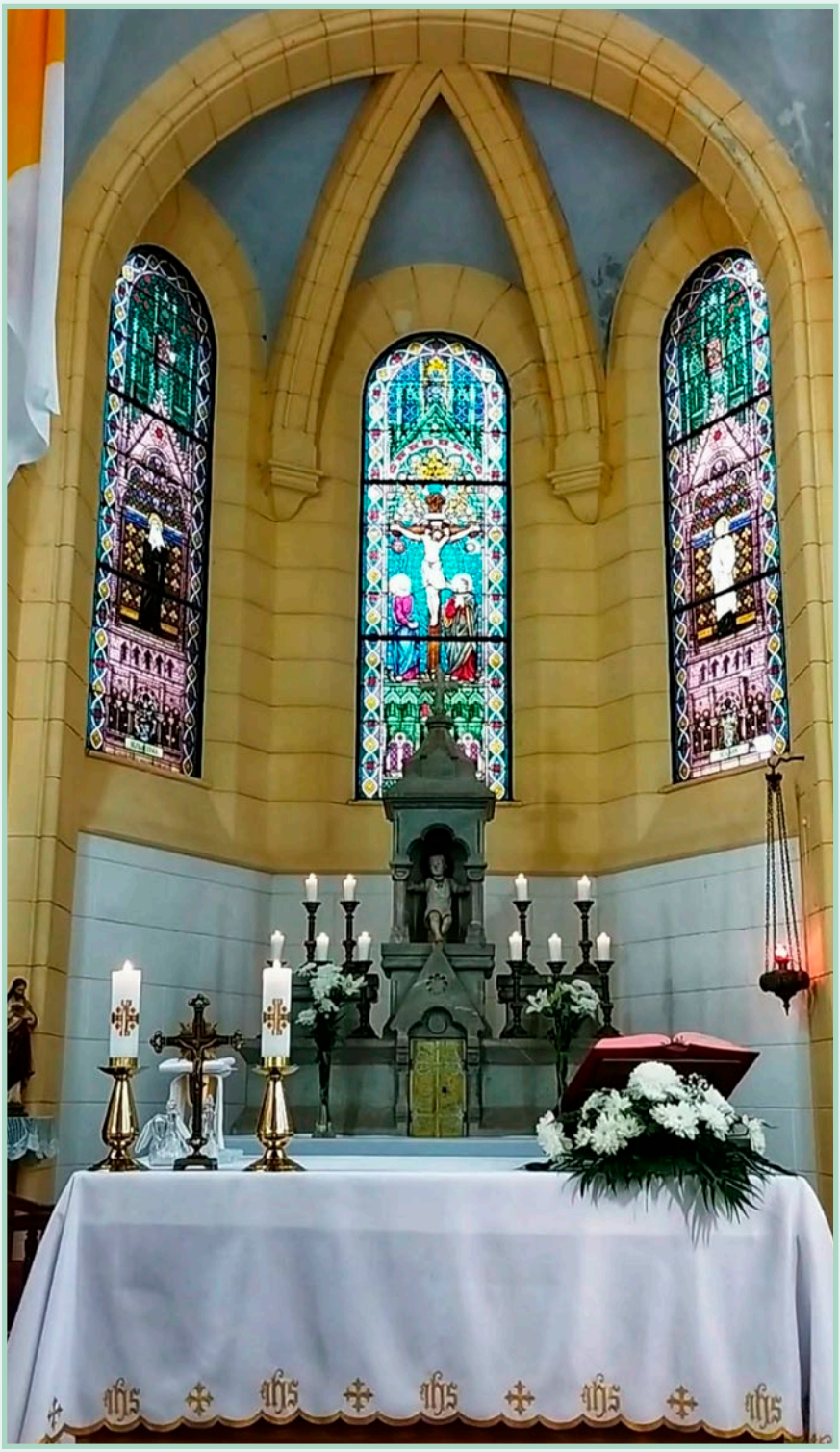
Amíg Szegvár plébánosa vagyok, addig biztos, hogy mindig örömmel és szeretettel megyek a nagymágocsi hívekhez, mert szeretem őket, és szeretek Nagymágocson lenni!

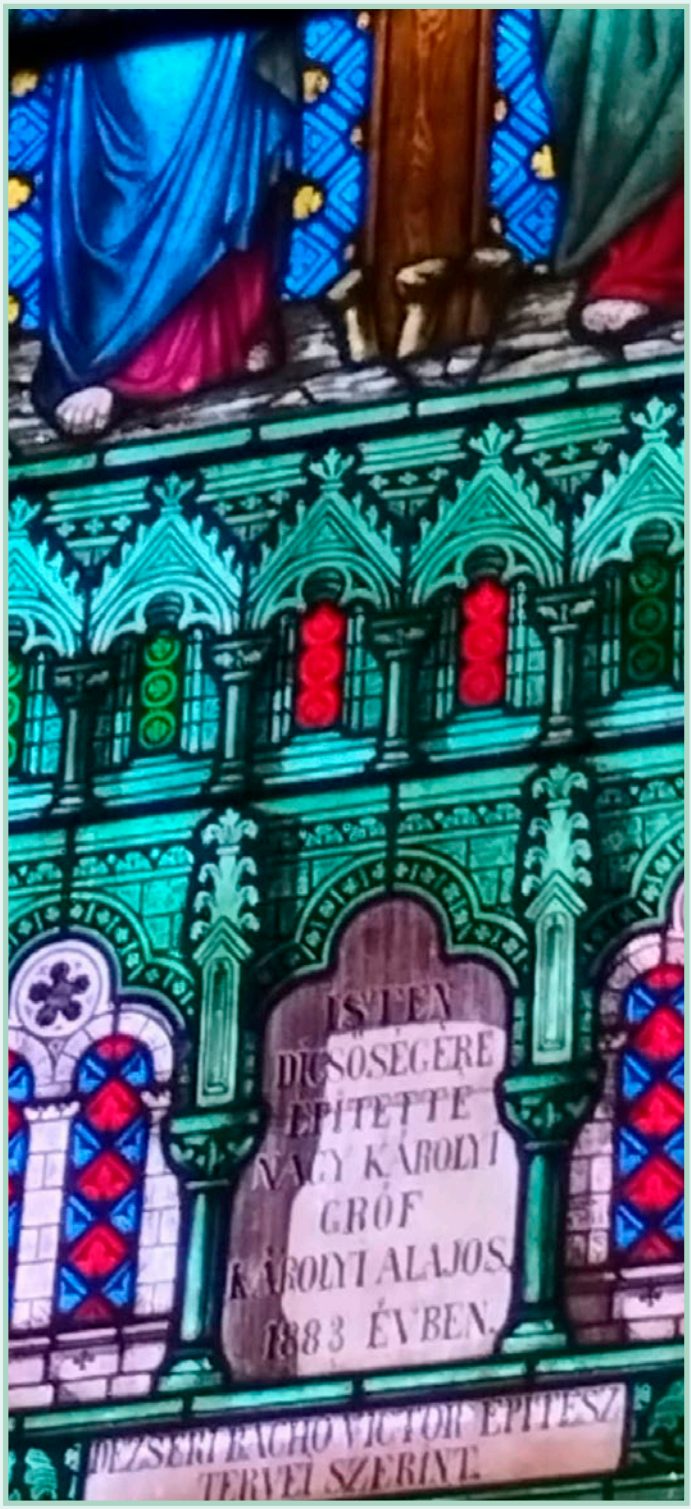
A nagymágocsi Szent Alajos római katolikus templom fotói

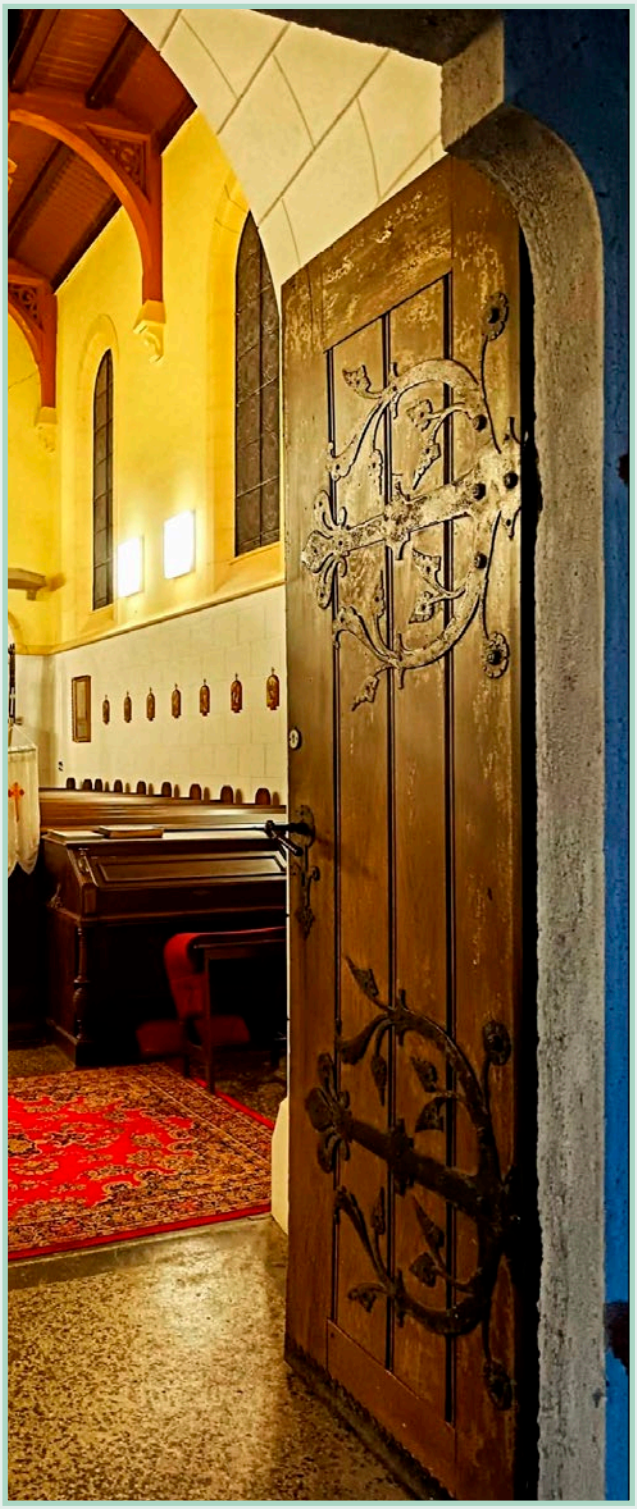
Fotó: Takács Henrietta (2026)

INRI
ISTEN
DICSŐSÉGÉRE
ÉPITTETTE
VACZY KÁROLY
GRÓF
KÁROLY LAJOS
1883 ÉVBEN

ISTEN
DICSŐSÉGÉRE
ÉPÍTETTE
NAGY KÁROLYI
GRÓF
KÁROLYI ALAJOS
1883 ÉVBEN.
DEZSERI RACHO VICTOR ÉPITÉSZ
TERVEI SZERINT

MISSIO 1940

fotó: Atkári Ferencné
KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017.

Varga Ferenc[1]

Velünk élő emlékezet: Nagymágocs és 1956 öröksége

Az Olvasóhoz

„A 20. század nagy eseményeit kutatva, annak nagyszerű vagy éppen tragikus pillanatairól gondolkodva kikerülhetetlenné és szükségessé válik a szűkebb értelemben vett haza, és abban maguknak az embereknek, az ő cselekedeteiknek, életüket meghatározó döntéseiknek és eseményeiknek a megértése is. Olyan embereknek, akik nem csak megélték és átélték az eseményeket, hanem olykor alakítói és befolyásolói is voltak azok alakulásának. Ott és akkor jelen voltak, szemtanúként, résztvevőként vagy akár az eseményeket formáló katonaként, forradalmárként. Személyes tapasztalataik, emlékeik segítenek képet alkotni mindarról, ami a 20. századi európai és világtörténelem színpadának mozgalmas jeleneteiben, sorsdöntő óráiban zajlott. Mindemellett a vidék forradalma is sok esetben rejteget olyan történéseket, olyan emlékeket, amelyek még így, hatvan év elteltével is érdemesek a meghallgatásra, megismerésre és emlékezésre. Az ember számára hazája mellett a szűkebb értelemben vett otthona, szülőfaluja, szülővárosa jelenti azt a közeget, melynek történelmét megismerni és megérteni szeretné."[2]

A fenti gondolatok, melyek a 2017-ben megjelent *KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról* című kötet előszavának részeként íródtak, ma olvasva is sok elemében ugyanazt, ugyanakkor mégis mást, vagy mást is jelentenek. A közel tíz éve megjelent interjú- és tanulmánykötet célja volt feltárni, egységes szerkezetbe foglalni és örökül hagyni a felnövekvő nemzedékeknek Nagymágocs 1956-os történetét, valamint bemutatni a nagymágocsiak

1 Varga Ferenc tanár, a Nagymágocsi Hunyadi János Általános Iskola igazgatója (Nagymágocs), e-mail: varga.ferenc13@gmail.com

2 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 7-9.

szerepét ’56 és Budapest vagy ’56 és Európa történelmében. E cél még ma is aktuális, ugyanazt jelenti, mint akkor. Hittük és ma is hisszük, hogy szűkebb értelemben vett hazánk, Nagymágocs hetven évvel ezelőtti eseményeinek és történetének ismerete, valamint elődeink küzdelmeinek, (hős)tetteinek és azok következményeinek megértése tanulságul, iránymutatóul szolgálhat az utókor számára.

Azonban, ahogyan telt az idő, a kötet és az abban szereplő interjúk szerepe is változott, talán nem túlzás kijelenteni, hogy a korábbinál értékesebbé, összetettebbé vált. Történt mindez annak az egyszerű és nyilvánvaló igazságnak az okán, hogy a 2016-17-ben született írások nagy része, azok személyes történelmi jelentőségénél fogva, emberekhez köthető, és mint tudjuk, az emberi lét múlandó. E múlandóság ad másfajta értelmezést az egy évtizeddel ezelőtt elvégzett kutatásnak, és magának a kötetben szereplő történeteknek és sorsoknak is. A tartalom nem, csak az utókor, és az olvasók változtak, miközben az idő haladt a maga útján. Sok olyan szereplő, aki őszinte és sokszor felkavaró, érzelmes vallomással emlékezett vissza 1956 helyi eseményeire, vagy saját, személyes története hetven évvel ezelőtti meghatározó élményeire, ma már nincs közöttünk. E veszteség pedig új értelmezést ad annak a tizennégy, jórészt interjúkból álló írásnak, melyek nagy része ma már a „megismételhetetlenség” szokatlan és misztikus érzését is kölcsönözheti az olvasó számára.

Természetesen nem cél misztifikálni az ’56-os helytörténeti kutatás eredményeit és annak szereplőit. Ahogyan korábban is írtuk: a múlt közös, és ebből következőleg létezik egy olyan közös, történelmi, helyi történeti emlékezet, mely mindenki számára tartogathat olyan információkat, adhat olyan tanítást, tapasztalatot, melynek megismerése a jelenről és jövőről való újfajta vélekedést, az egyén és ezáltal a közösség fejlődését is eredményezi. Ennek érdekében tartalmában nem, de szerkezetében és feldolgozásában új nézőponttal találkozik az olvasó e tanulmány olvasásakor. Nem történészi elmélkedés, forráselemzés, vagy messze mutató következtetések levonása következik, hanem olyan történeteknek a személyesség és emberiesség szemüvegén való újbóli, mára megismételhetetlen bemutatása, melyek értéke azok közös mivoltában gyökerezik.

E tanulmány felépítése a *KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról* című kötet logikáját követi. Első felében 1956 október-november hónapjaiban zajló nagymágocsi eseményekkel, és a megtorlás időszakának történeteivel ismerkedhetünk meg olyan emberek elbeszélései, emlékei által, akik megélték az itteni eseményeket. E fejezetrészhez szorosan kapcsolódik a levéltári-irattári kutatómunka eredményeinek közlése, melyben kísérletet teszünk az interjúkban elhangzottaknak történeti források, feljegyzések, jegyzőkönyvek információi alapján történő igazolására. A tanulmány zárórésze pedig olyan nagymágocsi vonatkozású személyek ’56-al kapcsolatos visszaemlékezéseit tartalmazza, akik nem Nagymágocson élték meg és élték át a forradalom és szabadságharc dicső, valamint a megtorlás gyászos időszakát.

Hinni a szabadságban!
Nagymágocs a forradalomban

Nagymágocs történetének 1956 október-novemberi eseményei nem mérhetők a kevesebb, mint hatvan kilométerre lévő Szeged, vagy a főváros nagyívű, az ország és egyben a magyarság sorsának alakulását befolyásoló történéseihez. Egy dolog azonban biztosan megegyező bennük. Az, hogy 1956 a legtöbb magyar életében ugyanazt jelentette: embert próbáló, ugyanakkor dicsőséges, reményteli és páratlan napokat, mely során a városi és a falusi ember is egy mindennél fontosabb dologban próbált hinni, a szabadságban.

Ahogyan az országban nagyon sok helyen, így Nagymágocson is, a forradalom nem 1956 októberében kezdődött. Ahogyan Dóczi Jusztina helytörténész, újságíró fogalmaz: *„'56 nem volt véletlen! Az 1945-ös földosztás után a parasztemberek – itt Nagymágocson is – kevés földet kaptak. Ám a kevés földön is magatehetetlenül álltak, mert nem volt semmijük, csupán a dolgos két kezük. Közvetlenül a háború után éhezett az ország. Éheztek az emberek a városokban, különösképpen Budapesten."*[3]

Nagymágocson szinte minden család hasonló gondokkal szembesült. A helytörténeti kutatás során többen szomorú emlékeket idéztek fel gyermekkoruk nélkülözéseiről és megpróbáltatásairól. Többen egybehangzóan állították, hogy az események alakulásában az országban, így Nagymágocson is volt egyfajta szükségszerűség, mely előbb vagy utóbb az '56-ban történtek bekövetkezését vetítette elő. Beszélgetésünk során Dóczi Jusztina ezt a következőképpen fogalmazta meg: *„Valahogy úgy történhetett, mint amikor egy hógolyó elindul a magas hegy tetejéről lefelé, s mire leér, hatalmas hótömeggé válik, olyanná, ami képes maga alá temetni a házakat. Megállíthatatlan az ereje! Ennek a történelmi lavinának – többek között – az én korosztályom is hallatlan nagy vesztese. 1956. június 7-én ballagtam el a nyolcadik osztályból. Végig kiváló tanuló, osztályelső voltam. A felsőbb iskolák elvégzése után magyar-történelem szakos tanári állásról álmodoztam. Többször elképzeltem, hogy állok a katedrán, rám figyel egy egész osztály, és én egy József Attila verset mondok nekik. Ez csak álom maradt. Amikor nyolcadikban, félév körül megkérdezték a tanárok, hogy ki, hova szeretne menni továbbtanulni, azt mondtam: én nem mehetek, mert nem enged édesapám. A magyartanárom, – legyen áldott az emléke –, egy hónapig eljárt hozzánk minden este, és kérte édesapámat, hogy engedjen el a Horváth Mihály Gimnáziumba Szentesre. Ő majd elintéz mindent. Kapok ingyen kollégiumot, még a beutaztatásomat sem kell a szüleimnek fizetni. Édesapám – egy idő után – magából kifakadva azt mondta: »Nézze tanár úr! Mi olyan*

3 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 13.

szegények vagyunk, hogy ennek a gyermeknek két váltás fehérneműt sem tudunk venni. Mennie kell dolgozni!« "[4]

A távolság okán a szegedi és budapesti eseményekből nagyon keveset érezhettek, érzékelhettek a nagymágocsi emberek az október 23-i győztes forradalmat követő első napokban. Egyedül a rádió jelentette a kapcsolatot a „nagyvilág" történéseivel. A rádiós közvetítéssel, az ott elhangzott műsorokkal kapcsolatban azonban nincs konszenzus a visszaemlékezésekben.

„Amikor hazaértem, édesapám a konyhában hallgatta a rádiót. A nyakába borultam. Ő azt mondta: Lányom, Pesten forradalom van! A nagy zűrzavarban már halottakról is beszélnek. Félek, – mondta édesapám, – hogy itt sok áldozat lesz! A hírekből megtudtuk, hogy diákok, munkások és az értelmiség tagjai együtt vonultak, együtt tüntettek. A rádió recsegve, ropogva élesben hozta a pesti utcákról a fájó kiáltásokat, puskalövéseket, a felforrósodott őszi levegő forradalommal átitatott zaját."[5]

„Amikor 1956. október 23-án reggel felébredtünk, bekapcsoltuk a rádiót, szokás szerint. Semmi nem szólt a rádióban, csak zene, az is ilyen gyászzene szerűség volt. Nem tudtuk, hogy mi történik. Nagyon sokáig nem tudtuk, hogy mi van. Nem tudok rá visszaemlékezni, hogy mikor tudtuk meg, hogy kitört a forradalom. Nem emlékszem pontosan, hogy mikor kezdett újra rendesen sugározni a rádió. Az biztos, hogy elmentem dolgozni, és a bizonytalanság miatt nagy feszültség volt bennem."[6]

„Élénken él bennem egy Székesfehérvárról sugárzott rádióadás emléke. Ültünk egyik este a rádió körül. Zene szólt, és a zene alatt egyszer csak felkiáltott egy férfihang (…), hogy: »Ne lőjetek a katonákra, ők is magyarok!« Még fegyverropogást is lehetett hallani."[7]

A visszaemlékezésekből és kutatásokból tudjuk, hogy a félelem és bizonytalanság okán sokan szótlanul, mégis mély együttérzéssel, otthonaik biztonságosnak vélt falai között igyekeztek átvészelni a forradalom és szabadságharc napjait, de a nagymágocsiak között is voltak olyanok, akik aktívan felléptek, gyűléseket szerveztek, segíteni próbáltak a budapesti hősöknek. Forradalmi bizottság is alakult, melynek vezetője K.R. tanár úr volt.

Szemtanúk mesélték, hogy néhányan október 24-én kora reggel a Táncsics Mihály utcában található pékséghez mentek, azért, hogy rávegyék a pékeket arra, hogy ne

4 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 15.

5 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 17.

6 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 19-20.

7 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 49.

süssenek a faluban kenyeret, mert Budapesten kitört a forradalom. De az ott dolgozók és a Földműves Szövetkezet elnöke elhárította ezt a követelést, és végül ellátták a községet kenyérrel. A nem sok eredményt hozó akciót újabb, de már más jellegű szervezkedések követték. Több beszámoló egybehangzóan tanúskodik a faluban szervezett gyűlésekről, melyek helyszínéül a sportpálya és az akkori piactér, a mai Coop bolt[8] előtti terület szolgált. Azt is tudjuk, hogy e gyűléseket több alkalommal a rendőrség vagy katonaság alakulatai megfigyelték, biztosították.

A piactéren, vélhetően október 26-án zajlott le az egyik legjelentősebb nagymágocsi gyűlés az akkor még ott álló emlékmű körül. A Himnusz eléneklése után az egybegyűlt tömeg a forradalom és az ország eseményeit tárgyalta, majd két nagymágocsi (K.R. tanító bácsi és M. Gy.) felolvasta az 1956. október 22-én a budapesti műegyetemisták által megfogalmazott MEFESZ 16 pontját. Itt érdemes kitérni arra a kérdésre, hogy miért a fentebb említett két férfinek jutott a szónok szerepe. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a lakosság, értelmiségi szerepüknél fogva, kiemelt bizalmat és figyelmet szentelt e két szereplőnek. Többen el is mondják, hogy azért is esett M. Gy.-re a választás, mert ő *„szépen tudott beszélni, és jó hangja volt”*.[9] A piactéren álló, kettős szerepű emlékmű sorsa is ezekben a napokban pecsételődött meg. A terméskő talapzat zászlórúdban végződött, melyre ünnepi alkalmakkor vonták fel a zászlót. A talapzaton két tábla volt. Az egyik az 1848-49-es forradalom és szabadságharcnak, a másik a második világháború eseményeinek és befejezésének állíthatott emléket. Beszámolókból arra lehet következtetni ez utóbbi a szovjetek által végbe vitt „felszabadítással”, a németek kiűzésével állhatott kapcsolatban, és emiatt esett áldozatul az emlékmű a forradalmi hangulat által felfűtött tömeg haragjának. Kerekes László a következőképpen emlékszik vissza az eseményekre: *„A másik esemény, amire emlékszem, hogy a Magyar László és a Kossuth utca sarkán állt egy emlékmű, amit két férfi ekkor elbontott, de nem szeretném személyüket felfedni. Egy talapzaton két tábla volt, az egyik az 1848-49-es forradalom emlékére készült, a másik pedig második világháborús megemlékezés volt. Ezen az októberi napon a piactéren is történtek események. K.R. tanító bácsi olvasta fel a 16 pontot, M. Gyuszival együtt. Később mindkettőjüket letartóztatták és börtönbe kerültek. A tanító bácsi és a felesége szabadulása után már nem tért vissza a nagymágocsi iskolába, pedig a falu lakosai szerették őket, hiszen feleségével együtt tanítottak itt sok éven keresztül. Megbecsült és elismert tanító mester volt ő. Az idős korosztály nagy tisztelettel gondol vissza még ma is rájuk. Soha többet nem hallottunk felőlük, nem tudom, hová mentek és mi történt velük!”*[10] E tényeket Zahorecz Mihályné is megerősítette. Az ő visszaemlékezése újabb adalékokkal színesíti az októberi, nagymágocsi eseményeket: *„(…) már pontosan nem emlékszem, melyik napon, de volt ott a mai bolt előtti területen egy gyűlés. Ott olvasta fel M. Gyuszi a 16 pontos*

8 A Mátyás király utca és a Kossuth Lajos utca sarkán.

9 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 42.

10 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 47-48.

követelést. Meglehetősen sokan voltak. Emlékszem egy emlékműre is. Volt egy talapzat, terméskőből, azon volt a zászlórúd, melyre az ünnepségekkor *felvonták a zászlót. Arra is emlékszem, hogy két alkalommal láttunk tankot Nagymágocson. Az egyik a Kossuth utcán ment végig, a másik a Szentesi úton. Amelyiket a Szentesi úton láttunk, az még ilyen zöld ágakkal álcázva is volt. 1956. október 23-án, úgy, mint a többi napon, elmentünk dolgozni. Mikor kiértünk, akkor Gy. Gábor megkérdezte, hogy akarunk-e dolgozni vagy sztrájkba lépünk? Ősz volt, az almáskertben roskadoztak a fák a gyönyörű almáktól. Mi azt mondtuk, hogy le akarjuk szedni a termést, és nekiláttunk dolgozni. Sőt, még fizetésemelést is kaptunk, amiért nem álltunk le. Azt is mondta, hogy érkeznek majd katonai teherautók, és meg kell őket rakni ládákkal, viszik az almát a városokba. Nos, vagy két napon keresztül jöttek. Megpakoltuk a teherautót, megköszönték és már indultak is útnak. Mi nem kérdeztünk semmit, csak tettük a dolgunkat."*[11]

Korábbi kutatások és interjúkban elhangzottak igazolták, hogy az emlékmű eltávolításában, szétverésében Sz. Géza helyi lakosnak, és egy meg nem nevezett társának volt kiemelkedő szerepe. Érdekesség, hogy az 1956-ban történt eseményekről Sz. Géza még a családjának sem beszélt. Lánya elmondta, hogy az édesapjával soha nem lehetett az 1956 októberében történt eseményekről beszélni. Arra tudott visszaemlékezni abból az időből (ekkor ő 6 éves volt), hogy édesapjukat az éjszaka közepén hurcolták el az emlékmű lebontásában játszott szerepe miatt. Napokig volt fogságban, de azután hazajöhetett. Gyerekként és később felnőttként sem beszéltek sosem az 1956-ban történtekről. Édesapjuk számára ez mindig fájó esemény maradt, és megőrizte magának azt, hogy mi történt vele, hetven évvel ezelőtt.

A faluban zajló gyűlések másik helyszíne a mai (és akkori) sportpálya volt. A szervezkedésben érintett és perbe fogott M. Gy.-vel kapcsolatos beszámolók arról tanúskodnak, hogy a falu azon részén összegyűlt emberek is hasonlóan cselekedtek, mint a piactéri eseményekben részt vevők. A forradalom eseményeinek tárgyalása mellett a MEFESZ 16 pontjának ismertetése volt a legfontosabb mozzanat. Az ott történteket egy külső, mégis nagymágocsi gyökerekkel, lakóhellyel rendelkező szemtanú szemszögéből vizsgáljuk. Tembel János, aki 1954 novemberétől teljesítette kétéves sorkatonai szolgálatát, jelen volt az október 23-át követő napokban, a sportpályán zajló gyűlésen, a szentesi laktanyából kivezényelt katonaként. A véletlen vezette akkor Nagymágocsra, hiszen saját elhatározásból, kihasználva a helyi laktanyában uralkodó laza szabályokat, kaotikus, irányítás nélküli helyzetet, csatlakozott a Nagymágocsra tartó, vélhetően az ottani események biztosítását feladatul kapó

11 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 39.

egységhez.[12] Amikor Nagymágocsra, a focipályához értek, a már korábban említett Sz. Géza tartott beszédet egy padon állva. Tembel János elmondása szerint a helyzet korántsem volt veszélytelen, hiszen a forradalmi érzelmű emberek mellett voltak az egybegyűltek között olyan, főként idősebb nagymágocsiak is, akik helytelenítették a történéseket. *„Amikor annak (a beszédnek – a szerk.) vége lett, akkor egy idős bácsi, J.M. bácsi azt mondja nekem: „Add már ide a fegyvert. Van itt egy pár ember, és odatörölök nekik!" Természetesen nemet mondtam. Úgy emlékszem, a bácsinak ott volt a fia a katonák között, de annak sem volt esze ágában sem odaadni az apjának a géppisztolyát. Még egy darabig maradtunk, de nem történt semmi, így visszamentünk a laktanyába."*[13] – hangzik el a tíz évvel ezelőtti beszélgetésben.

Udvarvölgyiné Ilonka néni volt az, aki beszélgetésünk során említett még egy helyszínt, ahol rendszeresen tartottak gyűléseket október utolsó heteiben: *„Arra is emlékszem, hogy hallottunk akkoriban, október utolsó heteiben arról, hogy gyűléseket tartanak azok, akik a forradalom ügyét a szívükön viselik. A Kossuth utca vége felé, a Vörösmarty utcán túl, Árpádhalom irányában volt egy nagy ház, amelyiknek egy tágas helyiségét táncteremként is használták a falusiak. Abban a teremben több alkalommal tartottak gyűléseket."*[14] Ezt a helyiséget az M. Gy.-el kapcsolatos visszaemlékezések is említik, mint találkozóhelyet.

Különös és különleges helyet foglal el a nagymágocsi események sorában M. Gy. története. Szinte kivétel nélkül az összes visszaemlékezésben említésre kerül a piactéri és sportpályai gyűlésekkel, a MEFESZ 16 pontjának felolvasásával, valamint budapesti harcosoknak szánt élelmiszergyűjtéssel kapcsolatban. A vele kapcsolatos legfontosabb visszaemlékezés fájó emlékeket idézett fel és idéz fel ma. Legközelebbi hozzátartozója így emlékezett vissza: *„Nem szeretem ezeket a régi papírokat nézegetni. (…) Annyi történt, hogy a sportpályán összegyűltek az emberek. Arra nem emlékszem pontosan, hogy hányan és mikor. Azt tudom, hogy* ő *is kiment, hogy megnézze, mi történik. Semmi célja nem volt, csak úgy, mint a többiek, kíváncsiságból indult el. Meg akarta tudni, mi folyik ott. Valaki felolvasta a 16 pontos követelést. Volt a kezében egy cetli, amiről olvasott volna, de nem ment neki. Ekkor odalépett, kivette a kezéből és ő olvasta fel a követeléseket. Utólag kérdeztem tőle, mikor baj lett belőle, hogy mi a fenének*

12 A laktanyában uralkodó káoszról a másik nagymágocsi származású, Szentesen sorkatonai szolgálatot teljesítő Király András is beszámol: *„A vadászoktól össze kellett gyűjtenünk a fegyvereket, Szentesről, Nagymágocsról és Fábiánsebestyénről. Az volt a dolgunk, hogy egyik helyről a másikra utazva összegyűjtsük a fegyvereket. Amikor Nagymágocsra jöttünk, azt mondta a tanácselnök, hogy maradjak itthon és másnap, mikorra összeszedjük a fegyvereket, majd visszamegyek. A laktanyába visszatérve tudtam meg, hogy a korábban irányító tiszteket letartóztatták és újakat neveztek ki helyettük. Nem volt számomra világos, hogy kinek a kezében volt a hatalom, de az biztos, hogy nem voltak egységesek a szabadságharc ügyében, nagyok voltak a nézetkülönbségek."* (KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 8.)

13 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 53.

14 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 46.

kellett kivenni a kezéből azt a cetlit? Azt mondta azért, mert nem tudott rendesen olvasni. Elmesélte, hogy mi történt, azután vártuk, hogyan alakulnak az események."[15]

Ő a novembertől kezdődő megtorlás egyik, de nem egyetlen nagymágocsi áldozata. Kálváriája 1957. július 4-én kezdődött, mikor megjelent nagymágocsi otthonukban a rendőrség és házkutatást tartott. Nagyon alapos munkát igyekeztek végezni, hiszen az egész házat felforgatták. Nagykéssel még a zsíros bödönbe is beleszúrtak, abban a reményben, hogy terhelő bizonyíték kerül elő. De nem találtak. Ennek ellenére M. Gy.-t bilincsben vitték el. Családja szinte azonnal a keresésére indult, de sokszor falakba ütközött: *„Amikor befejezték, akkor megbilincselték a férjemet, feltették egy teherautó hátsó platójára és elvitték. Kérdeztem a rendőrt, hogy hová viszik. Azt válaszolta, hogy semmi közöm hozzá. Elvitték, egy szó nélkül. Mindez július 4-én, csütörtökön történt. Rajta kívül még két embert vitték el.*[16] *Szinte azonnal elkezdtünk érdeklődni, kutakodni, hogy hol lehet. Bementem a rendőrségre, ahol azzal fogadtak, hogy nincs ott. Közöltem velük, hogy én leülök a küszöbre, és addig, amíg el nem árulják, hogy hol van, nem megyek el, még akkor sem, ha lelőnek! Nagyon csúnyán beszéltem velük, és csodálkozom is, hogy nem bántottak. Vittem magammal tiszta ruhát, cigarettát, fogkefét, mert hallottuk valahonnan, hogy ha megtalálom, akkor odaadják neki. A felháborodásomra reagálva az egyik rendőr azt mondta, hogy adjam oda neki a csomagot, ő pedig nemsokára hozza a szennyest. Mondtam, hogy nem. A mai napig sem tudom, hogy hogyan mertem letegezni a tiszteket, de azt mondtam nekik, hogy »Nem adom oda a csomagot. Látni akarom, hogy megvertétek-e, és hogy hogy van.« Öt percet kaptam, hogy beszéljek vele. Levezettek a pincébe. Ott volt a férjem, akin lehetett látni, hogy fizikailag nem bántalmazták. Amint letelt az idő, mennem kellett."*[17]

Az események ezt követően Szegedre vezettek, ahol M. Gy. a Csillag Börtönben raboskodott a tárgyalásig. Megállapítható, hogy az országosan is bevált módszer szerint, koncepciós eljárást folytattak ellene. A közeli hozzátartozók elmondása szerint veréssel és fenyegetésekkel sikerült olyan nagymágocsi „szemtanúkat" találni, akik terhelő vallomást tettek, a tárgyaláson azonban ezt nem erősítették meg, sőt vissza is vonták korábbi, jegyzőkönyvbe foglalt szavaikat. A tárgyalás végére egyetlen vádpont maradt állva M. Gy.-vel szemben: *„Ez arra az esetre vonatkozott, mikor 1956. november 4-én, a szovjet csapatok bevonulásának, és Kádár János hatalomra kerülésének hírére a férjem, amikor Kádár nevét meghallotta, akkor köpött egyet. Ehhez a köpés dologhoz kellett egy tanú, aki akkor még nem állt rendelkezésre, így elnapolták a tárgyalást. Nagymágocson sikerült találni valakit, aki mégiscsak tudta tanúsítani, hogy a férjem a földre köpött Kádár nevének említésekor. A tanú határozottan állította, hogy pont akkor, amikor a Kádár nevét kimondták, a férjem köpött egyet. Micsoda véletlen!*

15 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 19-20.

16 Feltételezhető, hogy a másik két ember a „forradalmi" eseményekben szerepet játszó Sz. Géza és K.R. tanár úr voltak.

17 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 21.

A következő tárgyaláson a férjem ezért 10 hónap börtönbüntetést kapott, de felfüggesztve! De ezt nem hagytuk annyiban, az ügyvédünk fellebbezett."[18] A fellebbezés sikerrel zárult, hiszen letartóztatása után közel egy évvel, 1958. április 28-án a budapesti Legfelsőbb Bíróság felmentette M. Gy.-t minden vádpont alól.

Bár az ő történetét ismerjük a legrészletesebben, mégsem volt egyedül. Vele együtt többeknek is megváltozott korábbi élete a forradalom és szabadságharc leverése után. A már korábban is említette K.R. tanár úr és felesége is távozni kényszerült a településről. Zahorecz Mihályné Veronka néni beszámolójából tudjuk, hogy a nagymágocsi almáskertben vezető pozíciót betöltő Gy. Gábor élete is gyökeres fordulatot vett 1956 novemberét követően. *„Egyik napon, az események lecsengését követően, a megtorlás időszakában történt. Úgy, mint a többi napon, Gy. Gábor a piros Pannóniájával jött ki dolgozni, és döbbenetes hírt közölt. Nem mondta meg, hogy kicsodák, de ultimátumot adtak neki. Azt közölték vele, hogy annyi időt adnak neki, hogy össze tudjon pakolni, és hagyja el Nagymágocsot, ellenkező esetben agyon fogják lőni. Ő azonban ellenállt. Ő azt mondta, hogy mivel itt él a családja (három lánya és egy fia volt), és itt a munkahelye, nem hajlandó elmenni, inkább a vádlói elé áll, és lőjék agyon. Igazából a mai napig nem tudom, hogy kik zsarolták így meg, kik akarták távozásra kényszeríteni. Mi nem kérdeztük, nem is kérdezhettük, és egyébként sem mondta volna el. Nem ment el, és akkor nem lett baja. Még egy évig itt dolgozott az állami gazdaságban. De utána elment. Nem tudtuk, hogy miért. Azt sem tudtuk, hogy mit követhetett el a hatalom szerint, ami miatt így el akartak vele bánni. Bolond volt a világ, ellenségeket kerestek mindenhol. Biztos valakinek nem tetszett a fizimiskája, és el akarta takarítani. Végül sajnos mégis sikerült."*[19]

Volt, akinek az országhatáron túlra vezetett az útja. Beszámolókból tudjuk, hogy több, a letartóztatásokban is érintett helyi lakos, köztük M. Gy. és családja fejében is megfordult a gondolat, hogy emigráljanak, ezt azonban az itt élő rokonaik, elsősorban idős szüleikre való tekintettel elvetették. Szülei tartották vissza a távozástól Udvarvölgyi Sándort is, aki 1956-ban mindössze 14 éves volt. Elsős gimnazistaként Szentesen ismerkedett meg egy katonaemberrel, akinek hatására külföldre akart távozni. Ahogyan Udvarvölgyiné Ilonka néni fogalmazott: *„Sanyi, a férjem rögtön »eligazította", nem lett az egész külföldi tervből semmi, és így nem lett az én kisfiamból forradalmár, pedig gyerekfejjel, édesapámtól, Kis Andrástól is kérte, hogy vigyen neki egy vadászpuskát a kastélyból."*[20] A családban azonban nem csak a 14 éves Sándort ragadta magával a forradalom, hiszen Ilonka néni keresztfia, Ambrus János, aki 1956-ban Szegeden tanult az orvosi egyetemen, aktív részese volt a szegedi, majd budapesti eseményeknek. Az egy évtizeddel ezelőtt rögzített interjúban elhangzott,

18 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 24.

19 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 40.

20 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 43.

hogy a fiatal orvostanhallgató a MEFESZ alapításában is részt vett, tagja volt több forradalmi szervezetnek, köztük a Petőfi Körnek[21] is. Sorsa és menekülése nem csak kalandosan, hanem életveszélyesen alakult. Jugoszlávia felé hagyta el a hazáját egy kukoricaszárral letakart lovaskocsi platóján. Később Belgiumban fejezte be tanulmányait, és végül Svájcban telepedett le. Hazatérésére 10 évet kellett várni, hiszen addigra enyhült annyit a rendszer, hogy rendőrségi engedéllyel, látogatásra vissza tudott térni.

Nem Ambrus János volt az egyetlen, akinek a hazájából való menekülés jelentette az egyetlen kiutat. Aracsi Imréné Balogh Erzsébet 1956-ban 21 éves bátyját, ahogyan ő emlékszik rá, Palit is elszakította a családtól az 1956-57. évi üldözés és megtorlás sötét korszaka. Történetét változtatás nélkül szeretnénk megosztani. *„Pali bátyámat 1955-ben hívták be katonának. Emlékszem rá, hogy én kísértem ki a régi posta előtti kisvasút állomásra. Hazáig sírtam. Bajára került katonának, légvédelmisnek. Aztán eljött 1956. Apukám valahonnan szerzett egy néprádiót. Esténként átjöttek a szomszédok, a rokonok és hallgattuk a rádiót. Így értesültünk a forradalom kitöréséről. Nagyon elevenen élnek bennem Nagy Imre szavai, aki többször beszélt a rádióban. Mi csak azt észleltük ebből a nagy zűrzavarból, hogy a Temetősoron (a mai Szántó Kovács János utcán) sok-sok katona megy hazafelé. Otthagyták a laktanyákat, és szétszéledtek. Mi is vártuk haza a bátyámat, de nem jött. Hosszú hetekig nem tudtuk, hogy mi van vele. 1956. december végén láttuk újra viszont. Csak akkor jöhetett haza. Akkor mesélte, hogy a forradalom napján, október 23-án Szegedre helyezték, és ott teljesített szolgálatot a szabadságharc heteiben. Mikor 1957 elején visszament, akkor már a nyugati határra, Hegyeshalomra helyezték határőrnek. Szemtanúja volt annak, hogy magyarok tömegei menekülnek külföldre, Nyugat-Európába, Ausztria irányába. Pali bátyámnak, a többi határőrhöz hasonlóan az volt a feladata, hogy ha kell, fegyverrel tartóztassa fel ezeket az embereket. Ő azonban nem volt hajlandó a saját honfitársaival szembeni erőszakra, és egy katonatársával úgy döntött, hogy inkább a menekülőkkel tart. Fél évig semmit sem tudtunk róla. Édesapám még a Hadkiegészítő Parancsnokságon keresztül is próbálta megtalálni, de nem sikerült. Azután 1957 nyarán érkezett tőle egy levél, Bécsből. Abban leírta, hogy jól van,* és *hogy mennyire emberségesen bántak vele és a többi menekülő magyarral Ausztriában. Elárulta azt a tervét is, hogy a volt katonatársával együtt Kanadába készülnek! Az első levelét, úgy, ahogyan az utána következőket, a hatóság gondosan elolvasta, átnézte, és csak azután kaphattuk meg mi. Volt olyan levél, ami nem is jutott el hozzánk. A szüleim és én is teljesen belebetegedtünk Pali bátyám elvesztésébe. Élt a testvérem, volt valahol a világban, de mégis nagyon távol tőlünk. Ma is ott él, Kanadában, ott alapított családot. Bár 1963-ban amnesztiában részesült, nem jött haza. Nem hitt abban, hogy nem bántanák. Először 1984-ben volt itthon. Még akkor is nagyon félt attól, hogy börtönbe zárják. (…) A mi kis tanyasi életünkben a forradalom csak rövid időre hozott változást. Ugyan visszakaptuk a földünket, de megalázó módon. Nem azt a földet adták vissza, ami a tanyánk körül volt. Azt egy ugyanilyen*

21 A Petőfi Kör rövid életű magyar értelmiségi mozgalom volt az 1950-es évek derekán, amely fontos szerepet töltött be a kommunista rendszernek az 1956-os forradalomhoz vezető erjedésében.

nevű vásárhelyi paraszt kapta meg. Így a tanyánk körüli földet más művelte, mi pedig öt kilométerre jártunk el művelni a miénket. Utána 1959-ben újra be kellett lépni a TSZ-be. Akkor ismét megsirattam a lovainkat. És sirattam számtalanszor a testvéremet is, aki van nekem, és még sincs igazán."[22]

Végezetül érdemes és fontos megvizsgálni a fejezetben bemutatott, elsősorban beszámolókból, visszaemlékezésekből származó, sokszor egybecsengő, de esetenként egyes részleteiben némileg eltérő információkat a forrásokkal, dokumentumokkal való igazolhatóság szempontjából is.

Koszti Tamás kutatásai nyomán az alábbi megállapításokat tehetjük. Források igazolják, hogy az október 23-i forradalom néhány nappal később, október 26-án érkezett meg Szentesre. Erről az eseményről Király András, a Szentesen sorkatonai szolgálatot teljesítő nagymágocsi származású katona is tudósított, hiszen ott volt a Kossuth téren, a szovjet emlékmű védelméhez kirendelt egységben, és szemtanúja volt az emlékmű ledöntésének. Tény, hogy 1956. október 27-én M. őrnagy, a Szentesen állomásozó tüzérosztály, illetve a helyőrség parancsnoka, két szakaszt küldött ki B. főhadnagy, illetve J. hadnagy vezetésével a környékbeli településekre, hogy akadályozzák meg a különböző rendbontásokat, rendzavarásokat. Október 28-án D. főhadnagy parancsára a járőr az ÁVH-s szakaszból egy ÁVH-s törzsőrmestert kiemelt a tömegből, és hazajuttatta Nagymágocsra.[23] Bartha László imént idézett munkájában olvashatunk arról is, hogy a szentesihez hasonlóan a környék településein, köztük Nagymágocson is forradalmi bizottságok alakultak, mely eseményre szintén utalnak a visszaemlékezések.

Az 1956-os forradalom nagymágocsi eseményeinek elsődleges írott forrásaként mégsem a sajtó, hanem az 1957-es Nagymágocsi Közgyűlési Tanács jegyzőkönyvei szolgálnak, amelyek az alábbi eseményeket rögzítik. Az 1957. március 12-én megtartott közgyűlési ülés számos kérdésben döntött. Az első döntési körben 1956. október 23-a és november 4-e közötti eseményekről értekeztek. Október 23-át ellenforradalomként értékelte a bizottság. A forradalom eseményeinek taglalására pedig az alábbiakat találhatjuk: „A forradalom résztvevői leváltották a vezetőket és önmagukat nevezték ki. Az FMSZ-től üzletet, italboltot követeltek, illetve a raktárban lévő gabona kiosztását is."[24]

A jegyzőkönyvekben, forrásokban az alábbi események is megtalálhatók: „Az ellenforradalom éreztette a községben is a hatását, de a község becsületes dolgozói mindent megtettek a földmunkák befejezéséért. Viszont voltak olyanok, akik lázították

22 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 43.

23 BARTA László: Az 1956-os forradalom Szentesen, Szentes, 1999. 21.

24 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárának Szentesi Levéltára – Nagymágocs Tanácsi Közgyűlés Jegyzőkönyve (1957).

a lakosságot a községi bizottság és a községi tanács ellen. A Tanácsházára vonultak jó páran, és különböző rágalmakat, szidalmakat kiabáltak a község vezetőire, illetve követelték azok lemondását, önmagukat pedig megválasztani igyekeztek."[25]

A jegyzőkönyvekből egy érdekes és egyben szokatlan esemény is napvilágra kerül. Megtudhatjuk, hogy a község területén lévő iskolákban a forradalom hírére „sztrájkot" hirdettek. Ezen információt támasztja alá egy akkor az ótompaháti (ismertebb nevén a kapásfalusi) iskolában dolgozó tanítónő beszámolója, aki elmondta, hogy a kapásfalusi iskolában a forradalom első napjaiban énekórán történt az az eset, hogy az akkori igazgató megkérte az osztályban tanító kollégát, hogy keressenek más, az akkori eseményekkel szolidáris, éneklésre alkalmasabb dalt. A gyerekek éppen az ismert orosz népdalt, az „Áll egy ifjú nyírfa a réten-t" énekelték.

Az 1956 október-novemberi nagymágocsi események során az addigi vezetést leváltották, a forradalom résztvevői önmagukat állították a Tanács élére, illetve Forradalmi Bizottságot is választottak ekkoriban, amely átvette a közigazgatási ügyek intézését is a forradalom idejére. A forradalom lezárásaként a résztvevőket nemcsak a bíróságok, hanem a nagymágocsi tanácsülés is elítélte a cselekményeikért.

Az 1956. december 6-i nagymágocsi Végrehajtó Bizottsági ülésen úgy döntöttek, hogy a Nemzeti Bizottságok és a Forradalmi Bizottságok megszüntetendők, és a korábbi bizottsági elnök[26] maradt továbbra is a Végrehajtó Bizottság élén.[27]

Isten velünk, ki ellenünk? **Nagymágocsiak és a „nagyvilág" forradalma**

Írásom utolsó részében három különleges életút egy-egy jelentős, időbeliségét tekintve különböző részletébe kaphatunk bepillantást. E visszaemlékezésekben az egyik, noha nem az egyetlen közös, kapcsolódási pontot 1956 eseményei jelentik.

Hihetetlen és emberfeletti erőről tanúskodó sorsot szánt a teremtő Horváth Lászlónak, aki a második világháború idején, 1944-ben került a nagyszüleihez az akkor Magyarországhoz tartozó Ungvárra, Budapestről. 1945-ben, mikor a második világháború befejeződött, a nagyhatalmi döntések értelmében hazánk elveszítette a bécsi döntésekkel visszaszerzett területeit, köztük Kárpátalját is. 1945. június

25 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárának Szentesi Levéltára – Nagymágocs Tanácsi Közgyűlés Jegyzőkönyve (1957).

26 Szomszéd András.

27 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárának Szentesi Levéltára – Nagymágocs Tanácsi Közgyűlés Jegyzőkönyve (1956).

végén felszólítást kaptak az ukrán hatóságoktól a határ ukrán oldalán élő magyarok, hogy 48 órájuk van, hogy magyar területre, a Tisza-híd másik oldalára menjenek át, amennyiben ez szándékukban áll. Laci bácsi nagyszülei is úgy döntöttek, hogy Magyarországra mennek. Mikor a Tisza-hídhoz értek, akkor az átvonulókat igazoltató katonák a kisgyermeket nem engedték át, elszakították a nagyszülőktől, akiket géppisztoly tussal lökdöstek át a híd magyar oldalára. Az akkor hároméves kisfiút gyűjtőlágerbe vitték, előbb Ungvárra, majd végül egy árvaháznak nevezhető internátusba került Munkácsra. 21 év után, 1963-ban tért vissza Magyarországra. Addigra megjárta a Kaszpi-tenger sivatagos tájait, ahol az olajiparban, fúrómesterként dolgozott három évig. Végül a Vöröskereszt segítségével tudta felvenni az édesapjával a kapcsolatot. A sors fura játéka, hogy a hazatérési engedély megérkezése után egy nappal kapta meg a hároméves katonai szolgálatra behívó parancsot. Szerencse, hogy a hazatérési engedély érkezett korábban, máskülönben három évet kellett volna tengeralattjárón töltenie.

Laci bácsi Munkácson élte meg 1956 forradalmát és a szabadságharc vérbe fojtását. Szemtanúja volt annak, ahogy éjjel-nappal vonulnak át a harckocsik a városon Magyarország felé. Megélte, hogy a magyar szó az egyik legnagyobb bűnnek számított az egykoron magyar többségű településen. *„Nálunk szinte tilos volt akkoriban, október-novemberben, és később is arról beszélni, hogy mi történik Budapesten, vagy az ország más városaiban. Iszonyúan szigorú volt ott a cenzúra. Szinte csak a megtorlásról lehetett hallani. A propaganda azt terjesztette a magyar forradalmárokról, a kivégzett miniszterelnökről, Nagy Imréről, hogy ellenforradalmárok, hazaárulók, a nép ellenségei, és ezért kell őket kivégezni."*[28] – emlékszik vissza a hetven évvel ezelőtti eseményekre. 1956 kapcsán, bár az eseményeknek csak külső szemlélője volt, több emléket is megosztott velünk tíz évvel ezelőtt beszélgetésünk során: *„Egymás között mi az intézetben, vagy az iskolában szinte alig beszélhettünk az '56-os eseményekről. Jóformán minden második, harmadik ember a titkosszolgálat embere, besúgó volt, a városban is, és az iskolában is. Ott nem lehetett nyíltan beszélni semmi ilyesmiről. Ha mégis beszéltél olyanról, amiről nem kellett volna, ráadásul rossz embernek, akkor jöttek érted és elvittek. Nagyon gyorsan elvitték az embert, emberélet nem számított. Az az igazság, hogy az ukránok és az oroszok olyan nevelést, olyan agymosást kaptak, hogy eleve úgy tekintettek az ottani magyarokra, mint ellenforradalmárokra, a szocialista rendszer ellenségeire. A rádióban is azt mondták, hogy Magyarországon ellenforradalom van. Sőt azt is, hogy ellenforradalmi erők, amerikai támogatással fellázadtak és arra készülnek, hogy megdöntsék a rendszert. Nagyon sok magyar élt akkoriban Kárpátalján, és féltek a hatóságok, hogy fellázadnak. Azokra a magyar diákokra, akik idősebbek voltak és veszélyt jelenthettek, sokkal jobban odafigyeltek. Az intézetben volt egy magyar származású srác, akinek volt a második világháborúból származó, de szándékosan megrongált, nem használható fegyvere. 1956 októberében történt, hogy a KGB-sek ezt megtudták, és*

28 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 81.

üldözés közben, mivel a srác ellenállást tanúsított, agyonlőtték. Ez a fiú fellázadt a rendszer ellen, nem akart itt maradni, úgy érezte, harcolnia kell. Sajnos áldozattá vált.

Később, a középiskolában is értek atrocitások. Fúrómesternek tanultam. Nem azért, mert ezt szerettem volna, hanem mert erre választottak ki. A műszaki tanárunk lengyel származású volt, és azt kell tudni róla, hogy nagyon utált engem, azért, mert magyar vagyok. A fia 1956-ban Budapesten harckocsis volt, és találat érte, aminek okán amputálni kellett a kezét. A fiát ért sérülés miatt rettenetesen orrolt rám. Akármennyire jól tanultam, sosem kaptam közepesnél jobb osztályzatot. Sőt, kétszer még össze is vereked-tünk. Nekem esett, kaptam pár nyaklevest, amit én nem tűrtem el, és visszaadtam."[29]

Sorsa, a sok megpróbáltatás után, mégis hazavezette. 63 évvel ezelőtt térhetett haza Magyarországra, a hazájába, melynek nyelvét addigra már elfelejtette. De nem adta fel, újra megtanult magyarul, és máig büszke anyanyelvére és a magyarságára.

Budapest mellett Tatabánya az egyik olyan vidéki település, ahol komoly véráldozattal járó, súlyos küzdelmet vívtak a magyar forradalmárok a beözönlő orosz csapatokkal. Bacsa Sándor akkor derekegyházi, mára már - évtizedek óta - nagymágocsi lakos, 1956-ban 16 éves volt. Ipari tanulóként anyai nagynénje családjánál élt Tatabányán, és élte át a forradalom és szabadságharc küzdelmeit. Úgy emlékszik vissza arra az időre, mint kamaszkorának meghatározó időszakára. *„A forradalom kirobbanásáról a bányászrádióból értesültem. Tudják, a bányászbarakkokban mindenhol volt rádió a falra szerelve, melyeken két adót, a Kossuthot és a Petőfit lehetett fogni. A rádióból hallottuk, hogy Budapesten kitört a forradalom. Ennek hatására Tatabányán is sztrájkot hirdettek, bezártak a bányák, egy időre bezárt a Cementművek is. A termelőüzemekben is leállt az élet. Az emberek az utcára vonultak, gyalogosan, teherautókkal. De nemcsak a gyárakat és bányákat zárták be. Azokban a napokban nem kellett iskolába mennünk sem, így az unokatestvéreimmel elindultunk és jártuk a várost. Csavarogtunk. A kíváncsiság hajtott bennünket, mint a legtöbb kamaszt."*[30] – mesélte. E meghatározottság azonban nem csak az üres laktanyák bejárása nyújtotta élményt jelentette számára, hanem sokkal inkább a halál és a szabadságharc tragikumával való közvetlen találkozást is: *„A városban tovább haladva egy kiégett Csepel teherautót találtunk, aminek csak az alváza maradt meg, miután felrobbant. Az autó platóján és a környékén emberi maradványok hevertek. Előtte sosem láttunk még ilyet, nagyon megrázó élmény volt számukra, hiszen testközelből tapasztaltuk meg a halált. Mentünk tovább a városban, majd felszálltunk egy autóbuszra, mely tömve volt, még a busz tetején is utaztak. Az emberek jelszavakat kiabáltak: »Éljen a független, szabad Magyarország!« »Le a kommunistákkal!«, »Ruszkik haza!«, »Hozzák létre a nemzetgyűlést, új alkotmányt akarunk!« Az embereket összetartotta a bizakodás, később pedig a félelem.*

29 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 82-84.

30 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 86-87.

Estére eljutottunk egy börtönhöz, mely, ha jól emlékszem, akkor a 28-as telepen volt. Az épület előtt láttunk börtönőröket és felfegyverzett civileket is. Ekkor már elkezdtünk félni és hazamentünk. Később a hírekből értesültünk róla, hogy abból a börtönből, ahol este jártunk, mindenkit kiszabadítottak, politikai foglyokat és a köztörvényeseket is.

Pár nap elteltével, október végére az üzletek kiürültek. Néhány napig éheztünk is, majd később a hangosbemondón bemondták, hogy el lehet menni a boltokba, mert a Svájcból és a Benelux-államokból érkezett segélycsomagokat szétosztják. (…) Épp a lépcsőn haladtam lefelé, amikor meghallottam, hogy szaladnak utánam. Két vagy három orosz katona volt az, akik egy sorozatot lőttek a levegőbe. Rám nem lőttek, csak biztosan rám akartak ijeszteni. Este nem is mertem hazamenni. A szomszéd fiú, aki szintén az unokatestvéreméknél volt, este 11 óra körül indult haza. Amikor kilépett a kapun, hallottunk egy sorozatot, amit géppisztolyból adtak le. Akkor ki sem mertünk menni. Másnap átkötött lábbal jött át hozzánk, és azt mesélte, hogy rálőttek, de nem tudta, hogy kik és miért. November elején úgy döntöttem, hazajövök Derekegyházára."[31]

Nem Bacsa Sándor volt az egyetlen helyi kötődésű lakos, aki a forradalom és az azzal járó fegyveres harcok, az eleinte dicsőséges, majd egyre reménytelenebb küzdelmet testközelből tapasztalhatta meg, sőt annak aktív részese, alakítója lehetett. Volt egy olyan nagymágocsi is a hősök között, aki a névtelenség védelmet adó köpenyét magára öltve mesélt ifjúkori, '56-os tetteiről, tapasztalatairól. Érdekes és egyben különleges nézőpont volt az övé, hiszen, ahogyan mondja, '56 emlékezete mára nem jelenti és nem is jelentheti ugyanazt, mint annak idején: *„Az lenne a legjobb, ha azok, akiknek semmi köze nincs ehhez az egészhez, nem sajátítanának ki belőle semmit. Voltak hősök, ez nem is kérdés. Ha valaki tényleg átélte ezeket az eseményeket, az tudja, hogy az emberek nagyon kemény dolgokat éltek ott meg! Rengetegen szívvel, lélekkel harcoltak, és rengetegen meghaltak, fiatal gyerekek. Ott voltam, de november elejére úgy éreztem, hogy haza akarok menni."*[32]

Addig a hazatérésig azonban rengeteg olyan eseménynek volt szemtanúja, részese és alakítója, melyek együttesen emelték a forradalom és szabadságharc vívmányait és történéseit történelmünk legnagyszerűbb és legfontosabb eseményeinek sorába. Ott volt az október 23-i tüntetésen, a Parlamentnél hallhatta Nagy Imre beszédét. Érdekesség, hogy nem ez volt a miniszerelnökkel való első találkozása, hiszen egyetemi tanárként, a kiváló előadó szerepében már korábban hallhatta őt.

Tíz évvel ezelőtti beszélgetésünk hangulata még ma is áthatja ezt a személyes történetet. 1956 különös dicsősége és egyben tragédiája ott van minden szó, minden

31 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 82-84.

32 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 77-78.

mondat mögött. Meghatározza azt, hogyan gondolkozunk történelmi múltunk e jelentős eseményéről, és befolyásolja azt is, hogyan vélekedünk a ma oly természetesnek tűnő szabadság eszményéről. Arról a szabadságról, mely a harcban helytálló, így a nevét nem vállaló egykori egyetemista számára is a legfőbb értéket jelentette. Amiért életét kockáztatva megjelent a Magyar Rádiónál, megélte annak ostromát, vagy, amiért szembenézve az ellenséges puskatűzzel, bajtársának holttestét örök nyugalomra helyezni segítette, és amiért védte az orosz csapatokkal szemben a főiskola területét. Ő maga így emlékszik vissza: *„Elindultunk a Rádióhoz, a Bródy Sándor utcába. A Bródy Sándor utca és a Kiskörút találkozásánál már felvonult katonai ezred állt. Magyar katonák voltak, akik ugyan ki voltak oda vezényelve, de egy töltényük nem volt. Abban is biztosak voltunk, hogy ha lett volna, akkor sem lőttek volna ránk. Ez a dolog, a katonák ott, az érzés, hogy nem bántanának, mert velünk vannak, bátorságot adott. Utána kezdtünk nem félni. Úgy éreztük, hogy ha itt vannak a katonák, és mégsem lőnek, akkor vajon ki lőhet itt? Amikor bementünk a Bródy Sándor utcai Rádió székházhoz, akkor a tömegben mellettem haladó, egy évfolyammal felettem járó állatorvostan-hallgatót ágyékon lőtték. Haladtunk a tömött sorokban, mikor egyszer felkiáltott. A tetőről lőtték meg. A lövés után a hátamra vettem, és a közeli Rókus Kórházba vittem. Annyit hozzá kell tenni, hogy ez a fiú, miután felépült, velem nyilvánosan soha többet nem állt szóba. Hallani sem akart arról, ami akkor a Rádiónál történt. De nem csak ezt az egy srácot lőtték meg. A Rádiónál már bebizonyosodott, hogy az ÁVO-sok nem haboznak lőni. Érdekes, hogy később, amikor már Nagymágocson dolgoztam, akkor szereztem arról tudomást, hogy annak a katonai gépesített ezrednek a parancsnoka, amelyik ott állt a Bródy Sándor utca sarkán, nagymágocsi kötődéssel rendelkezett. Egy innen elszármazott, a nagymágocsi gépműhelyfőnöknek a testvére volt.*

A Rádiónál több ezren voltunk. Habár többször a tömegbe lőttek, az emberek reggelig nem mentek el. Miután a srácot bevittem a Rókus Kórházba, én nem mentem vissza. Tudja, a srácot kicsit kerülve kellett a kórházba vinnem. Akkor már észrevettem, hogy a Danuvia (motorkerékpár) Gyárból a dolgozók teherautókkal hordták a fegyvereket kifelé. A fegyverkezés tehát már október 23-án este megkezdődött.

Tudja, az elején még rend volt az utcákon, például, mikor betört egy kirakat, akkor mellé állt egy egyetemista, és ügyelt arra, hogy ne lopjanak el semmit sem. Később elszabadult a pokol. Azokban a napokban a főiskola igazgatója megbízott azzal, hogy lássam el a főiskola területének védelmét. Azt kell tudni a főiskola épületegyütteséről, hogy hat hektáron terült el, és pavilonszerű elrendezésben voltak ott az épületek. Ennek az objektum-együttesnek a védelmét bízta rám a főiskola igazgatója. Tudja, ahhoz, hogy ezt el tudjuk végezni, a parittya kevés volt. Sokan eltűntek a színről, de mi maradtunk. Fegyverekkel védtük a területet, és azt kell, hogy mondjam, hogy oda senki illetéktelen nem tette be a lábát. A szomszéd utcákból, a házakból jövő lövéseket meg kellett előzni. Tettük a dolgunkat, és igyekeztük biztosítani, hogy a benti élet zavartalanul működjön. Pontosan nem emlékszem, de talán október 25-én történt, hogy valaki mondta nekem, hogy évfolyamtársunk a VIII. kerületben, a Harmincketteseknek terén, a szobor mögött

fekszik, holtan. Őt valahogyan vissza kellett hozni. Én ekkor befogattam egy takarmányszállító kocsiba egy lovat, és kimentünk az évfolyamtársunkért a térre. Láttuk messziről, hogy ott a holtteste a szobor mögött. A sarkon volt egy postaépület, és amikor a mögül kiléptem, leadtak rám egy sorozatot. Olyan szerencsém volt, hogy nem talált el. Ezt követően különféle fedezékekből megpróbáltam a fiúnak valamijét megfogni, hogy elhúzzam onnan. Végül sikerült. Feltettük a kocsira. Elég kemény utunk volt, mivel a visszaúton sem lehetett kikerülni a Köztársaság teret, ahol a pártszékház volt. Ott már ment a fúrás-faragás, mert egyes emberek úgy gondolták, hogy ott földalatti kazamaták vannak, ahonnan emberi nyögéseket véltek hallani. Ez persze nem volt igaz. De ástak szorgalmasan. Sikerült átjutnunk, elengedtek bennünket. Beérve a főiskola területére, az igazgató úr engedélyével temettük halott társunkat. Pokrócba csavartuk és két pavilon közé eltemettük. Egy szerencsi állatorvos fia volt. A szülei 3-4 nap után megjelentek. Szörnyű fájdalmat éltek át. Mi is. A mai napig fáj emlékezni."[33] A forradalom és szabadságharc leverését követő megtorlás őt sem kímélte. Ösztöndíját egy évre felfüggesztették, ezért megélhetését éjszakai vagonrakodással biztosította, miközben nappal továbbra is részt vett az egyetemi előadásokon. Államvizsgájának „árát" végül édesapja fizette meg évekkel az 1956-os eseményeket követően: kényszer hatására aláírta a termelőszövetkezetbe való belépési nyilatkozatot, ezzel téve lehetővé fia tanulmányainak befejezését.

Ez az életút olyan történeteket és tapasztalatokat idéz fel, amelyekről ma már ugyan tanulhatunk, ám valódi súlyukat és emberi mélységüket talán soha nem érthetjük meg teljesen. Nem is ez a feladatunk. Az emlékezés azonban közös kötelességünk. A múlt megismerése és megőrzése felelősség, amely segít felismerni, milyen árat fizettek elődeink a szabadságért, és hozzájárul ahhoz, hogy elkerüljük mindazt, ami hetven évvel ezelőtt magyarokkal – köztük nagymágocsi emberekkel – megtörtént. Így tehetünk a legtöbbet azért, hogy a szabadság és a függetlenség, amely ma számunkra alapvető jog és természetes érték, a jövő nemzedékei számára is az maradjon, és soha többé ne váljon csupán vágyott kiváltsággá.

33 KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS EMLÉKEZET: Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról (szerk. Varga Ferenc). Nagymágocs, 2017. 74-76.

A nagymágocsi kommunisták és a nagymágocsi szövetkezetek helyzete

A mezőgazdasági szocialista átszervezése az egész dolgozó társadalom érdeke. Ez megtisztította a falusi kommunisták feladatait és feltételeit. Ezzel a gondolattal kezdik fel Nagymágocs község vezető kommunistái, hogy megismerjék a szövetkezetek valódi mozgalom helyzetét a községben. Beszélgetnek a község vezetőivel, Nagy József pártsitkárral, Szemerédi elvtárssal, a t. b. elnökével, Molnár elvtárssal, a v. b. elnök helyettesével, Nacsa elvtárssal, a helyi földművesszövetkezet elnökével, valamint a mágocsi termelőszövetkezetek vezetőivel. Tapasztalatainkat az alábbiakban írjuk le.

Nagymágocson a község vezető kommunistái ismerik a termelőszövetkezeteket, gazdasági helyzetüket, jövedelmüket, főbb terveiket. A községben jelenleg három tsz működik 123 taggal, mintegy 1539 hold földön. Természetadottságaik az idén beszélt az egyéniek természetadottságai egyenlők, 9,01 mázsa. Őszi árpa egyéni átlag 13,20, szövetkezeti 14,3 mázsa, tavaszi árpa egyéni 14, szövetkezeti 14,9 mázsa, cukorrépa egyéni 170, szövetkezeti 148 mázsa, kukorica egyéni 23,50, szövetkezeti 27 mázsa. Különösebben egyik szövetkezet sem termelt többet, mint az egyéniek, de

a nagyüzemi gazdálkodás példáját a község legrégebben alakult szövetkezetében, a Sallai Tsz-ben már (a cukorrépa kivételével) eredeti célnyelt.

Itt ugyanis 10,03 mázsa búza, 14,04 mázsa őszi árpa, 19 mázsa tavaszi árpa és 30 mázsa kukorica termett holdanként.

Ezeket az adatokat a község vezető kommunistái még nem gyűjtötték össze és csak az egyéni termelők természetadottságait ismerik. Ez azt mutatja, hogy

a községi földművelés helyzetét alaposabban, mélyrehatóbban mindaddig nem elemezték, nem hasonlították össze a szocialista és nem szocialista szektor eredményeit.

A termelők vissont általában így hasonlítanak, mert ebből dereül ki, hogy mennyi a jövedelem, vun-e értelme a szövetkezetnek.

Megállapításaikat igazolja az is, hogy a község vezető kommunistái eddig nem tanulmányozták, nem elemezték az egyéni gazdálkodók jelenlegi nézeteit, véleményüket a szövetkezetekről. Nagy Józsi elvtárs, a község pártitkára őszintén elmondta, hogy mostanában nem beszélgetett egyénekkel erről a kérdésről. Pedig érdekes és érdemes lenne nemcsak általában, hanem alaposabban megismerni, tanulmányozni, hogy

merre és mire irányut az egyének figyelme Nagymágocson.

Ez az út vezet ugyanis annak megismeréséhez, hogy vajon

merre áramlik jelenleg a helybeli egyéni gazdaságok jövedelme.

Mire hűtik pénzüket az egyénieik? Valószínű, hogy más-más az egyes rétegek véleménye a szövetkezetről.

Magocson a mintegy 3600 fönyi lakosság túlnyomó része egyéni gazdálkodásból él. 1956 október előtt a községben 2600 holdon volt szövetkezet, illetve termelőcsoport, de az ellenforradalom elején 3 szövetkezet és 2 tsz felszűnt. Ha csak magát ezt a hépet látjuk, könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy az itt élő parasztok az egyéni gazdálkodás mellett döntöttek. Látnunk kell azonban azt is, hogy

az egyéni, kisiuljdonosi termelésnek és értelmiadnak Nagymágocson nem olyan mélyek a gyökerei, mint például a megye más vidékein.

Nagymágocson mintegy fél évszázadnál ezelőtt még szinte egyáltalán nem volt egyéni tőgazdaság. Ezután nemcsak Károlyi-uradalmi birtok a község. A földosztás után 1400 kat. hold. Ebből 4000 holdon — tehát közel a felén — csak 1945-ben a földosztással alakult kisgazdaság, a hogy az új földhöjuttatottak nézetében nem annyira mélyek a kisiuljdonosi beállítottság gyökerei, mint az évtizedes, vagy évszázados kisgazdaságok birtokosainak tudatában, ezt az a tény is igazolja, hogy a 640 család közül, akik 1945-ben lettek tulajdonosok, azóta mintegy 180—200 család kudta, szövetkezetbe vitte, eladta, vagy sértőszínű földjét családjai között.

Nem tapasztaltuk, hogy az 1945 óta működő kisgazdaságokat illetően megkülönböztetett politikát folytatna a mágocsi pártszervezet. Véleményünk az, hogy csak általában tőrtének mágocsi elvtársaink a mezőgazdaságat, nem vizsgálják különkülön a jelenségeket, az egyes rétegeket; ezt, hogy merre irányul ezek figyelme és mi ennek az oka. De különösen nem tapasztaltuk, hogy a község vezető kommunistái valamilyen

célttalatosabb, helyi egységes elvet követnének a falusi közvélemény befolyásolására, irányítására.

Ezt egyébként abban is igazolnak látjuk, ahogyan a nagymágocsi vezető kommunisták a földművesszövetkezet szerepét értékelik. A földművesszövetkezetnek kapcsolatban elmondták, hogy az áruellátás megfelelő, nagy a forgalom és valószínűleg sok új taggal erősödik a jövőben a földművesszövetkezet. Ha a párt agrártézseit helyesen értelmezzük, a ha figyelembe vesszük, hogy manapság a termelők egyre többen fordulnak a földművesszövetkezet felé rokonszenvnek a különböző termelői társulások, szakcsoportok gondolatától, rájöhetünk, hogy a földművesszövetkezet, régebbi beltjeiegét, áruellátó szerepét — ra már egyre inkább a termelők összefogására, a közösségi élet elemeinek létrehozására irányuló tevőcsnyég egészíti ki. Sőt,

nem a kereskedelemben, hanem a termelők legkülönbözőbb összefogásainak megtermésében van a földművesszövetkezet lényege.

Abban, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, a háznznok növelésére szervezi a dolgozó parasztokat. Működik már Nagymágocson is két szakcsoport, egyik mezőhésnettel, másik kender- és cukorrépaterméssel foglalkozik. — én a község vezető kommunistái ezeket különösebben nem ismerik. Még állítólatnak gyökerei, mint az évtizedes, vagy évszázados kisgazdaságok birtokosainak tudatában, ezt az a tény is igazolja, hogy a 640 család közül, akik 1945-ben lettek tulajdonosok, azóta mintegy 180—200 család kudta, szövetkezetbe vitte, eladta, vagy sértőszínű földjét családjai között.

Nem tapasztaltuk, hogy az 1945 óta működő kisgazdaságokat illetően megkülönböztetett politikát folytatna a mágocsi pártszervezet. Véleményünk az, hogy csak általában tőrtének mágocsi elvtársaink a mezőgazdaságat, nem vizsgálják különkülön a jelenségeket, az egyes rétegeket; ezt, hogy merre irányul ezek figyelme és mi ennek az oka. De különösen nem tapasztaltuk, hogy a község vezető kommunistái valamilyen

célttalatosabb, helyi egységes elvet követnének a falusi közvélemény befolyásolására, irányítására.

Ezt egyébként abban is igazolnak látjuk, ahogyan a nagymágocsi vezető kommunisták a földművesszövetkezet szerepét értékelik. A földművesszövetkezetnek kapcsolatban elmondták, hogy az áruellátás megfelelő, nagy a forgalom és valószínűleg sok új taggal erősödik a jövőben a földművesszövetkezet. Ha a párt agrártézseit helyesen értelmezzük, a ha figyelembe vesszük, hogy manapság a termelők egyre többen fordulnak a földművesszövetkezet felé rokonszenvnek a különböző termelői társulások, szakcsoportok gondolatától, rájöhetünk, hogy a földművesszövetkezet, régebbi beltjeiegét, áruellátó szerepét — ra már egyre inkább a termelők összefogására, a közösségi élet elemeinek létrehozására irányuló tevőcsnyég egészíti ki. Sőt,

nem a kereskedelemben, hanem a termelők legkülönbözőbb összefogásainak megtermésében van a földművesszövetkezet lényege.

Abban, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, a háznzok növelésére szervezi a dolgozó parasztokat. Működik már Nagymágocson is két szakcsoport, egyik mezőhésnettel, másik kender- és cukorrépaterméssel foglalkozik. — én a község vezető kommunistái ezeket különösebben nem ismerik. Még

Zárszámadás előtt a kiszombori Új Élet Tsz-ben

Öt új taggal gyarapodott a taglétszám

A termelőszövetkezet irodájában már befejeződött a közelmúlt az idei zárszámadás előkészítése. Előreláthatóan szerdán mez is hozzák azt az ünnepi közgyűlést, amelyen a tsz tagjaira megismertetik majd az év első zárszámadás előtt a tsz-ben elért eredményeket. Ezután a közgyűlés megállapítja a részesedési normákat is, amelyek alapján ki-ki megkapja majd a neki járó részét.

A kiszombori Új Élet Termelőszövetkezet, mint ahogy Varga Sándor elvtárs, a tsz elnöke elmondta, a múlt év novemberében 4-én alakult ülésünkon a szovjet csapatok segítségével megszervezett a budapesti ellenforradalmi bandák szétverése és eltiltott a hire Kiszombor közelébe is, hogy megalakult a forradalmi munkás-parasztkormány. Az Új Élet Termelőszövetkezet 1956. október 27-tr Petőfi néven működött, de akkor az ugrenvezeti közös „nemzeti bizottság" felszólalta ezt a társas, nagyúrnevét szolgálatot. Az ötlakás kult kiszombori termelőszövetkezetnek hívni. Ezután megszűnt a tagtoborzás, mert a részbői 67 tag közül csak 49 felvitatta a közös munkát, mások a zárszámadás adatait azt bizonyítják, hogy a tsz az idén több eredményeket ért el, mint az elmúlt esztendőben. Magyarázat: szlárvirágvirágvirág

Szebellédi Endre István[1]

Nagymágocs közelmúltja és jelene (2014-2026)

Nagymágocs nagyközség különleges és rejtett gyöngyszem. Példaértékű településünk 19. századi épített öröksége, amelynek meghatározó elemei a gróf Károlyi család uradalmi birtokának központi épülete, a Károlyi-kastély, a Tiszttartó Ház, a fás terek, valamint a Károlyiak településépítő munkájának megannyi emléke. A grófi család tevékenysége kiterjedt az élelmiszeripar kialakítására is. Épült likőrgyár, paprikaőrlő malom és gyümölcsaszaló üzem, amelyek a Dél-Alföld prosperáló uradalmi területévé tették Nagymágocsot, melynek lendületét az első világháború törte meg. Magyarország trianoni megcsonkításával a térségi gazdasági súlypontok eltolódtak, aminek így Nagymágocs is vesztese lett, és a helyi ipar elsorvadt. Az Arad–Budapest gazdasági útvonal a trianoni békediktátumból adódóan megszűnt, aminek hatásaként térségünk gazdasági ereje folyamatosan és rohamosan csökkent. Ennek eredménye a végbemenő társadalmi folyamatokban is jól mérhető, és sajnos egyre erőteljesebben érezhető.

A község a két világháború között is a vármegye legjelentősebb szántóföldi és gyümölcstermő területe volt, majd 1945 után mezőgazdasága állami gazdasági és termelőszövetkezeti formában adott munkát a helyieknek. A rendszerváltást követően Nagymágocs és mikrotérségének gazdasági potenciálja tovább csökkent a dél-alföldi makrotérségen belül, az újonnan kialakult kereskedelmi útvonalak távolsága miatt. A térségünkben nincs olyan helyzeti erőforrás – például autópálya vagy nagyváros közelsége –, amely helyi szinten gazdasági és foglalkoztatási növekedéshez vezetne. A településen felerősödött a mobilizáció, és az ingázás sok esetben a környező városokból is a távolabbi településeken található munkahelyekre is irányul. A 2000-es években a munkahelyek csekély száma miatt felgyorsult a lakosság elvándorlása.

1 Szebellédi Endre István, szociálpolitikus, Nagymágocs nagyközség polgármestere 2014 óta (Nagymágocs), e-mail: szebelledi.endre@gmail.com

A kiinduló helyzet

A rendszerváltást követően a termelőszövetkezetek felbomlásával sok aktív korú lakos vált tartósan munkanélkülivé, időskorba lépve pedig csekély nyugdíjra vált jogosulttá. A foglalkoztatás, mint társadalmi kihívás mellett kiemelten fontos a helyi időspolitika helyzete is. Az időskorúak helyzetét nehezíti gyermekeik településről történő elvándorlása, amely a 2008. évi gazdasági válságot követően, a 2010-es évektől rendkívüli módon felgyorsult. Ennek oka, hogy Nagymágocs nagyközség a munkahelyek hiánya miatt nem jelentett vonzó életteret az aktív korú generációk számára. Ezzel együtt a helyi épített környezet minősége romlott. A helyi munkalehetőségek rendkívül csekély száma mellett a térségi munkavállalást segítő infrastruktúra-fejlesztések sem valósultak meg. A település népességmegtartó képessége egyre csökkent. Ennek hatása kiterjedt a települési szolgáltatások sorvadására is. Az elvándorlás miatt csökkent a helyi nyolcosztályos általános iskola tanulói létszáma, valamint a helyi óvoda és bölcsőde gyermeklétszáma is. Az önkormányzat által biztosított lakossági szolgáltatások sorvadni kezdtek. Az adósságokkal és hitelekkel terhelt önkormányzat működése fenntarthatatlanná vált.

2014-ben terhelt körülmények között kezdte meg az új Képviselő-testület a Nagymágocs településüzemeltetési feladatainak kezelését célzó tevékenységét. A fejlesztési folyamat első állomásaként létrehoztunk egy önkormányzati tevékenységi „ars poeticát", amely a meglévő önkormányzati szolgáltatások fejlesztését és új szolgáltatások kialakítását tűzte ki célul. Megvizsgáltuk az önkormányzat által fenntartott intézmények működését, emellett pedig az önkormányzat partnerintézményeit is. Ehhez szükség volt a helyi önkormányzati szemlélet megújítására és az e célt szolgáló intézményrendszer megalkotására. Három szempontban határoztuk meg az önkormányzati szolgáltatások sikerességét:

- A lakosság részéről legyen szükség a szolgáltatásra, tehát legyen, aki igényli és használja azt.
- Álljon rendelkezésre megfelelő infrastruktúra, azaz a feladatellátáshoz szükséges jó körülmények és megfelelő eszközök.
- Álljon rendelkezésre megfelelő humánerőforrás; a dolgozók legyenek szakmailag felkészültek, és szeressék a munkájukat.

Ilyen körülmények között indult meg 2014-ben egy szakmai alapon nyugvó településfejlesztési stratégia tervezése, amelynek célja Nagymágocs nagyközség élhetőségének javítása volt.

Továbbá Nagymágocs településfejlesztési stratégiájának alapjait az elmélyült helyi szintű demográfiai és társadalmi krízisek mérséklésére, valamint a negatív folyamatok megfordítására három tényezőben határoztuk meg:

- A stabil lakhatás és a megfelelő családi körülmények támogatása.
- Élhető és biztonságos települési környezet kialakítása.
- Munkahelyteremtés és a munkába járás segítése.

Ez a munka 2014-ben indult, és az elmúlt bő évtized során az önkormányzat a nagymágocsi lakosság, valamint az országos szakpolitikai szervezetek segítségével számos eredményt ért el.

Elért eredményeink

Az emberek életmódja, élethelyzete, kulturális szokásai, sőt még életkoruk is befolyásolja társadalmi szükségleteik fontossági sorrendjét, de minden bizonnyal a legfontosabb tényezők között szerepelnek a pénzkereseti lehetőségek és a munkahelyek. A kistelepülések számára a munkahelyteremtés lehetőségei korlátozottabbak, mint a nagyobb népességű városokban, mivel a vállalkozások jellemzően oda települnek, ahol nagy számban áll rendelkezésre a szükséges tudással és kompetenciákkal rendelkező munkaerő, valamint fejlett infrastruktúra található. Nagymágocs nagyközség három, gazdasági szempontból kevésbé fejlődő város – Orosháza, Hódmezővásárhely és Szentes – között helyezkedik el. Mindhárom város számára kihívást jelent a népesség megtartása, valamint a helyi munkalehetőségek megőrzése is. Ezért egyik város sem tekinthető olyan dinamikus gazdasági központnak, amely a nagymágocsi és a térségbeli kistelepülések munkavállalói számára megfelelő perspektívát és stabilitást nyújtana.

Kvalifikált munkalehetőségek nagyobb számban csak 50 km-es távolságon túl találhatók, ami negatívan befolyásolja a fiatalok Nagymágocson maradását. Egyes vélekedések szerint az ingázással történő munkába járás a mai korszellemben már nem jelent akkora megterhelést, mint néhány évtizeddel ezelőtt. A lakóhely és a munkahely közötti útvonal meghatározásánál ma már nem elsősorban a távolságot, hanem az utazással töltött időt veszik figyelembe. A távolság alapú szemléletet felváltotta az utazási idő, mint meghatározó kritérium.

Természetesen a helyi gazdaságfejlesztés fő célkitűzése a helyben történő foglalkoztatás segítése, de kiemelt célként tűztük ki a közutak felújítását is. Ezzel tudtuk „közelebb hozni” a munkahelyeket biztosító úti célokat Nagymágocshoz, hiszen

a felújított utakon, az úthibákból adódó sebességkorlátozások nélkül, kényelmesebben és gyorsabban lehet közlekedni. Az önkormányzat számára a térségi munkahelyek elérésének segítése kiemelt feladattá vált, hiszen az útfelújítások nagymértékben mérséklik a területi hátrányokat. Ehhez elengedhetetlen a megfelelő közlekedési lehetőség és a jó minőségű közutak megléte. A Magyar Falu Program keretében megújult Nagymágocs belterületi főútvonala, valamint a Székkutasra vezető út, amely a 47-es számú főútba ágazik. Így Nagymágocs és Szeged között a közúti közlekedés kátyúmentes úton valósulhat meg. A 4405-ös és 4406-os jelű, Szentes–Derekegyház–Nagymágocs–Orosháza útvonalat érintő közutak a HIPA program keretében újultak meg, ami kiemelt fontosságú, gazdaságfejlesztési célú beruházás volt. Sajnos ennek a beruházásnak a hatása, amely Orosháza város gazdasági stabilitásának erősödését célozta, és amely biztonságot nyújthatott volna az orosházi munkahelyeken dolgozó nagymágocsi munkavállalók számára is, elmaradt a várttól a Covid19-járvány okozta gazdasági visszaesés miatt.

Helyi munkahelyteremtés és a helyi munkaadók segítése terén is történtek önkormányzati intézkedések. Számos helyi vállalkozás létesített bérleti jogviszonyt önkormányzati ingatlanokra. Kiemelendő, hogy önkormányzati ingatlanban kapott helyet egy megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató vállalkozás is. Ennek eredményeként a településen 100%-os a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatása. Büszkeségre ad okot, hogy a településen minimális a közfoglalkoztatási programban részt vevők száma. Az évek során szervezett képzési programok eredményeként az alapvető boldoguláshoz szükséges kompetenciákkal rendelkező munkavállalók olyan szakképesítéseket szerezhettek, amelyekkel az aktív munkaerőpiacon is el tudtak helyezkedni. Ilyen képzések voltak például a targoncavezetői, takarítói, segédápolói és kertészeti képzések.

A munkába járás segítése érdekében Nagymágocson óvodai és bölcsődei ellátás áll rendelkezésre, amelyet 2017-ben az épület komplex felújításával és a dolgozók szakmai felkészültségének fejlesztésével tovább erősítettünk. 2022-ben az önkormányzat a családok munkavállalásának segítése érdekében egy újabb családi bölcsődét alakított ki.

Hangsúlyt fektetünk a belterületi úthálózat fejlesztésére. Nagymágocson 2022-ben, az utolsó földutas utcaszakasz megszüntetésével elértük, hogy a település belterületi úthálózatának 99%-a szilárd burkolatú, aszfaltozott legyen, amire a térségben nincs másik példa. A további feladat a régi utak állagmegóvása és részbeni felújítása.

Nagymágocson 2014-ben épült meg a szennyvízelvezető hálózat és az azt kiszolgáló szennyvíztisztító telep. A következő évtized kihívása a közel 40 éves ivóvízhálózat megújítása, amely állami feladatkörbe tartozik. A hálózat kritikus szakaszainak

cseréje már több utcában megtörtént, és ez a munka minden évben folytatódik, ezáltal biztosítva a családok számára az egészséges ivóvízhez való hozzáférést.

Önkormányzatunk nagy hangsúlyt fektet a zöldterületek ápolására, amely hozzájárul a testi és szellemi egészség megőrzéséhez. 2018-ban rehabilitáltunk egy önkormányzati tulajdonban lévő, addig kezeletlen nádas területet. A beruházás eredményeként az akkor még illegális hulladéklerakóként is használt, elvadult terület ma már egy másfél hektáros tónak ad helyet, amely élőhelyet biztosít a helyi élővilág számára.

A lakhatási körülményeket a helyi közbiztonság minősége is befolyásolja. Településünkön rendőrőrs működik, amely a mikrotérség bűnmegelőzési feladatait látja el. Nagymágocs rendelkezik a térség legnagyobb egyesületi tagsággal rendelkező és aktív polgárőr-egyesületével, amely a térség egyik legdinamikusabban működő polgárőrsége. 2018-ban, országosan is egyedülálló módon, kialakítottunk egy összkomfortos polgárőrbázist, amely Nagymágocs elsősorban időskorúak által lakott településrészén található. A polgárőrség munkáját országos elismerésben részesítették. A Nagymágocsi Önkéntes Tűzoltó Egyesület szintén erősíti a lakosság biztonságérzetét. Az önkormányzat teljeskörűen felújította a tűzoltóbázist, amely közösségi térként is funkcionál.

Az önkormányzati szolgáltatásokat nyújtó épületállomány felújítása, új, jó minőségű épületek építése

A 2015. évtől kezdve folyamatosan újítottuk fel a közintézményeket. Cél volt a közfeladat minőségi ellátása mellett a kedvező üzemeltetési feltételek biztosítása is. A település élhetősége nagyban függ az önkormányzat által biztosított szolgáltatások meglététől és minőségétől, amelyeket önkormányzatunk lehetőségeihez mérten a legjobb módon igyekszik biztosítani.

Nagymágocsi Óvoda és Bölcsőde intézménye

2017-ben került teljeskörűen felújításra az épület. A hőszigetelés mellett az épület egy hőszivattyúval rendelkező fan-coil fűtő-hűtő rendszert kapott, amelynek energiaszükségletét napelemekkel állítjuk elő. A földgázfelhasználás teljes mértékben megszűnt. Az épület belső terei is teljesen megújultak, a gyermeknevelési jogszabályoknak megfelelően kerültek átalakításra. Az épület villamoshálózata mellett a falburkolatok is teljesen újak.

1. kép: Nagymágocsi Óvoda és Bölcsőde. Forrás: Takács Henrietta (2026)

A jó infrastruktúra mellett fontos szerepet kapott a gyermekeket gondozó és nevelő testület folyamatos továbbképzése. Az óvoda 2021-ben elnyerte a „Madárbarát Óvoda" címet, emellett kiemelt szerepet kap a Polgár Judit sakkmester által kifejlesztett Sakkpalota program. Az intézmény egy bölcsődei csoportnak ad helyet, amely 12 fős kapacitását tekintve teltházas. Három óvodai csoport működik az intézményben, folyamatosan maximális kapacitással, csoportonként 25–28 fővel. A gyermekek számára az önkormányzat az étkezést teljesen ingyenesen biztosítja, így a családoknak napidíjat sem kell fizetniük.

Nagymágocsi Családi Bölcsőde

A változó gazdasági környezet egyre inkább arra sarkallja a családokat, hogy mindkét szülő minél előbb vállaljon munkát. Az egyedülálló szülők részére pedig létfontosságú a gyermekeik biztonságos helyen való elhelyezése a munkába állás érdekében. Az intézményi bölcsőde maximális kihasználtsága mellett a családok részéről további igény mutatkozott bölcsődei férőhelyek iránt. Ezért 2022-ben önkormányzatunk családi bölcsődét is nyitott, amely további nyolc kisgyermek részére biztosítja a szolgáltatást. A családi bölcsőde is teljeskörűen felújított épületben kapott helyet. A gyermekétkeztetés ugyanúgy ingyenes, és nem kell napidíjat sem fizetni a szülőknek.

2026. szeptember 1-jén megnyitja kapuit a legújabb családi bölcsőde Nagymágocson, így az önkormányzati bölcsőde és a már meglévő családi bölcsőde mellett újabb hét kisgyermek számára biztosít ellátást, amely jelentős segítséget nyújt a kisgyermekes családok számára. Az intézmény létrehozásának egyik legfontosabb

célja, hogy megkönnyítse a szülők – különösen a kisgyermekes édesanyák – munkába való visszatérését, és ezzel hozzájáruljon a családok anyagi biztonságának erősítéséhez. A Dél-Alföldön, a Szentesi járásban egyre inkább az a tapasztalat, hogy a kétkeresős családmodell biztosítja a stabil megélhetést. A megélhetési költségek emelkedése mellett sok család számára fontos, hogy mindkét szülő dolgozhasson, miközben gyermekük biztonságos, szeretetteljes környezetben tölti a napjait. Az új családi bölcsőde éppen erre a helyi igényre ad választ.

Az ingatlan átalakítása nem jöhetett volna létre a közösségi összefogás nélkül. Hatalmas köszönet jár Simondán Pál alpolgármester úrnak, aki ingyenesen vállalta a belső terek festését, ill. a helyiségek belső burkolatainak beépítését. Aktívan részt vett a munkálatokban Tapodi József, Nagy Gergő, valamint – munkaidőn túl – Tompos László is. Az önkormányzati eszközbeszerzések mellett játékokat, háztartási cikkeket adományozott Lucz Zoltánné, a Dorogi család, Szabó-Szarvas Tünde, ill. a működő óvoda és bölcsődék dolgozói. Óriási köszönet mindenkinek, aki hozzájárult az intézmény alapításához és működéséhez!

A bölcsőde létrejötte befektetés a jövőbe. A gyermekek biztonságos, fejlesztő környezetben kezdhetik meg közösségi életüket, miközben a szülők nagyobb anyagi és egzisztenciális biztonságot teremthetnek családjuk számára. Nagymágocs egyik legnagyobb ereje a családbarát települési szemléletben rejlik.

2. kép: Az új családi bölcsőde.
Forrás: Szebellédi Endre Nagymágocs polgármesterének Facebook oldala (2026)

A Nagymágocsi Hunyadi János Általános Iskola

Az iskolaépület termei, helyiségei folyamatosan megújulnak. A tantermekbe új, a tanítást elősegítő digitális és szemléltető eszközök kerülnek, amelyek segítik az oktatást. Az energetikai beruházás keretében 2015-ben homlokzati hőszigetelés és korszerű gázkazán került kialakításra, amelyek elősegítik az energiafogyasztás csökkentését. Napelemek is segítik az áramköltségek csökkentését. Csongrád-Csanád vármegyében Nagymágocson volt az egyetlen olyan általános iskola, ahol a diákoknak naponta két kilométert kellett sétálniuk ahhoz, hogy ebédelni tudjanak. Így naponta ingáztak az iskola és a szociális konyha ebédlője között. Ezért 2017-ben, a Vidékfejlesztési Program keretében, az iskola területén kialakítottunk egy rendkívül korszerű melegítőkonyhát és egy ebédlőt. Így megszűnt ez a több évtizedes lemaradás.

A nyolcosztályos általános iskola 2018-tól kezdve reneszánszát éli. Az iskola vezetése elérte, hogy a vidékre ingázó diákok „hazatérjenek" a nagymágocsi általános iskolába. A nagymágocsi óvodából ballagó gyermekek közül szinte kivétel nélkül mindenki a Nagymágocsi Hunyadi János Általános Iskolát választja oktatási helyéül. Ezen eredmények elérése az iskolamenedzsment és a tantestület munkájának eredménye. 2017-ben azon kellett gondolkodni, hogy osztályokat kell összevonni, ma már viszont az a feladat, hogy az érkező gyermekek számára új padokat szerezzünk be.

Szociális Szolgáltató Központ

Nagymágocs Nagyközség Önkormányzatának ezen intézménye látja el a szociális feladatokat. A székhelyépület 2018-ban került felújításra. Az energetikai beruházás a homlokzati hőszigetelés mellett kiterjedt a korszerű központi fűtés kiépítésére, a belső terek burkolatainak megújítására és napelemek beszerzésére is. A megújulás eredményeként a jó minőségű feladatellátás érdekében a szükséges eszközök és kellékek is beszerzésre kerültek. A székhelyépületben történik a nappali idősellátás, amely 2016-tól kiegészült a nappali demens idősellátással. Azért éreztük szükségesnek ennek a szolgáltatásnak a biztosítását, mert sok családban a munkavállaló családtagok a demens állapotú felmenőikről, szüleikről nem tudnak teljeskörűen gondoskodni, csak munkájuk feladásával vagy korlátozásával. A nappali idősellátás és a nappali demens idősellátás biztonságot nyújt az időskorúaknak, és a családtagok is biztonságban tudhatják őket, akik így dolgozni is tudnak. Kiemelt feladatként tekintünk az idős korosztály aktív bevonására a községi rendezvények programjaiba, ezzel is mérsékelve az elidegenedést. Ebben nagy segítséget nyújt a Nagymágocsi Nyugdíjasok Egyesülete is.

3. kép: Nagymágocsi Szociális Szolgáltató Központ. Forrás: Takács Henrietta (2026)

A székhelyintézményben található még a család- és gyermekjóléti szolgálat, valamint a házi segítségnyújtás. A dolgozók részére az önkormányzat elektromos kerékpárt biztosít a munkavégzéshez. Itt található a tanyagondnoki szolgálat is, amely új gépkocsiparkkal, terepjáróval és kisbusszal rendelkezik. Az intézmény kiemelt partnere a Nagymágocsi Polgárőr Egyesület. Az idősek igényeinek, szükségleteinek és elvárásainak felmérése érdekében nyílt napot szoktunk tartani a Szociális Szolgáltató Központunkban annak érdekében, hogy a lakosok megismerjék a szolgáltatásokat. Legfontosabb felmérési módszer a személyes megkeresés, amelynek forrása a „riadólánc" működtetése a háziorvosokkal, az önkormányzattal, a kórházzal, a rendőrséggel, a pszichiáterekkel, valamint a településen megtalálható más szociális intézményekkel. Az önkormányzat munkatársa segítséget tud nyújtani abban, hogy kik az egyedül élő idősek, illetve azok, akik esetleg a közelmúltban özvegyültek meg. Jelentős szerepet kap a generációk közötti együttműködés. Az intézményben sok diák tölti le az iskola által előírt közösségi szolgálatot, így megismerve az időseket és elvárásaikat. Ezeknek a fiataloknak általában vannak nagyszüleik, és ezáltal is tudunk kommunikálni a leendő ellátottainkkal.

Nagymágocsi Gyermekélelmezési és Szociális Konyha

Az intézmény a Szociális Szolgáltató Központ telephelye, amelynek épülete is felújításra került; a homlokzati hőszigetelés, a napelem és a korszerű gázkazán segíti az energiafelhasználás csökkentését. Rendkívül modern eszközökkel kerül felszerelésre a főzőkonyha, amely összesen 350 főre főz, diákoknak és időseknek egyaránt. Nagymágocs Nagyközség egyik legfontosabb szociális intézkedése a kedvezményes étkezés biztosítása. A térségben a diákok részére itt a legolcsóbb az étkezési térítési díj,

az óvodások és bölcsődések részére pedig ingyenes. Az egyedül élő, öregségi nyugdíjjal rendelkező időskorúak részére, akiknek a nyugdíja nem haladja meg a 114 000 Ft-ot, a napi ebéd ára bruttó 315 Ft. Ez az országban egyedülálló kezdeményezés.

Nagymágocsi Egészségház

Ez az épület ad helyet a két háziorvosi és a védőnői praxisnak, továbbá a fogorvosi praxisnak is. 2019-ben került sor az épület felújítására, amely során a jogszabályoknak megfelelően alakítottuk át az orvosi szobákat. Ezen túlmenően az összes orvos és a védőnő részére megvásároltuk az általuk meghatározott eszközöket a feladatellátás elősegítése érdekében. 2023 januárjában érkezett az egyik üres praxisba új háziorvos, akinek az önkormányzat lakóingatlant is biztosított. A védőnő számára elektromos kerékpárt vásároltunk a családlátogatások megkönnyítése érdekében. Heti rendszerességgel gyermekorvos rendel az Egészségházban, és heti egy alkalommal laboráns által végzett vérvétel is megvalósul a Szentesi Dr. Bugyi István Kórházzal kötött megállapodás értelmében, amely a kevésbé mobilis személyek számára jelent könnyítést.

Az uradalmi épület

2019-ben újult meg az uradalmi épület. Az épület Nagymágocs község belterületén található. 2011 óta műemléki védelem alatt áll (műemléki azonosító: 17501). Ybl Miklós tervei szerint, gróf Károlyi György megbízásából, uradalmi igazgatási központ gyanánt épült az 1848–1849-es években. A felújítás során kialakításra került egy 65 m^2-es rendezvényterem a szükséges kiszolgálóhelyiségekkel. Megvalósult a homlokzat felújítása a hatósági előírások alapján, továbbá fűtéskorszerűsítés és napelemtelepítés is történt az ingatlanon.

Szendrey Júlia Közösségi Színtér és Könyvtár

2021-ben került teljeskörűen felújításra a könyvtár, amelynek funkciója részben megváltozott, igazodva a kor elvárásaihoz. Úgy alakítottuk ki az egyes részlegeket, hogy azok a különböző korosztályok számára csalogatóak és marasztalóak legyenek. Megújításra került az elektromos rendszer, kicseréltük a padozatot, a falak is megújultak. A könyvtári állományt is megreformáltuk, a felhasználók igényeihez alakítottuk. A könyvtárban minden korosztály megtalálja a számításait. Létrehoztuk a Lapozó kávézót, ahol a friss kávé mellett újságokat is kézbe vehetnek a betérők.

4. kép: A Termelői Piac. Forrás: Takács Henrietta (2026)

A Szendrey Júlia Közösségi Térben pedig a könyvek között válogathatnak az olvasók. A kicsiknek színes bútorokkal és játékokkal berendezett Lurkó zónát alakítottunk ki, a tiniknek pedig Képregénysarkot. A modern könyvtárban filmvetítéseket, mozidélutánokat- és esteket is szervezünk.

A Termelői Piac

A helyi élelmiszer-ellátási lehetőségek erősítése érdekében 2023-ban a Vidékfejlesztési Program keretén belül Termelői Piac épült a településen. A régi piacpavilont használó, a településre érkező piaci értékesítők kérése volt évek óta egy olyan épület kialakítása, amely az időjárási tényezőktől – mint a szél, a hideg és az eső – védelmet nyújt számukra és a vásárlók számára. Továbbá rendelkezik vízvételi lehetőséggel, villamos árammal, világítással, fűtéssel és mosdóhelyiségekkel. Az épület üzemeltetése korszerű és olcsó, és kialakításából adódóan rendkívül jól használható. A szükséges elektromos energiát napelem állítja elő. A helyi termelői piac a kistermelők számára teremt lehetőséget arra, hogy az általuk megtermelt árukat lehetőleg a gazdaságukhoz minél közelebb tudják értékesíteni, és egyben lehetőséget biztosít a vásárlóknak arra, hogy biztonságos élelmiszerhez jussanak, és akár hosszú távú személyes kapcsolatokat alakíthassanak ki a helyi termelőkkel, akiket azután rendszeresen felkereshetnek.

Az evangélikus templom

2026 februárjában a nagymágocsi evangélikus templom az önkormányzat tulajdonába került. Vélhetően Nagymágocs az első település az országban, amely egy keresztény templom tulajdonjogával rendelkezik. Az evangélikus egyház ajándékozás jogcímen adta át a tulajdonjogot.

5. kép: A kötet szerkesztői, Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András és Szebellédi Endre István a nagymágocsi evangélikus templom előtt. Forrás: Udvarvölgyi Zsolt András (2026)

A nagymágocsi evangélikus templomot 88 évvel ezelőtt, 1938-ban építették. Annak idején a helyi hívek adományaiból épült fel. Egy vörös téglás, neoromán stílusú kis pusztai templomról van szó, amiből nem sok van a térségünkben, a nagymágocsin kívül csak Orosházán és Kardoskúton. Eredetileg ugyanis pusztai imahelyként emelték. A faluban korábban nagyon sok evangélikus élt. Az 1926-os adatok szerint 530-an vallották magukat evangélikus hitűnek, 2015-re körülbelül 100-ra apadt a számuk, ma viszont már jóval 10 alatt van a hívők száma. Az evangélikusoknak 1950-től 1975-ig volt helyben lakó lelkészük. Előtte és azután is a lelkipásztorok Szentesről jártak át Nagymágocsra. Az evangélikus templomot két egyház is használta, mert egy időben a református hívőknek is ott tartották az istentiszteleteket. Több éve viszont már üres a templom, mert az állapota nagyon leromlott.

Nagyon sok munkát kell elvégezni az evangélikus templomon. A felújítás az önkormányzati feladatellátás mellett párhuzamosan kezdődik meg, de nem az alapvető feladatellátások pénzügyi forrásaiból, hanem adománygyűjtésből, közösségi finanszírozásból. Az épület alapját szükséges megerősíteni, a repedéseket kijavítani, és a belső felületet is meg kell szépíteni. A költségbecslés szerint is legalább 50 millió forintra lesz szükség a kis evangélikus templom felújításához. A templomot a felújítást követően a felekezetek is használhatják, illetve kulturális eseményeket is lehet majd szervezni a falai között.[2]

2 Lásd bővebben: Kovács Erika: A nagymágocsi önkormányzat ajándékba kapott egy templomot, aminek a mennyezetét már csak a Jóisten tartja – galériával, videóval. in: delmagyar.hu. Csongrád-Csanád vármegyei hírportál. 2026. augusztus 2. 19:30. Lásd, https://www.delmagyar.hu/helyi-kozelet/2026/08/evangelikus-templom-onkormanyzat-tulajdona-nagymagocs (letöltés: 2026. aug. 30.)

Egyéb pályázatainkról

Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata elkötelezett a klímatudatos beruházások létrehozása terén is. 2017-ben egy illegális szemétlerakóként is használt, leöregedett nádas helyén alakítottunk ki egy másfél hektáros, vízmegtartó, egybefüggő vízfelülettel rendelkező területet. Mára az élővilág belakta, ami az övé. Vízimadarak, fecskék és énekesmadarak állandó lakhelye lett. A helyi fauna minden képviselője, olykor vidra és vízipocok is megfordul vendégségben. A vizes élettér a lakott településrész közvetlen közelében található. A lakott terület mikroklímája pozitívan változott, amely leginkább a forró nyarak okozta hőség mérséklésében mutatkozik. Ugyanez a hatás érvényesül a vizes élőhely közelében fekvő mezőgazdasági földterületek és erdőrészletek esetében is.

A klímatudatos erőforrás-gazdálkodás egyik pillére önkormányzatunknál a napelemmel történő energiatermelés megvalósítása. 2014-től kezdve folyamatosan kerestük a forrást, és alakítottuk ki a lehetőségét a közintézmények napelemmel való ellátásának elősegítése érdekében. Önkormányzati beruházás keretén belül valósult meg 2014-ben a Nagymágocsi Hunyadi János Általános Iskola, a Gyermekélelmezési és Szociális Konyha, valamint a Polgármesteri Hivatal épületének napelemtelepítése. 2016-ban a Nagymágocsi Szociális Szolgáltató Központ kapott a szükséges mennyiségben napelemeket. 2017-ben a Nagymágocsi Napközi Otthonos Óvoda és Bölcsődében alakítottunk ki TOP-pályázat keretén belül egy hőszivattyúval ellátott fűtési rendszert, melynek üzemeltetéséhez szükséges energiát napelem állítja elő. Így az intézmény függetlenedett a gázfogyasztástól. 2021-ben a háziorvosi praxisoknak és a védőnőnek helyet adó Egészségház, 2022-ben pedig a Petőfi Sándor Művelődési Ház és Könyvtár (a jelenlegi Szendrey Júlia Közösségi Színtér és Könyvtár) elektromos energiaszükségletét tudtuk kiváltani napelemekkel.

A felelősségteljes erőforrás-gazdálkodás jó példája Nagymágocson a közétkeztetés anyagi erőforrásainak megteremtése az önkormányzati tulajdonú mezőgazdasági területek hasznosításával, az organikusság jegyében. Önkormányzatunk 13 hektár területen gazdálkodik. A megtermelt szálas- és szemestakarmány egy részét a juhállomány fenntartására fordítjuk, a többit pedig az önkormányzat értékesíti. Ez, valamint a bárányleadásból származó bevétel adja az alapját annak, hogy Nagymágocson teljesen ingyenes a bölcsődei és az óvodai étkezés, és semmilyen intézményi hozzájárulást nem kell fizetniük a családoknak. Az általános iskolai étkezés díja is a térségben, de egész Csongrád-Csanád vármegye területén is a legkedvezőbb. A mezőgazdasági bevételek adnak alapot a konyhai eszközök folyamatos beszerzésére is. Fontos megjegyezni, hogy az étel minősége meghaladja az átlagost, amelyet a NÉBIH-ellenőrzések is alátámasztanak.

A településképről

A Képviselő-testület célként tűzte ki, hogy Nagymágocs egy urbanizált jellegű kistelepüléssé váljon, és ne csupán egy dél-alföldi mezőségi kistelepülés legyen. Ezért tudatosan kerültek kialakításra településközpontok. Az egyik központ a Kossuth utca–Mátyás király utca csomópontja, ahol a helyi boltok találhatók. Az önkormányzat segítséget nyújtott a parkolók kialakításában, építésében. A másik centrum a kulturális-közigazgatási központ. Kis túlzással akár „Forum Magnum"-ként is nevezhető ez a terület, melynek központja a Petőfi tér. Egyik oldalán a Polgármesteri Hivatal, másik oldalán a Szendrey Júlia Közösségi Színtér és Könyvtár található. A Petőfi téren kapott helyet a Termelői Piac új épülete. A központ területén található a Postahivatal, az Egészségház, a Nagymágocsi Hunyadi János Általános Iskola és a Gyógyszertár is.

A nagymágocsi identitáskultúrának nincsenek mély történeti gyökerei, mert a települést a Károlyi grófi család alapította gazdasági megfontolásból. A térség szegény zsellércsaládjait telepítette Nagymágocsra, és külön nagymágocsi identitás nem alakult ki. A történeti emlékek, a Károlyi család épített öröksége ad kulturális keretet Nagymágocsnak. Fontos megjegyezni, hogy ha nem is kulturális, de gazdasági és életviteli szempontból mégis van lakosságmegtartó ereje a településnek. A Szentesi járás területén lévő települések esetében tapasztalható 10 százalék feletti népességcsökkenéstől eltérően Nagymágocs népességcsökkenése egyszámjegyű.

Ha a statisztikai számadatokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy a 2014-ben rohamosan csökkenő népességfogyás 2020 óta minimálisra csökkent. Csökkent a településről elköltözők száma, és sok új család költözött Nagymágocsra. Ez nagymértékben köszönhető a Magyar Falu Programnak is. Ettől függetlenül a közel 3000 fős lakosságlétszám mára már 2850 főre csökkent. Ennek oka a Nagymágocson található állami fenntartású bentlakásos idősotthon, a Kastélyotthonban végbemenő folyamatok eredménye. A több mint 300 fős ellátotti létszám mára már 200 fő alá csökkent. Ez Nagymágocs népességének embervesztesége. A települési korfa viszont jól szemlélteti az évről évre gyarapodó újszülötti számot az előző évekhez viszonyítva, bár hozzá kell tenni, hogy a népességfogyás megállításához még több gyermek születése szükséges.

A Magyar Falu Program, a TOP-pályázatok, a Vidékfejlesztési Program, a Belügyminisztérium által kiírt pályázatok és a többi kormányzati támogatás soha nem látott fejlődési dinamikát biztosít. A Falusi CSOK megnevezésű állami intézkedés óriási segítség a gyermekkel rendelkező családok számára az ingatlanvásárlásban. Ez a program nagyban hozzájárul a nagymágocsi fiatalok helyben maradásához. Emellett számos beköltöző család is megjelent. Önkormányzatunk nagy hangsúlyt

fektetett a települési infrastruktúra javítására és építésére, amely hozzájárul a családok lakóotthonainak értéknövekedéséhez, és ezáltal erősíti a településhez való kötődésüket.

A közösségről

Nagymágocson nincs a többségi társadalomtól etnikailag, nemzetiségileg vagy más módon magát meghatározó csoport, és nincs olyan tényező, amely különbséget tenne csoport és csoport között. Nagymágocs önkormányzata nagy hangsúlyt fektet a hátrányos helyzetű csoportok támogatására, amelyek a településünkön elsősorban a végzettség nélküli személyek, valamint a gyermeket vállaló és nevelő édesanyák. A gyermeket nevelő nők munkavállalási helyzetét nehezíti a munkáltatók félelme a gyermek betegségéből adódó táppénztől, illetve a munkától való távolmaradástól, amit a vidéki, területi hátrányok (munkába való ingázás más településre) tovább erősítenek. Ezért a Polgármesteri Hivatal kiemelten támogatja és munkavállalóként foglalkoztatja a gyermek születését tervező és a kisgyermekes édesanyákat.

Nagymágocson a gyermeket nevelő nők támogatásának egyik legjobb példája a gyermeknevelési intézmények fejlesztése. Egyre több a gyermek Nagymágocson, a családok részéről igény van a gyermekek ellátására. A bölcsőde és az óvoda épülete teljesen felújított, az általános iskola is megfelelő infrastrukturális állapotban van, és folyamatosak a fejlesztések. Mindhárom intézményben szakmailag jól képzett, felkészült, a gyermekek érdekeit előtérbe helyező gondozók és pedagógusok dolgoznak. Ezért alakítottunk ki egy második bölcsődei épületet, és gondolkodni kell még egy óvodai csoportszoba kialakításán. Az általános iskolában kistelepülési szinten rekordmagas a gyermeklétszám.

A települési rendezvények tematikusan, minden korosztály számára megfelelő módon kerülnek megszervezésre. A kismamáknak és gyermekeiknek minden hétvégén kismamaklubot szervezünk, amelyen konduktor foglalkozik a gyermekekkel. A kamaszok részére képregény-találkozó és sportrendezvények kerülnek szervezésre. Számos esetben rendezünk gyermekeknek programot, mint a gyermeknap vagy őszszel a Fosztónap, amely a népi hagyományokat és az archaikus mezőgazdasági betakarítást eleveníti fel. A tél nagy programja a Nagymágocsi Disznótoros, amely a felnőtt férfi lakosság nagy ünnepe. A nyári Falunap pedig a fiatalok, a popzene szeretőinek programja. Augusztus végén kerül megrendezésre a Nagymágocsi Grillparty, amely a rock szerelmeseinek találkozója. A programok a lakossági igények alapján kerülnek kialakításra.

Kijelenthetem, hogy Nagymágocsnak szép történeti múltja van, amelyben az uradalmi világban gazdasági és közigazgatási szempontból is mikrotérségi központként funkcionált. Kijelenthető, hogy a modern kori válságok ellenére is jól körvonalazódik Nagymágocs jövője, amely egy élhető és rendezett, kisvárosias jellegű községet jelent, amely a térségi kistelepülések számára is biztosítja a korszellem által elvárt és szükséges szolgáltatásokat egyaránt. Ezt a pozícióját a második világháborút követő falurombolás hatására elvesztette, de ma már részben visszanyerte. Ennek mutatója a bemutatott önkormányzati szolgáltatások megléte mellett a községben található lakossági szolgáltató létesítmények sokasága, mint az élelmiszer- és kisboltok, a zöldséges, a papír-írószer- és ruházati boltok, a vegyesiparcikk-kereskedések, valamint a nappali szórakozóhelyek, amelyek a környező települések lakóit is kiszolgálják. Azon dolgozunk továbbra is, hogy az élhetőség mellett a gyarapodás is településünk minőségjelzője legyen, mert ahogy a szlogen tartja:

6. kép: A település címere és szlogenje. Forrás: nagymagocs.hu (2026)

fotó: Takács Henrietta (2026)

fotó: Takács Henrietta (2026)

Vidéki Annamária Ginsberg[1] - ifj. Vidéki András[2]

Nagymágocstól Norfolkig és Naplesig

Előszó

Ezen írásunkkal egy képet és életérzést kívánunk az olvasó elé tárni, bemutatva családunk generációkon átívelő kötődését Nagymágocshoz. A rokonsági kapcsolatokat az Egyesült Államokban élő ifj. Vidéki András és Annamária nézőpontjából ismertetjük. Ez a néhány oldal családunkról szóló első írásos megemlékezés, amelyet reményeink szerint még sok további követ majd.

Őseinket – sok más családhoz hasonlóan – a Károlyi család birtokai és az ott kínálkozó megélhetési lehetőségek vonzották Nagymágocsra és környékére. Hosszas anyakönyvi kutatások eredményeként sikerült feltárnunk több generációra visszanyúló felmenőink adatait, amelyekből világosan kirajzolódnak nagymágocsi gyökereink. Írásunkban olyan, eddig lejegyzésre nem került történeteket is megosztunk, amelyeket családi hagyományként és legendáriumként őrzünk. Egyes események és kapcsolatok további kutatást igényelnek a teljes bizonyosság érdekében, ugyanakkor számos fejezet alapját a szájhagyomány útján fennmaradt történetek, valamint a családtagok személyes emlékei és élményei képezik.

Őseinkről

Felmenőink között – a teljesség igénye nélkül – az alábbi családnevek találhatók: a Rozgonyi, Pongrácz és Salánki családok Szegvárról; a Juhász család Szentesről; a Lövei, Jávorcsik, Csontos, Köteles és Konyecsik családok Orosházáról és Szarvas környékéről; a Veres (Vörös) család Kenderesről; valamint a Koczka, Nagy, Makó,

1 Vidéki Annamária Ginsberg tanár, szociális munkás (Naples, FL), e-mail: rokonainkeredete@gmail.com
2 ifj. Vidéki András üzem- és tervezőmérnök (Norfolk, VA), e-mail: rokonainkeredete@gmail.com

1. kép: A nagymágocsi Károlyi-kastély kertjében, 1960 körül.
A képen balról jobbra Vidéki Gyula, Vidéki András édesapánk, Urzó Eszter, és budapesti unokatestvérük, Dovics István.
Forrás: a Vidéki család tulajdona

Trungel és Marton családok Hódmezővásárhelyről és a Hódmezővásárhelyi Pusztáról.

A felsorolt családok leszármazottai közül néhány unokatestvérünk ma is Nagymágocson és környékén él, őrizve a család helyi kötődéseit és hagyományait.

A nagymágocsi Vidéki család története az 1840. január 15-én született Vidéki Andrással (szülei: Vidéki Mihály és Rozgonyi Anna) veszi kezdetét. Ükapánkat húsz–huszonkét éves korában Szegvárról hívták be katonai szolgálatra. Kutatásaink során előkerült házassági anyakönyvi bejegyzése igazolja, hogy később a katonai pályát hivatásául választotta. Az 1867-es kiegyezést követően újjászervezett Magyar Királyi Honvédség 7. zászlóaljának 4. századánál teljesített szolgálatot, altiszti rendfokozatban. A családi hagyomány szerint egy időben Ferenc József császár testőrségében is szolgált, ennek hivatalos írásos bizonyítékát azonban jelenleg is kutatjuk.

A családi elbeszélések szerint a bécsi császári udvarban teljesített szolgálatát követően Vidéki András visszatért szülőföldjére, és polgári életet kezdett. A családi hagyomány úgy tartja, hogy életének e szakasza is szorosan összefonódott a Károlyi család birtokaival és gazdaságaival. Katonaévei alatt kötött első házassága tragikus véget ért: felesége 1876. szeptember 1-jén elhunyt. Nem sokkal később másodszor is megnősült; választottja a Lászlótelken élő, a grófi uradalomban szolgáló Pongrácz Rozália volt. Első két gyermekük még a Tompaháti majorban született. A grófi birtokokon végzett szolgálatuk miatt azonban a család több alkalommal is lakóhelyet változtatott. Életük különböző időszakaiban megfordultak Szegváron, a Tompaháti majorban, Derekegyházán és Sövényházán (ma Pusztaszer része). Sövényháza után Mágocs-Lászlótelepre költöztek, amely életük utolsó és egyben legjelentősebb állomásává vált.

Itt Vidéki András már megbecsült béresgazdaként dolgozott, és családjával véglegesen megtelepedett. Ki is volt a béresgazda? A fogalmat a Magyar Néprajzi Lexikon az alábbiak szerint határozza meg: „A béresek munkáját irányító, felügyelő alkalmazott. Urasági birtokon, nagybirtokon tartottak béresgazdát. Családos, tapasztalt, középkorú ember volt alkalmas béresgazdának, akinek a paraszti munkákban az átlagnál nagyobb szakértelme volt. Kemény, határozott, gyakran kegyetlen volt az alárendelt cselédséggel, béresekkel. Gazdája érdekeit képviselte, a »jó« béresgazda a cselédeket mértéken felül hajszolta. Az alföldön kutyaütőnek csúfolták. Munkája az állatok betörésére, gondozására, takarmányozásának az ellenőrzésére is kiterjedt. Azoknál a munkáknál, ahol szakértelem kellett, pl. kazalrakás, az első barázda egyenes meghúzása, maga is beállt a munkások közé."

A mágocsi uradalom béresgazdai tisztségét Vidéki András már nem tölthette be sokáig. Az ekkoriban népbetegségnek számító tüdőgümőkór (tuberkulózis, tbc) az ötvenes évei közepén járó gazdát is megtámadta, és hosszas szenvedés után 1897. június 6-án örökre megpihent. Halálával hét kiskorú gyermek maradt félárván. A család az apa elvesztése után nagy szegénységben folytatta életét. A tragédiát tovább súlyosbította, hogy a legkisebb gyermek, Vidéki Veronika is megfertőződött a tbc-vel, amely gyors lefolyású betegségként 1898. március 12-én, mindössze másfél éves korában az ő életét is kioltotta. A századfordulót így már csak hat Vidéki testvér érte meg Mágocson: János (1880), István (1883), Anna és Rozália (1886, ikrek), András (1888) és Mária (1894).

A nyilvánvaló nehézségek ellenére a család Mágocson maradt. Az idősebb gyermekek gyakran jártak a környező településekre rokonokhoz, illetve alkalmi munkákat vállaltak, hogy hozzájáruljanak a család megélhetéséhez. Sajnos a családi emlékezet nem őrizte meg, miként sikerült a családfő elvesztését követő, anyagilag rendkívül szűkös éveket átvészelni. Feltételezhető, hogy a család részben a Magyar Királyság korabeli szociális ellátórendszerére, részben pedig a Károlyi-birtok támogatására támaszkodhatott. Mindezek ellenére az özvegynek sikerült biztosítania gyermekei taníttatását. Dédapánk, Vidéki András (1888) asztalosmesteri képesítést szerzett, majd asztalosként helyezkedett el a Károlyi család uradalmaihoz tartozó Nagyszénáson. Mesterlevelét és néhány eredeti asztalosszerszámát családunk mind a mai napig féltve őrzi.

A Vidéki család összetartására jellemző, hogy az 1840-ben született üknagyapánk rokoni kapcsolatai még több mint egy évszázaddal később sem szakadtak meg. Az ő testvéreinek leszármazottai még az 1960-as évek közepén is felkeresték a nagymágocsi rokonokat. A családi visszaemlékezések szerint 1965 körül rendszeresen megfordult a mágocsi Vidéki-házban egy Vidéki János nevű, Szegváron élő teherautó- és autóbuszvezető, aki a Volánnál dolgozott. Látogatásai a rokoni kapcsolatok ápolását szolgálták, és maradandó emléket hagytak a család fiatalabb tagjaiban is. Az akkori gyermekek – akik mára maguk is nagyszülőkké váltak – mind a mai napig élénken

emlékeznek ezekre a találkozásokra, amelyek a Vidéki család összetartozásának szép példáiként maradtak fenn a családi emlékezetben.

Az alábbiakban bemutatjuk a népes Vidéki család különböző leszármazási ágait:

A budapesti családi ág

A budapesti családi ág a hat testvér közül az ikrek, Vidéki Anna és Vidéki Rozália leszármazottaitól eredeztethető.

Vidéki Anna két fia, Czédli József és Czédli Mátyás közül József dédapánkhoz hasonlóan az asztalos mesterséget választotta. Emellett irodalmi tevékenységet is folytatott: a Krúdy Gyula Irodalmi Kör tagja volt, és három könyve is megjelent. Művei megjelenési sorrendben: „A létezés himnusza" (1984), „Készülődés a Bárkába" (1987) és „Talán igaz se volt" (2002). Első kötetéből a nagymágocsi családjának is küldött tiszteletpéldányokat, amelyeket családunk szép tárgyi emlékként máig őriz.

Vidéki Rozáliának két gyermeke született: Dovics István és Dovics Rozália. Dovics Rozália Derekegyházán látta meg a napvilágot, azonban édesanyja és nagynénje később Budapestre költöztek, így mind ő, mind testvére életének meghatározó színtere a főváros lett. Rozália varrónőként dolgozott a Fővárosi Operában, míg testvére, István a kőbányai porcelángyárban korongosként, később pedig raktárosként tevékenykedett. A 2000. évi látogatásaink alkalmával Dovics Rozália 93 éves, bátyja, István pedig 99 éves volt. Ekkor még együtt éltek Budapest IX. kerületében. Noha Dovics Rozália ritkábban látogatott vissza Nagymágocsra, mint testvére, István, a családi kapcsolatok ápolására mindig nagy gondot fordított. Nagymamánkkal rendszeres levélváltásban állt, és amikor családunk az Egyesült Államokba költözött, Floridába is küldött nekünk kézzel írott leveleket. Ezek a levelek ma is a rokoni összetartozás és a családi emlékezet becses dokumentumai.

A békéscsabai családi ág

Vidéki István (1883) leszármazottai elsősorban Békéscsabán és a környező településeken élnek. A család tagjai hagyományosan a mezőgazdaságból éltek, és több generáción át őstermelőként tevékenykedtek. A családi hagyományokhoz hűen

a földművelés és az állattartás meghatározó szerepet játszott életükben. Ennek egyik emlékezetes képviselője volt Vidéki Andrásné, aki hosszú éveken keresztül árusított saját termelésű tejet, túrót és tojást a békéscsabai piacon. Ezt a tevékenységet egészen nyugdíjba vonulásáig folytatta.

Az orosháza-szentetornyai családi ág

Vidéki János (1880–1909) életét tragikusan korán, mindössze 29 éves korában szakította félbe a tüdővész. Felesége Magony Erzsébet volt. Jelenlegi ismereteink szerint nem zárható ki, hogy házasságukból leszármazottak születtek, azonban ennek feltárása további családtörténeti kutatásokat igényel. Testvére, Vidéki Mária (1894–1960) szintén a család körében élt, ám egész életében hajadon maradt. Házasságot nem kötött, és tudomásunk szerint utódai sem születtek. Élete alkonyán nagyapánk – aki az unokaöccse volt - Danuvia motorkerékpárjával rendszeresen látogatta, és főtt étellel kedveskedett neki.

Dédnagyapánk nagymágocsi családi ága

Vidéki András dédapánk az első világháború előtt Nagyszénáson élt első feleségével, Szekeres Juliannával. A háború kitörésekor behívót kapott, és az orosz fronton szolgált, ahol hadifogságba esett. Ebből az időszakból őrzünk tőle egy Borzsovában készült fényképet, amelynek hátoldalára feljegyezte a képen szereplők nevét. Elmondása szerint a képen látható hidat ő és fogolytársai építették. A hadifogságból hazatérve Vidéki Andrásnak azzal a fájdalmas ténnyel kellett szembesülnie, hogy a háború előtt született gyermekei közül már egyik sem élt. Első házassága felbomlott, és új társat keresett. Így ismerkedett meg Lövei Eszterrel, aki a nagymágocsi uradalomban előbb cselédként, majd húsz éven át szakácsnőként dolgozott. Eszter Lövei Pál és Csontos Rozália elsőszülött leánya volt. Húga, Lövei Julianna Rozgonyi László felesége lett. A család innen ápolt unokatestvéri kapcsolatot Rozgonyi Józseffel, aki rendszeresen böllérkedett a Vidéki-háznál. A Rozgonyi család más leszármazottaival is fennmaradt a kapcsolat; 2019-ben Angliában is meglátogattuk őket.

Vidéki András (1888) és Lövei Eszter házassága volt az 1920-as esztendő utolsó, Nagymágocson megkötött házassága. A katonai szolgálatot teljesítők, valamint a grófi uradalomban dolgozók számára telkeket osztottak ki, így az ifjú házaspár is építési telekhez jutott az Árpádtelep 61. szám alatt. Az épület tervrajzai 1924-ben készültek Hódmezővásárhelyen, a lakóház és az egyben asztalosműhelyként szolgáló épület pedig 1927-ben épült fel. A hivatalos tervrajzokat családunk a mai napig őrzi. Házasságukból, 1921-től kezdődően öt gyermek született, időrendi

sorrendben: András, János, Rozália, István és Franciska (1927). Franciska nevét fontosnak tartjuk külön is megemlíteni, hiszen alakja szinte teljesen feledésbe merült a családi emlékezetben. Nagyapám, mint a legidősebb gyermek, hatéves korából még emlékezett arra, hogy volt egy kisebb húga, aki már önállóan ült és beszélni próbált, amikor hirtelen megbetegedett és elhunyt. Halotti anyakönyvi kivonatát később megtaláltuk; halálának dátuma 1927. november 30.

Köztudott, hogy nagyapánk lába nem volt egészséges: úgynevezett „donga lábbal" született. Családi visszaemlékezések szerint gyermekkorában emiatt nem tudott a többi gyerekkel együtt szaladgálni és játszani. A hagyomány úgy tartja, hogy a grófné – látva helyzetét – támogatást nyújtott a családnak, és Budapestre küldette gyógykezeltetésre. Lábát helyi orvosok is kezelték, köztük Fuchs doktor. A második világháború kezdetén a Vidéki család által épített házban Urzó (Udvarvölgyi) Sanyi bácsi fodrászatot működtetett, amelynek egy fotója ma a Nagymágocsi Helytörténeti Gyűjtemény állandó kiállításában is megtekinthető. A fodrászat működésének az ukrán front közeledése vetett véget. A háborús időszakban Nagymágocson több házban – így az Árpádtelepen is – orosz/ukrán katonákat szállásoltak el. A Vidéki-házban is voltak beszállásolt katonák. Dédapám, Vidéki András (1888) részben tudott kommunikálni velük, mivel hadifogsága idején alapfokon elsajátította az orosz nyelvet.

Nagyapánk, Vidéki András (1921) katonaköteles korban volt, azonban fizikai állapota miatt katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítették, így „csak" munkaszolgálatra hívták be, és a Dunántúlra vezényelték. A hadihelyzet rosszra fordulásával 1944 őszén elbocsátották a szolgálatból. Mivel az orosz front ekkorra már áthaladt Nagymágocson, haza nem tudott térni, ezért unokatestvérénél, Dovics Rozáliánál – a budapesti családi ág tagjánál – talált menedéket Óbudán. A főváros ostromát végig bujkálva élte túl, de szerencsésen megmenekült.

A háborút követően Vidéki András nagyapánk megnősült, Vörös Juliannát vette feleségül, akivel a faluban működő tánciskolában ismerkedett meg. Kezdetben albérletben éltek, majd az idősebb Vidéki András (1888) halálát követően a Vidéki-házba költöztek, ahol közösen folytatták életüket. Ekkor a házban két testvér, Rozália és András élt. Gyermekeik – köztük édesapánk – itt nőttek fel. Bár a gyerekek unokatestvéri kapcsolatban álltak egymással, mind a mai napig testvérként szólítják egymást. A ház ma is áll, és a leszármazottak tulajdonában van. Nagyapánk a falu egyik asztalosa volt, kisiparosként dolgozott és tartotta fenn családját.

A környező házakból gyakran keresték meg őket deszkák, karók vágatásával, gyalultatásával, ajtók vagy villanyóra-tokok készíttetésével, illetve kitört ablakok üvegezésével. A síküveget az orosházi üveggyárból külön erre a célra készült fadobozokban szállították. Rendszeresen vállaltak új építésű házaknál ajtók és ablakok beépítését, valamint bitumenes parkettafektetést is, többnyire halszálkamintában.

Emellett parkettacsiszolást is végeztek, amelyet több rétegben, úgynevezett Gemini parkettalakkal lakkoztak. A család egyik legnagyobb munkája az új iskola tornatermének parkettázása, csiszolása és lakkozása volt. A munkálatok több héten át tartottak, és a padlót egészen a 2020/21-es tanév végéig használták. Nagyapánk testvérei is iparos pályát választottak: János kiváló kovácsmesterként Szentesen dolgozott, míg István az asztalos mesterséget folytatta tovább a Károlyi-kastélyban.

A nagymágocsi Vidéki család mindennapjaiban gyakran üde színfoltot jelentettek dr. Fuchs Alajos nagymágocsi községi orvos, későbbi megyei felülvizsgáló főorvos heti rendszerességgel tett látogatásai. A korszakban ritkaságszámba menő Volga személygépkocsijával érkezett a Vidéki-házhoz vagy annak valamelyik felébe, és alkalmanként 30–45 percet töltött a családnál. A gyermekeknek gyakran adott egy-egy forintot, amelyre mind a mai napig szép emlékként tekintenek vissza. A rendszeres látogatások okáról egy családi hagyomány úgy tartja, hogy annak hátterében Vidéki András (1888) egy korábbi, nyilvános megszólalása állt, amelyben a faluban kiállt dr. Fuchs mellett. A családi emlékezet szerint ez a gesztus mély tiszteletet váltott ki az orvosból, aki ezt követően – még Vidéki András halála után is – minden nagymágocsi útja során felkereste a családot. Dr. Fuchs a Vidéki családot saját otthonába is meghívta, és kérte, hogy Szentesen járva keressék fel őt. Ez a kapcsolat a későbbiekben is fennmaradt, és a család részéről több látogatás is megvalósult.

Végezetül néhány szó essék nagymamánk, Vörös Julianna családjáról is, akik szintén Nagymágocshoz, illetve Lajostanyához köthetők. Szépnagyapánk, Veres József Kenderesről költözött az uradalmi területre, ahol feleségül vett egy szegvári lányt, Salánki Klárát. Feltehetően külterületen élhettek, mivel gyermekeik születését mind Szegváron, mind Derekegyházán anyakönyvezték. Fiukról, üknagyapánkról, Veres Mihályról (1853) úgy tudjuk, hogy előbb Derekegyházán élt, majd Mágocson, a Károlyi-kastélyban lett a gróf kocsisa, illetve postása. Itt ismerkedett meg feleségével, Konyecsik Erzsébettel, aki „vázalányként" szolgált. Konyecsik Erzsébet családjából több rokon neve is fennmaradt: unokaöccse, Konyecsik Mátyás neve a Szent Alajos Katolikus templom előtti első világháborús emlékművön szerepel, míg másik unokaöccse, Fehér István a derekegyházi első világháborús emlékművön található. Fehér István Békéscsabán teljesített szolgálatot, és a Nagy Háború egyik első áldozata volt, 1914. szeptember 11-én halt meg.

Veres Mihály élethosszig tartó munkájáért, valamint fia, Vörös Mihály hét éves katonai szolgálatáért a gróftól, illetve a Horthy-korszak rendszerében elismerésekben részesült a család. Adományaikat összesítve Lajostanyán nagyobb földterülethez jutottak, ahol tanyát és gazdasági épületeket építettek. Az így létrejött gazdaság generációkon keresztül biztosított otthont és megélhetést a leszármazottak számára. A tanyaépület 2026-ban is áll a Lajostanyai pusztában. Dédnagyapánk mindkét világháborúban részt vett; az elsőben tűzmesterként, a másodikban tartalékosként szolgált, többek között Erdély visszavételénél is. A harcok következtében egyik fülére

megsüketült. Életútját a közösség nagy tisztelete övezte, és falubelijei becsülettel tekintettek rá.

Dédapánk, Vörös Mihály közel harmincéves volt, amikor egy lakodalomban felfigyelt egy kis termetű lányra. A lakodalom másnapján lóhátra ült, és Szentetornyára vágtatott, hogy feleségül kérje Koczka Annát, aki a megözvegyült édesapja tanyáján a legidősebb lányként a háztartást vezette. Házasságkötésük – a Vidéki dédszülőkéhez hasonlóan – az 1920-as esztendő utolsó bejegyzése volt az orosházi egyházi anyakönyvben. Dédmamánkat személyesen is ismertük; 93 éves korában, 1992-ben hunyt el.

A „Nagymágocsi Hírmondó" című havilap 2016. decemberi számának 7. oldalán megjelent egy írás, *„A Szegedi család keresztelő paplanja"* címmel, dédnagyapám unokatestvérének leszármazottaitól. Az írás a család ezen ágának családfáját is ismerteti, továbbá hírt ad arról, hogy a családi ereklye immár a Helytörténeti Gyűjtemény része. Ezzel az ággal a rokonság különösen szoros volt: bár másodfokú unokatestvéri kapcsolatról van szó, a földrajzi közelség és a hasonló életkor miatt Vörös Julianna nagymamánkhoz is közel álltak. Nagymágocson gyakran látogatták egymást, és több esetben keresztszülői kapcsolat is kialakult a családok között a következő nemzedékek születésekor. A család ezen ágával a kapcsolat mind a mai napig fennmaradt.

Vörös Julianna (1923) nagymamánk Lajostanyán született, második gyermekként. Gyermekkorában szívizomgyulladást kapott, amelyből hosszabb idő alatt, de felgyógyult. Ötéves kora előtt már olvasott; édesapja ölében együtt böngészték az újságot. A négy elemi elvégzése után Szentesen folytatta tanulmányait, de betegsége miatt az iskolát nem tudta befejezni. Leánykorában fonószakkörökbe és különböző kézműves közösségekbe járt. Eladósorban lévő leány volt, amikor kitört a második világháború. Édesanyjával együtt a tanya körüli gazdaságot vezették, amíg édesapja és bátyja katonai szolgálatot teljesített. A második ukrán front csapatainak Lajostanya térségébe érkezésekor a katonák az erdős, bokros területeken rendezkedtek be. Bár a mozgásuk elvileg korlátozott volt, időnként mégis megjelentek a környező tanyavilágban. A Vörös-tanyát is felkeresték ilyen alkalmak során. Az ilyen helyzetek elől nagymamánk a kukoricásba menekült, ahol menedéket talált.

1949-ben Julianna Árpádtelepre került a férjéhez, majd az 1950-es évek elején két fiúnak adott életet. Nagyon szeretett olvasni, keresztrejtvényt fejteni és kézimunkázni; több alkalommal munkái a helyi szociális otthon kiállítására is bekerültek. Különösen kötődött az apró baromfiakhoz, és örömmel tanította kedvenc hullámos papagáját beszélni. 1979-ben életmentő szívműtéten esett át, amelyet követően még mintegy 25 évig élte aktív, szeretetteljes életét, családját és unokáit is nagy gondoskodással körülvéve. Hétvégéken, amikor Nagymágocsra érkeztünk, már frissen vágott baromfiból készült az ebéd. Számos rokon és helybéli ismerős látogatta, nagy

2. kép: Vörös Julianna nagymamánk a lajostanyai határban. Forrás: a Vidéki család tulajdona

szeretettel vették körül. Nagy részletességgel mesélt a múltról és a falusi eseményekről. Fiatal korában egy falubeli jósnőtől tanult kártyát vetni, így időnként nekünk is megvetette a kártyát, vagy annak, aki megkérte rá.

Nagymamánk által elmondott, emlékezetből felidézett családi szálakat rögzítettük, amelyek felkutatása során visszaemlékezései a legtöbb esetben pontosnak bizonyultak. Anyai családi águnkat sikeresen feltérképeztük, amelynek jelenlegi leszármazotti száma mintegy 150 fő. 2024-ben egy családi találkozón közel 100 rokon és családtag vett részt, ami jól mutatja a rokonság kiterjedtségét és az összetartozás erejét.[3]

ifj. Vidéki András emlékei

Az egyik első gyermekkori emlékem, hogy busszal utaztunk Hódmezővásárhelyről Nagymágocsra. Ez az 1970-es évek végén történhetett. Akkoriban még nem volt autónk, így először Szentesre utaztunk, majd onnan átszállással, egy faros Ikarus 55-ös autóbusszal jutottunk el Nagymágocsra. Az út rázós és hangos volt, a buszmegálló a csárdánál volt. A család nagy örömmel fogadott bennünket, így az idő gyorsan

3 Itt készült a 241. oldalon szereplő 7. sz. kép is.

eltelt, és lekéstük az utolsó buszt. Az éjszakát ezért a nagyszülőknél kellett töltenünk. Mindenki egy szobában aludt, a falon pedig egy ingaóra kattogott, amely minden fél órában ütött vagy „bim-bamozott". Ezekre az ütésekre gyermekként mindig felébredtem.

Másik emlékem a háziállatok világa és maga a disznótor. Sajnos az állattartás, és a hozzá kapcsolódó hagyományos falusi tevékenységek a jelenkori világban egyre inkább kikopnak, ezért részletesebben is írok a disznóvágásokról. Az írás alapját saját gyermekkori emlékeim, visszaemlékezések, valamint néhány nosztalgikus videófelvétel adja. A disznóvágás a közösségi élet szempontjából az év egyik legfontosabb eseményének számított. Gyermekként magam is részese lehettem egy ilyen alkalomnak Nagymágocson, amely nemcsak közös munka, hanem egyfajta életérzés is volt. Ezt a hagyományt később külföldön is igyekeztek bemutatni: az Egyesült Államokban egy 42 perces televíziós műsor is készült róla a Food Network csatornán, amelyet élőben magam is követtem.[4]

A falusias életmódot követő régiókban minden háznál kora tavasszal egy-két kismalacot vásárolt a család. Az egész éves gondoskodás eredményeként az állatok szinte szimbiózisban éltek a háztartással: megkapták a konyhai maradékot, a mosogatás során leöblített, vegyszermentes zsiradékot, főtt krumplit, valamint az utcáról hozott takarmányt és a földekről lekaszált füvet is. A hideg beálltával az állatokat levágták, és a hús a család éves élelmiszerellátását biztosította. Bár néhány háztartásban már rendelkezésre állt hűtőszekrény – például Vidéki Rozika néniéknél egy Szaratov típusú készülék –, nagyobb mennyiségű hús hosszabb távú tárolása ekkor még nem volt megoldott.

A disznótor időpontját igyekeztek szombatra tenni. Előzetesen beszerezték a sót, borsot, köményt, valamint a legfontosabb házi fűszereket: a pirospaprikát és a fokhagymát. A paprika és a fokhagyma lehetőség szerint saját termelésből származott; ha ez nem állt rendelkezésre, akkor helyi, ismert gazdától vagy termelőtől szerezték be, és csak ezt követően vásároltak nagyipari termékeket. A sonkához szükséges páclé, valamint az előre sózott bél is gyakran hetekkel korábban beszerzésre került. A késeknek és a daráló rostáinak frissen élezett, köszörült állapotban kellett lenniük a munka megkezdése előtt. Majd elérkezett a vágás napja, amikor megkezdődött az igazi csapatmunka. Bár a ház gazdája volt otthon, a munka irányítója egyértelműen a böllér és az ő szava volt. A Vidéki-házban a böllér mindig Rozgonyi József volt, aki egyben nagyapám unokatestvére is. Segítségére érkezett felesége, Bözsike néni is, fiúkkal együtt. A munkába Udvarvölgyi Sanyi bácsi is bekapcsolódott, és alkalmanként a legfiatalabb testvér, Vidéki István is ellátogatott, aki különösen a másnapi tepertősütésben jeleskedett, és azt nagy gondossággal készítette.

4 Bizarre Food 2011, 6. évad 10. epizód. Andrew Zimmern, (S6 E10).

A disznót kiengedték, rákötötték az első lábára a kötelet, majd hasa alatt átvezették. Ahogy a disznó lépett, a böllér megrántotta a kötelet, és az áldozat már a földön is volt. Kést elő, és a szúrás következett, a kiömlő vért felfogták. Egy-másfél perc múlva már teljes volt a csend, az állat nem mozdult. Mi gyerekek ezt a kezdeti részt ágyból, fejünkre párnát húzva, a nagyobbak és bátrabbak a konyhaablak sarkából leselkedve vártuk ki. A vért a konyhába beadták, miközben az asszonyok a hagymát pucolták a víz pedig forrt. A reggeli pedig a hagymásvér volt, amely értékes fehérje és vasforrás volt mindenkinek.

Rozgonyi Jóska bácsi régimódi ember lévén még szalmával perzselte a disznót, később váltott csak fatüzeléses, majd benzines perzselőre (a helytörténeti gyűjteményben megtekinthető.) A perzseléskor a disznó színt váltott, szőre leégett, bőre kormos lett, először lapáttal és késsel kaparták, majd gyökérkefével súrolták, közben forró vízzel gyakran öblítették, mindezt addig ismételve, amíg a disznó bőre sárgásfehér, azaz tiszta nem lett. Majd elkezdődött a bontás, Rozgonyi Józsi bácsi ilyenkor többször megjegyezte, hogy olyan a látvány, mint amikor dr. Bugyi István doktor operál (dr. Bugyi István szentesi sebész-főorvosra gondolva).

A bélrendszert és a belső szerveket teknőbe, vagy nagy méretű vájlingba tették, és ott kezdték meg a feldolgozásukat. A mosást és kaparást az asszonyok vették át. Ez volt talán a legkellemetlenebb munka, de mind a hurka, mind a kolbász elkészítéséhez elengedhetetlen volt. A mosógépek szélesebb körű elterjedésével a vastagbelek tisztításához gyakran használták a keverőtárcsás Hajdú mosógépet is. A vékonybelet Bözsike néni sokszor a kés fokával (a vágóéllel ellentétes oldallal) kaparta türelmesen, majd ecetes vízben többször átöblítette. A gyerekek is besegítettek: a megtisztított beleket felfújták, hogy ellenőrizzék, vannak-e rajtuk lyukak. Ezzel is hozzájárultak a hurka és a kolbász töltésének előkészítéséhez.

Közben a kettéhasított disznó az asztalra került. A férfiak köténye váltottak, és megkezdődött a húsok osztályozása és darabolása. Amennyiben az időjárás különösen hideg volt, Rozgonyi Józsi bácsi gyakran kucsmát is viselt. A házigazda igényeinek megfelelően a húsrészeket külön csoportosították: kolbásznak, paprikásnak, kocsonyának, illetve az abálóba szánt hurkának való alapanyagokra.

Az abáló (főzőlé) felforrása után megfőzték a hurkához kiválogatott húsokat és bőrös részeket. A darálót az asztal egyik sarkára csavarozták. A frissen köszörült rosta és a kés együtt szépen dolgozott, és a teljes hurka- és kolbászmennyiséget kézi hajtással ledarálták. A hurka, kolbász és paprikás sózása mindig az egyéni ízlés szerint történt. Rozgonyi Jóska bácsi ránézésre is meg tudta ítélni a megfelelő mennyiségeket. A nagymágocsi Vidéki-háznál a hurkába dinsztelt hagymát és majoránnát is tettek. Délutánra többnyire már a töltés maradt hátra. A hurkák végeit alaposan el kellett kötözni, majd tovább abálták őket, a forrás alatti hőmérsékletet tartva. Ha a víz túl forró volt, előfordult, hogy a bél megrepedt, és a hurka szétfolyt az abalében.

3. kép: Disznóvágás a Vidéki-háznál. A húsok darabolása, osztályozása, családi összefogásban. Balról jobbra: Udvarvölgyi Antal Sándor, Rozgonyi József, Vidéki András. Fotót készítette: Vidéki Gyula. Forrás: a Vidéki család tulajdona

Amennyiben viszont a víz nem volt elég meleg, a hurka később könnyen megromolhatott, vagy megsavanyodhatott.

A tepertő sütése általában az utolsó műveletek egyike volt, sokszor már másnapra maradt. Gázrózsán, kinti zománcos üstben, folyamatos fakanalas keverés mellett történt. A hőmérséklet itt is kritikus volt, hiszen a cél a hófehér zsír és a ropogós tepertő elérése volt. A tepertő kisütését több alkalommal Vidéki Pista bácsi végezte, amely később, akár hetekkel később készülő tepertős pogácsa alapanyagául is szolgált. Az esti vacsora a teljes napi munka eredményét tükrözte. Az asztalra orjaleves került apróra kockázott vesével és csigatésztával, második fogásként pedig frissen sült hurka és kolbász, esetenként lucskos káposzta. Egyes házaknál gyakori volt a hájas pogácsa is, amely a frissen vágott állat hájából – de nem zsírjából – készült.

A vacsorát követően a szalonnák és a sonkák tartósítása következett sóval és pácfűszerekkel. A sózás külön művészetnek számított: a sonkákat naponta forgatni kellett, és a sót a csont mellé is alaposan be kellett masszírozni, hogy megelőzzék a romlás megindulását. A kolbászokat lógatva, alacsony hőmérsékletű füstölőben füstölték, ügyelve arra, hogy a zsír ne csöpögjön ki belőlük. A füstölés mintegy 24 órán át (3×8 órás szakaszokban) zajlott, és a füst hónapokra biztosította az élelmiszer tartósítását. A füstölést a család számára Kerekes Laci bácsi végezte, aki hentesként is dolgozott. A húsok tartósításának másik módja a bödönbe tett húsok lesütése volt.

Az oxigéntől elzáró zsírréteg így hosszabb időre, akár hetekre is biztosította a tartósságot. Bár a tárolás során előfordulhatott enyhe avasodás, a hús ettől általában nem romlott meg, inkább egy sajátos ízvilág alakult ki.

Kedves gyerekkori emlékem az 1982-es nagymágocsi búcsú, amely egyben a Szent Alajos Katolikus Templom felszentelésének 90. évfordulója is volt. A búcsút a Kossuth utca végén tartották. Korábban még a csárdával szemben is rendeztek búcsúkat, de ezekről csak hallomásból tudok. Itt játszottam először csattogós lepkével, kaptam kakasos nyalókát és selyemcukrot. Az árusok portékáinak színes választéka ámulatba ejtett: törökméz, krumplicukor, bocskorszíj (medvecukor), vattacukor, vajkaramella, kókuszos tekercs vagy cukornyaklánc (zsinegcukor). Emellett széles választékban árulták a közkedvelt játékokat is, mint a fűrészporral töltött similabda, az alsórugós, összecsukló vagy „roskadó" állatfigurák, valamint a fütyülős kerámia madár, amely vízzel megtöltve csicsergett.

Rengeteg emberrel találkoztunk, és emlékszem, hogy a céllövöldéhez pici gyerekként nem volt szabad odamennem. A magasan és gyorsan forgó körhinta is ámulatba ejtett, ahogyan a hajóhinta is. A felnőttek azt mondták, hogy pici gyereknek – mint amilyen én is voltam – nem szabad ráülni, mert túl gyorsan pörög, és csak rosszul lennék. Megemlítendő a fafaragós kézműves vásár is, ahol a kínálat szintén teljes volt: kereplők, sípok és furulyák, falovak, hintalovak, kopogtatós harkály (rugós harkály), díszesen megmunkált és festett fakanalak, sulykolók, mángorlók, fűszertartók, balta- és fejszenyelek, sétabotok, de akadt néhány sarló és hagyományos kasza is. A búcsúból viszont nem lehetett „vásárfia" nélkül hazamenni. Így egy celofánba csomagolt mézeskalács szívet vettünk tükörrel a közepén. Gyermekként szerettem volna megenni, vagy legalább kibontani, de nem tehettem. Mágocsi látogatásainkkor a konyhakredenc üveges részében gyakran szemügyre vettük.

Hétvégi nagymágocsi utazásaink rendszeresen folytatódtak. Emlékeim szerint az 1990-es szabad választásokat követően is heti rendszerességgel jártunk Nagymágocsra. Az egyik legemlékezetesebb utazás 1990. október 28-án történt, amikor a médiák azt közölték, hogy az ország megbénult, és senki ne induljon útnak, mert a városok közötti közlekedés leállt. Mi azonban Trabanttal a legkevésbé forgalmas Rárósi úton elindultunk Nagymágocs felé. Az út során dupla traktorbarikád állta el mind a be-, mind a kifelé haladó forgalmat. Mivel a taxisblokád ekkor már három napja tartott, jól látható volt egy kitaposott ösvény a szántóföldön, amelyen keresztül a lezárást meg lehetett kerülni. Mi is ezt választottuk, és ezen az úton folytattuk az utat Nagymágocs irányába. Más útzárral nem találkoztunk, de ez a történet jól mutatja, hogy a Mágocsra vezető rendszeres utazásainknak semmi sem állhatta útját.

Tizenéves megfigyeléseim és jelenlegi életem

Egyik szokásos vasárnapi ebédet követő délutánon – talán a Szent Jobb országlásának 50. évfordulója alkalmából – dédnagymamám a Szent Jobbot kezdte magyarázni. Elmondása szerint annak idején ő is látta a nemzeti kultuszú ereklyét, noha a vármegyétől soha nem jutott igazán messzire. Kezével mutatta is, hogyan nézhetett ki a Szent Jobb. Ez az emlék mintegy tíz évvel ezelőtt, 2016 táján ismét eszembe jutott, majd internetes kutatás során vissza is kerestem: valóban, az 1938-as országlás idején Hódmezővásárhelyen is megfordult a Szent Jobb, sőt a Szent István téri katolikus templomban egy teljes éjszakát is töltött, amelynek emléktáblája ma is látható a városban.

Másik érdekesség volt, hogy az 1990-es rendszerváltást követően egyre gyakrabban került szóba Horthy Miklós kormányzó esetleges újratemetése, melynek jogi akadályai 1991. június 19-én végleg elhárultak. Dédmamámmal erről is beszéltem, és az újratemetés kapcsán sírva fakadt. Amikor megkérdeztem, mi a probléma, nehezen tudta megfogalmazni, majd azt mondta, hogy „Horthy Pistikét" siratta, mert lezuhant a repülőgéppel. Ekkor értettem meg először, személyesen is, a születésem előtti Magyarország fájdalmát, vagyis a kormányzóhelyettes tragikus halálát. Sajnos a kormányzó 1993-as újratemetését már nem érhette meg. Hordozható televíziónkat elvittük Nagymágocsra, és nagymamámmal közösen néztük végig a több mint kétórás közvetítést, méltó módon megemlékezve a múltról.

Édesapánk – Vidéki András Mihály – másodállásként folytatta az asztalos mesterséget, és amikor nagyobb lettem, én is segédkeztem. A precíz és pontos munka engem is hasonló területre inspirált, így később gépészmérnök lettem. 2002-ben ismerkedtem meg a feleségemmel Hódmezővásárhelyen, és még ugyanabban az esztendőben össze is házasodtunk. Esküvőnk Szegváron volt, majd a családi fényképezést Nagymágocson, a Károlyi-kastélynál szerveztük. Feleségem amerikai születésű, így a házasságunk után kerültem ki az Amerikai Egyesült Államokba. Neki még volt lehetősége megismerni nagymamámat, és megtanulni tőle a hímzés alapjait is. Szoros kapcsolatot ápoltunk vele a későbbiekben is, és többször hívtuk telefonon. Az Amerikai Egyesült Államokba költözve New Jersey állam Long Branch városában éltem, majd Philadelphiában, 2005 óta pedig Norfolkban, Virginia államban. Két gyermekünk született: Renáta és Andy. Renáta field hockeyt és softballt játszik, amelyeknek köszönhetően az Eastern Mennonite University-n fog tanulni.

4. kép: A képen Koczka Anna dédnagymama kopasztja a hétvégi ebédnek valót.
Forrás: a Vidéki család tulajdona

Vidéki Annamária emlékei

Saját élményeim a nyolcvanas években kezdődtek, azzal, hogy szüleink Hódmezővásárhelyen éltek, így Nagymágocsra időszakosan, főként hétvégéken jártunk. Városban nevelkedni mégis más volt, mint Nagymágocson, a faluban lenni. Sajnos nagyapánkat csak egyikünk ismerhette, és ő is csak nagyon rövid ideig. Halálát követően nagymamánk és dédnagymamánk élt a mágocsi házban, ahol idős koruk és betegségük ellenére is mindig szorgoskodtak. Nagymágocs nyomokat hagyott az emlékezetünkben: a hétvégi nyugalom és a nyári élmények központja lett, ahol szabadon lehettünk gyerekek, és ahol egy kis asztalnál a szeretettel készült vasárnapi ebédet kilencen, vagy még többen fogyasztottuk el. Ekkor még lehetett kapni színes cukormázzal bevont, gömb alakú rágót, amelyet mi csak „golyós rágónak" hívtunk. Minden színben volt, és hosszú alumíniumfóliából kellett kinyomni a csomagolásból. Ezt osztottuk el egymás között. Az íze öt percnél tovább nem tartott, ilyenkor már nyomtuk is ki a következő darabot a csomagolásból.

Előfordult nem is egyszer, hogy ahogy leszállt az este, mama elővette a kannát, és így szólt: „Gyerekek, gyertek, menjünk el tejért, már megfejtek!" Az utca sarkán laktak Molnárék, akiknek teheneik voltak, így mindig hozzájuk jártunk friss tejért. Később, amikor már egy kicsit nagyobbak lettünk, nem is kellett hívogatni

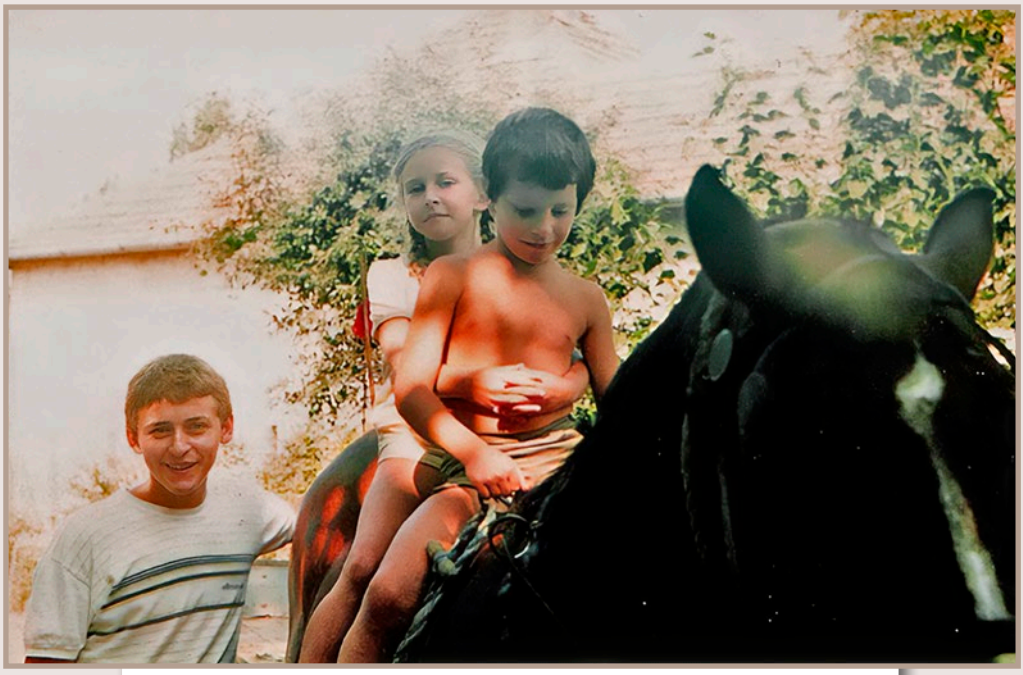
bennünket. Mi kerestük meg mamát azzal, hogy: „Hol van a kanna? Mi szeretnénk elmenni a tejért!" Ilyenkor az sem számított, hogy az egész napos játék után porosan és koszosan értünk haza – örömmel indultunk útnak a kannával a kezünkben.

Arra is tisztán emlékszem, hogy a mamánál a kanta fedeléből ittunk, és magából a kantából öntöttük a vizet. Az udvaron álló kútról hordtuk be a vizet a házba. A mágocsi víz ízét még ma is nagyon szeretem: olyan selymes volt, és mintha egy kicsit édeskés íze is lett volna. Mama mindig megjegyezte: „Nálatok ezt a vizet, gyérekek, nem tudom méginni, olyan kemény és klóros!" Persze ezt mindig a jellegzetes „É" betűs nyelvjárással mondta, amelyet a faluban a mai napig használnak. Ha meghallom ezt a beszédet, rögtön eszembe jutnak azok a régi, gondtalan napok.

A mama sparhelttel fűtötte a konyhát. A hűvösebb időszakokban ott száradt a fűszerpaprika is, amelynek jellegzetes, semmihez sem hasonlítható aromája belengte az egész helyiséget. Ha ma a nagymágocsi házra gondolok, szinte még mindig érzem az illatát. Olyan mélyen beleivódott a falakba és a levegőbe, hogy sokszor hónapokkal később is megcsapott bennünket, amikor beléptünk a házba. Ez az illat máig összeforrt bennem a mama otthonának emlékével.

Az udvaron hétvégenként szinte mindig folyt valamilyen munka. A zajos fűrészgép vagy a gyalugép hangja gyakran egész délutánokon át betöltötte a környéket. Hatalmas farönköket daraboltak fel deszkának, máskor pedig kerítésléceket gyalultak simára. Édesapánk dolgozott itt, és másodfoglalkozásként használta nagyapánk megmaradt szerszámait és gépeit. Nagyapánk halála után is sokan jártak a faluból a vidéki házhoz fűrészeltetni vagy különféle famunkákat végeztetni. Időnként dédnagyapánk műhelyében is dolgozott édesapánk a testvérével. Arra is emlékszem, hogy üvegezést vállaltak: édesapánk ügyes mozdulatokkal húzta végig a friss gittet az ablaküvegek mellett. A háznál mindig jöttek-mentek az emberek. Számunkra sokszor idegenek érkeztek, hol munkaügyben, hol a szomszédságból vagy a rokonságból. A ház és az udvar afféle találkozóhely volt, ahol mindig történt valami. Többször előfordult, hogy lovaskocsival hoztak hatalmas rönköket fűrészelni. Ezek különleges napok voltak számunkra, gyerekek számára. Ilyenkor megcsodálhattuk a lovakat, és néha még arra is lehetőséget kaptunk, hogy felüljünk a kocsi elé fogott lóra. Ezek az apró élmények akkor természetesnek tűntek, ma azonban a legszebb gyermekkori emlékeim közé tartoznak.

Néha helybéli gyerekek is érkeztek a családjukkal. Amíg a felnőttek dolgoztak, mi együtt játszottunk az udvaron. A nevükre már nem emlékszem, de arra igen, milyen örömmel hívtuk őket hintázni a diófáról lelógó fahintához. A gyermeki kacagásunk összekeveredett a munka zajával, miközben a levegőben szállt a fűrészpor és a forgács. Amikor a munka véget ért, az udvart rendbe kellett tenni. Mi azonban még ilyenkor is találtunk magunknak szórakozást: a fűrészporban játszottunk, vagy éppen egymásra dobáltuk a könnyű faforgácsot. A nap végére rendszerint tetőtől talpig

5. kép: A szerzők unokatestvérükkel, Vidéki Gyula Milánnal Nagymágocson, a Vidéki-ház udvarán, 1991-1992 körül.

porosak és koszosak lettünk. Sokszor annyira összepiszkoltuk magunkat, hogy a felnőttek csak a fejüket csóválták: „Így nem mehetsz haza, csupa piszok vagy!" Ilyenkor elkezdték befűteni a fürdőszobában lévő fatüzeléses bojlert. Ez egy alumíniumtartály volt, amelyből a felmelegített víz egy öntöttvas fürdőkádba folyt. Nagyon szerettem benne pancsolni. A meleg víz, a régi fürdőszoba hangulata és az egész napos játék utáni fáradtság különös nyugalommal töltött el. Csak sok évvel később tudtam meg, hogy a fürdőkád nagyapám miatt került a házba. Ő ugyanis nagyon szeretett hosszú fürdőket venni, és ez akkoriban falusi környezetben egyáltalán nem volt mindennapos dolog. Talán ezért is maradt meg bennem olyan különleges emlékként az a régi kád, amelyben gyermekként annyit pancsoltam.

A kilencvenes évek elején tragikus hirtelenséggel elveszítettük édesanyánkat, így szinte minden hétvégét Nagymágocson töltöttünk. Tizenkét éves voltam, amikor először aludtam ott az unokatestvéremmel együtt. A lakásban nagyapám keze munkáját dicsérő bútorok álltak: a konyhában a kredenc és a hokedli, a hálószobában pedig az ágyakat és a szobabútort is ő készítette, melynek igazi varázsát a diófapác adta meg. Sokáig fennmaradtunk, kuncogtunk és beszélgettünk, talán még éjfél is elmúlt. A falakat hengerelt minták díszítették, a sarokban egy hármas tükörasztal állt, a falon pedig egy régi ingaóra függött, amely még a Lajostanyán gazdálkodó Vörös Mihály dédapánk hagyatéka volt. Különös érzés volt egy ilyen régi szobában lenni.

6. kép: Az udvaron, együtt a családdal Nagymágocson. Forrás: a Vidéki család tulajdona

Néha elmerengtem azon, hogy kik lakhattak itt egykor, és hányan aludhattak ebben a szobában előttünk. A hatalmas, puha dunna alatt szinte elvesztünk, és nagyokat aludtunk. Reggel pedig gondosan bevetettük az ágyat, jó magasra igazítva a dunnát, ahogyan ott szokás volt. Mamától nem messze, a sarkon állt néhány gyönyörű, hatalmas gesztenyefa. Alig vártuk az őszt, hogy lehulljanak a gesztenyék. Előfordult, hogy egy egész szatyorral gyűjtöttünk belőlük, hogy aztán játszhassunk velük, vagy különféle figurákat készítsünk. Az udvaron rengeteget rohangáltunk: nyáron a port, télen a sarat szántottuk a lábunkkal. A Nagymágocson töltött hétvégéken nem néztük az órát, nem számoltuk az időt. Csak azt vettük észre, hogy lassan besötétedik, mi pedig továbbra is önfeledten, felhőtlenül játszottunk.

Egyszer mamával bemehettünk a kastélyparkba és a kastélyt is megnéztük. Először jártam ott. Körbesétáltuk a kastélyt elölről és hátulról is, elsétáltunk a tó mellett és a gyönyörű virágágyások között. Mamában sorra elevenedtek meg a régi emlékek, és csak mesélt a nagypapájáról, a nagymamájáról, valamint a Károlyi családról. Ma már azt kívánom, bárcsak minden szavára emlékezhetnék, de sajnos nem minden maradt meg bennem. Gyerekfejjel persze leginkább az állatokhoz kapcsolódó történetek ragadták meg a figyelmemet. Mama mesélte, hogy a grófnak voltak kedvenc kutyái, amelyeket annyira becsben tartottak, hogy külön kutyatemetőt alakítottak ki számukra a kastélyparkban. Ez valóban igaz volt: meg is találtuk a sírkertet, amely ma is megvan a kastély jobb oldalán, a bokrok árnyékában. A kutyák emlékét névvel

7. kép: ifj. Vidéki András és Vidéki Annamária családi összejövetelen, Hódmezővásárhely, 2024.
Forrás: a Vidéki család tulajdona

és dátumokkal ellátott sírkövek őrzik mind a mai napig.

Ez idő tájt készült az esküvőjére a másodunokatestvérünk, és az esküvő előtt vele együtt ellátogattunk a templomhoz. Vártunk egy kicsit, majd egyszer csak megérkezett valaki kerékpárral. Leszállt a bicikliről, de én akkor még nem ismertem. Kinyitotta a templom ajtaját, és az első mozdulata az volt, hogy a bejáratnál megcsókolta a földet. Ez a jelenet mélyen megmaradt bennem. Később tudtam meg, hogy ő volt Felicián atya, ferences rendi kapucinus szerzetes. Arra is emlékszem, hogy búcsúzáskor kesztyű helyett vastag zoknit húzott a kezére, ezzel is kifejezve az egyszerű, puritán életmódot, amelyet egész életében követett.

Főiskolás éveimet Budapesten töltöttem, de a legtöbb hétvégén hazalátogattam vidékre, így Nagymágocsra is, egészen a nagymamám haláláig. A vidék nyugalma hiányzott a nyüzsgő fővárosban. Amikor Nagymágocsra mentem, Mama két-három órán át csak mesélt, és újra meg újra felidézte a régi történeteket, hogy magamba szívhassam őket egy életen át. Neki ez volt az otthona, az egyetlen hely, ahol igazán jól érezte magát. Hódmezővásárhelyen mindig szeretettel láttuk, de néhány nap után már visszavágyott Nagymágocsra.

Azóta már több mint húsz év eltelt, és testvéremmel új életet kezdtünk. Kivándoroltunk az Amerikai Egyesült Államokba, én hat évvel később, mint ő. Első éveimet intenzív nyelvtanulással töltöttem, majd Florida államba költöztem, Naples városába. 2008-ban kötöttem össze az életemet amerikai férjemmel, akinek szintén vannak magyar és európai felmenői. Családot alapítottunk, gyermekeink születtek: két fiunk, Attila és Andor. Az Egyesült Államokban már 17 éve dolgozom gyermekekkel, mind a magán-, mind az állami iskolarendszerben.

A gyermekkori nagymágocsi emlékek mélyen belénk ivódtak. Minden alkalommal, amikor Magyarországra látogatunk, felkeressük rokonainkat és barátainkat, valamint tiszteletünket tesszük a temetőben is. Testvéremmel együtt kutatjuk és

8. kép: ifj. Vidéki András és Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András, a kötet szerkesztője. Nagymágocs, Hóbort, 2023. Forrás: ifj. Vidéki András

ápoljuk családunk múltját, és gyermekeink jövőjét építve igyekszünk továbbadni mindazt, amit a múltból tudunk. Nagymágocs édesapánk, nagyszüleink és felmenőink bölcsője volt, mindennapi élettere, és sokuk végső nyughelye is egyben, ezért Nagymágocs emlékét mélyen a szívünkben őrizzük.

A megelőző néhány oldalon leírt családunk vizuális áttekintéséhez kérjük használja az alábbi kódot:

Szabics Adrienn[1]

Az én Nagymágocsom

Van egy hely a térképen, ami sokak számára csak egy jelentéktelen, nyolc betűből álló település, melynek ahogy kimondják a nevét, rögtön el is felejtik. Nekem viszont magát a világot jelenti.

Nagymágocs.

Ez az apró kis falu számomra nem csak néhány utca és pár száz lélek, hanem annál sokkal több. Egy közösség, ahol mindenki ismer mindenkit, nem csupán a nevéről, hanem a történetéről is.

Én itt nőttem fel. Ahol az idő másként telik. Nem siet, nem rohan. Ahol nem leszel névtelen, ahol számít, ha hiányzol, ahol a csendnek üzenete van; ez nem magány, ez a nyugalom. A szülőföldemről először a fény jut eszembe, ami mindent puhábbá tesz. Az első emlékek illata, a gyerekkor hangjai, az ismerős utcák biztonsága. Érzések, amik belülről melegséggel töltenek el.

Itt tanultam meg járni, elesni, felállni, felelősséget vállalni. Itt ismertem meg az első barátságokat, szerelmeket, csalódásokat. A falum az a hely, ahol a gyermeki szabadság közepette minden nagyobbnak, végtelenebbnek tűnt. Ahol a játszótér meseországnak, az iskola univerzumnak, és a focipálya stadionnak hatott. Ha akarnám, sem tudnám letagadni, hogy Nagymágocs az identitásom része. Akárhol járhatok a világban, örökké ott fog élni bennem. A beszédem ritmusában, az emlékeimben, a gondolkodásomban. Lehet, hogy változom, elköltözöm, de ez a hely mindig egy láthatatlan gyökérként fogja a kezemet.

Voltak idők, amikor menni akartam. Mást látni, többet, távolabbat. Azt hittem a világ valahol máshol kezdődik. A horizonton túli életet keresve aztán rájöttem, hogy itt kezdődik. A falu akkor nem marasztalt, elengedett, mert tudta, hogy akármerre járhatok a nagyvilágban, mindig visszatalálok hozzá. Általa lettem az, aki ma

1 Szabics Adrienn, írónő, jogi asszisztens (Nagymágocs), e-mail: szabics.adrienn.teo@gmail.com

vagyok, és ezért hála és köszönet jár ennek a kicsi községnek. Egyszerre jelenti a múltamat, a jelenemet, és a jövőmet.

Azt is mondhatnám, hogy Nagymágocs az én szótáramban, egyenlő az otthonnal. Azért különleges, mert nem tökéletes. Vannak benne fájdalmas emlékek, lezárt fejezetek, elengedett emberek, de aki ide születik, annak mindig is ez a település lesz az alap kiindulópont. A hely, amelyre azt mondjuk; otthon vagyok.

Ugyanakkor a falusi élet nem mindig könnyű. Néha szűknek tűnik, néha túl jól látható benne az ember élete. A falu őszinte. A szomszéd Marika néni – mert ugye minden faluban van egy Marika néni, még ha nem is mindenhol így hívják – aki tudja kinek a gyereke vagy, mindent tud és mindent lát. Nem lehet elbújni. Ha sírtál, tudják, ha nevettél, hallották, ha hibáztál, nem felejtették. De ha szeretnek, az örökre szól, és bármilyen tévedést is követsz el, mindig tárt karokkal fognak várni. Igaz, hogy itt nincs színház, bevásárlóközpont vagy mozi, és a busz is naponta néhányszor jár, de Nagymágocs az itteni embereknek sokkal többet ad ennél.

Nyáron a falu tele van hangokkal. A reggelek kakasszóval és a tyúkok kotkodácsolásával kezdődik. A nyitott ablakon át gyakran hallani lehet az edénycsörömpöléseket, és a rádióból kiszűrődő régi slágereket. A szomszéd a kerítésen át kíván jó reggelt, miközben kapával a kezében már készen áll a munkára. A délutánok csendesen nyúlnak el a kertek fölött. A levegőben földszag, napmeleg és befőzött baracklekvár aromája keveredik, ami azt az érzést adja, mintha itt könnyebb lenne lélegezni. Egyszerű és igaz. Az a hely, ahol az ember megtanulja, hogy itt a világ lehet kicsi, de attól még teljes.

Esténként pedig, amikor a nap lebukik a földek mögött, különös arany fény borítja be a házakat. Az utcák megtelnek nevető gyerekekkel, sétáló fiatalokkal, naplementéig biciklizőkkel, kapuban nyár esti, nagy beszélgetésekkel, a diófa árnyékában üldögélő idősekkel. Az enyhe szellő lágyan simogatja az arcokat. Tücskök ciripelnek, békák brekegnek, kutyák ugatnak. Pöfögnek a traktorok, berregnek a fűnyírók (a frissen kaszált fű illatánál elképzelni sem tudok jobbat!). Elindulnak a lovas kocsikkal is. A lovak patáinak dobogása, ritmusként szólalnak meg, akár egy tökéletes zongoraszó dallama. Éjszaka még a csillagok is közelebb vannak, és ha nagyon akarnánk, talán még meg is érinthetnénk őket.

Ezt a csodát váltja fel az ősz, amikor elkezdődik az iskola. Ez nem csak egy dátum a gyerekek életében, hanem egy új fejezet első oldala is, amit üresen kezdenek el, de ezek a lapok az év végére telis tele lesznek kalandokkal. A vénasszonyok nyara Nagymágocsot is kicsit lassabbá teszi. Reggelente köd üli meg a kerteket, a fű harmatos lesz, és a kéményekből is felszállnak az első füstfelhők. A nyári „hangzavart" a nesztelenség üli meg. Az emberek is halkabbak lesznek, csak a talicska nyikorgásából tudjuk, hogy kint folyik a munka. Almát, körtét és diót szednek, kukoricát

törnek, vagy szőlőt szüretelnek. Összegereblyézik a fák megfakult leveleit, melyek sárga, bordó, bíborvörös és barna színekben pompáznak.

A Halloween is egyre nagyobbra növi ki magát. A kis gézengúz gyerekeknek néhány éve már van lehetősége „csokit vagy csalunk" csínyen részt venni. Nyilván vannak, akik nem értenek egyet, hogy amerikai szokásokat csempésszünk a magyar napjainkba, de én azt gondolom, hogy felnőttként félre kell tennünk ezeket a nézeteket. Én személy szerint azt vallom, hogy adjunk minél több élményt a lurkóknak, és tegyük felejthetetlenné a gyermekkorukat. Nagymágocs erre tökéletes hely. Nekem is számos csodálatos emlékem van kiskoromból, amit nemcsak a szüleimnek, de a falunak is köszönhetek. Nem kell messzire menni, ha szórakozni szeretnénk, mindig szerveznek család-barát rendezvényeket, amiket kicsik és nagyok egyaránt élveznek. Farsang, búcsú, falunap, kolbásztöltő verseny vagy húsvéti tojáskeresés? Itt mindenki megtalálja a maga számára legjobb időtöltést. Részt vehetünk a vasárnapi szentmisén, használhatjuk a konditermet, ellátogathatunk a Gróf Károlyi Kastélyba, beugorhatunk a pékségbe egy finom kakaós csigáért, de akár leülhetünk egy romantikus regénnyel, amit a könyvtárból kölcsönözhetünk ki.

Az őszi fáradtság után következik az én kedvenc időszakom, a tél. A falunak ilyenkor van egy különleges varázsa, mintha saját magát halkítaná le. Nem egyik napról a másikra történik, hanem fokozatosan. Az ablakokon jégvirágok jelennek meg, mintha valaki (vagy valami), titokban rajzolta volna rájuk az éjszaka közepén, hogy figyelmeztessen minket, a hideg lassan, de biztosan, közeleg. Előkerülnek a nagykabátok, a sálak, a bélelt csizmák. Eltűnnek a megszokott kinti hangok, és az emberek is igyekeznek gyorsan elvégezni a dolgukat, hogy minél előbb hazaérjenek.

Odakint az üres utcák talán zordnak és csendesnek tűnhetnek, de tudni lehet, hogy a házak belsejébe, szó szerint is beköszöntött a melegség. Attól persze, hogy kevesebben járnak odakint, a helybéliek nem feledkeznek meg a másikról. Sőt, jobban figyelnek, barátságosabbak lesznek. A szívük nem megfagy, hanem felmelegszik. Egy köszönés hosszabb lesz, egy beszélgetés melegebb, egy „Szia, hogy vagy?" kérdés őszinte. Mintha a hideg, és az ünnepek közeledte sokkal közelebb hozna bennünket egymáshoz.

Ehhez természetesen kellenek a régi hagyományok is. Amikor én kislány voltam, a Mikulás személyesen jött el a házunkba. Sosem felejtem el, ahogy a tesómmal sötétedés után leültünk a lépcsőre, és vártunk. Azért mindig féltünk egy kicsit, nehogy virgácsot kapjunk, de szerencsére (bár bevallom járt volna) nem történt ilyen. Ahogy pedig felzendült a Mikulás szánjának csilingelő hangja, már tudtuk, hogy milyen közel jár. Nagyon izgultunk, amikor bekopogott, és egy versikéért cserébe megajándékozott bennünket egy csomaggal, ami telis tele volt finomságokkal. Mai napig, amikor meghallom a szánkcsengőt, becsukott szemmel elmosolyodom, mert tudom, hogy a gyerekek most ugyanazt az izgalmat élik át, amit én oly sok évvel ezelőtt.

Legszebb emlékeimhez hozzájárul, ahogy közeledünk az adventhez, és egyre több házra felkerülnek a fények, amik azt suttogják, hogy; várunk szeretettel. Sok helyen még mindig saját készítésű dekorációk kerülnek az ajtókra/ablakokra. A boltban való találkozásokkor már szóba kerül, hogy kinél mi kerül majd az ünnepi asztalra. Jaj, de érzem a halászlé, a töltött káposzta és a mézeskalács illatát!

No meg persze ott vannak az adventi gyertyagyújtások. Sok településen szokás, és mindnek megvan a maga szépsége, de minden elfogultság nélkül mondhatom, hogy a nagymágocsit nem tudja felülírni egyik sem. Itt nálunk nem a fényűzésről szól, hogy megmutassuk, mennyi pénze van a falunknak, hanem annál sokkal értékesebb dologról; az összetartozásról. Kicsípett arccal, átfagyott lábakkal, ledermedt ujjakkal is képesek vagyunk ott álli, együtt! Forró teát iszunk és zsíros kenyeret eszünk. És amikor az első gyertya meggyullad, egy pillanatra mindenki elcsendesedik.

A falu nincs az ország középpontjában, ide nem látogatnak híresség̈ek, mégis ragyog. Mi, falusiak adjuk ezt a fényt, belőlünk származik, amit szívvel-lélekkel adunk.

Sokan így közösen, mulatsággal zárják az évet is. A szilveszter egy nagy közösségi élmény. Fiatalabb koromban én is a kultúrházban zenével, tánccal ünnepeltem. Szívmelengető érzés, amikor éjfélkor hallani lehet a poharak koccanását, és a tűzijáték ropogását. Megható látni azt is, ahogy sokan olyanokkal ölelkeznek, és kívánnak Boldog Új Évet, akikkel talán egész évben sem beszélnek, vagy csak ritkán. Ezekben a jókívánságokban van valami egyszerű öröm. Nem számítottak az addigi nézeteltérések, csak az, hogy együtt, nyugodt és tiszta szívvel tudnak átlépni az újévbe.

Persze akadnak olyanok is, akik inkább az otthon melegében kívánják eltölteni az év utolsó napját, ami egészen más hangulatú. Bensőségesebb, mélyebb. Nincs rohanva készülődés, nincs kapkodva felöltözés. Helyette kényelmes ruhában, plédbe burkolódzva, a saját tempónkban telik az idő. Szól a szilveszteri kabaré műsor, az asztalon bekészítve vár a lencse és a pezsgő, a barátok nevetése pedig betöltik az egész házat, ahogy épp az activity-ben próbálja valaki elmutogatni az ejtőernyőzést. Lehetünk tehát egy nagy buliban, egyedül a szobánk csendjében, vagy vicces társaságban, egy valami közös marad bennünk; a lezárás. A visszaszámlálásnál visszagondolunk az évre, átértékeljük, hogy mit engedünk el, és mit vinnénk tovább. Mindenki más és más miatt akar tiszta lappal kezdeni.

Hogy a fogadalmak, amiket ekkor tesznek az emberek, érvényesek lesznek e még másnap, azt sajnos nem tudom, de azt igen, hogy a legjobb érzés, Nagymágocson felébredni. Hogy miért? Azt mondja el Radnóti Miklós.

Radnóti Miklós

Nem tudhatom…

(1944)

„Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyönge ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály,
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát,
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szöllőt és sírokat,
a sírok közt anyókát, ki halkan sírogat,
s mi föntről pusztitandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de föntről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is bűntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.
Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.”

Ezért érzem azt, hogy Nagymágocson itthon vagyok. Hazatérni ide nekem nem azt jelenti, hogy itt alszom, mert itt van az ágyam, hanem valami, ami hirtelen megállít, és az elmémben csend lesz. Amikor egy nagy sóhaj kíséretében, a belső hangom azt mondja; itt jó.

Mert a hazatérés többről szól, minthogy kinyitok egy ajtót. A cipő levétele a küszöbnél, a megszokott recsegés a parkettán, a frissen mosott ágynemű illata, és az a bizonyos fény, ami délutánonként mindig ugyanoda esik. Mindezek éreztetik velünk, hogy otthon vagyunk.

Nekem Nagymágocs az otthonom. Itt nem kell magyaráznom magam, mert ismernek. És amikor hosszú kerülőút, megfelelések, zajos időszakok után végre leülök, nem akarok több lenni, mint aki vagyok. Amikor nem kell bizonyítanom, hanem csak léteznem.

Hazatérés. Benne van a szóban, hogy volt távolság, volt hiány, volt keresés, de mégis valami visszahívott. Számomra hazatérni annyi, mint megérkezni oda, ahol nem kell védekeznem. Ahol a csend nem feszültség, hanem biztonság. Ahol a szívem nem kopog ideges ritmusban.

Kívánom mindenkinek, hogy találják meg az otthon érzését. Ne egy tökéletes helyet hajszoljanak, hanem első sorban magukban keressék a békét. Ne féljenek változtatni! Az otthon nem mindig ott van, ahol mi görcsösen szeretnénk, hogy legyen. Mert ha belül nincs béke, a legszebb hely sem fog otthonná válni. De ha rend van a lelkünkben, akkor egy szoba, egy csendes utca, vagy egyetlen ember is elég lehet ahhoz, hogy megérkezzünk.

A legfontosabb, hogy önmagunkat is megtaláljuk. Én megtaláltam.

Köszönöm Nagymágocs!

1. kép: fotó: Takács Henrietta (2026)

Nagymágocs Válogatott bibliográfia[1]

Összeállította: Udvarvölgyi Zsolt András[2]

Könyvek:

Antal Márti Lilienn - Dóczi Jusztina – Kovács Mária – kocsordi Nagy Béla: **Búvópatak medret keres.** Nagymágocs, Horváth Gyula, a Nagymágocsi Farmer Kft. ügyvezető igazgatója, 2020. ISBN 978-615-00-9979-8.

Bede András – Bede Ádám – Dóczi Jusztina – Mód László – Verrasztó Gábor – Vörös Gabriella: **Írások Nagymágocs múltjáról.** (*Mód László – Tóthné Rostás Ágnes szerk.*) Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 2009. ISBN 978-963-06-7363-1.

Bede Ádám: **Kurgánok a Kőrös-Maros vidékén… Kunhalmok tájrégészeti és tájökológiai vizsgálata a Tiszántúl középső részén.** Budapest, Magyar Természettudományi Társulat, 2016. ISBN 978-615-80623-0-5.

Berkeczné Major Anna Edit – Mód László: **Megszentelt határ II. Út menti és temetői keresztek. Derekegyház, Nagymágocs, Szegvár, Fábiánsebestyén.** Szentes, Szentes Városi Könyvtár, 2019. ISBN 978-615-80757-6-3.

Blaskó Jánosné – Bodrits István (szerk.): **Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 1.** Nagymágocs, Nagyközségi Közös Tanács Nagymágocs, 1989. ISBN 239-998-53-4342-3.

Blaskó Jánosné (szerk.): **Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 2. Tanulmányok, interjúk.** Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 1990. ISBN 963-04-0707-8.

1 A bibliográfia összeállításához köszönöm Hegyi Judit könyvtáros (Wesley János Lelkészképző Főiskola) segítségét.

2 Dr. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD, dr. habil., történész, szociológus, főiskolai tanár (Budapest), e-mail: udvarvolgyizsolt@gmail.com

Blaskó Jánosné (vál. és szerk.): Nagymágocs. **Fejezetek a község történetéből. 3. Iskolatörténet.** Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközségi Önkormányzat, 1992. ISBN 963 04 3028 2.

Boros Ernő: **Gróf Károlyiak Károlyban.** Nagykároly, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, 2024. ISBN 978-973-0-40640-5.

Borovszky Samu: **Csanád vármegye története 1715-ig I-II.** Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1896-1897. Letölthető: https://real-eod.mtak.hu/5572/1/000909704.pdf (Letöltés ideje: 2026. 05. 17.)

Dr. Ács Katalin – Berkecz Edit – Dóczi Jusztina – Harmati Albert – Labádi József – Török Péter: **Az idő szekerén Nagymágocsra.** (*Dóczi Jusztina szerk.*) Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 2011. ISBN 978-963-08-2997-7.

Dóczi Jusztina: **Az akarat virágai Nagymágocsnak.** Nagymágocs, A szerző kiadása, 2012. ISBN 978-963-08-3460-5.

Dóczi Jusztina: **Virág a nagymágocsi hősök sírjára.** Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 2016. ISBN 978-963-12-7161-4.

Dóczi Jusztina: **A nagymágocsi zöld erdőben születtem.** Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 2017. ISBN 978-615-00-1080-9.

Dóczi Jusztina: **Évgyűrűk a nagymágocsi életfában.** Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 2018. ISBN 978-615-00-4287-9.

Dóczi Jusztina: **Palatáblától a számítógépig Nagymágocson.** Nagymágocs, Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata, 2021. ISBN 978-615-01-3821-3.

Edwards Károlyi Sophie: **Emlékek és rejtélyek. A Károlyi család 25 nemzedékének története.** Budapest, Szépmíves Könyvek – Athenaeum Kiadó, 2018. ISBN 978 615 566 264 5.

gróf Károlyi Széchenyi Ilona: **Kileng az inga - Egy arisztokrata festőművésznő emlékiratai.** Tempora Mutandur sorozat. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2005. ISBN 978- 963-95-0145-4.

gróf Károlyi Lajos: **Élmények, visszapillantások**. Székesfehérvár, a Fejér Megyei Levéltár és a szerző közös kiadása, 1998. Fejér Megyei Levéltár Közleményei 25. ISBN 963 7233 25 3. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/FEJM_Lk_25_elmenyek/?pg=4&layout=s (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Kassák Lajos: **Ahogyan elindultak.** Budapest, Kozmosz Könyvek, 1987. ISBN 963211731.

Mód László (összeáll.): **125 éves a nagymágocsi római katolikus templom.** Nagymágocs, Nagymágocsi Római Katolikus Egyházközség, 2008.

Őze Sándorné – Őze Sándor: **Magyar parasztballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön.** Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely MJV Önkormányzata, 2005. ISBN 963 866 683 8. Letölthető: https://mek.oszk.hu/13600/13658/13658.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Szabó Imre: **A nagykárolyi gróf Károlyi család ezeréves története.** Pozsony-Palárikovo-Tótmegyer, DuBari s. r. o., 2013. ISBN 978-80-970411-4-4.

Varga Ferenc (szerk.): **Közös múlt, közös emlékezet. Nagymágocs 1956-ban, nagymágocsiak 1956-ról.** Nagymágocs, Nagymágocsi Fiatalok Egyesülete, 2017. ISBN 978-963-12-8382-2.

Verrasztó Gábor: **A nagymágocsi kastély.** Orosháza, Kulturális Kapcsolatok Egyesülete, 2006. ISBN 9638704845.

Virág Zsolt: **Magyar Kastélylexikon 6-7. kötet. Csongrád-megye kastélyai és kúriái. Jász-Nagykun-Szolnok-megye kastélyai és kúriái.** Budapest, Fo-Rom Invest Kft., 2005. ISBN 963-86675-3-2.

Tanulmányok, cikkek:

Béres Mária: Beszámoló a Nagymágocs – Szendrei-major – Hűtőtó területén végzett leletmentésről. in: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1988, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1989. pp. 59-73. Letölthető: https://www.epa.hu/01600/01609/00030/pdf/MFME_EPA01609_1988_1_059-073.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Boşteranu Dan, Maria: The English Gardens of the Károlyi Counts Palaces – first results. in: Journal of Urban and Landscape Planning, 5. 2020. pp. 2-21. Letölthető: https://www.julpreview.ro/files/JULP2_5_2020_Bostenaru-Danp12-p21.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Gyimesi Emese: Szendrey Ignác, mint apa. in: Korall, 21. évf. 82. sz. 2020. pp. 102-125. Letölthető: https://epa.oszk.hu/00400/00414/00073/pdf/EPA00414_korall_2020_82_102-125.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Han Ferenc (talajtanilag felvette és a magyarázatokat írta): Magyarázatok Magyarország geológiai és talajismereti térképeihez. Nagymágocs. 5365/3. 1:25000000. Budapest, M. Kir. Földtani Intézet, 1942.

Herczeg Renáta: Különc grófok szigete. A nagymágocsi Károlyi-kastély. in: Múlt-kor, 26. évf. 2025 tavasz, pp. 128-130. Összefoglaló letölthető: https://mult-kor.hu/a-nagymagocsi-karolyi-kastely-20250214?fbrkMR=desktop (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Kiss József: Találkozásaim Ybl Miklóssal és a Károlyi-családdal – Alcsútdoboz, Fót és Nagymágocs kastélyparkjaiban. in: epiteszforum.hu, 2014.10.10. 10:50. Letölthető: https://epiteszforum.hu/talalkozasaim-ybl-miklossal-es-a-karolyi-csaladdal-alcsut-fot-nagymagocs-kastelyparkjaiban (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Koszti Gábor Máté – Udvarvölgyi Zsolt András: A nagymágocsi szőlőtőkéktől az oszmán hódoltságig. Hasszán Károly élete és családjának eredete. in: Bonus Nuntium, 7. évf. 3. sz. 2025. pp. 32-39. Letölthető: https://bonusnuntium.hu/wp-content/uploads/2025/11/BN2025_3.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Labádi Lajos: Nagymágocs. in: Csongrád megye építészeti emlékei. (*Tóth Ferenc szerk.*) Szeged, Csongrád Megyei Önkormányzat, 2000. pp. 281-286.

Mód László: A nagymágocsi Felicián Atya Helytörténeti Gyűjtemény. in: Honismeret Csongrád megyében 1969-2011. (*Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna - Gergelyné Bodó Mária szerk.*) Szeged, Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, 2011. pp. 187-190. Letölthető: https://www.csm-honismeret.hu/sites/default/files/2021/evk_1969_compressed.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Mód László: Nagymágocs Anno – egy helytörténeti-néprajzi kiállítás tanulságai. in: Múzeumi Kutatások Csongrád megyében 2003. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2004. pp. 61-66. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Mk_2003/?pg=62&layout=s (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Péter László: „A kapitalista világrend világa" – Károlyi Imre gróf idézése. Hatvan évvel halála után. in: Ezredvég, 13. évf. 6-7. sz. 2003. pp. 57-73. Letölthető: https://ezredveg.vasaros.com/html/2003_06_07/0306-74.html#pl (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Rosztóczy Ernőné: Móricz Zsigmond látogatása a nagymágocsi Károlyi-kastélyban 1936-ban. Villanófényben kora gazdasága és társadalma. in: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2013-2014. (*Kovács István – Presztóczki Zoltán szerk.*) Hódmezővásárhely-Budapest, Szeremlei Társaság, 2014. pp. 125-138. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/SzeremleiTarsasagEK_2013_2014/?pg=127&layout=s&query=nagym%C3%A1gocs (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Sisa József: Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2004. Letölthető: https://real-d.mtak.hu/83/3/Sisa_kast%C3%A9ly%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9szet_historzimus.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Szatmári Imre: Későközépkori kályhacsempék Nagymágocsról. in: Régészeti tanulmányok I. 5. 1985. pp. 55-77. Letölthető: https://acta.bibl.u-szeged.hu/4058/1/antiqua_suppl_005_055-077.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Tóth István – Udvarvölgyi Zsolt András: Urzó Ádám (1886-1973). Egy kalandvágyó borbély élete Katalinfalvától Nagymágocsig. in: Bonus Nuntium, 6. évf. 4. sz. 2024. pp. 60-70. Letölthető: https://bonusnuntium.hu/wp-content/uploads/2024/12/BN24_4.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Tóth István – Udvarvölgyi Zsolt: Tomszkból is hazahúzta a szíve. Kiss András élete a Nagy Háború alatt és után. in: A Nagy Háború írásban és képben. 2022.02.18. 07:00. Letölthető: https://nagyhaboru.blog.hu/2022/02/18/tomszkbol_is_hazahuzta_a_szive (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Székely Anna Klára – Török Béla – Vörös Gabriella: Nagymágocs-Paptanya (Csongrád megye) lelőhelyen feltárt késő szarmata településről származó tégely és salakleletek komplex vizsgálata. in: Archeometriai Műhely, 18. évf. 1. sz. 2021. pp. 27-44. Letölthető: http://www.ace.hu/am/2021_1/AM-2021-1-SZAK.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Udvarvölgyi Zsolt: Neubauer József Felicián kapucinus szerzetes élete és tevékenysége. in: „…In quo sunt omnes thesauri sapientiaa et scientiae absconditi" A nevelési értékek és a tudás szerepe a keresztény pedagógiában. (*Fehér Ágota – Mészáros László szerk.*) Vác, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, 2018. pp. 304-317.

Udvarvölgyi Zsolt András: Felicián atya tárlat a nagymágocsi helytörténeti gyűjteményben. in: Bonus Nuntium, 6. évf. 2. sz. 2024. pp. 60-68. Letölthető: https://bonusnuntium.hu/wp-content/uploads/2024/06/UZSA24_2.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Udvarvölgyi Zsolt András: Nagymágocs – kis ékszerdoboz a Dél-Alföldön. in: Turista Magazin, 10. évf. 2022. március 4. Letölthető: https://www.turistamagazin.hu/blog-bejegyzes-1/nagymagocs-kis-ekszerdoboz-a-del-alfoldon (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Vörös Gabriella: A nagymágocs-paptanyai késő szarmata telep feltárásának emlékei (1983-1984). in: Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében, 6. évf. 1. sz. 1984. pp. 18-21. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Mk_1984/?pg=22&layout=s (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Vörös Gabriella: Hunkori kézi őrlőkő Nagymágocsról. in: Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében, 7. évf, 1. sz. 1985. pp. 11-16. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_Mk_1985/?pg=17&layout=s (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Vörös Gabriella: Felicián atya (1913-1998). in: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica IV. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1998. pp. 303-304. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_EK_Sa_04/?query=SZO&pg=308&layout=s (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Walter Dorottya: Főzőfazekak és bográcsok, avagy Nagymágocs–Paptanya késő szarmata kori lassúkorongolt, kavicsos-csillámos kerámiaanyagának elemzése. in: Veritatis Imago, 5. évf. 2. sz. 2021. pp. 31-60. Letölthető: https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/35925/7/32593897.pdf (Letöltés ideje: 2026. 02. 27.)

Walter Dorottya: „elemészti a békés kunyhókat az ellenség tüze…" avagy néhány gondolat a Nagymágocs–Paptanya késő szarmata kori település épületeiről. in: „...járni csak együtt tudnak". Régészet és néprajz összefüggései. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2021. pp. 35-61.

Egyéb írások:

Koszti Tamás - Wittek Krisztina: Nagymágocs Települési Arculati Kézikönyve 2017. Korlátozott megjelenés (Készült Nagymágocs Nagyközség Önkormányzata megbízásából). Nagymágocs, 2017. Megtekinthető: https://docs.google.com/document/d/19NY1InVC77yyt4NgjAnAiazjbqz6Ngdq/edit

Koszti Tamás - Koszti Máté: Nagymágocs Települési Értékei, avagy Nagymágocs Nagyközség Földrajzi Topográfiája 2018. Korlátozott megjelenés (Készült a települési értéktár és az Országos Hungarikum Bizottság számára). Nagymágocs, 2018. Megtekinthető: https://docs.google.com/document/d/19NY1InVC77yyt4NgjAnAiazjbqz6Ngdq/edit

fotó: Takács Henrietta (2026)

Nagymágocsi
Fiatalok
Egyesülete
nafi

Nagymágocs
2026